

VOLUMUL CONFERINȚEI NAȚIONALE
CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ

INTELECTUALITATEA ROMÂNĂ ÎN TRE IDEOLOGIE, LIBERTATE ACADEMICĂ ȘI NAȚIONALISM

INTELECTUALITATEA ROMÂNĂ
ÎN TRE IDEOLOGIE, LIBERTATE ACADEMICĂ ȘI NAȚIONALISM

2021

EDIȚIA II

14-16 octombrie 2021,
Chișinău

Coordonator:
Liliana Rotaru

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

INTELECTUALITATEA ROMÂNĂ ÎNTRE IDEOLOGIE, LIBERTATE ACADEMICĂ ȘI NAȚIONALISM

VOLUMUL CELEI DE A II-a EDIȚII
A CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE NAȚIONALE
CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ

Chișinău, 14-16 octombrie 2021

Liliana ROTARU
coordonator

Chișinău - 2023

Volum recomandat spre publicare de Consiliul Științific al Universității de Stat din Moldova (proces-verbal nr. 7 din 30 noiembrie 2022)

Acest volum a apărut în cadrul proiectului nr. 20.80009.1606.11 *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practici* și cuprinde lucrările prezentate la conferința națională cu participare internațională *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism*, Chișinău, 14-16 octombrie 2021.

Responsabilitatea pentru punctele de vedere exprimate aparțin în exclusivitate autorilor.

Referenți științifici:

acad. Valeriu PASAT, Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova

prof. univ., dr. hab. Valentin TOMULEȚ, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova

Coordonator:

dr., conf.univ. Liliana ROTARU

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

"Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism", conferință națională (2 ; 2021 ; Chișinău). Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism : Conferința națională cu participare internațională, Ediția a 2-a, Chișinău, 14-16 octombrie 2021 / coordonator: Liliana Rotaru ; referenți științifici: Valeriu Pasat, Valentin Tomuleț. – Chișinău : S. n., 2023 (Lexon-Prim). – 355 p. : fot., tab.

Antetit.: Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie și Filosofie. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr. în subsol. – [100] ex.

ISBN 978-9975-163-90-3.

323.329(478)(082)

I-58

CUPRINS

PREFATĂ de Liliana ROTARU	5
I. DE LA IMPERIUL RUS LA IMPERIUL SOVIETIC: strategii de rezistență și tactici de supraviețuire a intelectualității basarabene	
Ilie GULICA, Ion GUMENÎI Limba „moldovenească” de la prohibiție la instrument de rusificare (1900–1914)	12
Alexandr ROITMAN Evoluția instituțiilor educaționale evreiești în Imperiul Rus. Cazul Basarabiei	27
Liliana ROTARU Indigenizarea învățământului superior din RSS Moldovenească: intenția regimului și „socotelile” intelectualității autohtone	37
Ion EREMIA Iachim Grosul – decan și șef de catedră la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova	96
Demir DRAGNEV, Ion Valer XENOFONTOV Pavel Sovietov (1927–1991): un jurist între istorici	119
Iulia MALCOCI, Ion Valer XENOFONTOV Un savant sub trei regimuri: academicianul Nicolae Corlăteanu (1915–2005)	133
Lidia PRISAC Istoria medicinei la feminin: prof. univ. Natalia Gheorghiu (1914–2001)	150
Sorin ȘCLEARUC Specificul apariției muzicii occidentale în RSS Moldovenească în baza mărturiilor studenților Universității de Stat din Moldova (anii '70-'80)	177
Asea TIMUȘ Un basarabean în sistemul universitar din România: George Munteanu (1924–2001)	185

II. INTELECTUALITATEA ROMÂNEASCĂ ȘI COMUNISMUL: între vicisitudinile timpului și povara opțiunii

Ruslan ȘEVCENCO

Controlul ideologic al partidului asupra instituțiilor
de învățământ superior 208

Gabriel MOISA

Studentii și partidul unic. Dimensiuni ideologice și represive
în România anilor 1954-1955 230

Sorin Domițian ȘIPOȘ

Revue de Transylvanie – înființare, structură,
colaboratori și tematica cercetării 245

István BANDI

Studenti ortodocși români din Ungaria „în atenția”
Securității ceușiste 271

Fabian DOBOȘ

Episcopul martir Anton Durcovici – teolog și păstor 287

Petru CIOBANU

Raymund Netzhammer, un intelectual benedictin
pe plaiuri românești 301

Ludmila BURMENKO

Тираспольский государственный педагогический институт
в период «мягкой десталинизации» 1953-1956 годов 312

Gheorghe BACIU, Anatolii BONDAREV,

Andrei PĂDURE, Vasile ȘARPE

Instituționalizarea medicinei legale în sistemul
de învățământ superior din RSS Moldovenească 330

Georgeta STEPANOV

Învățământul superior din RSS Moldovenească:
dimensiunea academică a specialităților
cu profil de creație 340

PREFATĂ

În perioada 14-16 octombrie 2021 la Universitatea de Stat din Moldova s-a desfășurat ediția a II-a a conferințelor naționale cu participare internațională din cadrul proiectului nr. 20.80009.1606.11 *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practici* (Program de Stat 2020-2023). Manifestarea științifică a fost organizată de partenerii fideli și tradiționali, care colaborează și au legat prietenii științifice și personale în cadrul Centrelor de studii interdisciplinare *Silviu Dragomir* de la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova și de la Universitatea din Oradea. Cea de a doua ediție a conferinței a fost intitulată *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism* și s-a desfășurat în formatul mixt, deja consacrat. La conferință au participat cercetătorii din Republica Moldova, România, Ungaria și din diaspora românească din Portugalia și Olanda.

În ședința de deschidere oficială a ediției a II-a a Conferinței științifice naționale cu participare internațională domnul inginer, doctor Andrei Chiciuc, președintele Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare a Republicii Moldova, a remarcat complexitatea problemelor propuse spre analiză și discuție de către participanții la conferință și a salutat inițiativa organizatorilor de a sugera o abordare interdisciplinară unor subiecte, care macină de mai multe secole intelectualitatea românească. Andrei Chiciuc și-a exprimat încrederea că participanții la conferință vor exprima opinii susținute prin cercetările științifice a experiențelor profesionale și personale ale înaintașilor noștri unde, cum și în ce fel intelectualii care ne-au precedat, au găsit și aplicat sau au rătăcit și au pierdut acea *aurea mediocritas* între libertate academică și ideologiile care au dominat secolele XIX și XX, iar rezultatele cercetărilor vor servi în calitate de recomandări sau, dimpotrivă, ne vor arăta cum nu trebuie să procedăm noi cei care ne numim intelectuali în secolul XXI.

Prezentă la ședința plenară, doamna profesor Aurelia Hanganu, prorector pentru activitate științifică și relații internaționale a Universității de Stat din Moldova, a apreciat efortul depus de organizatori pentru desfășurarea conferinței și a subliniat importanța creării contextului academic în care să se discute despre rolul și importanța intelectualității ca purtător și translator al culturii și a principiilor morale general-umane, ca subiecți ai responsabilității sociale, ca exponenți ai intereselor și pozițiilor anumitor grupuri sociale și politice etc. prin prisma experiențelor istorice ale intelectualilor români din secolele XIX și XX.

Profesorul Sorin Domițian Șipoș, directorul Centrului de studii interdisciplinare „Silviu Dragomir” al Universității din Oradea a menționat în alocuțiunea de deschidere că fiecare dintre cercetătorii care s-au înscris la această conferință a convenit să răspundă provocării din genericul conferinței, propunând soluții la o serie de întrebări fundamentale, dar foarte subtile și care par uneori inaccesibile, referitoare la locul și rolul intelectualității românești de pe ambele maluri ale Prutului, dar și a celor din diasporă în istoria politică și culturală a epocilor moderne și contemporane, referitoare la posibilitatea și capacitatea de a împăca evenimentele și fenomenele lumii politice și sociale, interesele personale și de grup cu conștiința ce le determina universul interior.

Sergiu Matveev, decanul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova a menționat că tema anunțată a conferinței invită participanții să întreprindă, mai ales, o radiografie a intelectualității românești în contextul iregularităților, antagonismelor, atrocităților și paradoxurilor secolului XX, și să-i contureze fizionomia socială, culturală și politică și în condițiile regimurilor liberale, dar și a celor totalitare în condițiile crizelor de umanism, umanitarism și de rătăcirii, răsturnări ale axei de valori tradiționale.

Tot în ședința plenară au fost lansat volumul primei ediții a conferințelor naționale cu participare internațională „O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere”, care a fost coordonat de dr. Liliana Rotaru și dr. Ion Valer Xenofontov. Volumul cuprinde contribuții valoroase cu privire la istoria învățământului superior din întreg spațiul românesc în secolul al XX-lea și în mod special despre crearea și dezvoltarea sistemului de educație superioară în RSS Moldovenească în condițiile regimului totalitar comunist. A fost publicat la editura Lexon-Prim în anul 2020 și deschide seria *Historia Universitaria*, inițiată în cadrul proiectului de cercetare *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practici*.

O altă lucrare prezentată în plenara conferinței este primul volum de documente și materiale inedite „Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSS Moldovenească”, publicat în aceeași serie de Liliana Rotaru. Volumul cuprinde peste 300 de documente inedite, identificate și selectate în arhivele naționale, instituționale și personale, ce reflectă procesul de constituire a sistemului de învățământ superior moldovenesc de tip sovietic în anii 1940-1941 și 1944-1947, dar și alte procese și fenomene complementare celui dintâi. Culegerea este precedată de un

Studiu introductiv, care vine să indice asupra problemelor care reies din documentele selectate.

Ediția a II-a a conferinței științifice naționale cu participare internațională *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism* s-a ținut în șapte secțiuni, fiecare întrunind cercetători în funcție de interesele științifice particulare, dar și persoane din afara cercetării științifice, interesate de problemele anunțate în program. Prima secțiune a convocat oameni de știință, istorici, filologi, lingviști, politologi, arhiviști, matematicieni, biologi ș.a. de pe ambele maluri ale Prutului, care au analizat și estimat diverse strategii de rezistență și tactici de supraviețuire a intelectualității basarabene din Imperiul Rus și cel sovietic. Cercetătorii au discutat despre formele de autoorganizare și metodele de transmitere a mentalității religioase colective în instituțiile educaționale evreiești din Basarabia secolului al XIX-lea și impactul reformelor din Imperiul Rus asupra acestor școli (drd. Alexandr Roitman). Au discutat despre tinerii reprezentați ai nobilimii basarabene, care își făceau studiile în instituții superioare din Imperiul Rus și care au reușit să organizeze societăți de promovare a ideilor cultural-naționale în pofida tentativelor autorităților imperiale de a educa funcționari civili și militari, credincioși politiciii țariste (dr. Cristina Gherasim). De asemenea, au analizat procesul de rusificare rapidă a etnicilor români și de eliminare a limbii române din spațiul public al Basarabiei în perioada țaristă, stabilind că acesta a anticipat experimentul moldovenismului sovietic aplicat în RASSM și, ulterior, în RSSM (dr. hab. Ion Gumenâi și drd. Ilie Gulica). În aceeași ordine de idei, istoricii români au organizat dezbateri cu privire la procesele de rusificare și sovietizare a populației românești din RSSM, demonstrând că intelectualitatea românească, care a participat la crearea instituțiilor de învățământ superior după 1944, au reușit să deconspire politica propagandistică a regimului comunist de discriminare pozitivă a moldovenilor, fapt care a alimentat și stimulat manifestări, catalogate de putere drept „naționaliste”, o dovadă în plus că sovieticii nu și-au realizat definitiv scopurile (dr. Liliana Rotaru), iar ignorarea elementelor de cultură sovietică în favoarea celei cu specific național și de tip occidental, este un argument important, care vine să confirme permanența rezistenței sau frondei intelectualității RSS Moldovenești împotriva sovietizării și rusificării (drd. Sorin Șclearuc).

În aceeași secțiune au fost invocați mai mulți intelectuali din RSS Moldovenească și România postbelică, care prin profesionalismul și reputația pe care și-au creat-o, au contribuit în mod esențial la formarea

unui număr impunător de profesioniști și la dezvoltarea diferitor domenii ale științelor, așa precum au fost istoricul Iachim Grosul (dr. hab. Ion Eremia), juristul Pavel Sovietov (m.c. Demir Dragnev și dr. Ion Xenofontov), chirurgul Natalia Gheorghiu (dr. Lidia Prisac) și filologul George Munteanu (dr. Asea Timuș). Rezistența disimulată prin știință și fronda personală a unor intelectuali sovietici a fost ilustrată prin biografia profesională a lingvistului Nicolae Corlăteanu (dr. Iulia Malcoci și dr. Ion Xenofontov), care deși a participat la justificarea „științifică” a „limbii moldovenești”, prin activitatea sa didactică la catedrele universitare a reușit să țină trează conștiința de neam a sutelor sau chiar miilor de studenți, care au constituit forța Mișcării naționale de la sfârșitul anilor '80 - începutul anilor '90 în RSS Moldovenească.

În cea de a doua secțiune a conferinței, istorici din Republica Moldova, România și din Ungaria au abordat soarta intelectualității românești în comunism și responsabilitatea intelectualilor pentru opțiunile pe care și le-au asumat sub povara vicisitudinilor timpului. Destinul unor intelectuali români de înaltă ținută, care eliminați fiind din învățământul superior și din Academia Română, precum Silviu Dragomir (prof. Sorin Șipoș), au reușit să rămână demni și fideli opiniilor, de neclintit chiar și în fața tăvălugului comunist, este un model de intelectual, care alcătuiesc patrimoniul nostru uman și spiritual. În aceeași ordine de idei, istoricii dr. Gabriel Moisa și dr. István Bandi au propus conferențiarilor să discute asupra dimensiuni ideologice și represive a regimului comunist în raport cu studenții instituțiilor de învățământ superior. Cei doi cercetători au demonstrat, unul pe exemplul României și al doilea pe cel al Ungariei, că epurările politice din mediile universitare după instaurarea regimului comunist au avut consecințe dure și cu rezultate nefaste asupra studenților și profesorilor universitari încă mult timp după moartea lui Stalin. Și scrierea istorică, ne dovedește dr. Laura Ardelean, a fost transformată în instrument de forță pus în slujba intereselor regimului comunist, inclusiv arheologia a devenit principala furnizoare de dovezi materiale menite să susțină noile direcții, agreeate de clasa politică. Nici era destinderii ușoare, intervenită în istoria sovietică după Congresul al XX-lea al PCUS nu a adus prea multă libertate intelectualilor din RSS Moldovenească, aceștia continuând din inerție să identifice subterfugii care să le permită o anumită doză de libertate academică în condițiile regimului totalitar (dr. Ludmila Burmenko). Controlul ideologic al partidului asupra instituțiilor de învățământ superior (dr. Ruslan Șevcenco) și rolul securității în „managementul” rezistenței antisovietice a intelec-

tualității din RSSM (dr. Alexandru Malacenco și dr. Liliana Rotaru) au constituit o altă problemă de interes sporit pentru participanții la conferință, mai ales că elucidarea și dezlegarea ei depinde în mare măsură de gradul de acces la sursele de arhivă, o parte a cărora au fost nimicite, iar altele mai rămân încă sub parafa „strict secret”.

În a doua parte a ședinței celei de-a doua secțiuni, cercetătorii au pus în discuție stratagemele de manevrare între libertatea de conștiință, cea academică și punitățile regimului comunist ale unor intelectuali din biserică. Unii, precum episcopul Anton Durcovici, au rămas fideli sieși și ideilor pe care le împărtășeau, și au fost nimiciți de regim, soarta lor trebuind să constituie pildă pentru alții. De cealaltă parte, stăteau intelectualii în devenire – studenții instituțiilor de învățământ superior, pe care regimul și-a propus să-i controleze îndeaproape, privatizându-le și exploatându-le până și puținul timp liber pe care îl aveau după activitățile curriculare (prof. Georgeta Stepanov).

Volumul de față este unul din seria colecțiilor de articole științifice ale conferințelor naționale cu participare internațională care sunt organizate sub genericul *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practici* și cuprinde o parte a comunicărilor prezentate la cea de a II-a ediție a acestei reuniuni științifice. Ca și în cazul volumului precedent, studiile incluse aici abordează o temă specifică și anume problema capacității intelectualității române de a manevra și/sau rezista între ideologie, libertate academică și naționalism în secolele moderne și contemporane. Intenționăm, prin publicarea volumului de studii, să aducem în atenția unui cerc cât mai larg de cercetători, dar și a publicului larg, rezultatele științifice ale unor savanți consacrați, dar și a unor tineri cercetători, care își construiesc calea în breaslă, precum și să căreăm noi deschideri spre viitoare investigații științifice.

dr., conf. univ. Liliana ROTARU

**I. DE LA IMPERIUL ȚARIST LA IMPERIUL SOVIETIC:
strategii de rezistență și tactici de supraviețuire a intelectualității basarabene**

Cristina GHERASIM

Tinerii din Basarabia în universitățile din Imperiul Rus în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea

Ilie GULICA, Ion GUMENĂI

„Limba „moldovenească” de la prohibiție la instrument de rusificare (1900–1914)

Alexandr ROITMAN

Evoluția instituțiilor educaționale evreiești în Imperiul Rus. Cazul Basarabiei

Liliana ROTARU

Indigenizarea învățământului superior din RSS Moldovenească: intenția regimului și „socotelile” intelectualității autohtone

Ion EREMIA

Iachim Grosul – decan și șef de catedră la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova

Demir DRAGNEV, Ion Valer XENOFONTOV

Pavel Sovetov (1927–1991): un jurist între istorici

Iulia MALCOCI, Ion Valer XENOFONTOV

Un savant sub trei regimuri: academicianul Nicolae Corlăteanu (1915–2005)

Lidia PRISAC

Istoria medicinei la feminin: prof. univ. Natalia Gheorghiu (1914– 2001)

Sorin ȘCLEARUC

Specificul apariției muzicii occidentale în RSS Moldovenească în baza mărturiilor studenților Universității de Stat din Moldova (anii '70-'80)

Asea TIMUȘ

Un basarabean în sistemul universitar din România: George Munteanu (1924–2001)

LIMBA „MOLDOVENEASCĂ” DE LA PROHIBIȚIE
LA INSTRUMENT DE RUSIFICARE (1900–1914)

Eșecul penetrării familiei de către iureșul rusificator a isterizat ideologia țariști. Mai mult, unii dintre aceștia au plonjat iremediabil într-un atac asupra femeii române, calificând-o drept un „bastion inexpugnabil” al tradiției și al limbii materne. Profesorul Universității Novorosiisk, Aleksandr Kociubinski, după o vizită efectuată în Serbia, consemna: „Trebuie acordată mai multă atenție școlii populare pentru fete, deoarece femeia moldoveancă se distinge printr-un conservatism neobișnuit, o izolare și un atașament încăpățânat față de tradiție atât pe malul Tisei, cât și pe cele ale Dunării și ale Nistrului”¹. El a invocat considerațiile etnografului austriac Ján Čaplowič despre românele din Timoc, și anume că o reprezentantă „frumoasă” a acestui neam, „căsătorindu-se într-un sat sârbesc, peste câțiva ani, îi va învăța destul de bine limba sa pe mulți-mulți consăteni, însă ea însăși va rămâne străină limbii sârbe”². Trebuie subliniat că primul care a semnalat „pericolul” moldovencilor în calea rusificării a fost arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului, Pavel Lebedev (1871–1882). Ierarhul rus atrăgea atenția asupra instruirii moldovencilor, subliniind că, fără rusificarea acestora, era imposibilă rusificarea copiilor³.

În asemenea condiții, preotul Mihail Ceachir, etnic găgăuz, membru al partidului „adevăraților ruși”⁴, și al Consiliului eparhial școlar, a sugerat în 1893 practici de „cultivare a spiritului de cetățean supus” pentru elevii moldoveni: „Pentru a păstra cunoștințele elevilor [de limba rusă] și a le înmulți, sunt necesare următoarele: să li se dea ca distincții toate manualele necesare – de religie, de citire, de aritmetică, Evanghelia și Ceaslovul – ca să repete ceea ce au învățat în școală; să fie obligați să citească în biserică. Astfel se va cultiva spiritul de bun creștin și de ce-

¹ Ал. Кочубинский, *Частные молдавския издания для русской школы (Библиографическая заметка)*. В: Журнал Министерства Народного Просвещения, СанктПетербург, 1903, 3, отд. 3, с. 390.

² *Idem*, p. 391.

³ Ilie Gulica, *Strategii și practici de rusificare aplicate în școala rusă din Basarabia (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)*. În: „*Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale*. Materialele Conferinței Științifice Internaționale 14-16 mai 2012, Chișinău-Iași. Coord.: Gheorghe Cliveti, Gheorghe Cojocar, Editura Academiei Române, București, 2014.

⁴ Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812–1918, Știința, Chișinău*, p. 183.

tățean supus; să se organizeze meditații în școală, în special iarna, să se efectueze lecturi duminicale; trebuie păstrată permanent legătura dintre elevi și școală, această relație nu se vede nicăieri”⁵.

Pentru consolidarea conexiunii dintre școala rusă și elevii moldoveni, în condițiile unei acțiuni de rusificare teribile, Ceachir a reușit să publice în 1900 o carte în limba „moldovenească” menită să îi ajute pe etnicii români să învețe individual rusește. Ștefan Ciobanu, relatând despre tipăriturile lui Ceachir, a menționat că a scris „într-o limbă foarte stricată”, fără să facă o analiză a fondului de cuvinte folosit. El s-a rezumat doar la prezentarea unei mostre din „moldoveneasca lui Ceachir”: „Cioara oari unde au căpătat o bucățică de brânză. Vulpea au simțit duh de brânză...”; sau „să jalue un om pre soarta sa și râpște asupra lui Dumnezeu... etc.”⁶.

Apariția cărții lui Ceachir în 1900 a reprezentat un eveniment deosebit de important consemnat în oficiosul Ministerului Instrucțiunii Publice⁷. Instrumentul didactic elaborat de preotul găgăuz, „adevărat rus”, este prezentat în această din urmă publicație de către același profesor al Universității Novorosiisk, Aleksandr Kociubinski⁸, prezent frecvent în cronica epocii, inclusiv la evenimentele naționale rusești⁹. O „calitate deosebită” atribuită lucrării lui Ceachir a fost folosirea, pentru prima dată, a alfabetului civil rusesc pentru limba română: „La prima vedere, observă el, problema formei este neînsemnată, dar, în realitate, este de un interes public suprem, interesul de stat!”. În prima jumătate a secolului XIX, în Basarabia a fost folosit alfabetul slavo-român după reforma ortografică a lui Iakov Ghinkulov¹⁰. Aleksandr Kociubinski a apreciat „limba neaoșă, populară moldovenească, locală, basarabeană” a lui Ceachir. Recenzentul a elogiat autorul pentru că a folosit preponderent în cartea sa cuvinte cu origine etimologică slavă, recurgând la termeni cu origine latină doar în cazul în care nu a știut sinonime de proveniență rusească: „Chiar în titlul cărții expresiile nelocale *moldovenești* sunt puse în paranteze, de exemplu,

⁵ ANRM, F. 209, inv. 5, d. 208, f. 300-305.

⁶ *Висоагнă русасă, și moldovенеасă; Singur învățoriul limbei russască cu științele din gramatică; Russesc și moldovenesc cuvântelnic (și vorbele pe limba russască și moldovenească; Agiutoriul moldovenilor în vremea învățături limbei russască. Cartea întâia pentru cetirea pe limba russască și moldovenească. Pentru moldoveni din Bassarabia, care sî sălesc a învăța limba russască* (Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, Editura Enciclopedică Gheorghe Asachi, Chișinău, 1992, p. 114).

⁷ Ал. Кочубинский, *op. cit.*, 3, отд. 3, p. 392.

⁸ *Idem*, p. 392.

⁹ *In Honorem Ion Țișcanu. Studii de Istorie a Românilor*, Cahul, Tipografia „Centrografic” SRL, 2011, p. 87.

¹⁰ Я. Гинкулов, *Начертание правил валахо-молдавской грамматики*, Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1840.

au compus, cuvânt livresc, fabricat după latinescul *compositus*¹¹. Efervescentul militant pentru rusificarea moldovenilor și-a arogat calitatea de apărător al limbii *curate* vorbite în stânga Prutului, rol pe care și l-a atribuit de aceeași manieră, în anii 20 ai secolului XX, I.I. Badeev, plămuitorul pretensei limbi *moldovenești* din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (RASSM). De fapt, acesta a apărut puritatea și sărăcia vocabularului unei limbi „moldovenești” de extracție rusească¹².

Deopotrivă, cărturarul găgăuz a fost apreciat pentru că a respins, „pe bună dreptate, limba moldovenească de peste Prut, aidoma unei monede false, operând cu limba moldovenească adevărată, după cum s-a constituit ea istoric și după cum este cunoscută populației din județele din centrul Basarabiei”¹³.

Și poate cel mai important, Aleksandr Kociubinski a scos în vileag tendința lui Ceachir de a inventa cuvinte, precum *Петрянсбургъ*, în loc de Petersburg. Numai că efortul lui Ceachir nu a fost îndeajuns, preotul a fost criticat pentru că a ortografiat *Рома*, și nu *Римъ*, *Маре медитераны*, și nu *Средиземное Море*: „Ultimele două cuvinte sunt, în mod evident, fabricate: latinescul *terra*, în asemenea formă, nu există în limba moldovenească. Ambele cuvinte sunt preluate nehibzuit de autor din limba fabricată la București. Terminologia geografică, ca și cea istorică, matematică, sunt în ansamblu transpuse în limba moldovenească din partea dreaptă a Prutului de către domnii de la București. De ce să stricăm băieții noștri, să le umplem capetele cu asemenea gunoi?”¹⁴.

Astfel, constatăm tendința lui Ceachir a conferi graiului etnicilor români din Basarabia statutul unei limbi scrise diferită de cea literară românească. El înlocuiește litera *ă* de la sfârșitul cuvintelor cu litera *î* – *boalî*, *încărcăturî*, *bubî*, *fustî*, *înflăturî*, *ranî*, *loviturî* etc., precum și vocala *e* cu *i* – *a prindi*, *a ucidi*, *rochii*, *mari* etc. Observăm așijderea încercarea cărturarului găgăuz de a înlocui, deși inconsistent, litera *h* de la începutul cuvintelor cu litera *g*, o trăsătură evidentă a limbii ruse: *galici* în loc de halici, *gultan* în loc de hultan, *gulub* în loc de hulub¹⁵. Prin urmare, nu ar fi, în opinia

¹¹ Ал. Кочубинский, *op. cit.*, p. 394.

¹² Gheorghe E. Cojocaru, *Cominternul și originile „moldovenismului”*. Studii și documente. Chișinău, Civitas, 2009, p. 32.

¹³ Ал. Кочубинский, *op. cit.*, p. 393.

¹⁴ *Ibidem*, p. 397.

¹⁵ Помощник молдован при первоначальном изучении русского языка. Часть 1-я. Русско-молдавский букварь. – Сост. М. Чакир = Ажурорул молдовенилор ын време челей май ынтыя ын-вэцэтурэ лимбей русяскэ. Партия 1-я. Русяскэ-молдовеняскэ буквавна. – Ау алжэт. М. Чакир. – 3-е изд. – Кишинев, 1914.

noastră, o exagerare dacă i-am atribui lui Mihail Ceachir calitatea de precursor pentru P.I. Chior și L.A. Madan din RASS Moldovenești. Spre deosebire de cei doi „plăsmuitori de limbă”, Aleksandr Kociubinski, deși a folosit cuvântul „moldovean” pentru etnicii români din Timoc, nu a insistat pe faptul că moldovenii ar constitui o entitate separată de români.

Fenomenul Ceachir a fost înregistrat în contextul unei campanii teribile de rusificare, de răspândire implacabilă a sectelor, în special a inochentismului, și a obligației autorităților ecleziastice de a o contracara prin orice mijloace, chiar și cu tipărituri în limba română. Analfabetismul apăsător și intelectualitatea foarte fragilă din gubernie a fost incapabilă să se opună unor asemenea experimente. Aproape aceiași factori au făcut posibil experimentul limbii „moldovenești” în stânga Nistrului¹⁶.

Lucrarea lui Ceachir a fost deosebit de relevantă pentru începutul secolului XX, în opinia noastră, în special pentru faptul că a fost prezentată în oficiosul Ministerul Instrucțiunii Publice. *Ajutorul* său a avut patru ediții – 1900, 1903, 1911, 1914 – lucru pentru care ar fi invidios orice manual modern. În plus, această carte a avut drept prefață un fragment din articolul publicat de Aleksandr Kociubinski în revista Ministerului Instrucțiunii Publice în care s-a lansat teza despre diferența dintre cele două limbi vorbite pe cele două maluri ale Prutului. După această performanță, îl regăsim pe preotul Ceachir în comitetul de cenzură pentru aparițiile editoriale ale Frăției Misionare *Nașterea lui Hristos*. În 1900, episcopul Eparhiei Chișinăului și Hotinului, Iakov, invocând pericolul răspândirii comunităților neoprotestante și a sectelor, a reușit să obțină autorizația Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse pentru editarea de cărți, broșuri și foi cu conținut moral-religios în limba „moldovenească” tipărite cu litere chirilice în paralel cu text rusec și fără acesta. Frăția Misionară *Nașterea lui Hristos* a fost fondată în același an și avea drept obiectiv „iluminarea moral-religioasă a turmei din eparhie în spiritul Bisericii Ortodoxe și apărarea ei de molima rascolului și sectarismului¹⁷”.

Pentru examinarea acestor tipărituri și aprobarea lor pentru tipar, Sfântul Sinod a permis instituirea unui comitet special de cenzură „spirituală” alcătuit din persoane cu grade clericale, care știau bine atât limba rusă, cât și „moldovenească” și care aveau educație teologică. Alături de membrul Consiliului eparhial școlar, preotul Mihail Ceachir, în același

¹⁶ Elena Negru, *Politica etnoculturală în R.A.S.S. Moldovenească*. Chișinău, Prut Internațional, 2003, p. 25.

¹⁷ *Ibidem*.

comitet mai figurau profesorul Seminarului Teologic și membrul Dicasteriei Spirituale din Chișinău, preotul Constantin Popovici¹⁸.

Episcop al Chișinăului și Hotinului (1898–1904), Iakov, menționa în raportul său că, în multe sate ale Basarabiei, populația creștină este alcătuită în mare parte exclusiv din moldoveni, care știu numai limba „moldovenească” și nu înțeleg deloc limba slavonă bisericească și cea rusă, chiar și vorbită. Literatura instructivă moral-religioasă, în cărți, broșuri, foi și altele care există, este numai în limba rusă și este inaccesibilă populației ortodoxe moldovenești. Dar totodată și moldovenii sunt însetați să aibă învățătură religioasă și povețe, să primească îndrumare creștinească și mângâiere prin citirea sau ascultarea cuvântului de tipar. O literatură în limba „moldovenească” ar satisface setea populației creștine moldovenești și este extrem de necesară¹⁹.

De asemenea, ierarhul semnala că există câteva publicații moral-religioase și în limba „moldovenească”, tipărite peste graniță, în România. „Dar, mai întâi, limba acestor publicații, sublinia el, se deosebește de cea pe care o vorbesc moldovenii basarabeni și, cel mai important, publicațiile apărute în România se tipăresc cu litere latine, iar lectura cu litere latine pentru moldovenii știutori de carte în cea mai mare parte este foarte dificilă.”

Cu toate acestea, arhimandritul Gurie a fost considerat reușita Frăției Misionare *Nașterea lui Hrisos* începutul unei noi perioade în istoria tiparului de cărți moldovenești în Basarabia²⁰.

Sub influența evenimentelor legate de revoluția din 1905, precum și cu sprijinul ministrului Instrucțiunii Publice, contele Ivan Ivanovici Tolstoi, au fost întreprinse o serie de măsuri pentru soluționarea problemei învățământului pentru populația nerusă din Imperiul Rus. În Regatul Poloniei și în guberniile baltice a fost introdusă, de fapt, predarea în limba maternă în școala de o clasă. În guberniile baltice au fost deschise patru gimnazii cu predare în limba germană. Consiliul de Stat a susținut propunerea Ministerului Instrucțiunii Publice cu privire la introducerea în instituțiile de învățământ particulare din guberniile baltice predarea în limbile locale. La 19 aprilie 1906, la rândul său, împăratul Nicolae al II-lea (1894–1917) a aprobat intenția Consiliului de Stat și a dispus să fie executată.

¹⁸ Главнейшие моменты в истории молдавского книгопечатания в Бессарабии. Начало книгопечатания в Бессарабии и учреждение «Бессарабской Экзаршейской типографии», р. 11–13.

¹⁹ Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși. Din negura trecutului. Crâmpoie de amintiri*. Ediție îngrijită de Iurie Colesnic, Museum, 2000, p. 182.

²⁰ Главнейшие моменты в истории молдавского книгопечатания..., р. 11–13.

Deși au permis editarea literaturii religioase și didactice într-o limbă românească alcătuită din cuvinte cu rădăcină slavă și cu alfabet civil rusc, în paralel, autoritățile ruse au păstrat interdicția pentru etnicii români să învețe în limba maternă. Și aceasta în condițiile în care, în noiembrie 1905, toate dispozițiile restrictive privind dreptul musulmanilor de a preda în instituțiile de învățământ mediu și superior, precum și dreptul elevilor și studenților de această confesiune să beneficieze de burse și indemnizații au fost anulate. Au fost revizuite legile restrictive și actele normative despre instruirea evreilor. Bugetul Ministerului Instrucțiunii Publice pentru 1908, aprobat de Duma de Stat, în legislatura a III-a (1907–1912), prevedea finanțarea școlilor pentru neruși într-o serie de gubernii ale imperiului.

În rectificările introduse de Partidul Uniunea din 17 Octombrie la proiectul de lege despre școlile primare se prevedea, de asemenea, permisiunea de predare în limba maternă în școlile primare pentru o serie amplă de naționalități.

Evident că predarea în limba maternă pentru moldoveni nu intra în planurile guvernului țarist, îngrijorat de influența României asupra etnicilor români din Basarabia și de suspectarea acestora de separatism. Cu atât mai mult cu cât, în aceeași perioadă, au fost înregistrate o serie de organizații în mediul studenților și intelectualilor basarabeni, care revendicau introducerea predării în școlile primare din Basarabia în limba română.

Cea mai importantă organizație care a pledat pentru predarea în limba maternă a fost Societatea Culturală Moldovenească din Basarabia. Membrii acesteia considerau că „învățământul primar este posibil doar în limba maternă”, „moldovenească”, în timp ce limba rusă să rămână obligatorie²¹. Militantul național Ioan Pelivan a opinat în articolul său publicat în *Бессарабская жизнь* că interdicția etnicilor români de a învăța în școala primară în românește nu consistă doar în „pericolul separatist”, ci în „vina intelectualilor locali”, ale căror „inerție” și „indiferență” sunt, într-adevăr, „criminale”²².

Într-o perioadă în care a refuzat predarea limbii române în școlile primare, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse a permis Frăției Misionare *Nașterea lui Hristos* în decembrie 1907 editarea revistei *Luminătorul*.

²¹ Gheorghe Negru, *Țarismul și mișcarea națională din Basarabia*. Chișinău, Prut Internațional, 2001, p. 150.

²² Ioan Pelivan, *Chestia limbei în școlile primare din Basarabia*. În: *Ioan Pelivan, istoric al Mișcării de eliberare națională din Basarabia*. București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2012, p. 469.

Printre colaboratorii publicații îi regăsim pe Constantin Popovici și Mihail Ceachir, ambii membri ai comitetului de cenzură pentru tipăriturile frăției, stilizatorul și corectorul Grigore Constantinescu, precum și arhimandritul Gurie, ieromonahul Dionisie de la Mănăstirea Suruceni, preotul Alexei Mateievici, M. Ignatovici, C. Parfeniev, prof. N. Enea, învățătorul Gh. Tudor, pretorul Vladimir Baltaga, Gheorghe Dânga și cântărețul Slava Dănilă. Fără a contesta rolul publicației la trezirea conștiinței naționale românești, vom releva caracterul textelor revistei „foarte prudente”, după cum o califică de însuși Ștefan Ciobanu²³.

Relatând biografia profesorului de limba română de la Seminarul Teologic din Chișinău, Grigore Constantinescu, român de la Iași, istoricul vieții bisericești din Basarabia, Boris Buzilă, a semnalat „stranietatea textelor publicate în *jurnalul bisericesc*”: „În plină stăpânire țaristă, dar într-o vreme când fusese obligată să facă concesii, pe linia satisfacerii unor revendicări naționale, el [Grigore Constantinescu - *n.a.*] devine [...] corectorul și stilizatorul textelor [...] publicate în *Luminătorul*. Texte care nu excelau întotdeauna prin acuratețea limbii și care surprind astăzi prin stranietatea lor. Ne vine să credem că *stilizatorul și corectorul*, deși cunoștea perfect limba română, le cultiva anume, pentru a se pune la adăpost, el și redacția, de acuza de a fi imitat *păsăreasca* ziarelor din Regatul României²⁴.

Pentru a explica „stranietatea” textelor din *Luminătorul*, trebuie să insistăm mai întâi asupra inaugurării păstoriei arhiepiscopului Serafim Ciceagov în octombrie 1908. Odată instalat în scaunul episcopal, el a lansat invective la adresa predecesorului său, Vladimir, denunțând „liberalismul” acestuia: „Predecesorul meu a deprins clerul basarabean să nu aibă nevoie de arhiereu. Clerul însuși și-a croit autonomie, decide sinodal în toate instituțiile, iar episcopul le semnează doleanțele și ideile lor publicate în revistele congreselor”²⁵. El a declanșat imediat lupta împotriva „secesionismului”, care, în opinia cercetătorului rus Oleg Grom, ar fi fost mai curând inspirată de „puterile ecleziastice și laice înalte ale imperiului”: „În raportul său către oberprocurorul Sinodului, S.M. Lu-

²³ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 235.

²⁴ Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia (1812–1918; 1918–1944)*. București, Editura Fundației Culturale Române, Întreprinderea Editorial-Poligrafică ȘTIINȚA, Chișinău, 1996, p. 73.

²⁵ Олег Андреевич Гром, *Молдавское Национальное Движение в Бессарабии в конце XIX–начале XX веков*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Научный руководитель: доктор исторических наук, профессор Лапин В.В., Санкт-Петербург, 2017, p. 120.

kianov, transmis mai târziu lui P.A. Stolîpin, Serafim scria: «La numirea mea în Chișinău, mi-a fost indicată tendința existentă în clerul moldovenesc spre separatism și separarea bisericii moldovenești, de asemenea, mișcarea națională din Basarabia, care se consolidează în ultima vreme. Aceasta se manifestă în voința clerului de a oficia serviciul divin în limba proprie, traducerea cărților de cult și manualelor în limba moldovenească, editarea unei reviste spirituale moldovenești, instituirea unui obicei local pentru muzică și predarea în școlile spirituale și instituțiile de învățământ spiritual a limbii moldovenești etc.»²⁶.

Arhiereul comparat de contemporanii săi cu Pavel Lebedev a procedat imediat la acțiuni represive. În fond, au fost sancționați preoții grupați în jurul revistei *Luminătorul*, pe care Serafim îi numea „o bandă de separatiști”. Astfel, în 1909, ieromonahul Gurie, unul dintre cei mai influenți în acest grup, a fost exilat într-o mănăstire din Gubernia Smolensk. Unor preoți le-a interzis să officieze, precum Constantin Popovici, care, de altfel, a continuat să predea la Seminarul Teologic²⁷.

Cu toate acestea, revista *Luminătorul* nu a fost închisă, iar Gurie a fost se pare singurul caz de reacție împotriva separatismului. Tipografia eparhială a continuat să tipărească literatură religioasă pentru preoți și mireni. Numai că revendicările românofililor nu au mai găsit sprijinul administrației eparhiale. Evident că acest lucru nu ar fi fost înfăptuit în urma unor condiții îndeplinite de către redacția revistei, și aici, probabil, ar putea să se regăsească „stranietatea textelor” publicației.

Tentativa de a sprijini limba *neaoșă*, populară moldovenească, după spusele lui Aleksandr Kociubinski, a fost o una dintre măsurile importante în lupta împotriva „separatismului”²⁸. Urmând observațiile profesorului de la Odesa, enunțate în revista Ministerului Instrucțiunii Publice, Serafim a contrapus „limba adevărată moldovenească vorbită în județele centrale ale Basarabiei” celei literare românești din dreapta Prutului. Postulând diferența dintre limba română și cea „moldovenească”, și, prin urmare, între cele două „popoare”, Serafim însuși nu știa nici „româneasca literară”, nici „moldoveneasca curată” ca să nu mai vorbim despre cunoașterea limbii încât să poată argumenta diferențele de grai. Pesemne că el nici nu avea nevoie să cunoască limba română pentru a separa „moldoveneasca” de română, opinează Oleg Grom, sugerând că sursele lui Serafim ar fi fost controversale din revista eparhială privind

²⁶ *Ibidem*, p. 121.

²⁷ Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, Chișinău, 1993, Vol. I, p. 123.

²⁸ Олег Андреевич Гром, *op. cit.*, p. 126.

adaptarea conținutului cărților de cult la limba vorbită²⁹. În opinia noastră, problema despre cele două limbi fusese tranșată de Aleksandr Kociubinski în revista Ministerului Instrucțiunii Publice la începutul secolului XX, cu prilejul apariției *Ajutorului* lui Ceachir. Ulterior, același text al profesorului de la Odesa a fost reluat în cele trei ediții ale manualului cârturarului găgăuz.

În 1908, în contextul revendicărilor naționale, a fost lansată ideea ca învățătorii de religie din școlile ministeriale și cele bisericesti-parohiale să aibă dreptul să folosească la predare limba moldovenească și să introducă în școli *Картя де ынвэцэтурь деспре лежя луї Думнезеу* de ieromonanul Gurie. Potrivit cercului revistei *Luminătorul*, dreptul învățătorilor de religie de a folosi limba română în predare a fost confirmat în același an de autoritățile ruse prin intermendiul Consiliului eparhial școlar.

Episcopul Serafim Ciceagov s-a pronunțat de fiecare dată împotriva unor atare dispoziții. El a respins în 1909 deciziile Congresului eparhial școlar privind manifestarea de recunoștință editorilor revistei *Luminătorul* și despre introducerea în toate școlile primare a abecedarului moldovenesc, *Букоавна*, al arhimandritului Gurie, pentru că sunt scrise „mai mult în limba română decât graiul local”: „А проба ну се poate. Revista moldovenească este editată mai mult în limba română decât în graiul local și de aceea pentru locuitorii moldoveni nu este de folos. Aceasta mi-a mărturisit majoritatea. În privința aceasta, eu am vorbit și congresului eparhial. Dar deputații, sub influența unor persoane, la observația mea, au găsit de cuviință încă să aducă mulțumiri ediției. Hotărârea ca *Букоавна* arhimandritului Gurie să fie introdusă pretutindeni ca obligatorie și prin raportul direct al cărții cu Consiliul școlar e fărădelege și mai mult decât rău. Revista *Luminătorul* este admisă pentru clericii care vor să citească poporului în limba lui, iar în școli învățătorilor se permite numai explicarea în moldovenește în primii ani de învățatură ca elevii să înțeleagă mai ușor sensul cuvintelor rusești. Mai mult eu nu pot să admit, nu am dreptul și nu văd sensul și necesitatea.”³⁰.

Același episcop, adresându-se în 1913 Consiliului școlar eparhial, a declarat următoarele despre abecedarul lui Gurie Grosu: „Rog să se comunice sfatului școlar sinodal din Petrograd opinia și declarația mea despre *Cartea de învățatură*. Această carte e alcătuită nu după programa

²⁹ *Ibidem*, p. 127.

³⁰ Приложение къ Кишиневскимъ епархиальнымъ Ведомостямъ за 1910-й годъ, «Журналы Съезда депутатовъ духовенства Кишиневской епархии 1909 года». Епархиальная Типография, Кишиневъ, 1909, p. 101-102.

școlilor bisericești și este scrisă într-o limbă puțin înțeleasă de moldovenii din Basarabia. Cu alte cuvinte, este scrisă în limba românească. Sunt absolut împotriva ca acest manual să fie admis în școlile din Basarabia. Rog să se comunice Consiliului școlar sinodal că toate cărțile arhimandritului Gurie de mult sunt respinse de mine și nu vor fi îngăduite niciodată de mine cât mă aflu în scaunul arhiepiscopal din Chișinău”³¹.

Manualele ieromonahului Gurie erau respinse de Consiliul eparhial școlar și de arhiepiscopul Serafim, pe de o parte, pentru că erau tipărite cu litere slavo-române, în perioada în care autoritățile optaseră deja pentru alfabetul civil rusesc. Pe de altă parte, arhimandritul nu a împărtășit tendința stabilită de preotul Mihail Ceachir în ce privește folosirea limbii neaoșe „moldovenești”, respectând limba literară românească, inclusiv termenii de origine latină. Într-o perioadă în care limba română din dreapta Prutului era considerată „falsă” la Sankt-Petersburg, Gurie le oferea elevilor din Basarabia pastelurile lui Vasile Alecsandri și legendele păsărilor aacademicianului Simion Florea Marian³².

Un militant al unirii Basarabiei cu Patria-mamă, România, Dimitrie Bogos, relatează un incident produs la o manifestare organizată la Școala Eparhială de Fete, unde au fost invitați elevii seminarului. La manifestările solemne participau episcopul și un revizor trimis de la Petersburg să studieze curentul „separatist”: „[Într-o anumit moment] Revizorul, șiret, ordonă muzicii să cânte vreun cântec național. Arhiepiscopului³³ [Sic!] nu îi fu pe plac aceasta și le spuse muzicanților: «Încetați a cânta această muzică, ea este românească, nu moldovenească...» «Ori moldovenească, ori românească este același lucru», îl întrerup eu. Arhiepiscopul, furios, mă apucă de guler și după ce mă scutură bine, spuse rar și apăsător pentru a fi auzit de toți: «Te înșeli. Este o foarte mare deosebire. Între două popoare despărțite de un râu [Prut, probabil – n.a.] mare nimic comun nu poate să existe»”³⁴.

Prin urmare, arhiereul Serafim a permis publicarea literaturii religioase în limba română, dar a fost împotriva folosirii cărților autorităților de manuale care încălcau modelul zămislit de Mihail Ceachir și aprobat de responsabili școlari.

³¹ *Ibidem*.

³² *Карте де Четире ку Шіинце дин Граматика Молдовеняскъ*. Алкътуит де Архимандритул Гурие, Кишиньу, Типографія Епархиаль, анул 1910.

³³ Serafim Ciceagov a fost numit arhiepiscop în 1912 (<https://drevo-info.ru/articles/2920.html>).

³⁴ Dimitrie Bogos, *La răspântie. Moldova de la Nistru 1917–1918*. Chișinău, Știința, 1998, p. 49.

Caractezând acest comportament, Petre Cazacu a menționat: „Serafim este primul care fără să știe limba, a susținut că există două limbi cu totul deosebite – cea de peste Prut românească și cea din Basarabia – limba aparte, care trebuiește ferită de românizare; idee susținută pe urma lui și astăzi de alții cu aceleași intenții”³⁵. Această constatare a lui Petre Cazacu a fost făcută în 1928, la zece ani de la Marea Unire, când în stânga Nistrului se afla în plină desfășurare experimentul moldovenist sub egida lui Chior și Fadeev.

Istoricul Oleg Grom îl consideră pe episcopul Serafim unul dintre pionierii moldovenismului în sensul modern al acestui cuvânt: „Ideile sale, într-o anumită măsură, au fost asemănătoare cu proiectul de creare unei națiuni moldovenești separate, realizat în anii 20–30 în RASS Moldovenești și ulterior pe teritoriul RSS Moldovenești³⁶. De fapt, în opinia noastră, Serafim reprezintă executantul politic ce a implementat ideile lui Aleksandr Kociubinski despre diferența dintre „moldovenească autentică” și „româna”. Kociubinski a fost cel care a optat pentru scoaterea din limba română vorbită în Basarabia a cuvintelor cu origine latină, folosirea cuvintelor de proveniență slavă și promotorul folosirii alfabetului rusesc pentru limba română. Dicționarul Explicativ al Limbii Române nu conține o intrare *moldovenism*, dar aceasta nu poate să fie defini altfel decât sensul în care a fost conceput de Aleksandr Kociubinski – respingerea alfabetului și originii latine, exagerarea influenței slave și folosirea alfabetului civil rusesc.

Fenomenul Ceachir nu a fost unul izolat în Imperiul Rus. În aceeași perioadă, tentative de a impune alfabetul civil rusesc popoarelor care folosesc alfabetul latin au fost înregistrate, inclusiv în cazul națiunilor care aveau altă confesiune. Revista Ministerului Instrucțiunii Publice a publicat o serie amplă de articole semnate de profesori care propuneau aplicarea alfabetului rusesc, fonetic, pentru limbile cu alfabete etimologice, în special cel german³⁷.

Ca orice experiment nefast, interdicția folosirii în școală și în biserică a cărților românești scoase în România și Austro-Ungaria fie pe motivul că învățătorii și preoții nu ar fi înțeles limba vorbită peste Prut, fie din cauze dogmatice a dus la apariția unor traduceri odioase din rusește ale Sfintei Scripturi. De pildă, preoții nu știau cum să traducă și să propovăduiască Pildele lui Solomon, mai exact, Cap. 25 „Cuvîința în adunări.

³⁵ Petre Cazacu, *op. cit.*, p. 183.

³⁶ Олег Андреевич Гром, *op. cit.*, p. 128.

³⁷ И. Шагалов, *Русский язык в инородческой школе*. В: Журнал Министерства Народного Просвещения, Санкт Петербург 1903, 3, отд. 3, p. 390.

Măsura în vorbă și cumpătarea la mâncare”, rândurile 4-5. Textul rusec: «Удали неправеднаво» era tradus „în moldovenește”: «Учиди пре чій не кредичошь ди наитя ънпаратулуй ши ва ындрыпта ынтру дрыптати скаунул луй»³⁸.

Experimentul pionieresc în domeniul moldovenismului s-a desfășurat în perioada celei de-a patra sesiuni a Dumei de stat, legislatura a III-a (15 octombrie 1910 și 13 mai 1911). Articolul 16 din proiectul de lege despre școlile primare prevedea că predarea în școlile primare să se efectueze în limba rusă conform instrucțiunii și materialului didactic aprobate de Ministerul Instrucțiunii Publice. În cadrul dezbaterilor, fracțiunea Uniunii 17 Octombrie a propus ca în școlile primare pentru copiii neruși să se admită predarea în limba maternă în baza regulamentului anexat la articolul cu pricina: „În localitățile cu populație poloneză, lituaniană, germană, tătară, estonă, letonă, armeană, cehă și gruzină se permite deschiderea școlilor primare cu o clasă cu predare în limba maternă”³⁹. Modificarea urma să fie implementată de către consiliile școlare județene în baza voinței populației exprimară printr-o cerere în scris din partea părinților.

Pe 10 noiembrie 1910, la ședința 16, aceeași sesiune a patra, a Dumei a treia de stat, deputatul țaranilor basarabeni Dionis Petrovici Gulkin, lipovean, a propus ca în textul din regulamentul anexat la articolul 16 – „În localitățile cu populație poloneză, lituaniană, germană, tătară, estonă, letonă, armeană, cehă și gruzină se permite instituirea școlilor primare cu o singură clasă cu predarea în limba maternă” – după cuvintele „gruzină” să fie incluse termenii „și moldovenească”.

Gulkin și-a argumentat demersul prin faptul că în Basarabia, cinci din cele opt județe – Bender, Chișinău, Orhei, Soroca și Bălți – sunt populate în întregime de moldoveni și „în nicio localitate nu veți găsi măcar un sfert de procent de altă națiune, numai moldoveni [...] Dar ce se întâmplă acolo? În nicio biserică, nu numai din cele opt județe, dar nici în cele populate în întregime de moldoveni, serviciul divin nu se oficiază în limba localnicilor. Pretutindeni, serviciul divin este oficiat în limba rusă, așa că niciun moldovean nu înțelege nimic”⁴⁰.

³⁸ *Необходимо ли преподавание молдавского языка и такого же в церковно-богослужебного пения в нашей семинарии? Ibidem.* „Dă la o parte pe cel fără de lege din fața mai-marelui și tronul lui se va întări prin dreptate.” (Biblia sau Sfânta Scriptură Tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod și cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2015, p. 658.)

³⁹ Andrei Grosu, *Lipoveanul. Un fenomen basarabean în Duma de Stat a Imperiului Rus*. Chișinău, Știința, 2013, p. 15,

⁴⁰ *Ibidem*, p. 21.

La 12 noiembrie 1910, rectificarea lui Gulkin a fost respinsă de majoritatea deputaților - 141 de voturi „împotrivă” și 125 „pentru”. Comentând această situație, deputatul lipovean a menționat: „Sunt foarte întristat și indignat... La votarea propunerii mele nu a ajuns decât trei voturi, pe când deputații [Nicolai Ghepețchi, Vladimir Purișkevici, Pavel Krupenski, Anton Demianovici, Panteleimon Sinadino, Alexei Kara-Vasile, Arefa Tretiacenko, Nicolai Soltuz au opt; dacă ei s-ar fi abținut, cel puțin, propunerea mea trecea numaidecât”⁴¹.

Pledoaria preotului Nicolai Ghepețchi împotriva predării în școlile primare în limba „moldovenească” dezvăluie rațiunile acțiunilor întreprinse de autoritățile centrale și guberniale, inclusiv cartea lui Mihail Ceachir, în ce privește aparițiile editoriale moral-religioase în „moldovenește” în Basarabia la începutul secolului XX.

De altfel, Ghepețchi a explicat în replica sa dată lui Dionis Gulkin logica atât a acțiunilor Eparhiei Chișinăului și Hotinului, cât și a instrumentelor didactice încurajate de Ministerul Instrucțiunii Publice pentru școlile populare și bisericesti-parohiale: „Ei [clericii] au înființat, pe cont propriu, și din mijloacele obținute din donațiile pentru biserică o tipografie care tipărește cărți religioase în limba moldovenească. În fiecare săptămână, scoate predici în limbile rusă și moldovenească ce se expediază în toate bisericile din Basarabia. Dar aceasta-i puțin. La noi se editează revista «Luminătorul» în limba moldovenească. [...] Însă dați-mi voie să vă spun că clerul basarabean în școlile sale parohiale se folosește de mult de acest drept, de mult se folosește de limba locală. Protoiereul local Ceachir a editat deja de mult o carte specială pentru a-i învăța pe moldoveni să citească”⁴².

Aceste afirmații ale preotului Ghepețchi demonstrează o dată în plus că „limba stricată” a lui Ceachir, vorba lui Ștefan Ciobanu, a avut absolut altă menire decât să alfabetizeze copiii etnicilor români din Basarabia de vreme ce adepții cenzorului se pronunțau categoric împotriva predării în limba română în școlile primare: „Eu însă declar în fața dvs. ca reprezentant al clerului basarabean că populația locală, deși se folosește de limba moldovenească, de multă vreme s-a obișnuit cu statalitatea rusă. El [clerul basarabean] este mâhnit că dvs., reprezentanților Partidului Uniunea 17 Octombrie, vă lipsește conștiința națională fermă”.

Mai mult, Ghepețchi a plasat moldovenii alături de bieloruși și ucraineni atunci când s-a referit la „cei din periferii”, care au „păstrat statalitatea rusă”⁴³.

⁴¹ *Ibidem*, p. 34.

⁴² *Ibidem*, p. 24.

⁴³ *Ibidem*.

Conform legii instrucțiunii publice din 1864, moldovenii au fost puși de asemenea în categoria popoarelor ortodoxe – bielorușii și ucrainenii – lipsite de studierea limbii materne. În timp ce popoarele de altă confesiune au avut dreptul să își studieze limba maternă în cadrul școlii primare până în 1880. Observăm că și la 1910 moldovenii sunt păstrați în aceeași categorie de popoare.

În 1917, în contextul discuțiilor despre adoptarea alfabetului românesc în Basarabia, Mihail Ceachir pledează pentru niște argumente care demonstrează că nu are nimic în comun cu detractorii curentului latinist din cadrul filologiei române, demascându-și scopurile vădit politice pentru care a militat în activitatea sa școlară: „De 35 de ani am fost și sunt învățător al copiilor moldoveni și consider că pentru beneficiul moldovenilor [sic!], pentru poporul simplu și pentru școlile populare din Basarabia trebuie tipărite [manuale și cărți] cu litere slavo-ruse și pentru scrisul civil să se adopte de asemenea alfabetul slavo-rus, care va servi drept verigă de legătură între poporul moldovenesc și cel rusesc”⁴⁴.

În concluzie, la începutul secolului XX, autoritățile rusești realizează că rusificarea rapidă este imposibilă doar cu eliminarea limbii române din spațiul public. Pentru a continua rusificarea în spațiul intim, responsabilii din educație au permis, după aproape 40 de ani, lui Mihail Ceachir să editeze un instrument didactic menit să îi ajute pe etnicii români din Basarabia să învețe limba rusă. Editarea acestei cărți a fost posibilă în următoarele condiții: folosirea alfabetului civil rusesc, pentru prima dată în scrierea limbii române, reducerea lexicului românesc la cuvintele cu rădăcină slavă și suprimarea cuvintelor de origine latină, inventarea cuvintelor în cazul în care acestea au doar echivalente de origine latină. Toate aceste ingrediente sunt valabile pentru experimentul moldovenist sovietic. Aceste reguli au fost stabilite pentru învățătorii care intenționau să scoată instrumente didactice. Încălcarea unor atare rigori era sancționată cu interdicția de a tipări cărțile sau cu respingerea instrumentelor didactice din instituțiile de învățământ subordonare Direcției școlilor populare și Consiliului școlar eparhial. Permișiunea oferită lui Ceachir să își scoată cartea în limba „moldovenească” de către Ministerul Instrucțiunii Publice și de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse a fost făcută în contextul în care etnicilor români le-a fost interzisă predarea în limba maternă în școlile primare. Promotorii curentului potrivit căruia etnicii români din Basarabia vorbesc o altă limbă decât cea română nu au susținut consecvent ideea că românii și moldovenii sunt popoare diferite.

⁴⁴ М. Чакир, *Значение свв. Кирилла и Мефодия для славян и молдаван, и к чему они нас призывают*, «Кишиневские епархиальные ведомости», 28 мая-4 июня 1917, No 21-22, p. 393.

*„Moldovan” language from prohibition to instrument of Russification
(1900–1914)*

At the beginning of the 20th century, the Russian authorities realized that the rapid Russification of the Romanian ethnics in Bessarabia was impossible only with the elimination of the Romanian language from the public space. Thus, the education officials allowed the editing of a teaching tool designed to help Moldovans from Eastern Moldova learn Russian. The publication of this book was possible under the following conditions: the use of the Russian civil alphabet, for the first time in writing the Romanian language, the reduction of the Romanian lexicon to the Slavic root background, the suppression of Latin terms, and the invention of words if Slavonic equivalents were missing. This approach applied in the context of a national emancipation movement is the ingredients of the Soviet Moldovan experiment applied, firstly, in the Moldovan Autonomous Soviet Socialist Republic and, latterly, in the Moldavian Soviet Socialist Republic.

Key-words: *Bessarabia, Russification, Mihail Ceachir, Serafim Ciceagov, Gurie Grosu, didactic tool, Moldavianism, Aleksandr Kociubinski.*

Ilie GULICA

doctorand

Facultatea de Istorie și Filosofie,
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: iliegulca@yahoo.com

Ion GUMENĂI

doctor habilitat, cercetător științific principal
Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: gumenai@gmail.com

EVOLUȚIA INSTITUȚIILOR EDUCAȚIONALE EVREIEȘTI ÎN IMPERIUL RUS. CAZUL BASARABIEI

Învățământul în comunitatea evreiască a deținut permanent un loc important. Sistemul educațional evreiesc având o istorie îndelungată. Natura sa religioasă a contribuit esențial la conservarea poporului evreiesc și perpetuarea obiceiurilor și tradițiilor sale. Învățământul pentru populația evreiască a constituit totdeauna nu doar o formă de autoorganizare dar și o modalitate de transmitere a mentalității religioase colective. În articolul de față ne propunem să analizăm mai multe aspecte ale evoluției învățământului evreiesc din Imperiul Rus, precum și particularitățile acestuia pentru comunitatea evreiască din Basarabia. Vom descrie legislația și reformele care au influențat funcționarea acestor instituții educaționale pe parcursul secolului al XIX-lea în Imperiul Rus.

Am avut deja ocazia să ne exprimăm opinia asupra evoluției sferei educaționale la evreii basarabeni, aceste încercări preliminare ne-au convins în nevoia unei cercetări mai detaliate a subiectului, cu atât mai mult că această temă a fost pe larg explorată de către funcționarii ruși, cât la nivel gubernial, atât și la nivel imperial. Dacă în abordările anterioare am insistat asupra unor studii de caz, de această dată ne-ar interesa un aspect mai general a educației evreiești în Imperiul Rus, principalele direcții de dezvoltarea a acestuia, precum și căile de dezvoltarea propuse de cinovnicii ruși. În afară de prezentarea situației legislative generale, vom aduce mai multe date statistice inedite, din Arhiva Națională a Republicii Moldova, care vor indica numărul integral al școlilor religioase de tip Heder din Basarabia, prezentând date specifice pentru fiecare oraș în parte. Tradițional, evreii au avut parte de școli religioase comunitare, denumite și școli talmudice¹ pentru vârste și nivele diferite. În aceste instituții educaționale se studiau doar dogmele religiei evreiești, fără a include disciplinele laice. Acestea să împărțeau în trei nivele: Heder și Talmud-Tora, Eșiva, Beit Midraș. Vom descrie mai jos particularitățile activității fiecăreia dintre acestea.

¹ *Talmudul* (în ebraică, „învățătură” sau „studiu”) este un text central al iudaismului rabinic, un corpus de prevederi juridice și etico-religioase, compus din Mișna și Ghemara, fiind o compilație a opiniilor docte a comentatorilor, acumulate în scris până la sfârșitul secolului V e.n. Textul talmudic explică aplicarea practică a celor 613 porunci, care formează cultul mozaic.

Heder (הדרה)², reprezenta o școală evreiască primară pentru băieți. Aceste instituții educaționale aveau un caracter privat și au apărut pentru prima dată în secolul al XIII-lea, primind o răspândire largă printre evreii așkenazi. În instituție activa un **Melamed** (מלמד)³, acesta funcțional poate fi comparat cu actualul profesor privat și era plătit de către părinții elevului. În funcție de vârstă hederele erau de trei trepte: 1). Grupa mică sau Dardike (copii de la 3 ani) unde se studia alfabetul și se practica citirea textelor în ebraică; 2). Grupa mijlocie (copii de la 5 ani) unde se studia Pentateuh-ul⁴, cu comentariile lui Rași⁵, în plus se făcea introducerea în Talmud; 3). Grupa mare (copii de la 8 ani) unde se studia aprofundat Talmud-ul. În Heder studiile demarau dimineața devreme și se finalizau la ora opt seara. Melamed-ul putea utiliza pedepsele corporale pentru disciplinarea elevilor neascultători.

În majoritatea cazurilor, un număr mic de evrei dintr-un târgușor aveau banii necesari pentru achitarea studiilor doar la această treaptă de instruire religioasă⁶.

Talmud-Tora (תורת-תורה)⁷, o altă instituție, de același nivel cu Heder-ul era Talmud-Tora, distincția dintre cele două, consta în faptul că, în cea din urmă, învățau copiii orfani și cei din familiile sărace. Studiile fiind achitate din contul unor frății comunitare de binefacere și din fondurile colectate de la populația evreiască în scopuri caritabile. Instituțiile de acest gen, în care se studia limba ebraică, Tora și Talmud, au început să apară la așkenazi în epoca medievală. Acestea pregăteau elevii, de până la 14 ani, pentru studiile din următoarea treaptă. În cazul în care elevul nu manifesta aptitudini profunde în materie religioasă, la finalizarea studiilor în această instituție, acesta era îndreptat la instruire pentru o profesie laică. Potrivit Enciclopediei Evreiești în anul 1898 în Imperiul Rus existau circa 500 de Talmud-Tora autonome și în jur de 100 de Talmud-Tora iluminate⁸, deschise în cadrul mișcării de emancipare a maselor evreiești Haskala⁹.

² În traducere „cameră”. Lecțiile aveau loc în casa profesorului, în una din camere, aceasta de fapt a generat denumirea instituției.

³ Melamed în traducere „profesor”. Portretul psihologic al unui Melamed basarabean este redat foarte reușit în lucrarea „Stelele rătăcitoare” de Șolom-Aleihem.

⁴ „Pentateuch” este termenul grec referitor la primele cinci cărți ale lui Moise.

⁵ Rași, ראשי, reprezintă acronimul de la numele rabinului Shlomo Itzhak (1040-1105), care a fost unul dintre cei mai renumiți comentatori medievali ai Talmud-ului și Torei, liderul spiritual al evreilor din sudul Franței.

⁶ Электронная Еврейская Энциклопедия (ЭЕЭ). (<http://www.eleven.co.il/article/14491> accesat la 21.IX.2021)

⁷ În traducere „învățând Tora”.

⁸ În aceste Talmud-Tora, organizate cu ajutorul statului erau predate și disciplinele laice.

⁹ ЭЕЭ. (<http://www.eleven.co.il/article/14023> accesat la 21.IX.2021).

Eșiva (הֶשֶׁבֶת)¹⁰ făcea parte din cea de-a doua treaptă, considerându-se instituția superioară în sistemul educațional iudaic. La anumite etape istorice Eșiva îndeplinea funcții legislative și juridice, iar în ultimii 300 de ani avea și continuă să aibă rolul unui centru de pregătire a rabinilor. Potrivit lui Ițhok Korn o Eșiva a Hasizilor¹¹ a fost deschisă la Chișinău în anul 1860.

Beit Midraș (בֵּית מִדְרָשׁ)¹², după cum vom vedea, avea o destinație dublă și se afla pe treapta superioară a sistemului educațional, reprezentând un edificiu pentru masele largi ai populației evreiești indiferent de vârstă, unde se întruneau doritorii de a medita asupra textelor sacre. În Basarabia, în orașele Soroca și Akkerman¹³, activau foarte multe Beit Midraș-uri, relatări despre acest fapt găsim în memoriul din 1853 al evreului erudit Markus Gurovici¹⁴.

Iminența conflictului dintre educația evreiască religioasă și învățământul public, laic, era doar o chestiune de timp și a devenit evidentă, în epoca modernă, atunci când diferite țări au început să introducă educația primară obligatorie prin lege, ca o normalitate a politicii interne. Inițial în țările creștine, educația era exclusiv legată de sfera religioasă, școlile activând pe lângă biserici și mănăstiri și lăsând în afara atenției educația iudaică. Această stare de lucruri s-a schimbat odată cu apariția școlilor publice de stat și legilor care stimulau educația laică în schimbul unor înlesniri economice sau sociale. Autoritățile priveau sistemul educațional drept o modalitate de integrare socială a populației, nu doar evreiești, dar cu posibilitatea convertirii minorităților religioase la religia creștină de rit ortodox, la o etapă mai târzie. În vederea integrării sociale a evreilor în societatea rusă, în anul 1804 autoritățile țariste a permis la nivel legislativ școlarizarea lor în instituții de învățământ de stat gimna-

¹⁰ ЭЕЭ. (<http://www.eleven.co.il/article/11719> accesat la 21.IX.2021).

¹¹ Hasidism-ul este un curent inovator al gândirii și vieții comunității evreiești, apărut în Polonia la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Scopul principal al acestei mișcări este ca individul să nu rămână închisat în dogme teologice fără o finalitate practică, să-l vadă pe Dumnezeu în orice lucru și să-l atingă prin orice act autentic. Reînnoirea concepției despre acțiunea umană ține de apropierea evreilor în jurul unui lider spiritual, învățător, sfânt, numit „țadic”. Țadicul este asistentul spiritual, el învățând sensul lumii și conducându-ne spre scânteile divine. Fundatorul acestui curent a fost Israel ben Eliezer, numit de adepții lui „Baal Șem Tov” (cel cu nume bun) sau pe scurt „Beșt”.

¹² În traducere, „casa învățăturii”, locul preconcept pentru învățarea textelor sacre ca: Mișna, Talmud, literatură rabinică din epoca post-talmudică, instituită încă din perioada celui de-al doilea Templu. Accesul la această instituție l-au avut mereu atât savanții în domeniu, cât și simplii enoriași, acest fapt a permis perpetuarea culturii ebraice.

¹³ ANRM, F. 6, inv. 8, d. 1013, f. 4 (verso).

¹⁴ ANRM, F. 6, inv. 1, d. 50, f. 12.

ziale și profesionale¹⁵. Această măsură aplicată de către Împăratul Alexandru I însă nu a adus la rezultatele scontate, căci evreii aveau temeri, și pe bună dreptate, că învățământul laic, va facilita creștinarea copiilor săi. În contextul eforturilor legislative de integrare a evreilor în societatea rusă, descrise mai sus, Împăratul Nicolae I a readus subiectul educației laice pentru evrei, punând un accent aparte pe studierea limbii ruse, moment reflectat în regulamentul din anul 1835¹⁶. Următoarea etapă în încercarea de desființare a sistemului educațional evreiesc a constat în deschiderea de către autoritățile ruse în anul 1844 a școlilor evreiești de stat (*еврейские казенные училища*), călăuzindu-se de exemplul Austriei și Prusiei. Comunitatea evreiască s-a opus cu vehemență transpunerii în viață a deciziei ministrului educației S. Uvarov din anul 1841, privind înființarea acestor școli, prin aceasta se explică, implementarea deciziei cu o întârziere de trei ani¹⁷.

Școlile evreiești de stat erau de două categorii, incipiente - cu o durată a studiilor introductive de 2 ani și celelalte de nivelul școlilor ținutale. Școlile erau subordonate Ministerului Educației Publice, iar corpul profesoral și administrativ era format preponderent din creștini, pe seama profesorilor evrei, fiind puse doar disciplinele iudaice religioase. Învățământul era scutit de plată, cheltuielile fiind lăsate pe seama comunității evreiești, banii fiind percepuți din impozitele comunitare. În anul 1847 au fost deschise două școli rabinice în Vilna și Jitomir¹⁸. În anul 1844, legislația rusă includea o clauză specială, privind distanțarea edificiilor de cult și instituțiile educaționale evreiești de cele creștine¹⁹.

Simțind un obstacol pentru reformarea evreilor în persoana vechilor rabini²⁰, autorităților considerau că noile instituții puteau să instruiască rabini de stat dar și masele evreiești, care ulterior puteau să înfăptuiască

¹⁵ И.В. Баркуцкий, Особенности национального просвещения (к вопросу о реформе казенного еврейского образования в николаевской России). В: Тирош. Выпуск 6. Москва, 2003, стр. 142.

¹⁶ Евреи в Российской Империи XVIII-XIX веков. Сборник трудов еврейских историков, Москва 1995, стр. 373.

¹⁷ А.Е. Локшин, Высшее духовное образование в иудаизме в Российской Империи: ответственность и модернизации. В: Вестник РУДН. Серия: История России, 2018, vol. 17, № 2, с. 255.

¹⁸ ЭЕЭ (<http://www.eleven.co.il/article/11921> accesat la 21.IX.2021).

¹⁹ В.О. Леванда, Полный Хронологический Сборник Законов и положений касающихся евреев, от Уложения Царя Алексея Михайловича до настоящего времени, от 1619 до 1873. Извлечение из Полных Собраний Законов Российской Империи, Изд. «Типография К. В. Трубникова», СПб., 1874, с. 569.

²⁰ М.И. Мышь, Руководство к Русским Законам о Евреяхъ. Изд. «Типо-литография М. П. Фроловой», издание II, 1898, р. 77-88.

reforma comunității evreiești din interior. Acțiunile date, totuși, au adus la rezultate modeste, chiar dacă prin legislația din anul 1804 și 1835, li s-a permis evreilor să frecventeze toate școlile din Imperiu. Din considerențul că aceasta va duce la răspândirea printre evrei a educației laice și le va oferi posibilitatea de a se folosi de privilegiile ce li s-au acordat. Din acest motiv, ulterior a fost creată și o comisie extraordinară, compusă din mai mulți rabini, care trebuiau să elaboreze măsurile îndreptate spre remedierea situației economice a rabinilor. Astfel, a fost luată decizia ca în afară de permisiunea de a studia în instituțiile generale de învățământ creștin, să fie fondate două tipuri de școli speciale: de prima treaptă (*приходские училища*) și de treapta a doua fiind considerate la un nivel cu gimnaziile, acestea fiind școlile rabinice²¹. O lege din 3 mai 1855 specifica, că după expirarea termenului de 20 de ani²², în funcția de rabin vor putea accede doar absolvenții școlilor rabinice sau a instituțiilor de învățământ de nivel mediu sau superior²³, lucru care la fel nu s-a întâmplat.

Amintim, în acest context că, potrivit legislației ruse se permitea deschiderea unei școli religioase, în localitățile unde existau 30 de case evreiești, iar acolo unde acestea depășeau numărul de 80, se permitea deschiderea unei case de rugăciuni sau a unei sinagogi. Totodată, în al doilea caz, la fiecare 30 de case evreiești, se putea construi o casă de rugăciuni sau o sinagogă²⁴. Din această prevedere, deducem că numărul instituțiilor educaționale, dar și de cult, trebuia să fie proporțional numărului populației evreiești, fapt care nu era totdeauna așa.

La 1 mai 1862 au fost deschise școlile meșteșugărești, care se bucurau de popularitate doar din partea maselor evreiești sărace, care nu își puteau permite achitarea studiilor de o treaptă mai înaltă. Pe lângă disciplinele clasice și religioase elevii studiau și discipline practice precum fierăritul, tâmplăria, etc²⁵. Perioada marilor reforme ale Împăratului Alexandru al II-lea, în special în anii 1864-1973 s-a caracterizat prin eforturile intense ale autorităților țariste de a acorda limbii ruse unui rol central în educația evreiască în detrimentul limbii germane. De asemenea, această etapă s-a manifestat și printr-o luptă ideologică dintre susținătorii și inamicii școlilor evreiești de stat. De fapt în perioada menționată,

²¹ В. О. Леванда, *op. cit.*, Doc. 505, с. 574-576.

²² Anul limită 1875.

²³ В. О. Леванда, *op. cit.*, p. 839.

²⁴ Я. Гимпельсон, Л. Брамсон, Законы о евреях. Систематический обзор действующих законоположений о евреях с разъяснениями Правительствующего Сената и Центральных правительственных установлений. Петроград, Изд. Юриспруденция, 1915, том 2, с. 721.

²⁵ Л. М. Брамсон, К истории начального образования евреев в России. СПб., 1896, с. 53.

școlile evreiești de stat se transformă în școli ruse de stat pentru evrei. La aceasta a contribuit modificarea limbii în care se organizau studiile, atât și reducerea numărului orelor dedicate învățării disciplinelor evreiești. În 1873 aceste modificări ale funcționalității școlilor evreiești au fost adoptate legislativ²⁶. Anume la această etapă are loc schimbarea parțială a atitudinii evreilor față de educația laică și de stat.

Eforturile autorităților au fost susținute de acțiunile reprezentanților mișcării, create în sânul comunității evreiești, pentru educația laică denumită *Haskala*. Mișcarea *Haskala*, care potrivit cercetătorilor marchează începutul epocii moderne pentru populația evreiască, ca parte componentă a mișcării iluministe din Europa, în Imperiul Rus, își cunoaște dezvoltarea pe parcursul secolului al XIX-lea. Influența aceste mișcări cu particularitățile specifice în cadrul „zonei evreiești”, merită o analiză separată, dar nu constituie obiectul cercetării noastre curente. În marja studiului nostru vom menționa că reprezentanții de vază ai *Haskala* și-au consolidat eforturile cu autoritățile ruse în anii 40' ai secolului al XIX-lea, în speranța promovării ideilor sale de reformare a comunității evreiești prin intermediul aparatului coercitiv de stat. Deși scopul final, urmărit de către autoritățile ruse și mișcarea *Haskala* erau diferite: - pentru primii adaptarea populației evreiești la noile realități socio-economice, iar pentru cei din urmă asimilarea populației evreiești, metoda identificată pentru obținere a acestor scopuri coincidea. Această metodă era reformarea religiei și educației evreiești²⁷.

Potrivit lui Benjamin Nathans, mișcarea *Haskala* în Europa de vest milita pentru emanciparea în drepturi a evreilor, iar cea din Imperiul Rus era preocupată de asimilarea acestora fără acordarea drepturilor egale cu națiunea titulară. Anume această diferență a condiționat eșecul mișcării *Haskala* în zona evreiască a Imperiului Rus. Tot în cadrul acestei mișcări, în anul 1863 evreii din Sankt-Petersburg au fondat Societatea pentru iluminarea evreilor din Rusia (*Общество по распространению просвещения среди евреев России*), care își propunea reformarea populației evreiești prin familiarizarea și apropierea treptată cu cultura și limba rusă. În primii 10-15 ani activitatea Societății a constat în publicarea literaturii evreiești în limba rusă, ulterior contribuind la deschiderea și

²⁶ Песак Марек. Борьба двух воспитаний. Из истории просвещения евреев России (1864-1873). В: *Евреи в Российской Империи XVIII-XIX веков*. Сборник трудов еврейских историков, Москва 1995, сс. 543-583.

²⁷ В. Левин, И. Лурье, О. Будницкий, История еврейского народа в России. От разделов Польши до падения Российской империи. Москва: Мосты культуры / Гешарим, том 2, 2017, с. 177.

finanțarea școlilor evreiești de stat. În congruență cu alți factori activitatea Societății a avut un impact neînsemnat asupra laicizării și rusificării populației evreiești către secolul al XIX-lea, dar acesta se consideră²⁸.

Această stare de lucruri în educația evreiască se perpetuează până la pogromurile anti-evreiești din anii 1881-1882 și urcarea la tron a Împăratului Alexandru al III-lea. Potrivit cercetătorului Aleksandr Bezarov, situația evreilor s-a acutizat pe fundalul crizei interne din Imperiul Rus, tensiunilor sociale dintre diferite stări și concurenței economice crescânde. La sfârșitul anilor '90 ai secolului al XIX-lea, prin adoptarea „legilor temporare” (în vigoare în perioada 1882-1917), a fost deturnat cursul de integrare socială a evreilor cu populația titulară²⁹. Cu alte cuvinte tentativele autorităților din perioada 1804-1881 de reformare și transformare treptată a școlilor evreiești în școli laice au eșuat odată cu adoptarea legilor temporare în mai 1882.

Rezumând toată această perioadă, constatăm faptul că dacă inițial la începutul secolului al XIX-lea autoritățile intenționau să desființeze treptat sistemul educațional evreiesc prin substituirea acestuia prin diferite metode descrise mai sus, atunci către sfârșitul secolului al XIX-lea țarismul s-a concentrat pe subordonarea școlilor talmudice prin legi stricte, cu aducerea și menținerea instituțiilor educaționale evreiești în conformitate ce acestea. Pornind de la faptul că numărul studenților evrei în instituțiile de studii superioare a început să crească către sfârșitul secolului al XIX-lea³⁰, în anul 1887, autoritățile au instituit „norma procentuală”, care îngreua accesul evreilor în instituțiile de învățământ superior de stat după cum urmează: în cadrul zonei evreiești-10%, în afara zonei evreiești-5%, la Moscova și Sankt-Petersburg-3%³¹.

Se remarcă faptul că școlile evreiești de stat până la sfârșitul secolului al XIX-lea așa și nu au reușit să obțină încrederea și nici simpatia evreilor din Imperiul Rus. Aceasta se confirmă cât prin numărul înalt al școlilor evreiești talmudice în anii '90 ai secolului XIX, precum și cantitatea redusă a evreilor în școlile evreiești de stat. La începutul secolului al XX-lea în Imperiul Rus, pentru o populație evreiască de peste 5 milioane,

²⁸ Benjamin Nathans, *Beyond the Pale. The Jewish encounter with the late Imperial Russia*. California, University of California Press, p. 75.

²⁹ А.Т. Безаров, Особенности государственной политики в еврейском вопросе в эпоху Александра III. В: *Еврейская культура и ее контексты. Материалы XVI ежегодной междисциплинарной конференции по иудаике*. Ч.3. Москва, 2009, стр. 46.

³⁰ La universitatea din Odesa în anul 1886 la facultatea juridică 41,2% de studenți erau evrei, iar la facultatea de medicină 30,7%.

³¹ А. Дикий, Евреи в России и СССР. Исторический очерк. Новосибирск, Благовест, 1994, с. 56.

activau circa 25 de mii de Hedere, în care studiau 363 de mii de elevi. În 820 de școli evreiești de stat studiau 62 de mii de elevi, iar în gimnaziile subordonate ministerului educației publice studiau doar 5821 de evrei³².

După ce am realizat o analiză amplă a situației generale din Imperiul Rus, ne vom referi la aspectele particulare ale evoluției instituțiilor educaționale din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea. Un aspect pe care ținem să-l menționăm se referă la știința de carte în rândul populației din Basarabia. Astfel, în anul 1897³³, din toată populația Basarabiei, doar 15,6% știau să citească și să scrie în limba maternă, acest indicator pentru Imperiul Rus fiind 21,1%. În orașul Chișinău numărul total al știutorilor de carte 39,3% (49,1%-m, 28,6%-f), pe locul doi se situa orașul Bolgrad cu 35,1% (46,5%-m, 23,5%-f), iar pe locul trei orașul Bender 32,1% (42,9%-m, 19,6%-f). În funcție de etnie, pe locul întâi se situau germanii (63,5%-m, 62,9%-f), pe locul doi polonezii (55,6%-m, 52,9%-f), evreii se situau pe locul 3 (49,6%- m, 24,1%-f)³⁴.

În paralel cu introducerea și modificarea legislației din Imperiul Rus, care trebuia să sporească numărul școlilor evreiești de stat, erau concepute și promovate legi, ce reglementau activitatea instituțiilor educaționale evreiești talmudice. Existau anumite norme pentru deschiderea și funcționarea unor asemenea instituții, despre care relatăm mai jos.

Cu referire la apariția școlilor evreiești de stat din Basarabia, protoiereul Nicolai Lașcov menționează că evreii s-au eschivat foarte mult timp de la plasarea copiilor în școlile evreiești de stat. Iar atunci când în anii 40' ai secolului al XIX-lea, administrația a dispus ca evreii să fie obligați să-și înmatriculeze copiii în gimnaziu, Comunitatea Israelită din Chișinău s-a adresat către gubernator să fie scutită de această obligație³⁵. Alte surse, totuși indică asupra faptului că prima școală evreiască cu un program ce combina discipline religioase și clasice, a apărut la Chișinău încă în anul 1838, la inițiativa reprezentanților locali ai Haskala³⁶. Din inspecția evreului erudit Markus Gurovici efectuată în anul 1853 aflăm despre existența la Hotin a unei școli evreiești din stat, „clădirea căreia este bine îngrijită de evreii din localitate”³⁷.

³² Ф.Б. Герц, Школьное образование у русских евреев. Петербург, 1914, с. 1.

³³ Până la acest recensământ situația științei de carte nu a constituit o preocupare consistentă.

³⁴ Dina Poștarencu, Componenta etnică și nivelul de instruire al populației urbane din Basarabia. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3, Chișinău, 2004, p. 53.

³⁵ Н.В. Лашков, Столетие присоединения Бессарабии к России: 1812-1912 г. Кишинев, Тип. Бессарабского Губернского Правления, 1912, с. 210.

³⁶ ЭЕЭ. (<https://eleven.co.il/diaspora/communities/12107/> accesat la 21.IX.2021).

³⁷ ANRM, F.6, *Administrația Guberniei Basarabia*, inv. 5, d. 50, f. 2.

În anul 1890, cu referire la circulara din 27 iunie 1883 Gubernatorul Basarabiei, a dispus verificarea legalității funcționării școlilor evreiești, în special a celor de tip Heder și a Melamezilor. Rapoartele funcționarilor locali servind drept o sursă prețioasă pentru descrierea situației școlilor evreiești din toate ținuturile Basarabiei. În cazul depistării activităților ilegale, după raportare, acestea trebuiau aduse în conformitate cu legea³⁸. Astfel, în anul 1890 la Chișinău activau 26 de Hedere, în care studiau 252 de elevi³⁹. În ținutul Akkerman activau șase Melamezi certificați instruind 51 de elevi⁴⁰, iar în orașul Akkerman 10 Melamezi certificați instruind 89 de elevi⁴¹. În ținutul Ismail activau 8 Melamezi certificați instruind 80 de elevi, iar în orașul Ismail activau 5 Melamezi certificați instruind 47 de elevi⁴², unul din cei opt, anume Melamedul Rubin Fainștein, se afla în judecată pentru neprezentarea la timp a condicilor privind numărul de elevi instruiți⁴³. În Chilia, Reni, Vâlcov și Leova, parte a ținutului Ismail, studiau 132 de elevi în 15 Hedere⁴⁴. În ținutul Hotin, informația prezentată pe târguri, atesta în Sochireni – patru Melamezi certificați instruind 35 de elevi, în Briceni – trei Melamezi certificați instruind 25 de elevi⁴⁵. În orașul Bender activau 18 Melamezi instruind 226 de elevi, legal activau 6 Melamezi instruind 55 de elevi, totodată ilegal, neavând certificate activau 12 Melamezi, instruind 171 de elevi⁴⁶. În orașul Orhei, activau două școli private evreiești de fete deținute de către Liubov Varshavskaja și repsectiv Dobrovolschii, o Talmud-Tora, toate trei fiind iluministe. De asemenea, în orașul Orhei activau opt Melamezi și unul în târgul Rezina, fiecare dintre aceștia având la studii între unu și 10 elevi⁴⁷. În orașul Soroca, se atestă nouă Melamezi instruind 78 elevi, la fel se menționează despre existența activității clandestine a 10 Hedere⁴⁸. În coloniile evreiești din Soroca în totalul din 11 Hedere, a câte trei în Dumbrăveni, Lublin, Vertiujeni și cinci Hedere în Zgurița studiind 155

³⁸ ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 8, 8 vs.

³⁹ ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 4, 5, 6, 4v, 5v.

⁴⁰ ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 9.

⁴¹ ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 23.

⁴² ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 35.

⁴³ ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 11, 12.

⁴⁴ ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 40,40 vs, 41.

⁴⁵ ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 19, 19 vs, 20, 20 vs.

⁴⁶ ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 29.

⁴⁷ ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 31.

⁴⁸ ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 34-36.

elevi⁴⁹. 2 Hedere activau în târgul Vadul Rașcov⁵⁰. În ținutul Bălți, funcționau doar două Hedere în orașul Bălți și unul în târgul Râșcani, fiecare a câte 14 și 10 elevi respectiv⁵¹. Conform calculelor estimative din informațiile prezentate în Basarabia funcționau circa 140 de Hedere în care își făceau studiile peste 1800 de elevi.

În concluzie, vom menționa că interesul populației evreiești pentru educația laică de stat în special cea gimnazială și universitară, a început să se manifeste în special în a doua parte a secolului al XIX-lea ca rezultat al reformelor liberale ale Împăratului Alexandru al II-lea. Totodată, educația talmudică și-a păstrat actualitatea pe parcursul secolului al XIX-lea, școlile evreiești de stat fiind mai mult o excepție decât o opțiune permanentă pentru comunitatea evreiască.

The evolution of Jewish educational institutions in the Russian Empire: the case of Bessarabia

Education in the Jewish community has always held an important place. The Jewish education system has a long history. Its religious nature has contributed significantly to the preservation of the Jewish people and the perpetuation of their customs and traditions. Education for the Jewish population has always been not only a form of self-organization but also a way of transmitting the collective religious mentality. In this article, we aim to analyze several aspects of the evolution of Jewish education in the Russian Empire, as well as its particularities for the Jewish community in Bessarabia. We will describe the legislation and reforms that influenced the functioning of these educational institutions during the 19th century in the Russian Empire.

Key-words: *education, Jewish community, Jewish education system, Bessarabia, Russian Empire*

Alexandru ROITMAN

Școala doctorală de științe umanistice

Universitatea de Stat din Moldova

e-mail: royale101@gmail.com

⁴⁹ ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f.37.

⁵⁰ ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f.38.

⁵¹ ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 43.

INDIGENIZAREA¹ ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR DIN RSS MOLDOVENEASCĂ: INTENȚIA REGIMULUI ȘI „SOCOTELILE” INTELECTUALITĂȚII AUTOHTONE

Introducere

Fragilitatea puterii sovietice la noile periferii naționale conturate după încheierea războiului sovieto-german, a determinat *Imperiul acțiunii afirmative* (Terry Martin) să revină (cu anumite ajustări) la politica de indigenizare a cadrelor în unele regiuni naționale. Pe lângă intențiile declarate de a stimula participativitatea reprezentanților națiunii autohtone în organele de stat și de partid și de a dezvolta cultura națională în RSS Moldovenească, Kremlinul urmărea să creeze o nouă elită națională de tip sovietic și să „educe” loialități sociale și naționale, care să constituie fundamentul regimului și promotorul „idealurilor comuniste”. Învățământul superior, fiind unul dintre instrumentele care le-ar fi asigurat realizarea scopurilor și care fusese verificat în alte periferii naționale ale URSS, a fost utilizat și în cazul RSS Moldovenești după reanexarea Basarabiei.

Astfel, într-un termen foarte scurt (1944-1946), noua putere a înființat în RSS Moldovenească șapte instituții de învățământ superior – un institut pedagogic la Chișinău, câte un institut învățătoresc la Tiraspol și Bălți, un institut agrar și unul de medicină la Chișinău și o universitate, de asemenea, în capitală². Dar pentru că tradiția învățământului superior în RSS Moldovenească era una foarte „subțire” și lipsită de vitalitate, autoritățile sovietice, pe lângă problemele determinate de toate circumstanțele războiului sovieto-german și de consecințele reanexării Basarabiei, au avut de înfruntat un impediment mult mai dificil de

¹ Utilizăm aici termenul *indigenizare* pentru a desemna politica națională sovietică promovată în și prin învățământul superior din RSS Moldovenească în perioada postbelică, având în vedere acțiunile regimului de a crește ponderea procentuală a studenților moldoveni în contingentele studențești și a cadrelor științifico-didactice românofone în corpurile diactice ale instituțiilor de învățământ superior din RSS Moldovenească.

² Pentru detalii: Liliana Rotaru, *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSS Moldovenească. Ex nihilo nihil fit*. În: Liliana Rotaru, *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSS Moldovenească. Studiu, documente și materiale*, vol. I, Chișinău: Lexon-Prim, 2021, pp. V-LIX; Ruslan Șevenco, *Restabilirea sistemului de învățământ superior în RSS Moldovenească (1944-1945)*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2008, nr. 3 (75), pp. 118-134.

depășit – deficitul de personal didactic și științifico-didactic (mai ales personal calificat, dar care și să corespundă rigorilor politico-ideologice ale regimului) și lipsa unui bazin de recrutare a candidaților la studii superioare, în special a reprezentanților națiunii autohtone. Pornind de la aceste premise, dar impulsionat de imperativul asamblării cât mai rapide a unui dintre cele mai eficiente mecanisme ale ingineriei naționale și sociale, regimul comunist a fost determinat să acceseze toate resursele disponibile pentru încropirea unui corp profesoral și a unui contingent studentesc în nou-înființatele instituții de învățământ superior din RSS Moldovenească.

Ne propunem în prezentul studiu să analizăm și să evaluăm din punct de vedere cantitativ și calitativ corpurile didactico-științifice create la cele șapte instituții de învățământ superior din RSS Moldovenească în perioada de fondare și consolidare a lor și să estimăm compatibilitatea grupărilor etnice și profesionale, reușitele și insuccesele procesului de indigenizare a învățământului superior și reacțiile noii intelectualități academice moldovenești.

Politici de personal. Intenția regimului....

Pornind de la principiul stalinist al politicii de personal – „Cadrele decid!”³, autoritățile de stat și de partid sovietice au organizat un proces grăbit și plin de intensitate de identificare a potențialelor cadre didactice și științifico-didactice pentru a acoperi locurile vacante la catedrele instituțiilor de învățământ superior reevacuate la Chișinău și a celor nou-înființate în RSS Moldovenească după război. În termene scurte după intrarea Armatei Sovietice pe teritoriul Basarabiei în primăvara-vara lui 1944, sovieticii au dispus readucerea în RSS Moldovenească a celor două instituții de învățământ superior evacuate din calea operațiunilor militare ale războiului sovieto-german: Institutul Pedagogic Moldovenesc trebuia reevacuat la Chișinău din Buguruslan (reg. Orenburg) și Institutul Agricol din orașul Frunze⁴, împreună cu corpul didactic și studenții. De asemenea, autoritățile responsabile de la Moscova, dar și cele de la Chișinău, au fost obligate să găsească profesorii acestor instituții, care în timpul războiului au fost angajați la alte locuri de muncă decât cele

³ A se vedea: Застольные речи Сталина. Документы и материалы. Вступительная статья, составление, комментарий, приложение д.и.н. В.А. Неvejeина, М., АИРО-Х; СПб., Дмитрий Булавин, 2003, сс. 61-70, 76-91.

⁴ Actuala capitală a Kirgizstanului, orașul Bișkek, a purtat numele liderului de partid și militar sovietic Mihail Frunze în perioada 1926-1991.

didactice sau în alte instituții de învățământ, decât cele moldovenești evacuate, și să-i recheme la Chișinău pentru a fi repuși în sistemul de învățământ superior al RSS Moldovenești.

Cadrele didactice și științifico-didactice readuse sau revenite în RSS Moldovenească în 1944-1945 erau prea puține ca să poată acoperi necesitățile celor șapte instituții de învățământ superior, astfel că autoritățile au trebuit să identifice și alte surse de completare a statelor de personal. Pornind de la intențiile comuniștilor sovietici, aceștia au complinit statele de personal ale celor șapte instituții cu cadre didactice și științifico-didactice din diferite instituții de învățământ superior, mediu de specialitate sau mediu, instituții de cercetare științifică, organe de stat și de partid din întreaga Uniune Sovietică. Războiul încă nu se terminase, când în iunie 1944, *Comitetul Unional pentru Școala Superioară al URSS* s-a obligat să delege în RSS Moldovenească șase doctori în științe: două persoane ce urmau să țină cursul „Bazele marxism-leninismului”, alte două persoane, deținătoare de titluri științifice – cursurile de „Literatură rusă” și „Literatură universală” și câte o persoană pentru predarea istoriei moderne și a istoriei URSS în instituțiile de învățământ superior pedagogice⁵. Dat fiind faza terminală a războiului sovieto-german, alte „delegații” pentru anul 1944 fie nu s-au emis, fie în arhivele naționale din Republica Moldova acestea încă nu au fost identificate sau nu s-au păstrat. Aflăm însă din declarația lui Tihon Konstantinov, președintele Sovietului Comisarilor Poporului al RSS Moldovenești, la Plenara a III-a a CC al PC(b) al Moldovei (25-27 iunie 1944) că până la sfârșitul lunii iunie 1944 în subordinea Comisariatului Poporului pentru Învățământ al RSS Moldovenești fusese trimise de autoritățile unionale 166 de cadre didactice și științifico-didactice⁶. În lipsa unei liste sau delegații care ar confirma acest fapt, este dificil de stabilit câte persoane din cele 166 au ajuns să ocupe posturi în instituțiile de învățământ superior, dar este cert că o bună parte dintre aceștia s-au regăsit în statele de funcții ale școlilor superioare moldovenești. Astfel, Institutul Pedagogic Moldovenesc revenise de la Buguruslan cu un efectiv de doar 20 de cadre didactico-științifice⁷, iar în formularul de funcții pentru anul de învățământ 1944-1945

⁵ Ruslan Șevcenco, Restabilirea sistemului de învățământ superior în RSS Moldovenească (1944-1945). În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2008, nr. 3, pp.118-133.

⁶ Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (AOSPRM), Fond (F.) 51, inventar (inv.) 2, dosar (d.) 1, filă (f.) 38.

⁷ Și dintre acestea o bună parte fusese recrutate de la instituții de învățământ din URSS evacuate în timpul războiului în regiunea Orenburg sau altele din apropiere.

erau înscrise deja 41 de persoane⁸, diferența formând-o cadre delegate la muncă didactică și științifică de autoritățile de la Moscova, dar și cele cooptate din rândul persoanelor cu studii superioare care au locuit pe teritoriul Basarabiei în timpul războiului. O situație similară prezintă și cazul contingentului profesoral al Institutului Agricol din Chișinău, completat cu 68 de cadre didactico-științifice în anul academic 1944-1945, dintre care cca. 75% erau venite din diferite regiuni ale Uniunii Sovietice, demobilizate din Armata Roșie sau detașate de Comitetul Unional al Școlii Superioare din instituții de învățământ de profil din diferite institute agricole ale URSS: Novosibirsk, Kirovobad, Turkmenistan, Kârgâzstan, Tbilisi, Kuibâșev, din instituții de învățământ medicale sau centre de cercetare agricole etc.⁹

Procesul de delegare a „specialiștilor” în instituțiile de învățământ superior moldovenești s-a intensificat după transferul autorităților sovietice de la Soroca la Chișinău spre sfârșitul verii lui 1944. Problema restabilirii/creării sistemului de învățământ de tip sovietic în Basarabia devenise într-atât de importantă pentru sovietici, încât la 14 martie 1945, Sovietul Comisarilor Poporului al URSS adoptă o hotărâre cu privire la măsurile de asistență a școlilor din RSS Moldovenească, prin care dispune președintelui Comitetului Unional al Școlii Superioare și Comisarului Poporului pentru Învățământ al RSFSR să identifice 10 persoane printre absolvenții studiilor de doctorat din anul respectiv și să-i delegheze în RSS Moldovenească pentru acoperirea posturilor vacante de la catedrele instituțiilor de învățământ superior către începutul anului de învățământ 1945-1946. Hotărârea viza și pe Comisarul pentru Învățământ al RSS Ucrainene, invitat și acesta să găsească patru absolvenți de doctorat și să-i trimită pentru a completa statele de funcție ale Institutului Pedagogic din Chișinău și ale celor două institute învățătoresci de la Bălți și Tiraspol¹⁰.

Rezultatele acestor eforturi sunt reflectate în statele de personal ale școlilor superioare moldovenești: de exemplu, Institutul Învățătoresc din Bălți a angajat 23 de cadre didactice pentru desfășurarea procesului de formare a învățătorilor pentru școlile de învățământ general din RSS Moldovenească în anul academic 1945-1946, iar 18 dintre acestea erau venite la Bălți din cele mai îndepărtate orașe și regiuni ale Uniunii Sovietice: din Caucaz, regiunile Gorki, Omsk, Reazan, Saratov, Stalingrad,

⁸ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 1961, inv. 1, d. 6, f. 2.

⁹ ANRM, F. 1933, inv.2, d. 5, ff. 34-37 verso.

¹⁰ ANRM, F. 2991, inv.1, d. 4, ff. 16-17.

din RASS Udmurtă sau RSS Azerbaidjan, iar o altă parte – în urma demobilizării din Armata Roșie¹¹. Un caz aparte prezintă Institutul de Medicină din Chișinău. Corpul didactico-științific al acestei instituții, deși fusese completat cu 2-3 medici originari din Basarabia în anul academic 1945-1946, era aproape exclusiv alcătuit din personalul Institutului de Medicină din Kislovodsk adus *in corpore* la Chișinău odată cu instituția respectivă, dar și reprezentanți ai altor instituții de învățământ medical din RSFSR¹².

Profesorul Pavlov, directorul Institutului Pedagogic din Chișinău, referindu-se la personalul didactic angajat pentru anul de învățământ 1944-1945, se arăta fericit să menționeze că „Ne-au ajutat foarte mult Comisariatul Poporului pentru Învățământ al RSS Moldovenești și Comitetul Unional al Școlii Superioare să completăm corpul didactico-științific al instituției. Către începutul anului de învățământ aveam 3 profesori, șefi de catedre, 3 profesori, 4 doctori în științe, șefi de catedre, 5 conferențieri, 7 lectori superiori, șefi de catedră, 27 lectori superiori și un asistent”¹³. Astfel, reevacuat la Chișinău cu doar 20 de profesori, Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău a fost completat în primul an de activitate de după război cu alte 21 de cadre, iar o bună parte erau cei delegați de autoritățile de la Moscova. În condițiile în care instituția raporta că doar 10 cadre didactice din totalul de 51 de persoane puteau preda în limba română (4 persoane fiind identificate drept „moldoveni”¹⁴ și alți 4 evrei care cunoșteau limba moldovenească¹⁵, concluzionăm că majoritatea angajaților la catedrele Institutului Pedagogic din Chișinău s-au retras sau au fost delegate în capitala RSS Moldovenești din alte orașe și regiuni sovietice.

Și la crearea Universității de Stat din Chișinău în 1946, autoritățile republicane solicitau guvernului unional să delegheze în RSS Moldovenească pentru completarea corpului didactico-științific al Universității – 12 profesori și 9 conferențieri, doctori¹⁶. Universitatea de Stat din Chișinău a reușit să angajeze până la sfârșitul primului an de activitate (1946-1947) 50 de cadre didactico-științifice – 12 dintre acestea fusesse

¹¹ ANRM, F. 3143, inv.1, d. 1, f. 53-53 verso.

¹² ANRM, F. 3059, inv.1, d. 1, f. 1.

¹³ ANRM, F. 2991, inv. 5, d. 6, f. 78; F. 1961, inv. 1, d. 6, f. 2.

¹⁴ În acest studiu vom folosi termenul de „moldovean/moldoveni” pentru a desemna locuitorii din RSS Moldovenească de pe ambele maluri ale Nistrului de origine română și sintagma „limba moldovenească”, având în vedere limba română, vorbită de locuitorii RSS Moldovenești.

¹⁵ ANRM, F. 2991, inv. 5, d. 6, f. 78.

¹⁶ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 1, f. 15.

transferate direct din instituții superioare de învățământ și de cercetare din Moscova, Celeabinsk, Saratov, Kislovodsk, Gorki, Harkov, alte 14 persoane de la institutele pedagogice și învățătorești și din funcții de stat și de partid republicane, dar toate cele din urmă, oricum veniseră în RSS Moldovenească după 1944 tot din orașe sovietice sau fiind demobilizați din Armata Roșie¹⁷.

O parte a cadrelor, delegate de Comitetul Unional pentru școala superioară în RSS Moldovenească pentru a completa „clasa noii intelectualități moldovenești”, erau profesioniști de înaltă calificare și personalități de valoare, unii dintre ei fiind „exilați” la Chișinău din diferite cauze: fie pentru anumite „rătăcirii” ideologice, fie că aveau origini sociale neproletare sau aveau o proveniență etnică „compromițătoare” și chiar pentru că au rămas să locuiască pe teritoriile pierdute de sovietici în prima fază a războiului sovieto-german. Nu excludem faptul că au fost și persoane care și-au propus candidaturile pentru posturile științifico-didactice, didactice sau administrative din varii interese și motive. Se prea poate că unele persoane, incitate de propaganda și agitația sovietică, erau stimulate de o credință fermă că profesionalismul și experiențele pe care le dețin vor contribui progresiv la devenirea învățământului superior moldovenească. Posibil că o altă parte a voluntarilor, veneau la Chișinău, mai puțin Bălți și Tiraspol, pentru a-și construi mai lesne și rapid carierele academice, exploatând vidul de concurență științifică sau didactică, situația încă nesigură și mulțimea de locuri vacante la catedrele instituțiilor de învățământ superior, precum și necesitatea de a acoperi posturile cu personal deținător de titluri și grade științifice și didactice, etc. Suntem conștienți de faptul că printre cei din urmă au fost și persoane, care și-au propus să-și legitimizeze titlurile științifice, obținute, uneori dubios, în anii războiului în instituții evacuate sau periferice de mai puțin prestigiu academic.

Oricare le-ar fi fost motivul venirii în RSS Moldovenească, unele persoane au plecat destul de repede: unii au rămas la Chișinău un singur an, alții mai mulți, dar oricum au plecat sau au fost strămutați în alte instituții de învățământ superior sau de cercetare din Uniunea Sovietică. O parte, însă, au rămas în RSS Moldovenească și au contribuit la formarea și consolidarea învățământului superior de aici, au educat și format zeci de generații de intelectuali și profesioniști pentru economia sovietică, au pus bazele unor școli științifice și au dezvoltat diferite ramuri ale științelor. Cohorta „trimișilor” Moscovei, însă, era reprezentată de multe ori

¹⁷ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 15, ff. 69-70, 213-214.

de persoane cu competențe profesionale contestabile și reputație compromisă în instituțiile unde au activat anterior, indivizi care de multe ori nu se potriveau funcțiilor și posturilor pe care le-au ocupat, dar pentru că au demonstrat fidelitate regimului, s-au menținut pentru mult timp și chiar au făcut cariere în învățământul superior moldovenesc. Indiferent de calitățile lor personale și profesionale și de originea lor etnică sau socială, această intelectualitate importată era sovietică după formă și rusofonă după conținut și, păstrată în formatul inițial, nu ar fi putut constitui pentru mult timp suportul politic al regimului într-o provincie recent anexată, or implozia organizată de „specialiști” rusolingvi în învățământul superior moldovenesc intra în contradicție cu politica declarată a regimului de a crea aici „o școală moldovenească și pentru moldoveni”, regimul riscând astfel să nu mai obțină sau să piardă loialitatea autohtonilor-moldoveni.

Practica adreselor către autoritățile unionale și a „solicitărilor” de a asigura cu resurse umane învățământul superior din RSS Moldovenească prin delegarea specialiștilor de la centru, a rămas o uzuală pe toată perioada de restabilire și consolidare a școlilor superioare moldovenești, inițiativa aparținând atât instituțiilor de învățământ, cât și autorităților republicane de stat și de partid. Dacă în primii ani după război Chișinăul adresa frecvent instituțiilor unionale cereri de a delega în RSS Moldovenească persoane care să ocupe posturile vacante de la catedrele nou-înființatelor instituții de învățământ superior, dar fără să insiste asupra calificării lor profesionale și științifice, adresele vor persista și în anii '50-'60, doar că adresanții vor avea „pretenții” mai mari, cerând Ministerului Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al URSS „specialiști calificați”, cu titluri științifice și științifico-didactice, personalități notorii în domeniu pentru a acoperi posturile de șefi de catedre, posturi care revendicau candidaților și o autoritate profesională și științifică, pe lângă titlurile și rigorile regulamentare. Dar pentru că potențialul didactico-științific al tuturor instituțiilor de învățământ superior din Uniunea Sovietică a fost grav afectat de război și consecințele acestuia, iritat de solicitările insistente și repetate ale responsabililor de la Chișinău de a le trimite „specialiști”, Comitetul Unional pentru Școala Superioară a recomandat celor din RSS Moldovenească să-și crească „singuri profesori și doctori în științe”¹⁸. Mai mult decât atât, încă în 19 august 1944, Comitetul Unional pentru Școala Superioară al Sovietului Comisarilor

¹⁸ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 37, ff. 17-18.

Poporului al URSS a emis un ordin cu privire la selectarea și verificarea cadrelor didactice și științifico-didactice din instituțiile de învățământ superior ale URSS, prin care directorii instituțiilor de învățământ superior și responsabilii din cadrul comisariatelor republicane pentru învățământ erau obligați să stabilească locul de trai al personalului didactic și științifico-didactic care a fost evacuat din calea războiului și să depună eforturi garantate pentru readucerea și reîncadrarea în posturi la catedre până la începutul anului de studii 1944-1945¹⁹. De asemenea, Comitetul dispunea responsabililor din republicile unionale pentru învățământ să recruteze specialiști angajați în producție și suficient de bine pregătiți pentru activitatea de predare în învățământul superior și să-i angajeze prin cumul la catedre, precum și să identifice cei mai buni absolvenții ai instituțiilor de învățământ superior în anul 1945 pentru a-i pregăti pentru activitatea științifico-didactică²⁰.

În condițiile RSS Moldovenești – republică sovietică unională formată prin anexarea Basarabiei în ajunul războiului sovieto-german, autoritățile sovietice au înțeles sau interpretat directivele de la Centru, recrutând la catedrele instituțiilor de învățământ superior „specialiști” cu studii superioare, care mai rămăsese după retragerea armatei și administrației românești sau „readuși” în RSS Moldovenească din România, în conformitate cu înțelegerile sovieto-române. Toate aceste persoane își aveau studiile superioare făcute în universități și academii din România sau din alte centre universitare din Europa. Circumstanțele postbelice și deficitul cras de personal didactic și științifico-didactic, au determinat regimul să tempereze din rigiditatea și criteriile ideologice aplicate la angajarea în posturi importante pentru statul sovietic, așa cum erau și cele științifico-didactice, și să coopteze la catedrele instituțiilor de învățământ superior moldovenească „elemente autohtone”, românofoni din dreapta Nistrului, de diferite etnii, persoane care și-au făcut studiile superioare în universități românești sau din alte țări „capitaliste” din Europa, de obicei cu origini sociale non-proletare.

În a doua jumătate a anilor 1940 circa 1/3 din personalul didactic și științific angajat în instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească aveau un trecut „viciat” de studiile superioare obținute în afara spațiului sovietic²¹. Fiind „compromiși” prin originea lor socială,

¹⁹ Liliana Rotaru, *Crearea și consolidarea ...*, pp. 180-181.

²⁰ Liliana Rotaru, *Crearea și consolidarea ...*, pp. 181-182.

²¹ Pentru detalii: Liliana Rotaru, *Constituirea corpului academic al școlii superioare din RSS Moldovenească: între exigențele ideologice și pragmatismul utilitar*. În: *„Oltre i confine Il dialogo transnazionale nelle discipline storiche e filologiche”*, Milano, Criterion Editrice, 2020, pp. 113-137.

apoi și etnică în perioada campaniilor ideologice sovietice (1946-1953), prin educația „burgeză” în universități europene, aceste persoane au stat permanent sub „sabia lui Damocles”, regimul impunându-le regulile jocului în condițiile în care aceștia nu aveau de ales decât să se „reeduce” prin studiul marxism-leninismului, să colaboreze cu autoritățile sovietice, să se adapteze rigorilor noii puteri și să-și pună toată diligența și profesionalismul la „construcția socialismului” în RSS Moldovenească și, în general, să servească statului sovietic. Unii, au acceptat regulile jocului, au cooperat și au servit noul regim, făcând cariere universitare sau/și științifice de rezonanță, iar atunci când „comiteau” mici greșeli sau abateri inconștiente, regimul îi „corecta” prin muștrările pe care le împărțeau forurile de partid de diferite nivele sau/și prin redislocările în funcții și posturi și alte cunoscute instrumente „de convingere” pe care le aplicau autoritățile comuniste pentru a-și ține cetățenii la respectul cuvenit.

Cealaltă parte, „ineducabilii”, au fost înlăturați grăbit de la catedre, imediat ce instituțiile de învățământ superior moldovenești au produs primii absolvenți-moldoveni trecuți prin școala sovietică. Printre persoanele din categoria pusă în discuție, cea mai mare parte erau așa ziiși „indecși” – persoane de diferită origine etnică și socială, cu nivel diferit de competență profesională, deținători de titluri științifice și fără ele, unele chiar simpatizau noului regim, dar care, având o formare universitară clasică și o gândire critică, își permiteau critici conștiente sau nevoite ale realităților socialiste: fie că vorbeau prea românește și utilizau cuvinte străine limbii moldovenești, „franțuzisme”, „englezisme” etc., fie că își permiteau să compare sistemul de învățământ, modul și nivelul de trai românesc sau occidental cu cel sovietic sau să-l laude pe cel dintâi, fie semnau cu grafie latină, își fundamentau expunerile în timpul orelor cu expresii în limbi străine, făceau referință la savanți „burghezi” și la descoperiri științifice non-sovietice etc. Pentru că se aflau continuu sub vizorul autorităților competente, față de „indecșii” prinși că au încălcat vreuna dintre „normele” sovietice se aplicau politici în dependență de gravitatea acțiunilor și conform unor criterii necunoscute ale sovieticilor.

De cele mai dese ori, „indecșii” nu erau excluși din învățământul superior sau nu erau înlăturați imediat, aplicându-li-se sancțiuni cu scop educativ: erau asistați sistematic la ore de șefi vigilenți sau colegi „verificați ideologic” pentru a li se urmări discursul în auditorii; și se stenografiau lecțiile pentru a fi analizat conținutul lor de către membrii de catedră sau consiliile științifice ale instituțiilor; deseori „faptele” sau

inacțiunile persoanelor din această categorie erau puse în discuția adunărilor de partid, a consiliilor științifice, a catedrelor etc. și drept urmare, li se aplicau avertismente, mustrări sau mustrări aspre, nu erau primiți în rândurile partidului sau erau excluși din partid, comsomol, dacă erau membri etc. Cei mai insistenți în „greșelile” lor ideologice, „incorigibili” – erau transferați, deseori, cu regularitate, dintr-o instituție de învățământ superior în alta, astfel ca să nu reușească să-și creeze o autoritate personală sau profesională și să-i țină într-o tensiune permanentă a unui posibil alt transfer sau chiar destituiri din post. O bună parte a persoanelor din această categorie, obosiți de atenția organelor „competente” și a autorităților universitare, sau dezamăgiți de promisiunile regimului, s-au smerit” cu timpul și și-au acceptat condiția, conștienți de faptul că nu au prea multe posibilități să și-o modifice. „Convinși” de regim să-i fie loiali și să i se consacre cu toată diligența, cei din urmă au rămas în sistemul educațional și/sau de cercetare până la pensionare. Altă parte, s-a retras în învățământul general sau în instituții de cercetare, instituții ale statului sau chiar în producție (unde nu aveau contactul direct cu educabili).

Această „ajustare” postbelică a politicilor de personal în învățământul superior din RSS Moldovenească era determinată de o necesitate practică imediată în primul rând, și a avut un caracter provizoriu și formal, așa cum s-a văzut mai sus, or personalul cu studii „burgeze” fie a fost reeducat și încadrat în sistem, fie a fost exclus și înlocuit la scurt timp după ce s-a mai redus din deficitul de cadre în instituțiile de învățământ superior moldovenești și odată cu încadrarea primilor absolvenți ale acestor școli în statele de funcție ale catedrelor. Renunțarea provizorie la intrasingența ideologică în politica de angajare a specialiștilor școliți în universități „burgheze” românești și/sau europene comporta, însă, și o puternică componentă propagandistică și de strategie durabilă. Pe lângă faptul că statul sovietic a exploatat competența profesională a românofonilor deținători de diplome ale universităților non-sovietice, regimul a exploatat mai ales competențele lor profesionale și lingvistice, și anume cunoașterea limbii române, pentru a-și argumenta declarațiile propagandistice, precum că susține și promovează reprezentanți ai „naționalității autohtone, a moldovenilor” (expresia frecventă a documentelor de sorginte sovietică) și că își propune să creeze în RSS Moldovenească un învățământ superior moldovenesc și pentru moldoveni. Nu ar fi corect să nu menționăm faptul că trecând peste starea de suspans permanent în care îi ținea regimul, statul sovietic a oferit persoanelor

care i-au acceptat regulile, un lift profesional și social de mare intensitate și amploare. Politica discriminării pozitive a moldovenilor (sub termenul „moldoveni” înțelegem aici pe toți cei care știau și vorbeau limba română), deși comporta un conținut mai degrabă propagandistic și făcea parte din arsenalul ideologic al regimului sovietic, a oferit oportunități multiple de afirmare profesională și personală pentru persoanele care indicau în rubrica a 5-a a formularului de evidență a personalului să sunt moldoveni. Documentele cu referire la învățământul superior, identificate în arhivele naționale ale Republicii Moldova, conțin numeroase indicații ale autorităților de stat și de partid de a găsi tineri, reprezentanți ai „naționalității autohtone, a moldovenilor” și a-i angaja la catedre, de a-i înscrie la doctorate în centre academice unionale și de a-i motiva să facă cariere științifice, precum și de a-i promova în funcții și posturi.

Reprezentativitatea procentuală neînsemnată a moldovenilor în statele de funcție ale școlilor superioare (*Tabel 1*) era un motiv, folosit frecvent de autoritățile de partid moldovenești pentru a critica directorii/rectorul instituțiilor de învățământ. Organele de partid acordau o atenție deosebită completării statelor de personal științifico-didactic cu reprezentanți ai națiunii autohtone și monitorizau cu mare atenție managementul personalului în școlile superioare. Dosarele de arhivă conțin numeroase rapoarte și note informative cu privire la numărul și calitatea cadrelor, cu specificarea ponderii moldovenilor, pe care instituțiile de învățământ superior care le prezentau frecvent Secției propagandă și agitație a CC al PC(b)M (PCM) sau direct secretarilor CC al PC(b)M (PCM) responsabili de ideologie.

Fiind constrâși de organele de partid să raporteze creșteri procentuale ale moldovenilor în structura corpurilor profesionale, managerii instituțiilor de învățământ superior din RSS Moldovenească treceau deseori peste criteriul profesionalismului la angajarea moldovenilor și/sau închideau ochii la trecutul lor „pătat” (în accepția sovietică), atât a celor care urmasse studiile superioare în universități „burgheze”, cât și a proaspeților absolvenți ai instituțiilor de învățământ superior. Procesele-verbale ale ședințelor adunărilor de partid, ale ședințelor de catedre și stenogramele discuțiilor în consiliile științifice ale instituțiilor de învățământ înregistrează irupții de supărare ale unor non-moldoveni, indignați de angajarea sau promovarea nemeritată a unor moldoveni sau a unor persoane suspecte că și-ar fi falsificat actele de identitate, dându-se drept moldoveni pentru a ajunge în postruri și funcții universitare.

Spre sfârșitul perioadei de constituire a sistemului de învățământ

superior în RSS Moldovenească (1944-1947), fiecare din cele șapte instituții de învățământ reușise să încropească numeric corpuri profesoriale care să asigure realizarea procesului didactic în cadrul facultăților și secțiilor²² constitutive (Tabel 1). Catedrele, care nu au găsit posibilități să angajeze titulari pentru predarea unor discipline, aveau dreptul să contracteze cumularzi din alte instituții de învățământ sau întreprinderi, organizații și instituții de stat și de partid, care corespundeau postului. Fenomenul cumulului de funcții era deosebit de răspândit în instituțiile de învățământ din Chișinău, unde funcționau cinci din cele șapte (opt din 1949) școli moldovenești superioare. Numărul de cadre didactico-științifice angajate în fiecare an academic, prezent în tabelele 1 și 2, sunt relative și arată mai degrabă tendițele în politicile de personal, decât starea *de facto*. De multe ori directorii (rectorul) instituțiilor de învățământ, străduind să raporteze autorităților republicane că au reușit să acopere numărul de unități didactice pe care le formau planurile de învățământ, includeau în numărul total de angajați atât titularii, cât și cumularzii (dar fără să menționeze acest fapt în rapoarte).

Astfel, este aproape imposibil de stabilit cu exactitate numărul de cadre didactice angajate în învățământul superior din RSS Moldovenească în anii '40-'50. O astfel de situație era simptomatică pentru întreg sistemul de învățământ superior din Uniunea Sovietică în condițiile în care numărul de studenți s-a redus important și mai multe instituții de învățământ superior s-au închis sau nu au funcționat pe parcursul războiului sovieto-german, iar altele, evacuate, au funcționat la capacități reduse, personalul științifico-didactic fiind determinat de aceste circumstanțe să-și schimbe genul de activitate pentru a-și putea asigura existența pe perioada războiului. De asemenea, o parte însemnată a lumii universitare a fost mobilizată pe fronturile războiului sau atrase în activități în spatele frontului. După luptele de la Stalingrad și schimbarea cursului războiului, guvernul sovietic a inițiat reevacuarea instituțiilor de învățământ în orașele eliberate și de restabilire a sistemului de învățământ superior, consimțind angajarea cadrelor prin cumul la mai multe instituții de învățământ superior concomitent²³. Situația era tipică pentru întreaga Uniune Sovietică, cu atât mai mult în RSS Moldovenească.

Este simptomatică în acest sens peregrinările profesorului Anton Ablov, care în toamna anului 1944 era angajat concomitent în calitate de

²² Unitatea organizațional-administrativă a unui institut învățătoresc era secția, iar a celorlalte institute (pedagogic, agrar, de medicină), a Conservatorului și a Universității - facultatea.

²³ Liliana Rotaru, *Crearea și consolidarea ...*, p. 185.

profesor și șef al Catedrei de chimie la Institutul Pedagogic și profesor și șef al Catedrei de chimie neorganică la Institutul Agricol din Chișinău²⁴, după înființarea Institutului de Medicină la Chișinău a fost angajat cumular și în statele acestei instituții, iar după crearea Universității de Stat din Chișinău, profesorul Ablov este trecut titular în postul de șef al Catedrei de chimie anorganică, apoi decan al Facultății de chimie, rămânând să cumuleze cel puțin postul de profesor la celelalte instituții²⁵. Deficitul de personal cu titluri științifice și științifico-didactice a transformat practica angajării cumulrazilor într-un fenomen postbelic. Cei câțiva profesori, precum Nicolai Dimo²⁶, Vladimir Andreev²⁷, Piotr Kurciatov²⁸, Mihail Pavlov²⁹ și alții, dar și conferențieri, precum Iuri Perlin³⁰, Vladimir

²⁴ Ibidem, p. 295, 670.

²⁵ Ibidem, p. 300, 368; AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 317, f. 25.

²⁶ *Nicolae Dimo* (1873-1959) – absolvent al Institutului de agricultură și silvicultură din Novo-Alexandrovsk (azi Pulava, Polonia) (1899). Doctor habilitat în geologie și mineralogie (1939), profesor universitar (1917), membru-titular al Academiei Agricole a URSS (1948). În anii 1944-1946 a deținut funcția de șef al Catedrei de pedologie la Institutul Agricol din Chișinău, apoi de prorector pentru activitatea didactică și științifică (1946-1948) și șef al Catedrei de pedologie (1946-1959) la Universitatea de Stat din Chișinău.

²⁷ *Vladimir Andreev* (1889-1962) – absolvent al Facultății de științe ale naturii a Universității din Kiev (1911). Doctor habilitat în științe biologice (1938) și profesor universitar (1934). În anul 1941 a fost angajat în funcție de profesor universitar și șef al Catedrei de biologie la Institutul Agricol din Chișinău, funcții reluate și după revenirea din evacuare în anul 1944. În același timp, deținea funcția de șef al Catedrei de botanică la Institutul Pedagogic din Chișinău și profesor la aceeași catedră (1944-1946). Iar după 1946 a fost transferat titular la Universitatea de Stat din Chișinău în postul de șef al Catedrei de botanică (1946-1962) și decan al Facultății de biologie și pedologie (1946-1950), dar a cumulat funcții de cercetător științific la Baza (Filiala) Moldovenească a Academiei de Științe a URSS.

²⁸ *Piotr Kurciatov* (1898-1955) – absolvent al Institutului Agricol din Krasnodar (1925). Doctor habilitat în științe agricole și profesor (1935) În 1940-1941 activează în funcția de șef al Catedrei de agrochimie la Institutul de Horticultură din Tiraspol, cumulând aceleași funcții la Institutul Agricol din Chișinău. După război reia exerciția funcției de șef al Catedrei de agrochimie la Institutul Agricol din Chișinău, dar deține și funcția de decan al Facultății de viticultură și vinificație, vicedirector pentru activitatea științifico-didactică la același institutu, precum și funcția de profesor de chimie și pedologie la Institutul Pedagogic din Chișinău.

²⁹ *Mihail Pavlov* (1886-?) – absolvent al Universității din Petrograd (1916) și a Institutului Politehnic din Lvov (1927). Doctor în filosofie (1928) și profesor universitar. Din anul 1944 a exercitat funcția de director al Institutului Pedagogic din Chișinău și șef al Catedrei de fizică (1944-1946) la aceeași instituție, precum și șef al Catedrei de fizică la Institutul Agricol din Chișinău (1944-1946) Din anul 1946 a fost angajat în posturile de profesor, șef al Catedrei de fizică și decan al Facultății de matematică și fizică a Universității de Stat din Chișinău.

³⁰ *Iuri Perlin* (1917-1990) – absolvent al Facultății de fizică a Universității de Stat din Saratov (1941). Doctor habilitat în științe fizico-matematice (1962), membru-corespondent al AȘM (1970). Lector superior la Catedra de fizică experimentală (1950-1952), conferențiar (1952-?) și șef al Catedrei de fizică teoretică (1953-1988) a Universității de Stat din Chișinău. Conferențiar și profesor la Facultatea de fizică și matematică a Institutului Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău.

Andrunachievici³¹ și alții au fost angajați concomitent sau/și succesiv în funcții didactice, dar și manageriale la mai multe instituții de învățământ superior din Chișinău, iar uneori și la cele din Tiraspol, Bălți sau Soroca.

Politicile de personal ale regimului, dar și interesele individuale sau de grup, au produs în instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească corpuri profesionale hibride și de compromis. Pentru că originea etnică și socială, dar mai ales nivelul de educație și competență profesională a celor angajați la catedre erau foarte diferite, colectivele didactice s-au scindat în fracțiuni, având la bază diferite principii de constituire a lor. Aceste fracțiuni sau grupuri, de cele mai dese ori nu aveau contururile foarte clar determinate, iar membrii acestora puteau peregrina dintr-una în alta în funcție de interesele pe care le urmăreau sau atitudinea pe care o afișau ceilalți membri față de persoană.

În acest mod, în primul grup s-au coalizat cei ce se declarase în anchetele și fișele completate pentru dosarele personale, că sunt moldoveni menționând, totodată, cunoașterea limbilor moldovenească și română. Puteau fi originari de pe ambele maluri ale Nistrului, dar nu erau neapărat de etnie români³². De departe nu era cea mai numeroasă fracțiune în primul deceniu postbelic, dar avea tendința să se extindă numeric dat fiind politica propagandistică a regimului de discriminare pozitivă a moldovenilor și, în acest context, răspândirea practicii neprotocolare și neprotocolată de asumare a etniei „avantajate” la angajare. Drept studiu de caz în acest sens pot servi declarațiile despre apartenența etnică ale Nataliei Gheorghiu-Osna, înscrisă în documentele din 1945-1945 drept evreică din satul Lesnoe, județul Bender, iar ulterior se declară în acte drept moldoveancă³³.

Această fracțiune era formată, la rândul ei, din mai multe componente: în primul rând, din moldoveni din stanga Nistrului – persoane care au făcut studii, inclusiv superioare, în școli sovietice, dar și carierele didactice, militare sau/și politice în fosta RASSM. O parte dintre trans-

³¹ Vladimir Andrunachievici (1917-1997), moldovean, născut la Sankt Petersburg, Imperiul Rus. Absolvent al Universității din Iași (1940) și a doctoratului la Universitatea de Stat din Moscova (1943-1946). Doctor habilitat în științe matematice (1958), profesor universitar, academician al AȘM (1961) și vicepreședinte al AȘM (1964-1969 și 1979-1990). Din anul 1947 este angajat în calitate de conferențiar și șef al Catedrei de geometrie la Universitatea de Stat din Chișinău, din 1947 – conferențiar din 1948 – șef al Catedrei de matematică la Institutul Pedagogic din Chișinău.

³² Politica de discriminare pozitivă a moldovenilor i-a determinat pe unii reprezentanți ai altor etnii conlocuitoare în RSS Moldovenească să-și schimbe declarațiile cu privire la originea lor etnică pentru a-și deschide mai multe oportunități de angajare și creștere în carieră.

³³ ANRM, F. 3059, inv.2, d. 20, f. 17; d. 55, f. 31.

nistrieni fusese transferați de sovietici de la Tiraspol la Chișinău încă în 1940-1941, lor încredințându-li-se misiunea de a înființa în capitala RSS Moldovenești școli superioare de tip sovietic. Războiul sovieto-german a făcut ca o parte a șantiștilor³⁴ să fie mobilizați în Armata Roșie, iar alții s-au evacuat odată cu instituțiile la care erau angajați, în regiuni îndepărtate de fronturi ale Uniunii Sovietice. Unii dintre cei din urmă, au fost readuși la Chișinău, Bălți sau Tiraspol la încheierea războiului, aceștia reluându-și activitatea didactică, unii și științifică. Personalul respectiv a constituit unul dintre pilonii regimului și promotori ai ideologiei comuniste, or fiind educați în spirit sovietic, cunoscând limba rusă și limba română (într-un anume fel), au mai fost și verificați în „focul războiului” și/sau în posturile care li s-au încredințat anterior, precum și de organele NKGB (MGB)ului.

Fracțiunea moldovenilor era completată de basarabeni cu studiile superioare obținute în universități din România sau/și cele europene. O parte, au fost racolați din rândul învățătorilor școlari rămași pe teritoriul Basarabiei după 1944, alții – erau cei „repatriați” din România conform acordurilor româno-sovietice. „Educația burgheză” și originea socială „nesănătoasă” a multor dintre ei au fost „tolerate” de autoritățile sovietice un timp, așa cum s-a menționat anterior. Iar când instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească au produs primele promoții de absolvenți-moldoveni și campaniile ideologice sovietice făceau ravagii în rândul intelectualilor bănuși de adulare a Occidentului și alte „păcate” ideologice, o parte a basarabenilor „tolerați” anterior pentru profesionalismul sau doar pentru că vorbesc limba studenților-moldoveni, au fost eviscerați din școala sovietică moldovenească. Locul lor a fost preluat de proaspeții absolvenți ai instituțiilor de învățământ superior din RSS Moldovenească, care au creat o nouă ierarhie a grupurilor în această fracțiune.

Fracțiunea nu era doar fără de un contur clar, aceasta era lipsită de coeziune și coerență în acțiuni, membrii fracțiunii de multe ori rivalizând între ei pentru „grațiile” regimului. Șantiștii, majoritatea lor îndoctrinați ideologic și românofobi de multe ori, se considerau îndreptățiți să dețină funcții și își arogau toate meritele „zidirii unei lumi mai bune” în stânga și apoi de dreapta Nistrului, învinuind pe cei de „pe malul drept” că huzureau „în brațele burgheziei moșierești” în timp ce ei „prin sânge și sudoare” au luptat pentru „lumea nouă”³⁵. Totodată, frustrările transmis-

³⁴ Termen peiorativ pentru moldovenii din stânga Nistrului derivat de la cuvântul parazit – „șanti” (probabil, de la dialectalul „sânki”, „psăni”), cu care începeau fiecare propoziție.

³⁵ Ion Druță, *Căsuța de la Răscruce*, Chișinău: Cartier, 2018, p. 19.

trienilor față de mai buna pregătire profesională și de cultura înaltă a basarabenilor cu studii universitare europene (chiar dacă nu recunoșteau direct acest fapt), dar și ironiile și zeflemelele colegilor basarabeni, dar și ale studenților care „cam chicoteau de graiul lor” pocit și poluat de moldovenisme, rusisme și ucrainisme lamentabile³⁶, a ținut departe aceste două componente ale fracțiunii moldovenilor. Considerăm, totuși, că au existat și interese comune, iar liantul, care i-a unit, era cunoașterea limbii române (chiar dacă în diferită măsură) și competența de a preda disciplinele academice în limba conașionalilor lor, astfel de a satisface, într-o măsură, pretențiile propagandistice ale sovieticilor cu privire la învățământul moldovenesc și pentru moldoveni. De asemenea, reprezentanții fracțiunii erau uniți și prin fibrele unui „naționalism defensiv” latent, orientat împotriva șovinismului velicorus al „fraților mai mari”, trimiși ai Moscovei și împotriva acțiunilor agresive de rusificare și deznaționalizare a învățământului superior. Reieșind din misiunea de a forma învățători pentru școala de șapte ani și cea medie din RSS Moldovenească, acest grup era, firesc, mai numeros în instituțiile de învățământ superior pedagogic (Tabel 2). Dar erau puțini și cedau numeric reprezentanților altor etnii, vorbitori de limbă rusă, care alcătuiau celelate fracțiuni.

Altă componentă a corpurilor didactice ale școlilor superioare moldovenești era fracțiunea pe care o vom numi convențional „fracțiunea evreilor” pentru că unea în mare parte profesorii, declarați în fișele personale de origine evreiască. O parte, a acestei fracțiuni o alcătuiau evreii originari din Basarabia și reveniți de bună voie sau repatriați în 1940 și apoi după 1944 din România, cealaltă parte era formată din etnici evrei delegați sau care au ales să fie repartizați în RSS Moldovenească din diferite orașe universitare, centre de cercetare ale Uniunii Sovietice și din Armata Roșie. În mare parte, și unii și ceilalți erau absolvenți ai unor instituții de învățământ de prestigiu din Europa, Imperiul Rus și Uniunea Sovietică, erau bine educați și cunoșteau mai multe limbi străine, iar evreii din Basarabia cunoșteau și limba română, fiind invitați să asigure procesul didactic în limba „naționalității autohtone, a moldovenilor”. Dacă judecăm după titlurile științifice, științifico-didactice și experiența lor de muncă în cercetare, învățământ sau în alte sfere ale economiei, reprezentanții acestei fracțiuni erau mai calificați și pregătiți pentru activitate științifică și didactică în învățământul superior. O bună parte a fracțiunii evreilor, în special cei cu trecut comunist fie în Partidul Comunist Român, fie în PC(b) al întregii Uniuni, se implicau activ în viața instituțiilor de învățământ

³⁶ *Ibidem.*

superior și dețineau funcții importante în organizațiile de partid și în școlile superioare: secretari de partid, președinți ai comitetelor sindicale, șefi de catedre, șefi de secții și chiar și directori adjuncți, dar nu și directori (!).

A treia și cea mai reprezentativă și influentă fracțiune constituientă a corpurilor profesionale ale instituțiilor din RSS Moldovenească era „fracțiunea slavilor” sau rusolingvilor – un termen generic și convențional, or pe lângă reprezentanții națiunilor slave: ruși, ucraineni și beloruși, una și reprezentanți ai unor etnii sau națiuni non-slave (georgieni, azeri, etc.). Dacă primele două fracțiuni aveau în structura lor două componente – una românească și românofonă și alta sovietică și rusofonă, cea de a treia era formată exclusiv din sovietici, toți vorbitorii de limbă rusă, purtători de civilizație sovietică și majoritatea comuniști, care au ajuns în RSS Moldovenească fiind delegați din alte părți ale Uniunii Sovietice pentru a construi aici societatea socialistă. Cu unele excepții, așa cum au fost cadrele științifico-didactice ale Institutului de Medicină din Kislovodsk exilat *in corpore* la Chișinău sau unele personalități din domeniul academic care „s-au auto-exilat” în RSS Moldovenească din calea tăvălugului campaniilor ideologice sovietice, calificarea, experiența și calitatea lor profesională era echivocă și chiar dubioasă de multe ori. Dar acest fapt nu constituia deloc un impediment în ascensiunea lor ierarhică în caieră. Dimpotrivă, RSS Moldovenească era șansa de afirmare pentru zecile și chiar sutele de proaspeți absolvenți de doctorate căror nu li s-a găsit un loc la catedrele instituțiilor la care au urmat studiile, pentru zeci de demobilizați din Armata Roșie, care începuse înaintea războiului cariere universitare, academice, dar mai ales politice și partiinice, precum și pentru cadre didactico-științifice cu experiență, dar care își doreau o carieră rapidă, imposibil de realizat în instituțiile de învățământ și/sau de cercetare cu tradiții și de prestigiu din centrul Uniunii Sovietice.

Astfel, politica de personal, aplicată în procesul de constituire a învățământului superior moldovenesc, a produs un corp științifico-didactic eterogen din punct de vedere etnic și social, din perspectiva educației, experienței și calificării profesionale (*Tabele 1 și 2*), a scopurilor pe care le urmăreau, dar și a metodelor pe care le utilizau pentru a ajunge în grațiile guvernării și a-și construi carierele academice. Declarațiile propagandistice ale regimului sovietic cu privire la indigenizarea învățământului superior din RSS Moldovenească erau incongruente cu politică națională stalinistă și cu realitățile care reflectau intențiile regimului de a crea în RSS Moldovenească o școală superioară sovietică și rusificată: în mare parte, corpul profesoral al instituțiilor de învățământ superior declarate

moldovenești, era vorbitor și purtător de limbă și cultură rusă și sovietică (până și moldovenii transnistrieni persiflați de basarabeni pentru expresiile lor șantiste, vorbeau mai mult rusește, limbă „pe care o posedau tot oarecum pe dibuite”³⁷), cadrele didactice, ajunse la Chișinău, Bălți sau Tiraspol din diferite orașe și regiuni ale Uniunii Sovietice (inclusiv din fosta RASSM) erau de cele mai dese ori ideologizate sau pe cale să accepte, cel puțin formal, ideologia oficială, și erau loiale sau se arătau loiale statului sovietic și partidului comunist.

... fronda intelectualității universitare moldovenești

Deși bine disimulată, contradicția dintre declarațiile propagandistice ale regimului și realitățile conturate în învățământul superior din RSS Moldovenească, a provocat reacții de rezistență și manifestări de nemulțumire a fracțiunii moldovenilor, la care au coalizat, în anumite împrejurări, și reprezentanți ai celorlalte fracțiuni.

Sursele accesibile cercetării din arhivele Republicii Moldova nu documentează prea multe cazuri de opoziție deschisă sau pasivă și rezistență a personalului didactic și științifico-didactic față de procesul de rusianizare³⁸, rusificare și sovietizare a învățământului superior moldovenesc, dar de mai multe ori ele pot fi deduse sau „intuite” în discursurile oficialilor de partid și de stat, sau a membrilor organizațiilor primare de partid, care au analizat cazurile imediat sau în procesul producerii lor. Considerăm că persoanele din conducerea școlilor superioare moldovenești (de cele mai dese ori erau străini) au preferat să treacă sub tăcere sau să mușamalizeze în cadrul îngust al instituției manifestările deschise sau pasive ale unor cadre didactice, dacă ele aveau un caracter singular și nu erau transformate în practici sau dacă acestea se produceau într-un cerc îngust și aveau puțină rezonanță în mediul studentesc. Această atitudine

³⁷ Ion Druță, *Căsuța de la Răscruce*, p. 19. În contextul „Cazului naționaliștilor” de la Institutul Învățătoresc din Bălți, unul dintre actorii principali, Ignat Chirstea a fost întrebat la adunarea organizației de partid de ce a fost eliberat de predarea istoriei la institut, având studii de specialitate la Institutul de istorie din Leningrad. Răspunsul lui Ignat Chirstea ilustrează cum se poate mai bine cunoașterea limbii române de către șanțiști: „Am predat istorie în anul 1945, dar nu cumșteam aproape deloc limba locală, adică eu am învățat și vorbeam în limba care se vorbește în stânga Nistrului. Manuale în limba moldovenească nu existau și îmi venea foarte greu să traduc din limba rusă. Astfel, am depus cerere și am plecat” (AOSPRM, F. 43, inv. 94. d. 7, f. 10).

³⁸ *Rusianizarea* este diseminarea limbii și culturii ruse, (și s-ar putea adăuga, și a populației ruse), în teritoriile neruse, în timp ce *rusificarea* este transformarea psihologică a identităților naționale ale nerușilor în unele ruse. Vezi: Vernon V. Aspaturian, *The Non-Russian Peoples*. In: Allen Kassof, *Prospects for Soviet Society*, New York: Praeger, 1968, pp. 143-198. În vreme ce rusianizarea poate fi considerată un factor ajutător al rusificării, nu este suficient pentru a produce transformarea națională, uneori având chiar efecte contrare.

era dereminată în mare parte de deficitul de personal didactic și științifico-didactic în general, și de cel românofon în particular. În deceniile postbelice s-a dat o adevărată bătălie pentru crearea corpului profesoral și fiecare cadru didactic, cu atât mai mult personalul românofon, care trebuia să realizeze idealurile comuniste în societatea moldovenească, care erau mai ușor de inoculat generațiilor de studenți moldoveni prin sonorizarea ideilor și conceptelor în limba lor maternă. Nici autoritățile de partid, care vegheau asupra purității ideologice a personalului didactic și controlau îndeaproape conținuturile predate, ideile lor politice, dar și tot ce transmiteau verbal sau scris profesorii către studenți, nu-și permitea să facă publice anumite manifestări mai „gălăgioase” de rezistență ale cadrelor didactice și se rezumau la a le discuta în cadrul ședințelor biroului sau plenarelor CC al PC(b)M/PCM. Regimul prefera să-i țină sub controlul ochiului vigilent al „organelor competente” și să acționeze asupra lor cu instrumentele „blânde” ale educației și șantajului³⁹, încredințând reeducarea rebelilor zelului colegilor lor comuniști.

³⁹ Un caz simptomatic pentru acest instrument de „reeducare” este cel al profesorului Institutului Agricol din Chișinău Alexandr Kerdivarenko (Cherdivăreanu) (1900-1978), etnic rus, născut în satul Strasbourg (din 1945 Kuciurgan), gubernia Herson, Imperiul Rus. Profesorul Kerdivarenko își făcuse studiile la Academia Agricolă din Cluj, dar absolvise în anul 1929 și Institutul Național de Agronomie din Paris, după care, în perioada 1935-1940, a fost angajat la Facultatea de științe agricole din Chișinău, iar după anexarea Basarabiei este numit șef al Catedrei de mecanizare și producție agricolă la Institutul Agricol din capitala RSS Moldovenești. Profesorul Kerdivarenko a revenit din evacuare din Sverdlovsk la sfârșitul anului 1944 și a fost repus în funcția de șef al Catedrei de mecanizare, apoi numit vicedirector pentru activitatea didactică la Institutul Agricol din Chișinău. Posturile importante în care a fost pus profesorul și doctorul în științe agricole Kerdivarenko solicitau deținătorului o biografie „curată” așa cum o înțelegeau comuniștii sovietici. Dar pentru că profesorul avea un trecut presovietic „viciat” de educația și studiile burgheze, de activitatea profesională în instituții de învățământ și cercetare românești, precum și de faptul că a fost membru al Frontului Renașterii Naționale în perioada 1938-1940, calitatea lui de candidat în partid (a fost primit în rândurile candidaților în partid în 1944 de către organizația de partid a Institutului Agricol din Sverdlovsk) a fost discutată de organizația de partid a Institutului Agricol din Chișinău în repetate rânduri: la ședința din noiembrie 1946 a fost învinuit că a „tănuțit fapte din biografia sa dinainte de 1940”; la altă ședință din ianuarie 1938 - că a fost membru al Frontului salvării naționale, iar la ședința din 2 februarie 1947 profesorul Kerdivarenko a fost exclus din partid. Dar înainte de a lua decizia de excludere din partid, membrii organizației l-au executat moral, deși profesorul a încercat să se dezvinovățească, susținând că și-a consacrat întreaga activitate profesională și științifică înainte de 1940, dezvoltării agriculturii în România, inclusiv în Basarabia și că a devenit membru al Frontului Renașterii Naționale și a îmbrăcat uniforma acestei organizații în calitate inspector al sudului Basarabiei - funcție publică în Statul Român, și nu din convingere, or întreaga sa viață și-a dorit să fie cât mai departe de politică și altele. Astfel, Alexandru Kerdivarenko, pentru tănuțirea unor date biografice compomițate, dar și pentru faptul că „nu a ajutat partidul să cunoască oameni concreți din Basarabia” a fost repudiat din partid și apoi eliberat din funcția de vicedirector pentru activitatea didactică, dar lăsat în cea de șef al Catedrei de mecanizare a Institutului Agricol din Chișinău, fiind îndepărtat de la luarea deciziilor (AOSPRM, F. 486, inv. 182, d. 5, ff. 4 vs-6).

Cu atât mai mult cu cât majoritatea profesorilor, și nu doar cei românofoni, aveau „schelete” în biografiile lor (așa cum le aprecia regimul): precum originea socială neproletară sau studiile superioare „burgheze” și până la „colaborarea cu autoritățile de ocupație”, calitatea de membru al unor partide calificate de sovietici drept „burgheze” sau/și „fasciste”, „aflarea pe teritoriile ocupate” în perioada războiului sovieto-german și multe altele care îi „viciau” în fața puterii sovietice. În afara mijloacelor de intimidare, a celor represive și de persuasiune, regimul dispunea și de pârgii economice (de exemplu, alocarea apartamentelor și mărfurilor industriale, a cartelelor pentru procurarea alimentelor și bunurilor industriale de uz casnic) pentru a influența comportamentul angajaților în școala superioară moldovenească. O bună parte a lor se părea că a cedat în fața presiunilor sau „amabilității” regimului, totuși manifestările de nemulțumire și de rezistență – cel puțin pasivă – față de autoritățile sovietice au avut loc pe toată perioada.

Deslușirea și descifrarea aluziilor pe care le făceau comuniștii organizațiilor primare de partid ale instituțiilor în luările de cuvânt la ședințele dedicate „educației politico-ideologice”, sau prin analiza reproșurilor la adresa directorilor/rectorilor instituțiilor de învățământ aduse de granzii de partid în timpul plenarelor sau ședințelor biroului CC al PC(b)M (PCM) precum că „au admis”, „nu s-au autosesizat” și „nu au sesizat autoritățile” despre anumite critici la adresa regimului, despre expresiile antisovietice sau antirusesești admise în timpul orelor sau în discuțiile la catedre și private dintre profesori, despre manifestările de neloialitate față de partidul comunist și față de statul sovietic, și altele vin să confirme acest fapt.

Totuși, unele cazuri de manifestări de nemulțumire și chiar rezistență față de politicile de rusificare a învățământului superior din RSS Moldovenească ale personalului didactic, au luat forme bine conturate și expresii clare, ieșind din cadrul îngust al instituției și bântuind sistemul educațional superior mai mulți ani la rând. Este și cazul „manifestării naționaliste” (după cum este apreciat în documentele de partid) a fracțiunii moldovenilor (așa cum a fost catalogată de autorități) de la Institutul Învățătoresc din Bălți, care a „explodat” la începutul anului academic 1948-1949 și pe care ne propunem să-l analizăm în continuare.

Aflăm din procesul verbal al ședinței din 25 august 1948 a adunării de partid a Institutului Învățătoresc din Bălți, la care s-a estimat gradul de pregătire a instituției pentru noul an de studii, că cei doi directori

adjuncți: Nicolae Borodavchin-Arcea⁴⁰ și Ignat Chirstea⁴¹, sunt învinuiți de directorul Grigori Taratin⁴² că îi sabotează activitățile de organizare și management a Institutului, acționează „peste capul directorului”, îi subminează autoritatea, calomniindu-l și compromițându-l în ochii colegilor. Cei doi vicedirectori erau acuzați, totodată, că au creat în institut „o situație nesănătoasă” prin „manifestările lor naționaliste” – „îi opun pe moldoveni rușilor”, susțin că „într-un institut moldovenesc trebuie să fie angajați doar moldoveni, iar rușii nu au ce căuta ...”, că „director al unui institut moldovenesc trebuie să fie un moldovean” și că „rușii nu au ce căuta într-un institut moldovenesc, dacă nu cunosc limba moldovenească”. Mai mult decât atât, Nicolae Borodavchin chiar a declarat că „Institutul nostru a devenit rus și eu nu mai am ce căuta aici”⁴³. Directorul a fost susținut de secretarul și o parte a membrilor organizației de partid a instituției, care le-au incriminat celor doi vicedirectori și alte fapte și expresii abominabile din punctul lor de vedere, pe care aceștia le-

⁴⁰ Nicolae Borodavchin-Arcea (1885-1952) – moldovean, născut în or. Bălți, gub. Basarabia, Imperiul Rus. Absolvent al Institutului Pedagogic din Odesa. În timpul războiului sovieto-german a fost angajat în calitate de șef al Secției orășenești de învățământ în localități din Caucaz și reg. Ural. După demobilizare a fost angajat șef al Secției raionale de învățământ Orhei. Lector, șef al Catedrei de pedagogie și psihologie (19.XI.1945-1949), director adjunct pentru activitatea științifică și didactică (1945-1948) și șef al Secției Studii la Institutul Învățătoresc din Bălți. Prin ordinul ministrului Artiomi Lazarev din 15 august 1949 a fost numit în funcția de șef al Catedrei de pedagogie și psihologie la Institutul Învățătoresc din Tiraspol (1949-1952) (ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 8; F. 2991, inv. 5, d. 8, f. 7, 61; ANRM, Filiala Traspol, F. 225, inv. 1, d. 57, f. 9; d. 94, f. 16).

⁴¹ Ignat Chirstea (1911-?) – moldovean, născut în s. Tocilă, țin. Ananiev, gub. Herson, Imperiul Rus. În 1945-1946 – doctorand la Institutul de Istorie din Leningrad al Academiei de Științe a URSS. Mobilizat în Armata Roșie (1941), dar a fost rănit și demobilizat. După 1941 s-a evacuat în RSS Uzbekă și a ocupat postul de zampolit al Atelierului de producție a armamentului la Uzina „Lazăr Kaganovici” din Tașkent. După reevacuare, a fost numit director (interimar) al nou-înființatului Institut Învățătoresc din Bălți și a ocupat această funcție în martie-iulie 1945. Lector, profesor de istorie (1945), adjunct al directorului pentru învățământul cu frecvență redusă (1945-1949), șef al sectorului administrativ-gospodăresc (1945-1949) la Institutul Învățătoresc din Bălți. Șef al Cursurilor de pregătire pentru admitere în învățământul superior (1960-1961) la Institutul Pedagogic din Bălți (ANRM, F. 2991, inv. 5, d. 8, f. 61; AOS-PRM, F. 43, inv. 94, d. 7, f. 10-11).

⁴² Gheorghii Taratin (1904-?) – etnic rus, născut în or. Arhanghelsk, Imperiul Rus. Sursele sunt contradictorii în ce privește instituția de învățământ superior pe care a absolvit-o: în unele documente este înregistrată informația precum că a absolvit două instituții: Universitatea de Stat din Rostov și Institutul Pedagogic din Moscova (ANRM, F. 2991, inv. 5, d. 8, f. 7.), alte documente indică că ar fi absolvit doar Universitatea din Caucazul de Nord (1929) (ANRM, F. 3243, inv.1, d. 29, f. 6.). Dosarul personal nu se păstrează în arhiva USARB. Mobilizat în Armata Roșie (1941-1945). Director al Școlii pedagogice din Bălți (1945-1946). Director (1945-1949), lector superior, profesor de literatură rusă și șef al Catedrei de limbă și literatură rusă (1946-1949) la Institutul Învățătoresc din Bălți.

⁴³ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 5, f. 22.

ar fi exprimat în cercuri înguste ale colegilor, dar și studenților în timpul orelor de curs.

Faptul că la ședința menționată au fost invitați și prezenți reprezentanți ai CC al PC(b)M, secretarul și șeful Secției agitație și propagandă a Comitetului orășenesc Bălți de partid, viceministrul învățământului al RSS Moldovenească și alți oficiali de stat și de partid, ne determină să credem că la începutul anului academic 1948-1949 „situația nesănătoasă” din colectivul instituției a erupt, premisele ei dezvoltându-se chiar de la înființarea Institutului Învățătoresc din Bălți în anul 1945. Iar dezlănțuirea conflictului a fost determinată de ordinul din 20 august 1948 al Ministrului Învățământului al RSS Moldovenești, prin care Artiom Lazarev a dispus eliberarea din funcțiile didactice a câțiva lectori-comuniști (Hanna Stolear⁴⁴, Valentina Proșcenko⁴⁵, Polina Karcevskaia⁴⁶ Dora Poplavskaia⁴⁷) și a lui Moise Vaisman⁴⁸ din funcția de decan al Facultății de

⁴⁴ *Hanna Stolear* (1911-?) – evreică, născută în or. Moghilev-Podolsk, gub. Podolsk, Imperiul Rus. Absolventă a Facultății de istorie la Institutul învățătoresc din Fergana (1944) și la Institutul Pedagogic din Chișinău (1946). Membru al PC Român (1930-1940). În perioada războiului sovieto-german s-a evacuat în reg. Rostov, apoi reg. Orjonikidze și or. Fergana. În 1945-1946 – profesor de istorie la Tehnicumul agricol din or. Soroca. Lector, profesor de istorie universală (I.VIII.1946-5.VIII.1949 și I.III.1950-20.VIII.1950) și șef al Catedrei de istorie (5.IX.1947-1.IV.1949) la Institutul Învățătoresc din Bălți (AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 94; AUSARB, F.1, inv.3, d. 281, ff.1-17.)

⁴⁵ *Valentina Proșcenko* – absolventă a Institutului industrial „Kirov” din Ural (1936). Șef al Laboratorului de materiale de construcție a Direcției Construcții Militare a Flotei din Oceanul Pacific din or. Vladivostok (1936-1946) În anul 1946 a fost transferată la Bălți împreună cu soțul-militar de profesie. Inginer-tehnolog la Uzina de vopsele (1946-1947). Laborant superior la Catedra de științe ale naturii și geografie și șef al Secției de științe ale naturii și geografie a Institutului Învățătoresc din Bălți (1947-1948) (AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 96).

⁴⁶ *Polina Karcevskaia* (1917-2013) – rusoaică, născută în or. Herson, Imperiul Rus. Absolventă a Institutului de Stat de limbi străine din Harkov (1940). Doctor în științe pedagogice (1968), conferențiar universitar (1969). Lector la Școala de pușcași din Vinița (1940-1942). Mobilizată în Armata Roșie (1942-1946). Lector superior (1946-1948) la Institutul Învățătoresc din Bălți. Lector superior și conferențiar (1954-2002), șef al Secției de limbi străine (septembrie-noiembrie 1947 și iunie-septembrie 1955) și decan interimar al Facultății de limbi străine (1956) la Institutul Pedagogic din Bălți (AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, ff. 98-99).

⁴⁷ *Dora Poplavskaia* (1910-?) – evreică, absolventă a Facultății de istorie a Universității de Stat din Harkov (1939). Lector superior la Catedra de istorie a Institutului Pedagogic din Jitomir (1939-1941). Învățător de istorie la școala medie din or. Alexandrovka, reg. Molotov, RSFSR (1941-1944). A venit la Bălți în anul 1944, împreună cu soțul-militar. Lector superior (1945-1948) și șef al Catedrei de istorie a Institutului Învățătoresc de la Bălți (1947-1948) (AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, ff. 103-104.).

⁴⁸ *Mihail (Moise) Vaisman* (1919-?) – evreu, născut în or. Birzula, gub. Herson, RSS Ucraineană. Absolvent al Facultății de filologie a Universității de Stat din Odesa (1941). Participant la războiul sovieto-german. Lector superior (din 15 iunie 1946), profesor de limbă și literatură rusă și decan al Facultății de istorie și filologie a Institutului Învățătoresc din Bălți (decembrie 1947-1 septembrie 1948) (AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 85, 92.)

istorie și filologie⁴⁹. Toți aceștia au fost destituiți pentru că „nu fac față atribuțiilor de funcție” și nu pot asigura predarea disciplinelor academice în limba maternă a studenților-moldoveni, deci pentru motive de necorespondere posturilor pe care le ocupau. Ședința a fost organizată de fracțiunea celor destituiți și supărați de concedierea tovarășilor lor de idei, iar cealaltă „tabără” a fost anunțată despre ședință în dimineața zile de 27 august 1948, încât Nicolae Borodavchin este silit să menționeze că nu-și mai aduce aminte de vreo adunare de partid atât de bine regizată⁵⁰.

Persoanele eliberate din posturile didactice și manageriale s-au grăbit să identifice în destituirile operate de ministrul Lazarev, un adevărat „complot naționalist, orientat împotriva comuniștilor de bună credință”, pe care, un grup de conspiratori și-a propus să-i expulzeze din Institut⁵¹. În discursurile de la adunările organizației primare, a Comitetului raional de partid Bălți, în zecile de denunțuri și reclamații pe care le-au expediat pe adresele instanțelor de partid și sovietice, inclusiv și a celor unionale, cei concediați au adunat un arsenal întreg de „argumente”, prin care să demonstreze tendențiozitatea acțiunii ministrului Lazarev, a subalternilor lui de la Ministerul Învățământului RSS Moldovenești și a unor conjurați „naționaliști” de la Institutul din Bălți.

Reclamanții susțineau că situația a fost creată intenționat de Grigore Dobândă, șeful Direcției școli superioare a Minsiterului Învățământului al RSS Moldovenești⁵² și că mai mulți dintre cei destituiți prin ordinul ministrului Lazarev, dar și mai devreme, se aflau în conflicte de diferită intensitate cu cel dintâi⁵³. În calitatea lui de artizan al politicii de personal la Institutul Învățătoresc din Bălți, Grigore Dobândă, susțineau „păgubiții”, a înlăturat-o anterior din sistemul educațional pe lectorița

⁴⁹ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 92.

⁵⁰ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 39.

⁵¹ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, ff. 82-84.

⁵² AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, ff. 38.

⁵³ *Grigore Dobândă* (1898-?) – moldovean, născut în s. Delacău, jud. Chișinău, gub. Basarabia, Imperiul Rus. A absolvit Facultatea de fizică și matematică a Universității din Iași (1925). Lector superior și decan al Facultății de fizică și matematică la Institutul Pedagogic din Chișinău (1940-1941). Director al școlii medii din s. Șkurinsk, reg. Krasnodar, RSFSR (1941-1942). Cercetător științific superior la Institutului Moldovenesc de cercetări științifice, conferențiar interim la Institutul Pedagogic Moldovenesc din Buguruslan și la Institutul Învățătoresc din Buguruslan, reg. Cikalov, RSFSR (1942-1944). Șef al Direcției personal și al Direcției școli superioare a Comisariatului Poporului/Ministerului Învățământului al RSS Moldovenească (1944-1948). Director al Institutului de perfecționare a cadrelor didactice, lector superior (1948-1950), șef al Catedrei de fizică și decan al Facultății de fizică și matematică la Institutul Pedagogic din Chișinău (1945-1960), lector superior la Universitatea de Stat din Chișinău (1960-1962) (ANRM, F. 2991, inv. 5, d. 2 ff. 157, 168; AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 323, f. 65).

Nesia Roll⁵⁴, pentru ca aceasta, cunoscându-l încă de când „era director al Gimnaziului Regal din Chișinău și șef al organizației profasciste de tineret „Strajeru”, a „îndrăznit să-l demaște” și i-a periclitat autoritatea și poziția la minister⁵⁵. Decanul destituit, Moise Vaisman, considera că a fost eliberat pentru că „am îndrăznit să-l contrazic la una dintre ședințele Consiliului institutului”⁵⁶, iar Dora Poplavskaia, scria într-o reclamație – „a ajutat să demaște o persoană foarte dubioasă din punct de vedere politic, pe profesoara Marina”, o prietenă a lui Dobândă, soțul căreia a fost represat în anul 1941 în calitate de membru activ al unui partid burgez și deputat în parlamentul României⁵⁷. Și Hanna Stolear, considera că a fost eliberată din post fără motiv, iar Grigore Dobândă „promovează o politică burgeză, naționalistă și antisemită [...], încearcă să curețe instituția noastră de comuniști și de profesorii sovietici”⁵⁸. Întreaga responsabilitate pentru disponibilizările din august 1948 și situația „nesănătoasă” de la Institutul Învățătoresc din Bălți a fost pusă pe seama șefului Direcției școli a ministerului, care, împreună cu acoliții săi de la Bălți, urmărea să scape de „comuniștii de la Institut, sau oricine îndrăznește să-și exprime indignarea față de acțiunile lui ilegale și criminale”⁵⁹.

În locul celor destituiți, ministrul a dispus angajarea unor moldoveni, absolvenți ai Institutului Pedagogic din Chișinău în anul 1948. Petiționarii eliberați de la Institutul Învățătoresc din Bălți, „au descoperit” în aceste numiri o adevărată diverisune, organizată de șefii de la minister. „Pe cine trimite șeful Direcției școli superioare a Ministerului Învățământului din RSS Moldovenească pentru a înlocui profesorii comuniști cu experiență?”, întrebau cei demisionați într-una dintre reclamațiile adresate secretarului Comitetului orașenesc Bălți. Și tot ei au găsit răspunsul acuzator: „Oameni fără nicio experiență în predare, rude ale unor persoane influente, oameni apropiați lor după spirit”⁶⁰. Își susțineau declarațiile, argumentând că Gheorghe Grosul⁶¹,

⁵⁴ *Nelea (Nesia) Roll* (1908-?) – evreică, născută în or. Bălți, gub. Basarabia, Imperiul Rus. Absolventă a Universității din Cernăuți. În timpul războiului sovieto-german s-a evacuat în reg. Saratov, RSFSR și a fost angajată în calitate de învățătoare de geografie în școli medii din regiune. Lector superior și șef al Catedrei de științe ale naturii și geografie (1945-1949) la Institutul Învățătoresc din Bălți (ANRM, F. 2991, inv. 5, d. 8, f. 7; d. 33, f. 6).

⁵⁵ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 82.

⁵⁶ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 83.

⁵⁷ AOSPRM, F. 51, inv. 9, d. 1, ff. 139.

⁵⁸ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 94.

⁵⁹ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 82.

⁶⁰ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 84.

⁶¹ *Gheorghe Grosul* – absolvent al Institutului Pedagogic din Chișinău (1948). Șef interim al Catedrei de istorie a Institutului Învățătoresc din Bălți (ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 6).

numit decan al Facultății de istorie și filologie în locul lui Moise Vaisman, era „rudă apropiată cu viceministrul Pavel Sulla”, om „fără de partid”, iar în perioada războiului, fiind mobilizat în Armata Roșie, s-a predat nemților și a locuit pe teritoriile ocupate⁶². Mai mult decât atât, fostul decan întreba autoritățile raionale de partid ce urmărea de fapt ministrul prin angajarea acestui Gheorghe Grosul, care fiind proaspăt absolvent și fără experiență pedagogică și managerială, „puțin probabil că va reuși să organizeze activitatea celor două facultăți”⁶³. Pe Panteleimon Bogatâi, care a înlocuit-o pe Dora Poplavskaia în postul de șef al Catedrei de istorie, reclamanții îl acuzau că fiind activist comsomolist în raioanele din stânga Nistrului înainte de război, a rămas pe teritoriile ocupate și „a trăit bine-merci”, fiind angajat scrib în prefectura județului Tiraspol, iar după război nu a întrprins nicio tentativă de a se restabili în rândurile ULCTM⁶⁴. Pe lângă „încrederea politică”, reclamanții puneau la îndoială profesionalismul și „pregătirea ideologică” a lui Panteleimon Bogatâi.

Și pe Boris Vasiliev⁶⁵, numit profesor de fizică și didactica fizicii, l-au găsit cu multe „păcate”, denunțând că a locuit la Chișinău până la venirea armatelor sovietice, apoi s-a „evacuat” în Transilvania unde a studiat la Institutul Politehnic, iar după război a revenit la Chișinău și a fost admis la Institutul Pedagogic Moldovenesc, dar „așa și nu l-a absolvit”. În același mod au fost tratați Boris Mihul⁶⁶, calificat drept „o persoană cu reputație politică dubioasă”, precum și lectorița Babilunga – soția lui Gheorghe Grosul și aceasta găsită „rudă apropiată a viceministrului Sulla”, care „nici măcar nu a absolvit institutul”⁶⁷. Prin aceste numiri, susținea, Moise Vaisman, Grigore Dobândă urmărește să consolideze „cuibul de naționaliști” de la institutul din Bălți. Pe lângă Nicolae Baranovschi, Ig-

⁶² AOSPRM, F. 51, inv. 9, d. 1, f. 139.

⁶³ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 95.

⁶⁴ AOSPRM, F. 51, inv. 9, d. 121, f. 191.

⁶⁵ *Boris Vasiliev* (1923-?) – etnic rus, născut în or. Chișinău, Regatul României. Absolvent al Facultății de fizică și matematică a Institutului Pedagogic din Chișinău (1948). Lector, profesor de matematică la Catedra de geografie și științe ale naturii a Institutului Învățătoresc din Bălți (1948-1953), lector superior la Catedra de matematică (1953-1964), decan al Facultății de fizică și Matematică (1953-1954; 1956-1961) la Institutul Pedagogic din Bălți. Transferat la Institutul Pedagogic din Leningrad în 1961 (ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 7).

⁶⁶ *Boris Mihul* (1923- ?) – moldovean, absolvent al Facultății de geografie și științe ale naturii a Institutului Pedagogic din Chișinău (1948). Șef interim al Catedrei de geografie și științe ale naturii la Institutul Învățătoresc din Bălți din 1948 (ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 6).

⁶⁷ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, ff. 85, 94.

nat Chirstea și Ion Covtunenco⁶⁸, din acest grup, susținea cel dintâi, mai făceau parte alte două persoane cu „biografii suspecte”, care se bucură de protecția funcționarilor de la minister. Este vorba despre două profesoare de „limbă și literatură moldovenească” Valentina Marina⁶⁹ și Maria Șciuca⁷⁰, ambele deportate în anul 1941 împreună cu soții lor „ca elemente antisovietice”, care nu se știe cum au ajuns în sistemul de învățământ superior din RSS Moldovenească⁷¹.

Miopia, „analfabetismul politic” și naționalismul celor doi vicedirecatori erau „probate” de acuzatori și prin faptul că aceștia „nu contribuie la demascarea elementelor antisovietice” și că, dimpotrivă, susțin infiltrarea în organizația de partid a instituției a unor „elemente dușmănoase” atunci când justifică participarea unor candidați în membri de partid în organizația „Straja Țării”, afirmând că „«Străjerul» a fost o organizație a elevilor și nu una politică”, când „identifică primăria cu sovietul sătesc⁷² și altele. Pentru a-și argumenta vigilența politică, dar și a reduce din numărul susținătorilor „naționaliștilor”, la 28 august 1948 directorul Taratin o eliberează pe Valentina Marina pentru că „nu are pregătirea

⁶⁸ Ion Covtunenco (1909-1966) – ucrainean/moldovean (este indicat diferit în documente), născut în or. Bender, gub. Basarabia, Imperiul Rus. Absolvent al Facultății de filosofie și literatură a Universității din București (1940). Membru al PC Român (1933-1940). Învățător de matematică și fizică la școala medie nr. 1 din Bender (1940-1941), învățător de matematică și istorie în școala medie din s. Ikrianoe, districtul Astrahan, reg. Stalingrad. Mobilizat în Armata Roșie (1942-1944). Șef al Sectorului școlii a Secției județene de învățământ Bender (1944-1945). Secretar responsabil al ziarului județean *Viața nouă* (1945-1947). Lector superior (1947-1953; 1954-1965) și șef al Catedrei de Pedagogie și Psihologie (1947-1951; 1954-1957), director adjunct pentru activitate didactică și științifică (1951-1953) la Institutul Învățătoresc din Bălți. Lector superior (1953-1954) la Institutul Învățătoresc din Soroca (AUSARB, F. 1, inv. 3, d. 754, ff. 1-27).

⁶⁹ Valentina Marina – absolventă a Facultății de filologie la Universitatea din Iași (1934). Învățătoare de limba și literatură română la Liceul de fete din Soroca (1937-1940). În anul 1941 a fost deportată împreună cu soțul, deputat în Parlamentul României. În anul 1946 a primit dreptul să revină în RSS Moldovenească și a fost angajată contabil la Banca de Stat din Bălți. În august 1946 a fost eliberată din funcție la cererea Gheorghe Taratin, director al Institutului Învățătoresc din Bălți și angajată lector la Catedra de limbă moldovenească a acestei instituții. Prin ordinul directorului Taratin din 28 august 1948 este eliberată din funcție. Ulterior a fost angajată învățătoare de limba moldovenească la școala medie din or. Telenești (AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 323, f. 63).

⁷⁰ Maria Șciuca (1905- ?) – moldoveancă, născută în s. Florești, țin. Soroca, gub. Basarabia, Imperiul Rus. Absolventă a Facultății de filosofie și filologie a Universității din Iași (1936). A fost angajată în calitate de învățătoare de limbă română la gimnaziul din Edineț (1936-1938), la școala medie din s. Baraboi, județul Bălți (1940-1941) și la școala nr. 1 din Bălți (1944-1945). Lector superior (1945-1958) și șef al Catedrei de limbă și literatură moldovenească (1946-1950) la Institutul Învățătoresc din Bălți (AUSARB, F. 1, inv. 3, d. 363, ff. 1-6).

⁷¹ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 94.

⁷² AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 53.

științifică necesară [...], predă de pe pozițiile obiectivismului burghez, apolitic și fără a ține cont de fondul slav al limbi moldovenești”, deși tot Gheorghe Taratin o găsisse ca angajată la o bancă din Bălți și o angajase în calitate de profesoară de limba moldovenească în ianuarie 1947⁷³.

Cei învinuiți de naționalism, au recunoscut că au admis unele expresii din cele enunțate (Nicolae Borodavchin), dar nu au acceptat și au respins faptul că ele fac parte din categoria celor calificate de colegii lor drept „naționaliste”. Ei au declarat că scopul lor este să asigure un proces didactic în limba maternă a studenților înmatriculați la Institut, iar acuzațiile persoanelor eliberate prin ordinul ministrului și a susținătorilor lor nu sunt decât încercări de a-i discredita, de a se răzbuna pe cei doi vicedirectori și unii funcționari de la Ministerul Învățământului pentru insistența lor de a crea un institut „moldovenesc și pentru moldoveni”, așa cum au promis autoritățile sovietice.

În stenogramele luărilor de cuvânt ale lui Ignat Chirstea și Nicolae Borodavchin se simte indignare și revoltă în raport cu colegii lor, veniți sau delegați din afara RSS Moldovenești, care, consideră cei din dintâi, nu respectă populația autohtonă, manifestă un compartament de „frate mai mare”, îmbinat cu un șovinism velicorus și superioritate sovietică și nici măcar nu-și îndeplinesc obligațiile funcțiilor în care au fost puși. Frațiu-ne moldovenilor era indignată de faptul că veniții la Bălți pentru a construi instituția de învățământ superior pedagogic s-au depravat și s-au dedat unor vicii incompatibile posturilor și misiunii care li s-au încredințat.

Ignat Chirstea, spre exemplu, declară că „directorul se comportă obraznic cu tineri moldoveni, numiți lectori la institutul nostru. Aceștia sunt obligați să aștepte câte patru ore în anticameră, iar directorul nu-i primește în audiență pentru că stă la taclale cu Vaisman [...], și pe de asupra îi numește netrebniți”⁷⁴. De asemenea, Ignat Chirstea s-a simțit ofensat și umilit când a trebuit să asigure interimatul funcției de director al institutului, iar Gheorghe Taratin i-a interzis să gestioneze vreo problemă în lipsa lui, cu excepția celor din sectorul de care era responsabil în virtutea postului de șef al Secției învățământ cu frecvență redusă. Este interesant faptul că cei doi vicedirectori se pare că nu puteau înțelege de ce pretenția lor de a cunoaște limba română și a preda studenților în limba lor maternă este calificată drept „naționalism”. „Nu recunosc niciunul dintre „păcatele” care mi se impută, și anume că aș fi naționalist [...],

⁷³ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 323, ff. 63-74.

⁷⁴ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 38.

Nu sunt după natura mea naționalist⁷⁵ susține Nicolae Borodavchin și repetă de mai multe ori că la institut este nevoie de persoane „care cunosc limba moldovenească”. Totodată el susține că este „anormal faptul că disciplina marxism-leninismul și un șir de alte discipline se predau în limba rusă în grupele cu predare în limba moldovenească”. El mai recunoaște că a insistat de mai multe ori pe lângă ministrul învățământului să delege la Institutul din Bălți specialiști care cunosc limba maternă a studenților⁷⁶. Vicedirectorul responsabil de activitatea didactică și-a susținut poziția în cadrul mai multor ședințe la care s-au discutat „manifestările de naționalism” la Institutul din Bălți, argumentând că studenții-moldoveni nu cunosc limba rusă deloc sau nu o cunosc suficient de bine pentru a asimila materiile academice într-o limbă străină lor, fapt care le influențează reușita academică, și, mai ales, le permite unor cadre didactice rusolingve să emită generalizări disprețuitoare și denigratoare la adresa capacităților intelectuale ale studenților din grupele cu predare în limba română⁷⁷. Respinge acuzațiile că ar fi „analfabet politic” și argumentează că a citit operele fondatorilor marxism-leninismului, iar în 1947 chiar a „condus un seminar de studiere a biografiei tov. Stalin”, ceea ce nu au făcut nici unii care se declară comuniști adevărați. În încheierea discursului vicedirectorul și comunistul Borodavchin declară ofensat: „Mă obligați să nu cred în adevăr⁷⁸”. Nici Ignat Chirstea nu recunoaște că ar fi fost vreodată naționalist sau „analfabet politic” și repetă la toate adunările la care a fost chemat, că învinuirile care i se aduc sunt nefondate.

Cei doi „naționaliști” resping punctual și acuzațiile de antisemitism pe care le-au adus colegii și susțin că ele sunt născocite drept răspuns la opiniile lor față de anumite „nereguli”, identificate de cei doi în activitatea Institutului sau ale organizației de partid. Ignat Chirstea nu renunță la părerea exprimată anterior, că organizația de partid a Institutului a comis o greșeală serioasă, admitând intrarea Hannei Stolear în rândurile partidului, or, consideră el, aceasta are o origine socială nesănătoasă, „mama fiind proprietară a unei dugene și însăși Stolear vindea în acea dugheană”. În calitate sa de adjunct al secretarului organizației primare de partid, Ignat Chirstea susține că s-ar fi opus intrării în partid a oricărei alte persoane pe care ar fi considerat-o „nedemnă” și că nu e vorba

⁷⁵ AOSPRM, F. 43. inv. 94, d. 5, f. 22.

⁷⁶ AOSPRM, F. 43. inv. 94, d. 5, f. 22.

⁷⁷ AOSPRM, F. 43, inv.94, d. 6, f. 6.

⁷⁸ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 5, f.24.

despre apartenența etnică a persoanei. În aceeași ordine de idei, susțin cei doi vicedirecțori, faptul că persoanele cărora li s-a refuzat angajarea la institut, erau de etnie evrei nu are nimic cu antisemitismul. „Este absolut greșit”, susține Ignat Chirstea, or aceste persoane „nu cunosc limba moldovenească” și din acest motiv nu pot preda în grupele de studenți-moldoveni. Aceasta este cauza respingerii candidaturilor lor și „continui să susțin acest lucru”⁷⁹.

Pentru a-și fotifica opinia despre neprofesionalismul și „necorespunderea funcției” a directorului și cadrelor eliberate, vicedirecțorul Chirstea susține că Institutul nu este pregătit pentru noul an de învățământ și că directorul Taratin „ne amețește”, comunicându-ne informații ce nu corespund realității. „...cifrele anunțate ale admiterii sunt false [...], studenții nu sunt asigurați cu locuri de cazare în cămin [...], sobele nu sunt pregătite pentru sezonul rece, mobilier nu există”, susține Chirstea în fața adunării. Mai declară că pe lângă faptul că directorul „este un bețiv” și afemeiat, a abandonat grijile Institutului și „este preocupat doar de bârfe și intrigi”, acesta „stimulează pe clevetitori”, așa cum este Proșcenko, „care în loc să muncească în laboratorul care i-a fost încredințat, face muncă de secretar personal al directorului” și, deci a fost eliberată din funcție motivat. Nicolae Borodavchin susține acuzațiile aduse de Ignat Chirstea lui Taratin și confirmă că iresponsabilitatea directorului l-a făcut să ceară ministrului Lazarev să-l elibereze pe Taratin din funcția de director al Institutului Învățătoresc din Bălți⁸⁰.

Vicedirecții Institutului din Bălți au fost susținuți de viceministrul Sullă, care, prezent la adunare, a confirmat faptul că verificarea Institutului a demonstrat că instituția nu este pregătită pentru a începe noul an de învățământ, iar vinovat de situația respectivă este directorul Taratin. Încercând să-i protejeze pe cei doi de azațiile de naționalism, viceministrul susține că „înlocuirea lectorilor cu cei care cunosc limba moldovenească se explică și prin faptul că studenții dumneavoastră au apelat la noi cu o plângere că nu înțeleg lecțiile care se țin în limba rusă”⁸¹, dar a promis că va mai verifica odată calificările tinerilor absolvenți ai Institutului din Chișinău delegați la Bălți.

Coaliția directorului Institutului, secretarului organizației de partid și a cadrelor didactice destituite prin ordimul ministrului, la care au aderat și alți câțiva lectori, a fost susținută de Comitetul orașenesc de

⁷⁹ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 5, f. 23.

⁸⁰ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 39.

⁸¹ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 41.

partid Bălți, prin intermediul lui Ivan Bolșakov⁸², reprezentant al autorităților de partid de la Bălți, prezent la adunare, și lector prin cumul la Catedra de marxism-leninism a Institutului din Bălți. Cel din urmă a ținut să confere rezonanță republicană și poate și mai mult, conflictului dintre cele două fracțiuni conturate la Institutul din Bălți. Într-un stil arogant și utilizând un limbaj al propagandei de sorginte sovietică, experimentat în funcția de șef al agitației și propagandei de la Bălți, Ivan Bolșakov dă amploare conflictului. Bolșakov susține că „îndrăzneala taberei nesănătoase”⁸³ este stimulată de Dobândă și de alte persoane de la Ministerul Învățământului, susținute de însuși ministrul Lazarev, cel ce a semnat ordinul de „alungare a comuniștilor-specialiști și i-a înlocuit pe cei din urmă cu personal didactic fără de experiență și cu reputație îndoielnică”⁸⁴. Insinuînd că Ministerul Învățământului al RSS Moldovenești „nu are o abordare politică a politicii de personal”, că nu contribuie la consolidarea Institutului și că, dimpotrivă, acțiunile ministrului „miros a naționalism”, Bolșakov cere Comitetului orășenesc de partid Bălți „să raporteze CC al PC(b)M, care să identifice cine este vinovat de crearea acestei situații la Institut”⁸⁵.

Un alt capăt de acuzare a celor „invitați” să creeze învățământul superior în RSS Moldovenească, era exploatarea și jonglarea cu acuzații din arsenalul politico-ideologic. Prin urmare, „naționaliștilor de la institut” și susținătorilor lor de la minister, li s-a imputat că „luptă împotriva comuniștilor” și „promovează elementele antisovietice”. Fiecare dintre vorbitorii la ședințele adunării de partid din rândul „acuzatorilor” au declarat că „Borodavchin și Chirstia [...] îi compromit pe adevărații comuniști”, că prin eliberarea celor cinci comuniști (apoi pe măsură ce prindeau la curaj numărul lor a crescut până la șapte) de la Institut „rândurile organizației noastre de partid au fost devastate” ș.a.m.d. Se pare că aceștia erau convinși că cea mai importantă sau unica calitate care le

⁸² *Ivan Ilici Bolșakov* (1899-?), rus, născut în or. Nijni Novgorod, gub. Nijni Novgorod, Imperiul Rus. Absolvent al Institutului Pedagogic din or. Gorki (1938). Membru de partid din 1921. Înainte de război a fost angajat în organele NKVD-ului din RSS Kazahă. În anii războiului a fost antrenat în posturi pe linie de partid în reg. Gorki (1941-1944). Din anul 1945 este șef al Secției agitație și propagandă al Comitetului orășenesc de partid Bălți, iar prin cumul - lector și șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Învățătoresc din Bălți (1945-1948). Din anul 1948 - șef al Secției propagandă și agitație a CC al PC(b)M. În decembrie 1949 este transferat în postul de lector superior la Catedra de marxism-leninism a Institutului Învățătoresc din Tiraspol (ANRM, F. 2991, inv. 5, d. 8, ff. 11, 60).

⁸³ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, ff. 37-38.

⁸⁴ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 41.

⁸⁵ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 41.

asigură funcțiile, pozițiile ierarhice reale și imaginate, dar și posturile în instituțiile de învățământ din RSS Moldovenească, era cea de a fi membru de partid, iar calitățile profesionale erau de ordinul celor secunde și neimportante. Și viceministrului Sulla i se reproșează că nu pricepe că „formarea cadrelor naționale are loc într-o atmosferă a luptei de clasă”, or fiind anunțat de directorul Taratin că „toți, cei eliberați sunt comuniști”, viceministrul nu a luat nicio măsură și „nici astăzi nu poate explica acest fenomen monstruos”⁸⁶.

Deși reprezentantul CC al PC(b)M a anunțat în încheierea adunării că „specialiștii, care activează în republica moldovenească trebuie să cunoască limba moldovenească”, dispozițiile rezoluției adunării organizației primare de partid din 27 august 1948 favorizau mai degrabă fracțiunea rusolingvă și pe cei care se considerau nedreptățiți prin ordinul ministrului Lazarev. Biroului de partid i s-a încredințat misiunea să investigheze cazul și să raporteze la următoarea ședință a organizației primare de partid. Comuniștii Institutului din Bălți au mai decis să solicite Comitetului orașenesc de partid Bălți „să clarifice dispozițiile din ordinul ministrului de la 20 august, privind concedierea în masă și eliberarea din muncă a specialiștilor-membri de partid și înlocuirea acestora cu lectori mai puțin calificați și fără experiență de predare” și „să aducă în atenția Ministrului Învățământului acțiunile greșite ale lui G. Dobândă, șeful Direcției școli superioare, care, în loc să susțină institutul în procesul de pregătire pentru noul an universitar, a cultivat și creat un mediu anormal în institut - prin răspândirea zvonurilor despre înlăturarea directorului, eliberarea unui număr de profesori etc.”⁸⁷.

Dispozițiile, care dominau colectivul didactic s-au transmis și studenților. Unul dintre studenții-comuniști ai Facultății de istorie, anunța alarmat adunarea de partid că grupa de istorie s-a scindat în două părți - „dintr-una fac parte studenții de pe malul stâng al Nistrului, din cealaltă - cei de pe malul drept”, iar cei „de pe malul drept” sunt aroganți și manifestă o atitudine disprețuitoare față de unii lectori, care le vorbesc stălcit limba și nu se ridică la nivelul profesorilor de altădată. Și lectorița Hanna Stolear, care cunoștea bine limba română, dar preda istorie studenților-moldoveni în limba rusă, se lamenta la aceeași adunare că situația de la Facultatea de istorie este una „nesănătoasă”, „întrucât studenții Tanasov și Guțu, care au luptat în armata lui Antonescu, au ajuns să conducă organizația comsomolista [...], propagă ideea că toate disciplinele

⁸⁶ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 38.

⁸⁷ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 44.

trebuie să li se țină în limba moldovenească și manifestă dispreț pentru studiul limbii ruse”⁸⁸.

În consecință, deși balanța deciziilor adunărilor de partid înclina în favoarea comuniștilor, care se considerau nedreptățiți, amploarea discuțiilor și transferarea conflictului în mediul studentesc, a determinat externalizarea lui. Cazul „naționaliștilor” de la Institutul din Bălți a ajuns subiect de discuție în presa de partid, apoi pe agenda Comitetului orășenesc de partid și a Biroului CC al PC(b).

Antecedente ale „exploziei naționalismului” la Bălți

Premisele conflictului s-au format chiar de la crearea Institutului Învățătoresc din Bălți⁸⁹. Institutul și-a început activitatea cu un corp didactic eterogen, adunat o parte din școli și instituții medicale, de partid din Bălți, alții demobilizați din armată sau delegați din diferite regiuni ale Uniunii Sovietice. Niciunul dintre cei 12 lectori nu deținea vreun titlu științific sau științifico-didactic sau experiență de muncă într-o instituție de învățământ superior și doar jumătate dintre ei vorbeau românește⁹⁰. Deficitul de personal calificat a determinat autoritățile Institutului să angajeze persoane care au urmat studiile superioare în universitățile din România (10 persoane din totalul de 22 de cadre didactice angajate în anul 1947-1948), contribuind în acest mod la creșterea până la 40 la sută a ponderii elementului autohton (9 moldoveni), în special la catedrele de științe ale naturii, matematică și fizică⁹¹.

Eterogenitatea socială și etnică, nivelurile diferite de educație și formare profesională, calificarea profesională diferită și altele nu puteau contribui la crearea imediată a unui colectiv didactic profesionist și orientat spre realizarea misiunii pe care i-a atribuit-o statul sovietic școlii superioare moldovenești. Chiar dacă majoritatea celor care au fost acceptați de regim la catedrele instituțiilor de învățământ superior (deși nu corespundeau după diferite criterii precum „studii burgheze”, origini sociale neconforme, aflarea pe „teritoriile ocupate” sau alte) au consimțit să colaboreze profesional și nu și-au exteriorizat imediat atitudinile față de noua școală sovietică, experiența lor de viață și de muncă într-o instituție sovietică, i-a determinat uneori, conștient sau mai puțin, să ad-

⁸⁸ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 45.

⁸⁹ În conformitate cu Hotărârea Sovietului Comisarilor Poporului al URSS din 14 martie 1945 la începutul anului academic 1945-1946 se fonda Institutul Învățătoresc din Bălți.

⁹⁰ ANRM, F. 2991, inv. 5, d. 8, ff. 7-8, 17.

⁹¹ ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 22, f. 2.

mită la ore sau în discuțiile cu studenții și colegii, comparații ale realităților sovietice cu altele, cunoscute în perioada interbelică în România sau în țările occidentale pe care le-au vizitat sau unde și-au făcut studiile. Aceste paralele nu erau de cele mai dese ori în favoarea realităților din Uniunea Sovietică. Directorul Taratin, consemnează astfel de situații în rapoartele pe care le semna, lăsând în unele documente și exemple, așa precum este cazul Teodorei Bulat⁹². Cea din urmă, profesoară de zoologie, „fiind incapabilă să aprecieze critic faptele vieții și culturii burgheze și exprimând uneori satisfacție față de bunăstarea exterioară și confortul vieții europene”, susține raportorul, le-a vorbit studenților „despre confortul căminelor Universității din Iași și despre laboratoarele excelente de acolo”, unde a fost fericită să locuiască și să învețe⁹³. Comuniștii organizației primare de partid incriminau și altor lectori ai Institutului din Bălți (Nesia Roll, Haritina Colesnicova, Boris Rozental) că „nu înțeleg orânduirea noastră socialistă” și „laudă peste măsură instituțiile de învățământ superior și profesorii din universitățile românești”⁹⁴. În baza mai multor „semnale” de acest fel, identificate și în rapoartele altor instituții de învățământ din RSS Moldovenească din perioada campaniilor împotriva „slugărniceii față de Occident”, ne permitem să nu considerăm singular cazul relatat de directorul Taratin și să admitem că cei nouă lectori „cu studii burgheze” angajați la Bălți în anul 1948, își permiteau mai des asemenea comparații, dacă ținem cont de realitățile vieții sovietice postbelice. Ne convinge și directorul Taratin, care susține în concluziile la raportul amintit, că „asemenea fapte de adulare a modului de viață și a culturii occidentale”, de obicei produceau ample discuții, iar „colectivul institutului lua prompt atitudine împotriva unor așa tip de manifestări”⁹⁵.

În afara percepției diferite a lumii din afara Uniunii Sovietice, alte diferențe care au contribuit la coalizarea cadrelor didactice în cele două fracțiuni aflate în relație de opoziție la începutul anului academic 1948-1949, a fost interpretarea diferită a școlii naționale. O bună parte a mol-

⁹² Teodora Bulat (1901-?) – moldoveancă, născută în s. Cornești, țin. Bălți, gub. Basarabia, Imperiul Rus. Absolventă a Facultății de Agronomie din Chișinău a Universității din Iași. Dosarul de arhivă consemnează faptul că în perioada războiului sovieto-german a locuit „pe teritoriile ocupate” în or. Bălți. În septembrie 1945 a fost transferată de la Școala Pedagogică din Bălți în postul de lector, responsabil de predarea disciplinei „Zoologia” la Catedra de științe ale naturii și geografie la Institutul Învățătoresc din Bălți (1945-1949). (ANRM, F. 2991, inv. 5, d. 8, ff. 7, 61; d. 33, f. 6).

⁹³ ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 22, f. 4.

⁹⁴ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 3, ff. 17, 23.

⁹⁵ ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 22, f. 4.

dovenilor originari din stânga Nistrului au fost delegați la Bălți în calitate de oameni de încredere a regimului. Fiind comuniști, loialitatea cărora a fost testată inclusiv în timpul războiului mondial, regimul i-a văzut ca sprijinul său în procesul de sovietizare a RSS Moldovenești. Iar ei au fost atât de naivi să creadă în promisiunile propagandistice ale regimului cu privire la cultura și școala națională. În calitatea lor de membri de partid, obligați de a se instrui continuu ideologic și politic, presupunem că ei cunoșteau prevederile Constituției sovietice (1936), citise „operele clasicilor”, sau cel puțin știau pe deasupra principiile bolșevice ale politicii naționale formulate de Stalin în „Marxismul și problema națională” și ideile leniniste și staliniste despre școala și limba națională. Doar că atunci când au fost implicați direct în construcția unei școli superioare, pe care au crezut-o moldovenească și în limba moldovenească, realitățile desoperite au fost altele și cei porecliți „naționaliști” sunt nevoiți să își recunoască decepția⁹⁶.

În lipsa unor premise obiective pentru construirea unui sistem de învățământ care să cuprindă eshaustiv toate categoriile populației ce trebuiau alfabetizate prin școala sovietică, cadrele didactice și științifico-didactice importate în RSS Moldovenească, fiind în paritate numerică cu cei care-și spuneau moldoveni la Institutul din Bălți, au fost desemnați în funcțiile decizionale, au impus în scurt timp limba rusă ca limbă de studiu și, pe lângă literatura științifică și didactică în limba rusă cu care au venit în RSS Moldovenească, au adus și modul de viață și de acțiune de tip sovietic și socialist. Chiar dacă autoritățile republicane le recomandau să învețe limba băștinașilor⁹⁷, și în acest scop la Institutul Învățătoresc din Bălți au fost deschise cursuri de studiere a limbii moldovenești, despre care nimeni nu știa de ce nu au mai funcționat⁹⁸, ruso-lingvii ajunși la catedrele acestei instituții nu s-au grăbit să învețe limba română. Nu se deranjau nici că studenții-moldoveni cărora le predau materii academice dificile nu-i înțelegeau deloc sau suficient pentru a reuși. De altfel, nu-i stingherea nici faptul că studenții, care răspundeau la seminare și își susțineau examenele în limba moldovenească, povesteau ce știau sau comiteau greșeli, iar studentul-interpret le corecta în procesul traducerii răspunsului pentru profesorul care nu înțelegea româna⁹⁹. Ba dimpotrivă, când li se recomanda să învețe limba română,

⁹⁶ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 5, f. 24.

⁹⁷ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 3, f. 24.

⁹⁸ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 5.

⁹⁹ ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 52, d. 2, f. 28; AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 3, f. 12.

replicau că „o parte dintre studenții din grupele moldovenești cunosc limba rusă suficient pentru a percepe materiile care le predau” și invocau drept cauză de bază a nereușitei academice faptul că mulți dintre studenții Institutului au locuit „pe teritoriile ocupate” și sunt absolvenți ai instituțiilor de învățământ românești. Apoi, pentru că au fost educați în spiritul „culturii burgheze românești” și sunt îndoctrinați „cu ideologiile fasciste”, refuză să studeieze limba rusă¹⁰⁰. Panaceea propusă de ei era „intensificarea educației politico-ideologice” și creșterea numărului de ore pentru învățarea limbii ruse¹⁰¹, deși începând cu anul de învățământ 1948-1949, Ministerul Învățământului al RSS Moldovenești a dispus introducerea studiului obligator al limbii ruse în grupele academice naționale, prin transferul disciplinei „Limba străină” în categoria celor opționale și a orelor eliberate – pentru creșterea celor de limbă rusă¹⁰². Căutau să impună prin diferite metode limba rusă în calitate de limbă de studiu și de comunicare în cadrul instituției. Cereau repetat profesorilor moldoveni să vorbească cu studenții Institutului în limba rusă, inclusiv în afara orelor, la consultații, la interminabilele adunări comsomoliste, de partid, sindicale, la orele de educație politică etc.

Odată cu alegerea lui Nicolae Borodavchin-Arcea în postul de secretar al organizației primare de partid și a lui Ignat Chirstea adjunctul lui în mai 1947¹⁰³, în procesele-verbale ale ședințelor organizației și a biroului de partid se întâlnesc tot mai des observații de tipul „deși sunt angajați de trei ani la Institut”¹⁰⁴, unii lectori nu cunosc deloc limba moldovenească, „o subestimează total” și nici nu recunosc necesitatea învățării limbii materne a studenților lor¹⁰⁵. Apoi s-a trecut de la observații la acuzații, care au crescut în intensitate proporțional insistențelor fracțiunii rusolingve de a mări numărul de ore de limbă rusă și de a îmbunătăți educația politico-ideologică a studenților pentru a-i convige să învețe limba rusă. Pentru a nu excita spiritele velicoșovinismului rusesc, dar și pentru că ei înșiși erau comuniști convinși și credeau în puterea educației comuniste de a crea omul nou al epocii socialiste, „naționaliștii de la Bălți” au pus accentul și au exploatat situația materiilor ideologice. Prima pe listă a fost disciplina „Fundamentele marxism-leninismului”, predată la Bălți exclusiv în limba rusă, or niciunul dintre lectorii angajați la Catedra

¹⁰⁰ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 6.

¹⁰¹ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 3, ff. 12-13.

¹⁰² ANRM, F. 2991, inv.1, d. 53, f. 2.

¹⁰³ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 4, f. 1.

¹⁰⁴ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 3, f. 27.

¹⁰⁵ ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 52, d. 2, f. 29.

de marxism-leninism (Nikolai Konev¹⁰⁶, Mihail Titov¹⁰⁷ și Victor Karpenko¹⁰⁸) nu cunoșteau limba română¹⁰⁹. Apoi studenții au fost convinși să ceară predarea disciplinelor în limba maternă, invocând necunoașterea limbii ruse, fapt interpretat de lectorii care nu cunoșteau limba română drept „un moft al studenților-moldoveni, care cer privilegii doar pentru că sunt moldoveni”¹¹⁰. După care, stimulați de ordinele și dispozițiile redactate în limba română și semnate de Grigore Dobândă și ministrul Artiom Lazarev¹¹¹, „reprezentanții națiunii autohtone” și-au ținut în limba română discursurile la ședințele Consiliului științific al Institutului, la adunările de partid, comsomoliste și alte ședințe și activități organizate la Institut. Acest fapt a constituit un alt motiv pentru iritarea șovinismului rusofonilor și pentru o nouă demonstrație a aroganței și disprețului lor față de populația autohtonă și limba română. Este semnificativ faptul că în procesele verbale, discursurile ținute în limba română sunt fixate cu sintagma lectorul sau studentul „a vorbit în limba moldovenească”, fără a înregistra și conținutul exprimat¹¹².

Analiza stenogramelor, proceselor verbale și a altor documente și evoluția discuțiilor în cadrul adunărilor organizației și biroului de partid ale Institutului, denotă un conflict serios între cele două fracțiuni, care

¹⁰⁶ *Nikolai Iakovlevici Konev* (1905-?) rus, absolvent al Școlii Superioare de partid din Moscova (1944). Doctor în științe istorice (1951). Lector, conferențiar (1947-1951) și șef al Catedrei de marxism-leninism (1947-1949 și 1950-1951) la Institutul Învățătoresc din Bălți (ANRM, F. 2991, inv. 5, d. 33, f. 6).

¹⁰⁷ *Mihail Titov* (?-?) rus, absolvent al Institutului Pedagogic din Leningrad (1927). Lector superior și șef interimar al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Învățătoresc din Bălți (?-1949) (ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 6).

¹⁰⁸ *Victor Karpenko* (1912-?), rus, născut în or. Rej, țin. Ekaterinburg, gub. Perm, Imperiul Rus. Absolvent al Școlii Pedagogice din Irbit, reg. Perm, RSFSR (1931), a Facultății de pedagogie la Institutul Pedagogic „Herzen” din Leningrad (1934) și al Facultății de istorie a Institutului Pedagogic din Sverdlovsk (1939). Director adjunct și profesor de marxism-leninism la Institutul Învățătoresc de limbi străine din or. Sverdlovsk (1931-1941). Șef al Secției de învățământ al or. Sverdlovsk (1941-1942). Audient al Cursurilor de pregătire a muncitorilor pentru activități speciale ale Regiunii militare Ural (1942). Adjunct al șefului Statului major pentru comunicații speciale, secretar de partid (1942-1944) și șef al Statului major al Batalionului nr. 167 de întreținere a aerodroamelor în Grupul de Sud al Forțelor sovietice de ocupație (VIII.1944-III.1946). După demobilizare a fost angajat șef al Secției învățământ al Comitetului Executiv al județului Bălți (1946-1948). Lector superior suplinitor (1.IX.1946-17.X.1953), șef al Catedrei de marxism-leninism (1949-1950, 1953) și adjunct al directorului pentru activitate didactică și științifică (13.II.1949-17.X.1953) la Institutul Învățătoresc din Bălți. În 1953 a fost transferat în funcția de șef al Catedrei de marxism-leninism la Institutul Învățătoresc din Iujno-Sahalinsk (AUSARB, F.1, inv.3, d. 117, ff. 1-18).

¹⁰⁹ ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 6.

¹¹⁰ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 6.

¹¹¹ ANRM, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 16, f. 29.

¹¹² AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 13.

s-a aflat mult timp în faza latentă: membrii celor două tabere se „încolțesc” subtil pe diferite chestiuni, nu doar pe problema lingvistică. Există și o concurență pentru posturile și funcțiile de conducere din instituție și mai ales pentru cele din organizația de partid. Ping-pongul de acuzații dintre directorul Taratin și adjunctul său Borodavchin este susținut de acoliții celor doi. Când Ignat Chirstea a fost propus membru al biroului organizației de partid a Institutului, Șkardenko¹¹³ (care menționează că a fost eliberat nefondat din funcție) s-a repezit să respingă propunerea, susținând că „tov. Chirstea nu poate fi membru al biroului de partid din cauză că este infantil politic”¹¹⁴, dar de fapt, prezența lui Ignat Chirstea în biroul de partid ar fi consolidat numeric fracțiunea moldovenilor în organele de conducere ale Institutului.

Comuniștii-rusolingvi de la Institutul din Bălți îi desconsiderau pe ceilalți colegi, acuzând Ministerul Învățământului de neglijență în selectarea personalului didactic, precum și că li s-ar fi „creat impresia că unii lectori au fost angajați doar pentru a umple locurile vacante”. Le imputau profesorilor care au locuit și studiat în România că „nu cunosc metodologia marxistă” și „nu sunt în stare să evalueze corect evenimentele trecutului și prezentului”, că utilizează expresii și locuțiuni verbale românești, străine limbii moldovenești și astfel periclitizează procesul de educare și formare a învățătorilor pentru școala din RSS Moldovenească¹¹⁵. Studiile în afara spațiului sovietic, puțina cunoaștere a marxism-leninismului sau a limbii ruse, erau motive suficiente pentru a pune la îndoială profesionalismul sau loialitatea angajaților cu origini non-sovietice. Iar dacă „Celălalt” îndrăznește să se implice în luarea deciziilor sau să-i contrazică în vreo problemă, reacția nu întârzie să se manifeste prin acuzații virulente de „șovinism”, „naționalism burgez”, „infantilism politic”, „lipsa educației ideologice”, „fascism” și altele.

Cele două fracțiuni s-au provocat reciproc. De la exprimarea spontană și epizodică a dezacordului față de anumite comportamente arogante cu pretenții de superioritate ale colegilor lor rusolingvi și față de politicile directorului Taratin, cei doi vicedirectori, susținuți de funcționari de la Ministerul Învățământului au trecut la fapte.

¹¹³ Șkardenko (prenumele nu s-a putut identifica) – laborantă la Catedra de marxism-leninism a Institutului Învățătoresc din Bălți, membru de partid. A fost eliberată din funcție pentru răspândirea bârfelor despre șeful de catedră și alți colegi, organizarea intrigilor, degradare morală și ideologică (AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 5, f. 6).

¹¹⁴ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 6, f. 6.

¹¹⁵ AOSPRM, F. 43, inv. 94, d. 3, f. 24.

Pentru a asigura predarea disciplinelor academice în limba română, vicedirectorii Borodavchin și Chirstea, funcționarii de la Ministerul Învățământului Dobândă, Sulla și ministrul Lazarev au susținut angajarea la catedrele Institutului din Bălți a persoanelor care cunosc limba română. Din nefericire pentru ei, dar din fericire pentru studenți, majoritatea lor au făcut studii profesionale în România și o bună parte a celor selecțate pentru posturile didactice fusese angajați în perioada interbelică și a războiului mondial în diferite instituții de învățământ românesc. Comuniștii-petiționari au exploatat situația și s-au arătat deranjați tocmai de faptul că înalții funcționari ai Ministerului Învățământului susțineau intențiile lui Borodavchin, Chirstea și Dobândă de a lăsa să pătrundă în Institut „diferite elemente dușmănoase” și se erijau în postura celor nedreptățiți, or, tocmai ei, „comuniști cu experiență” și „veterani de război” nu erau prețuiți și apreciați, în timp ce persoane cu biografii suspecte, precum Maria Șciuca și Valentina Marina, care „au servit la români”, nu doar că au fost angajate la catedrele Institutului, dar au fost și decorate cu distincții de stat¹¹⁶. Încercarea lui Grigore Dobândă de a demonstra că „nu toți învățătorii-basarabeni erau naționaliști reacționari” și că „învățătorii de pe malul drept nu pot fi numiți criminali” doar pentru faptul că au fost angajați în școala românească¹¹⁷ nu a convins cealaltă tabără. Argumentele funcționarului ministerial nu se pretau pe interesele celor veniți din afara RSS Moldovenești de a-și păstra pozițiile profesionale și privilegiile pe care le-au obținut odată cu postul.

Pe de altă parte, ministrul Lazarev, la fel a susținut și a promovat necesitatea înlocuirii lectorilor rusofoni cu lectori-vorbitori de limbă română la Institutul din Bălți. De exemplu, în urma unui control a Catedrei de istorie, lectorița Dora Poplavskaia a fost găsită că predă orele „la un nivel ideinic și teoretico-științific cu totul scăzut”, ministrul explicând „starea dăunătoare” de la Catedra de istorie a Institutului, inclusiv prin necunoașterea limbii moldovenești de către lectorii angajați. În ordinul cu privire la remedierea situației la această catedră, Artiom Lazarev dispunea Direcției personal a ministerului ca „grupele de studenți moldoveni să fie îndestulate cu predarea istoriei în limba moldovenească”¹¹⁸.

O altă încercarea a celor numiți „naționaliștii” de a se implica în procesele decizionale și de a crește ponderea moldovenilor în organele de conducere ale Institutului, a fost propunerea de a alege în Comitetul

¹¹⁶ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 322, f. 102.

¹¹⁷ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 323, ff. 69-70.

¹¹⁸ ANRM, F. 2991, inv. 1, d. 34, ff. 102-108.

organizației comsomoliste și câțiva comsomoliști fără experiență, „avându-i în vedere, desigur, pe studenții autohtoni, originari de pe malul drept”. Drept răspuns, comuniștii lui Taratin au acuzat inițiatorii demersului că „a încercat să aleagă un Comitet comsomolist, exclusiv din rândurile reprezentanților naționalității autohtone”¹¹⁹.

După verificarea examenelor de absolvire a primei promoții a Institutului din Bălți, Colegiul Ministerului Învățământului a conchis că „absolvenții nu cunosc prea bine materiile pe care le-au studiat și nu sunt pregătiți pentru activitatea didactică în clasele a V-VII-a din școlile republicii”¹²⁰, numind o comisie¹²¹ pentru verificarea catedrelor de psihologie și pedagogie, de istorie, geografie și științe ale naturii și a activității directorului. În urma controlului, respectiva Comisie a constatat un șir de nereguli în politica de personal promovată de directorul Taratin, în activitatea didactică și științifică a Institutului, în procesul de admitere și exmatriculare a studenților, în gestiunea bugetului și salarizarea cadrelor didactice și altele. Comisia a conchis în raportul prezentat superiorilor că „directorul Taratin nu manifestă un comportament specific unui director de institut sovietic, ci unul de feudal pe ocina sa” și că „administrația lui Taratin este una eșuată”¹²², iar Ministerul Învățământului a eliberat din funcții câțiva acoliți de ai directorului Taratin, care nu corespundeau posturilor în care au fost angajați. Pentru că, „Taratin nu poate admite ca un biet moldovean nefericit, păcătos și ticălos a îndrăznit să-i indice asupra acțiunilor lui cu adevărat ilegale în administrarea Institutului, mai ales în ceea ce privește activitatea didactică și de educație, pe care el o desfășoară fără a ține cont de specificul condițiilor din republica noastră, și pentru că a deconspirat faptele lui imorale și utilizarea abuzivă a fondurilor bugetare”¹²³, după cum scria Grigore Dobândă într-o notă informativă. Directorul Taratin a purces la organizarea unei cruciade deschise împotriva funcționarului de la minister, care la rândul lui și-a găsit susținători în persoana celor doi vicedirectori nemulțumiți de situația de la Institutul din Bălți și a lectorului Ion Covtunenco.

¹¹⁹ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 323, f. 78.

¹²⁰ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 323, f. 23.

¹²¹ Comisia era formată din Petru Crăciun, șef al Catedrei de științe ale naturii și geografie de la Institutul învățătoresc din Tiraspol, Vera Verina, șef al Catedrei de geografie și Nichita Chiricenco, șef al Catedrei de istorie de la Institutul Pedagogic din Chișinău.

¹²² AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 323, ff. 27-29.

¹²³ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 323, f. 67.

Externalizarea cazului

La 2 octombrie 1948 ziarul de Bălți „Comunistul” publică două articole - „Naționalismul burgez - arma dușmanului de clasă” și „Să demascăm naționaliștii burghezi din Institutul Învățătoresc din Bălți și pe susținătorii lor”, în care Nicolae Borodavchin, Ignat Chirstea, Ion Covtunenco și Grigore Dobândă erau învinuiți că „incită studenții la conflicte etnice, răspândesc zvonuri că toate lucrările de secretariat degrabă se vor face în limba moldovenească și rușii nu vor mai avea ce căuta în republică” și altele, incriminând celor numiți mai sus „naționalism burgez, care șubrezește unitatea popoarelor URSS și face jocul intervenționistilor”¹²⁴. În urma controlului, Comitetul orașenesc de partid Bălți a stabilit că „faptele descrise în ziar s-au întâmplat cu adevărat”, incriminându-le lui Borodavchin și Chirstea că „nu au mobilizat studenții să învețe limba rusă și cadrele didactice să studieze limba moldovenească [...], că au cerut Ministrului Învățământului al RSS Moldovenești să înlocuiască decanii și șefii de catedre doar pentru că nu cunosc limba moldovenească și astfel au inițiat procesul de izgonire a cadrelor didactice comuniste neindigene”¹²⁵. Cazul de la Institutul din Bălți a fost discutat în câteva ședințe ale Biroului Comitetului orașenesc de partid din Bălți și celor doi vicedirectori li s-a aplicat câte o „muștrare cu înscriere în dosarul personal”, iar Biroul de partid și-a asumat dreptul să anunțe CC al PC(b) despre faptul că „Ministerul Învățământului al RSS Moldovenești nu conduce satisfăcător Institutul Învățătoresc din Bălți” și despre „destituirea nemotivată a unui grup de lectori-comuniști către începutul noului an de studii”¹²⁶.

Urmare a sesizării respective, Secția școli a CC al PC(b)M a verificat la începutul anului de învățământ „faptele de degradare morală” ale profesorilor de la Institutul Învățătoresc din Bălți și motivele demiterii profesorilor comuniști. CC al PC(b)M i-a recomandat ministrului Artiom Lazarev să-l elibereze din funcție pe Grigore Dobândă¹²⁷ și să anuleze ordinul de eliberare a lectorilor-comuniști, măsuri, considerate „neseri-oase” de către petiționarii de la Institut.

¹²⁴ Коммунист. Орган Бельцкого Горкома КП(б) Молдавии и городского Совета депутатов трудящихся, № 936 2 октября 1948 г., сс. 1

¹²⁵ Коммунист. с. 2.

¹²⁶ Коммунист. с. 2.

¹²⁷ Grigore Dobândă a fost eliberat din postul de șef al Direcției școli superioare a Ministerului Învățământului al RSS Moldovenești și trimis lector la Catedra de fizică și matematică a Institutului Pedagogic din Chișinău (AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 323, f. 66).

„Dezlegământul”

Rocada de personal, operată de autoritățile de partid după consumarea (așa cum au crezut) cazului „naționaliștilor de la Bălți” dezvoltă încă odată conținutul real și subtextele politicii de personal ale regimului sovietic în/și prin învățământul superior din RSS Moldovenească. Atât Gheorghii Taratin¹²⁸, cât și cei doi adjuncți ai săi – Nicolae Borodavchin-Arcea¹²⁹ și Ignat Chirstea, au fost eliberați din funcții în anul 1948¹³⁰, iar autoritățile comuniste au avut grijă să numească în locul lor pe moldoveanul Filip Țurcan¹³¹. Ultimul, era „specialist” în marxism-leninism (!), astfel că autoritățile mizau pe educația și competențele noului director de a gestiona și administra Institutul în conformitate cu misiunea pe care i-a atribuit-o statul sovietic de a „forma învățători devotați Patriei Sovietice, educați și cultivați”¹³². Pe deasupra, Filip Țurcan, cunoscând limba română, urma să satisfacă una dintre revendicările „naționaliștilor” – să țină cursul de marxism-leninism în limba maternă a studenților din grupele cu predare în română. În schimb, în postul de director-adjunct pentru activitate didactică și științifică a fost numit din februarie 1949 Victor Karpenko, șef al Catedrei de marxism-leninism concomitent, persoană de încredere și cu multe „merite” în fața regimului, „bine pregătiți politic și ideologic” și care „se implică activ în viața socială a institutului, susține cadrele didactice și studenții în educația lor politică și ideologică, organizează lecții speciale și conferințe teoretice”¹³³. Aflăm din raportul, semnat de Filip Țurcan că lectorii tineri, angajați de ministrul Lazarev în august 1948 și lectorii-comuniști, eliberarea din funcții a cărora a declanșat conflictul, au fost păstrați la catedrele Institutului pentru anul de învățământ 1948-1949. Unii chiar au fost avansați. De exemplu, Ghe-

¹²⁸ Gheorghii Taratin a fost trimis șef al catedrei de limbă rusă la Institutul Învățătoresc din Soroca (AOSPRM, F. 51, inv. 9, d. 121, f. 37).

¹²⁹ Prin ordinul ministrului Lazarev din 15 august 1949 Nicolae Borodavchin a fost numit în funcția de șef al Catedrei de pedagogie și psihologie la Institutul Învățătoresc din Tiraspol (ANRM, Filiala Traspol, F. 225, inv. 1, d. 57, f. 9).

¹³⁰ ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 29, ff. 8-9

¹³¹ *Filip Țurcan* (1909-?) – moldovean, născut în s. Pereleta, gub. Odesa, Iperiul Rus. Absolvent al Facultății de istorie a Institutului Pedagogic din Tiraspol (1940). Director interimar (februarie-septembrie 1949) al Institutului Învățătoresc din Bălți. Lector superior la Catedra de marxism-leninism a Institutului Învățătoresc din Soroca (I.IX.1949-1953). Șef al Catedrei de marxism-leninism (1954) la Institutul Pedagogic din Bălți (1954). Lector superior la Catedra de istorie a PCUS (1954-1962). (ANRM, F. 2991, inv. 5, d. 49, f. 18; inv. 1, d. 54, f. 104; Iulius Popa, *Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți*, Chișinău, S.n., 2015, p. 400).

¹³² ANRM, F. 2991, inv. 5, d. 8, f. 23.

¹³³ AUSARB, F. 1, inv. 3, d. 117, ff. 7-8.

orghe Grosul a fost numit șef al Catedrei de istorie; Boris Mihul – șef al Catedrei de științe ale naturii și geografie; Panteleimon Bogatâi și Boris Vasilev au fost avansați în postul de lector superior. Alte persoane, implicate direct sau indirect în „cazul naționaliștilor”, au fost eliberate de la Institutul din Bălți, precum Valentina Marina, care s-a angajat învățătoare de limba moldovenească în școala medie din târgul Telenești în anul 1949¹³⁴; Nesia Roll, Teodora Bulat și altele.

Dislocările de personal nu au soluționat întotdeauna problemele în sensul în care și-au dorit autoritățile responsabile de învățământul superior. Transferul Dorei Poplavskaia din postul de șef al Catedrei de istorie în funcția de șef al Cabinetului de marxism-leninism, nu a fost deloc benefică. Directorul Țurcan menționează în raportul pentru anul de studii 1948-1949 că „tov. Poplavskaia nu cunoaște limba moldovenească și din această cauză calitatea activității cabinetului a avut de suferit, or studenții, care nu cunosc limba rusă, nu au putut primi consultații în limba maternă”¹³⁵. Pe de altă parte, Boris Hristev, numit lector superior la catedra de limbă și literatură moldovenească în locul Valentinei Marina, a fost eliberat din funcție la 20 aprilie 1948 „pentru necorespondere postului”, deși, se pare că alta a fost cauza. În alt document găsim că, de fapt, Boris Hristev a fost demis pentru că „a rămas pe teritoriile ocupate de nemți în Moldova, iar din 1941 până în 1944 a locuit la București și este bănuit a fi un provocator”¹³⁶. Hanna Stolear a mai fost lăsată la Institut și chiar a fost câteva luni avansată în postura de șef al Catedrei de istorie, dar în august 1949 a fost eliberată prin ordinul ministrului Artiom Lazarev și trimisă la dispoziția Secției orașenești de învățământ Bălți¹³⁷.

Secția școli și Secția agitație și propagandă ale CC al PC(b)M, care a verificat Institutul în anul de studii 1948-1949, au considerat suficiente măsurile de strămutare a personalului, iar „cazul de la Bălți” consumat. Doar că cei eliberați de la Institutul din Bălți (Stolear, Poplavskaia, Evghenia Kațman¹³⁸ și Gheorghe Taratin), nesatisfăcuți de soluție, de derularea evenimentelor și a traseului lor profesional, au adresat CC al PC(b) din întreaga Uniune alte reclamații „despre deficiențele politici de

¹³⁴ AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 323, f. 22.

¹³⁵ ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 14.

¹³⁶ AOSPRM, F. 51, inv.9. d. 1. f. 137.

¹³⁷ AUSARB, F. 1, inv. 3, d. 281, f. 15.

¹³⁸ *Evghenia Kațman* – absolventă a Institutului Pedagogic din Leningrad (1938). Lector superior la Catedra de limbă și literatură rusă (1946-1949) și șef (interimar) al Catedrei de limbi străine (1947-1948) la Institutul Învățătoresc din Bălți (ANRM, F. 3143, inv. 1, d. 29, f. 6).

cadre a Ministerului Învățământului RSS Moldovenești¹³⁹. Inspectorul Comisiei Controlului de partid a PC(b) din întreaga Uniune, delegat să examineze cazul, constată că „unele fapte descrise de reclamanți au fost confirmate”, găsindu-l vinovat de situația creată la Institutul din Bălți pe ministrul Artiom Lazarev. Deși reprezentantul Moscovei a constatat că „dacă să judecăm după calitățile lor profesionale, persoanele destituite, întradevăr, nu pot rămâne în posturile didactice la Institutul din Bălți”, eliberarea lectorilor-comuniști, susține inspectorul, s-a făcut cu încălcarea legislației muncii, fapt care a generat discordia. Totodată, funcționarul de la Moscova, îl acuză pe Artiom Lazarev că în loc să consolideze corpul didactic a Institutului din Bălți, ministrul l-a intinat și mai mult, angajând persoane suspecte politic și profesional. Pentru că inspectorul Comisiei Controlului de partid a reproșat CC al PC(b)M că s-a limitat să trimită câteva comisii de control la Institut, dar în mod special nu a discutat această problemă, iar reprezentantul-delegat al CC al PC(b) din întreaga Uniune în RSS Moldovenească l-a sesizat pe Gheorghi Malenkov, secretar al CC unional despre dezinteresul față de acest caz al lui Nicolae Coval, secretar al CC al PC(b)M¹⁴⁰, Biroul CC al PC(b)M a pus în discuție și a adoptat la 17 februarie 1950 hotărârea „Cu privire la reclamațiile lectorilor-comuniști de la Institutul Învățătoresc din Bălți despre situația nesănătoasă la institut”. Identificăm în stenograma ședinței Biroului CC din 17 februarie 1950 un conflict mocnit, poate personal, dintre ministrul Artiom Lazarev și Mihail Turkin, reprezentantul Moscovei în RSS Moldovenească. Înregistrarea cuvântării lui Turkin este lacunară sau acesta, având resentimente față de Artiom Lazarev, a vorbit haotic și cu frânturi de propoziții pentru o stenografiere ordonată și pentru a putea desprinde capetele de acuzare care i se aduc Ministrului Învățământului al RSS Moldovenești. Trecând peste textul incoerent, deducem că Mihail Turkin era mai mult decât nesatisfăcut de politica ministrului învățământului, a cerut Biroului CC al PC(b)M să-l elibereze din post și să-i aplice sancțiuni

¹³⁹ AOSPRM, F. 51, inv.9. d. 1. f. 136.

¹⁴⁰ Mihail A. Turkin, reprezentant delegat al CC al PC(b) al întregii Uniuni pentru RSS Moldovenească (14.IV.1949 – 1950), redactează la 18 aprilie 1950 pe numele lui Gheorghi Malenkov secretar al PC(b) din întreaga Uniune un memoriu „Cu privire la greșelile și deficiențele în activitatea Biroului CC al PC(b)M și a secretarului N.G. Coval”, în care îl acuză pe Nicolae Coval de „automulțumire, lipsă de inițiativă adecvată și perseverența necesară în rezolvarea celor mai importante probleme”, inclusiv a problemei cadrelor la Institutul Învățătoresc din Bălți și a activității ministrului Lazarev. În acest memoriu, Turkin menționează că „doar în rezultatul intervenției noastre, CC al PC(b)M a fost obligat să investigheze cazul și abia în februarie 1950 problema a fost discutată la Biroul CC al PC(b)M” (AOSPRM, F. 51, inv. 9, d. 3, ff. 92, 104-105).

cât mai grave pe linie de partid, afirmând că „t. Lazarev a făcut mai multe greșeli, decât se pot comite îndeobște [...] greșeli pentru care va trebui să răspundă [...], el se opune liniei CC și liniei partidului în genere [...] mergând pe o cale greșită”¹⁴¹.

Dar Nicolae Coval, secretarul CC, l-a susținut pe Artiom Lazarev și acest fapt a determinat atitudinea Biroului CC al PC(b)M, care nu a pus în discuție problema demiterii ministrului. În schimb, ministrului Lazarev i s-a aplicat o muștrare cu înscriere în dosarul personal pentru „atitudinea neprincipială față de selectarea personalului didactic al Institutului, pentru încălcarea gravă a legislației muncii și o atitudine birocratică față de reclamațiile lectorilor”¹⁴². Prin aceeași rezoluție, Biroul CC a destituit șase funcționari ai Ministerului Învățământului al RSS Moldovenești, care „nu inspiră încredere politică”. Totodată, Ministerul Învățământului al RSS Moldovenești a fost obligat să reexamineze ordinul de eliberare a lectorilor-comuniști de la Institutul din Bălți și cel de angajare a absolvenților Institutului Pedagogic din Chișinău¹⁴³. Autoritatea de partid a mai respins ca nefondate acuzațiile fostului director al Institutului din Bălți Taratin precum că este hărțuit de minister și a dispus autorităților de partid și sovietice republicane, raionale și celor ale Institutului din Bălți să „consolideze educația politico-ideologică”, să evalueze corpul didactic al Institutului și să elibereze persoanele care nu inspiră încredere politică și cu puțină calificare profesională, să angajeze la Catedra de marxism-leninism cadre de înaltă calificare și bine formați ideologic, să se acorde suport financiar și material institutului și cadrelor didactice în mod particular etc. Biroul CC al PC(b)M a considerat prin acestea subiectul epuizat într-un mod conciliator.

La sfârșitul lunii februarie 1950, ministrul Lazarev a restabilit la muncă două lectorițe dintre cele eliberate de la Institutul din Bălți (Hanna Stolear și Dora Poplavskaia) și a demis alți câțiva „lectori fără experiență”, angajați în august 1948 (Gheorghe Grosul, Pantelemon Bogatâi și lectorița Babilunga). Pentru consolidarea corpului didactic, ministrul a delegat pentru activitate provizorie la Institutul Învățătoresc din Bălți câteva cadre didactice „de încredere” și cu „cu experiență” de la Institutul Pedagogic din Chișinău, invitând, totodată, și un lector de la Institutul Pedagogic din Odesa. La sfârșitul anului academic 1949-1950,

¹⁴¹ AOSPRM, F. 51, inv. 9, d. 121, ff. 164-165.

¹⁴² Muștrarea i-a fost retrasă prin decizia Biroului CC al PCM din 24.IV.1951 (AOSPRM, F. 51, inv. 16, d. 1187, ff. 3).

¹⁴³ AOSPRM, F. 51, inv. 9, d. 1, ff. 141-142.

noul director Bazarenko¹⁴⁴ a mai eliberat alte câteva „persoane dubioase” (Maria Șciuca, Boris Rujină și Aleksandr Molotkov¹⁴⁵), precum și pe Hanna Stolear și Dora Poplavskaia, care au scris cerere de demisie. Locurile vacante care s-au format au fost ocupate în anul următor de absolvenții eminenți ai Institutului Pedagogic din Chișinău. În ce privește pe Grigore Dobândă, acesta a fost exclus din partid „pentru tănuirea apartenenței la partidul profascist din Basarabia și pentru comiterea unor greșeli grave în conducerea Institutului de perfecționare a cadrelor”, apoi a fost eliberat și din postul de director al instituției respective¹⁴⁶.

Deja în februarie 1950 directorul Bazarenko considera cazul „naționaliștilor” consumat și încredința Biroul CC al PC(b)M că la Institutul Învățătoresc din Bălți „nu avem niciun fel de certuri și intrigi”, deși în colectivul pedagogic au mai rămas „câteva persoane suspecte”, dar ele nu mai prezintă vreun pericol și direcția va decide cum să procedeze în privința lor. Pe de altă parte, Iosif Mordoveț, Ministrul Securității RSS Moldovenești, nu era atât de convins precum Nikolai Bazarenko, susținând că „institutul se află acum într-o situație catastrofală. Nu văd acolo niciun fel de îmbunătățire”¹⁴⁷. Probabil, ministrul KGB-ului moldovenească știa mai multe, decât noul director al Institutului Învățătoresc din Bălți, deși cazuri înregistrate, similare și de rezonanță celui descris mai sus, nu au mai avut loc la instituția pedagogică din Bălți.

¹⁴⁴ *Nikolai Bazarenko* (1913-?) – născut în s. Sirove, gub. Herson, Imperiul Rus. Se scria „moldovean” în fișa din dosarul personal, deși într-un interviu dat de fratele său Grigori, cel din urmă recunoaște că „cu toate că școala din sat era una moldo-ucraineană”, au făcut școala în limba ucraineană și că „în familie vorbim doar ucraineană, deși mama noastră este moldovenească” (<https://iremember.ru/memoirs/saperi/bazarenko-grigoriy-nikiforovich/>, accesat 21.II.2022). Absolvent al Școlii Pedagogice din Balta (1933), al Institutului Învățătoresc din Tiraspol (1939) și al Facultății de istorie a Institutului Pedagogic din Tiraspol (1941). Membru de partid din anul 1940. Doctor în științe istorice (1952). Învățător în școala din s. Sirove, reg. Nikolaev, RSS Ucraineană, director al școlii ucrainene din s. Sucleia, RASSM. În 1941-1944 a urmat studii într-o școală din sistemul GRU(Direcția generală de informații a URSS). Dar pentru că soția lui a rămas „pe teritoriile ocupate” în perioada războiului, nu a fost trimis în misiune. A fost demobilizat și trimis la Chișinău în 1944, apoi a fost numit director al Școlii Pedagogice (Thnicumul) din Chișinău). Director (1949-1953) al Institutului Învățătoresc din Bălți. În anul 1952 a absolvit cursurile de pregătire a profesorilor de marxism-leninism. Lector superior la Catedra de marxism-leninism (1953-1963) a Institutului Pedagogic din Bălți (ANRM, F. 2991, inv. 5, d. 33, f. 13; AOSPRM, F. 51, inv. 10, d. 279, f. 124).

¹⁴⁵ *Aleksandr Molotkov* (1894-1990) - etnic rus, născut în s. Volontirovca, țin. Akkerman, gub. Basarabia, Imperiul Rus. Absolvent al Facultății de matematică a Universității din Iași (1925). Asistent la Catedra de matematică a Universității din Iași (1925-1930). Învățător de matematică la Școala comercială din or. Bălți (1930-1940) și la școala medie nr. 8 din Bălți (1940-1941). Evacuat în RSS Kazahă (1941-1944). Învățător de matematică și director la școala medie moldovenească din Bălți (1944-1947). Lector superior și șef al Catedrei de fizică și matematică a Institutului Învățătoresc din Bălți (1947-1949) (AUSARB, F. 1, inv. 3, d. 179, ff. 3-3vs, 7).

¹⁴⁶ AOSPRM, F. 51, inv.9. d. 1. f. 137.

¹⁴⁷ AOSPRM, F. 51, inv.9. d. 121. f. 38.

Concluzii

În discursul rostit la 4 mai 1935 în fața absolvenților de academie militare, Iosif Stalin a indicat asupra importanței resursei umane pentru construcția socialismului, susținând în spirit umanist că „cel mai valoros capital sunt oamenii”. „Cadrele decid totul!” a devenit principiul de bază al politicii de personal a regimului pentru întreaga perioadă de până la căderea Uniunii Sovietice. Totodată, deși extrem de importantă pentru construcția statului sovietic, politica de cadre a rămas una dintre cele mai lipsite de transparență, ininteligibile și mitologizate în istoria acestui stat, pentru că exigențele față de cadre, raționamentele, motivele, tradițiile și procedurile de selectare și distribuire a persoanelor în funcții și postruri se pliau pe obiectivele regimului de a-și crea loialități sociale, naționale și politice, pentru a-și asigura stabilitatea și perpetuarea și se adaptau acestora.

Conștient de importanța, complexitatea și polivalența politicii de personal, autoritățile de stat, dar mai ales cele de partid care au și monopolizat-o, au aplicat acest principiu unic în RSS Moldovenească după restabilirea regimului în 1944, inclusiv în procesul de creare a sistemului de învățământ superior moldovenesc. Atenția sporită și prioritară față de problema selecției, trierii și repartiției personalului în instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească era determinată de sarcinile de formare a unui corp didactic de încredere din punctul de vedere al regimului, pe care acesta din urmă să se poată baza în implementarea celor mai complexe măsuri de comunizare, sovietizare și rusificare a școlii superioare moldovenești și, apoi, prin noua intelighenție de tip sovietic - a locuitorilor republicii unionale. Prin urmare, personalul didactic și științifico-didactic al instituțiilor de învățământ superior din RSS Moldovenească era selectat și amplasat la catedre și în posturile manageriale în conformitate cu reguli/exigențe stricte scrise și nescrise, destul de logice și de înțeles din punctul de vedere al obiectivelor autorităților comuniste.

Astfel, desi egalitarismul era declarat parte a ideologiei în Uniunea Sovietică, se considera firească **apartenența la partid** (membru, candidat în membri de partid și comsomolist) în calitate de convenție nescrisă, dar indicată pentru a fi fost angajat la o catedră, dar mai ales în posturile de conducere în instituțiile de învățământ superior în perioada postbelică, or membrii de partid erau considerați persoane de încredere și devotate regimului.

Autoritățile au urmărit și au susținut creșterea numerică a organizațiilor primare de partid ale școlilor superioare mai ales prin „importarea” de cadre comuniste din afara RSS Moldovenești. De fapt, cea mai mare parte a cadrelor didactice și științifico-didactice delegate în RSS Moldovenească fie în urma demobilizării din Armata Roșie după război, fie din instituții de învățământ superior și cercetare sau din cele de partid și de stat din Uniunea Sovietică, erau persoane cu experiență partinică și/sau comsomolită, persoane, devotamentul și fidelitatea cărora au fost verificate și încercate. Pe lângă comuniștii alogeni, care făceau majoritatea, organizațiile primare de partid ale instituțiilor de învățământ superior din RSS Moldovenească au fost completate și cu membri/candidați în membri de partid veniți din fosta RASS Moldovenească, dar și cu foști membri ai Partidului Comunist din România. Deși experiența în partid era importantă, ponderea subțire a moldovenilor în organizațiile primare ale școlilor superioare în contextul imperativului indigenizării cadrelor, a pus pe agenda regimului chestiunea atragerii membrilor din rândul personalului didactic și a studenților aparținici autohtoni. Procedura de aderare era dificilă, biografia și activitatea aspirantului la calitatea de candidat/membru de partid fiind verificată minuțios, el însuși fiind examinat cu privire la cunoașterea doctrinei comuniste, a operelor marxist-leniniste, a istoriei partidului, a politicii statului sovietic și altele, apoi era pus la încercare în diferite împrejurări și activități de muncă, relații sociale etc. Chiar și așa, documentele atestă că se depuneau destul de multe cereri de aderare, cadrele didactice pretendente fiind animați de diferite rațiuni în demersurile lor de a se înscrie în rândurile partidului. În primul rând, afilierea le deschidea calea în rândul celor care se considerau *primi inter pares*, or calitatea de membru de partid le oferea o siguranță profesională, dar și una personală. Pe lângă faptul că membrii organizației de partid erau mai dificil concediați, iar în cazul necorespunderii postului sau altor „cusururi” identificate, erau transferați în alte funcții sau instituții, comuniștii puteau miza pe mai multe oportunități de avansare în carieră. Calitatea de membru de partid era o condiție *sine qua non* pentru desemnarea persoanelor în posturile manageriale ale instituțiilor de învățământ superior din RSS Moldovenească (director, rector, decan, șef al catedrelor de științe sociale etc.) și a membrilor catedrelor ideologice (Catedra de marxism-leninism, de istorie a PCUS, Catedra de istorie a URSS, Catedra de comunism științific, Catedra de ateism științific ș.a.) și era recomandabilă pentru celelate poziții didactice sau manageriale, întrucât membrii de partid erau investiți cu mai multă încredere.

Apoi, fiind responsabilizați cu diferite misiuni în instituție și în afara ei, membrii de partid obțineau accesul la actul decizional și la pârghiile de control asupra diferitor aspecte și segmente ale activității instituției de învățământ, dar și a studenților și colegilor lor, mai ales a celor aparținici. Un cadru didactic comunist, trebuia să fie vigilent și să aibă o poziție ideologică activă și, indiferent dacă avea sau nu titlu științific sau științifico-didactic, să-i controleze pe studenții și colegii săi aparținici, or se considera că avea *apriori* dreptate și era mai competent, fapt demonstrat de solicitările constante de a fortifica controlul organizației primare de partid asupra activității didactice și științifice a angajaților și a vieții și activității studenților necomuniști. Organizația și biroul de partid avea o influență enormă în orice instituție de învățământ superior. La adunările de partid se discuta orice situație, problemă etc. de la viața personală a cadrelor didactice și a studenților și până la politica de cadre, temele de cercetare științifică ale personalului științifico-didactic, planificarea și evaluarea procesului didactic și altele, or membrii de partid trebuiau să urmărească cu atenție ca hotărârile partidului să fie executate în termen. Desigur, organizațiile de partid ale instituțiilor de învățământ din RSS Moldovenească nu reprezentau corpuri unitare și armonioase de comuniști care să aprobe în consens decizii și să urmărească orbește doar punerea în aplicare a liniei partidului. Ambițiile personale și interesele de grup se ciocneau deseori la ședințele adunărilor de partid, fiind decisive în formularea rezoluțiilor, așa cum s-a văzut mai sus în cazul lectorilor-comuniști rusolingvi, care, înfrățiți împotriva „naționaliștilor” de la Institutul din Bălți și cei de la Ministerul Învățământului al RSS Moldovenești, pe care i-au acuzat de insultare a comuniștilor – deci a partidului, au aprobat hotărâri în favoarea lor. Apartenența la partid, sau mai degrabă componenta sa ideologică, oferea membrilor și un anumit suport personal, fiind un fel de *indulgență* în condițiile nesfârșitelor campanii ideologice și a „vânătorilor” interminabile de naționaliști, cosmopoliți și a altor „dușmani” ai puterii sovietice în RSS Moldovenească, dar și în cazul unor „gafe” personale sau profesionale, a luptelor intestinale dintre membrii de partid sau dintre diferite grupări/fracțiuni.

Pe lângă bunurile și valorile simbolice de care beneficiau preferențial lectorii - membri de partid în instituțiile de învățământ superior ale RSS Moldovenești, aceștia, erau cei dintâi care participau la repartizarea bunurilor materiale („pachete” alimentare distribuite în perioada foametei organizate (1946-1947), „cadouri americane” și altele), a beneficiilor financiare (premii, ajutoare bănești etc.) și a altor gratificații (de ex. călăto-

rii și deplasări în afara Uniunii RSS). În aceeași ordine de idei, un avantaj în plus în cazul repartizării apartamentelor pentru cadrele didactice, îl constituia calitatea de membru de partid.

Astfel, apartenența la partid a fost un factor important al politicii de personal în constituirea și dezvoltarea corpurilor profesionale ale instituțiilor de învățământ superior: pe de o parte, înregimentarea a cât mai multor cadre didactice, științifico-didactice și manageriale în partid era un fel de garanție a loialității universitarilor din RSS Moldovenească față de partid și regim, pentru că a stabilit și determinat, în mare parte, modelele sociale ale comportamentului lor personal și profesional, pe de altă parte, calitatea de membru de partid le-a oferit siguranță în condițiile incerte ale stalinismului târziu, le-a dat dreptul și oportunitatea de a participa la distribuirea valorilor materiale și simbolice, carnetul de partid fiind un fel de *carte blanche* în ascensiunea profesională.

Un alt postulat nescris al politicii de personal a regimului revendica necesitatea luării în vedere a **originii sociale** a persoanelor angajate în sistemul de învățământ superior. Conform „Constituției staliniste” (1936) statul sovietic era un stat al celor două clase „prietenose” în societatea sovietică – clasa muncitorilor și cea a țăranilor. Informal, însă, se recunoștea existența unui „strat social deosebit” / „o pătură socială” a intelectualității, dar acesta trebuia să aibă origini proletare, să fie „legată prin toate fibrele sale de popor, de clasa muncitoare și de țăranime” și să participe împreună cu clasele principale la construcția societății socialiste. Originea muncitorească-țăranescă a претенdenților la posturile de la catedrele universitare a rămas întotdeauna una dintre cele mai importante condiții în politica de personal sovietică în procesul de constituire și dezvoltare a corpurilor didactice și a personalului managerial din instituțiile de învățământ superior ale RSS Moldovenești. Originea socială „sănătoasă” a deschis calea pentru sute de țărani și copii de țărani de ieri în lumea inteligenței universitare moldovenești și le-a permis să-și schimbe radical statutul social. Trecând peste multe greutăți și lipsuri ale realității cotidiene urbane, necunoscute pentru ei, reprezentanți ai țăranimii moldovenești, au asimilat și acceptat educația și valorile sovietice și au putut astfel conta cu adevărat pe îmbunătățirea situației și a vieții lor. Iar regimul a fost răsplătit de această nouă inteligență moldovenească prin loialitatea ei și putea conta pe aceasta în promovarea politicilor sale, atât timp cât noua intelectualitate din RSS Moldovenească era dependentă de regim și îi datora poziția socială, profesională și, respectiv, accesul la valorile materiale și simbolice, nivelul de viață și trai.

Cât privește intelectualitatea de altă origine socială din RSS Moldovenească, aceasta era suspectată *volens-nolens* de lipsă de loialitate față de regim. Cu toate acestea, mulți dintre intelectualii cu „origini sociale burgheze” au fost angajați în învățământul superior moldovenesc în perioada postbelică, or deficitul de cadre calificate românofone a determinat autoritățile să le admită un anumit timp, doar în condițiile unui control strict asupra activității lor profesionale și a vieții lor personale. Acest grup al intelectualității universitare moldovenești a constituit o mare bătaie de cap pentru autoritățile comuniste, or educația erudită și savantă în universitățile europene, competența lor profesională și științifică, ținuta și felul de a se comporta în societate și vorba românească erau elementele care făceau comparația cu noii veniți, educați în școlile superioare sovietice. „Defectele”, care decurgeau din proveniența lor socială erau reprobate de majoritatea colegilor lor cu origini proletare. Cei din urmă, stăpâniți de un complex de inferioritate, se simțeau supărați și incomodați de paralelele pe care le făceau studenții între cele două componente ale intelectualității universitare moldovenești. Cea mai mare parte a intelectualității cu origini sociale „nesănătoase”, ajunse sub malaxorul campaniilor ideologice ale regimului, au fost înlăturate din sistemul de învățământ superior moldovenesc pe măsură ce instituțiile de învățământ produceau primele promoții de absolvenți educați în școala sovietică. O parte, însă, a celor, care au consimțit să fie „reeducați” politic și ideologic, care s-au adaptat regulilor de joc ale regimului și s-au consacrat dezvoltării învățământului și științei de tip sovietic, și-au păstrat posturile de la catedre, unii chiar au ajuns și în posturi de conducere în instituțiile de învățământ superior. Similar celor cu origini proletare, intelectualii „burghezi” rămași la catedre au completat rândurile noii intelighenții sovietice și au constituit împreună bază socială și suportul politic al regimului în instituțiile de învățământ superior ale RSS Moldovenești.

O paradigmă nescrisă, dar declarată, a politicii de personal aplicată în învățământul superior din RSS Moldovenească era **discriminarea pozitivă a moldovenilor**, principiu preluat din politica națională a statului sovietic, care urmărea să se legitimizeze și să se consolideze în teritoriile reanexate, să reducă din susceptibilitățile naționale ale basarbenilor și să-și construiască loialități naționale în RSS Moldovenească. Or după reanexarea Basarabiei (1944), statul sovietic își propunea să convingă locuitorii RSS Moldovenești (identificați de regim de aici încolo drept moldoveni), că în perioada „de dominație a boierilor români”, populația Basarabiei a

fost marginalizată economic, politic și social, „a fost condamnată la ignoranță și obscuritate”, pe când noul regim vine să „să corecteze” această „nedreptate” și să anuleze tratamentul injust al moldovenilor printr-o serie de măsuri, inclusiv, prin oferirea dreptului și condițiilor de accedere în școala superioară. În stilul propagandistic recunoscut, regimul a promis că va construi o școală superioară moldovenească și pentru moldoveni, și, respectiv, au acordat o atenție deosebită componenței naționale a corpului științifico-didactic al instituțiilor de învățământ superior din RSS Moldovenească. Declarația sovieticilor precum că își propun indigenizarea cadrelor în școala superioară moldovenească, prin angajarea și promovarea reprezentanților națiunii autohtone – a moldovenilor (sintagmă sovietică consacrată în documentele oficiale) la catedrele universitare și în funcțiile de conducere a instituțiilor de învățământ superior, a rămas doar un instrument propagandistic, atât timp cât statul sovietic își propunea să creeze o școală superioară moldovenească după formă și rusă și sovietică după conținut. Dacă principiile partinității și originii sociale ale politici sovietice de cadre erau mai lesne de realizat din motive bine-cunoscute, cel al reprezentativității etnice era aproape imposibil de îndeplinit din cauze obiective, dar mai ales reieșind din temeuriile subiective ale regimului. Participarea elementului etnic românesc (a moldovenilor), dar și românofon, în constituirea corpului universitar moldovenesc a rămas destul de redus pe toată perioada sovietică. Mai înainte de toate, în RSS Moldovenească a lipsit un bazin de recrutare a cadrelor științifico-didactice, situație determinată de lipsa unei tradiții a învățământului superior în Basarabia și de retragerea celei mai mari părți a intelectualității basarabene, împreună cu armata și administrația românească, precum și de numărul mic al personalului academic în instituțiile de învățământ superior din fosta RASS Moldovenească. Această stare de fapt a fost exploatată cu multă pricepere propagandistică de noul regim, care a înființat un număr impresionant de școli superioare în RSS Moldovenească într-un termen scurt și a îndreptățit astfel importul masiv de cadre sovietice și rusolingve. Chiar și după ce instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească au produs primele promoții de absolvenți-moldoveni, o bună parte a celor din urmă fiind repartizați în cele șapte școli superioare moldovenești, ponderea elementului autohton în corpul didactic universitar a trecut puțin peste 20 la sută (1953). Iar corpurile didactice au fost insistente „diluante” etnic prin delegarea de personal didactic și științific din centre de învățământ și cercetare din Uniunea RSS. Pe deasupra, autoritățile republicane au recurs și la diferite

stratageme pentru a arăta sporirea numărului moldovenilor în structura colectivelor școlilor superioare moldovenești, dar creșterea numerică a cadrelor înscrise moldoveni nu era echivalentă cu înmulțirea profesoriilor care puteau asigura un proces didactic în limba română: în mai multe cazuri, autoritățile au recrutat moldoveni pentru școlile superioare moldovenești din rândul urmașilor emigranților basarabeni în teritoriile rusești, persoane care cunoșteau puțin sau deloc limba română. Este edificator în acest sens și cazul moldovenilor din stânga Nistrului care, deși vorbeau limbă moldovenească, aceasta era atât de arhaică, rusificată și de neînțeles pentru studenți (recunoșteau unii personal), încât preferau să țină orele de curs în limba rusă. De asemenea, mai mulți moldoveni, chiar și cu studiile superioare obținute în universități românești, și-au predat cursurile în limba rusă, din moment ce învățământul superior moldovenesc fusese rusificat și prin importul de studenți din afara RSS Moldovenești, limba rusă a devenit după război limbă de comunicare a elitelor intelectuale sovietice, iar ei, suspecți întotdeauna în ochii regimului, au ales să fie „grațiați” și să intre în grațiile regimului. Mai mult decât atât, chiar și unii absolvenți-moldoveni ai instituțiilor de învățământ superior din RSS Moldovenească, făcându-și studiile în limba rusă, învățând din manuale și literatură rusă, de la profesori rusolingvi, au ales să țină lecțiile în limba rusă, chiar și în grupele academice cu predarea în limba română. În acest fel, politica de promovare a elementului autohton și silința iezuitică a regimului de a crește ponderea moldovenilor în rândul corpului universitar nu se identifica cu un învățământ național, care a fost promis moldovenilor, unii dintre cei din urmă chiar crezând naiv în posibilitatea acestuia în cadrul statului sovietic.

Unul dintre „secretele lui Polichinelle” în politica de personal în învățământul superior moldovenesc, ascuns în spatele discriminării pozitive a moldovenilor, era aplicarea principiului apartenenței regionale a moldovenilor la angajarea lor la catedrele și posturile de conducere a școlilor superioare din RSS Moldovenească. Autoritățile sovietice au dat întotdeauna preferință „cadrelor naționale” din stânga Nistrului și regiunile ucrainene din imediată apropiere a RSS Moldovenești și au avut mai puțină încredere în moldovenii din Basarabia românească. Deși persoane originare din dreapta Nistrului au fost angajate la catedrele instituțiilor de învățământ superior de la Chișinău, Bălți, Soroca și mai târziu din Cahul, doar cei din stânga Nistrului erau numiți, dacă corespundeau și altor rigori, în posturile manageriale, inclusiv în postul de director al vreunei școli superioare din RSS Moldovenească, de obicei a celor pe-

dagogice. Educația și experiența de muncă sau în organele de partid și comsomoliste în fosta RASS Moldovenească ofereau o șansă în plus celor care își propuneau să facă o carieră universitară sau științifică în RSS Moldovenească. Analiza biografiilor directorilor/rectorilor instituțiilor de învățământ superior din RSS Moldovenească demonstrează că până către mijlocul anilor '60 niciunul nu era originar din Basarabia, aceștia fiind numiți de autoritățile unionale fie dintre cadrele verificate, delegate din Uniunea Sovietică sau dintre moldovenii din stânga Nistrului.

Importanța originii sociale, apartenenței la partid și a locului de origine a cadrelor didactico-științifice și manageriale au rămas mereu criterii în vigoare ale politicii de cadre în învățământul superior moldovenească, chiar dacă regulile s-au estompat oarecum în timp, pe măsură ce dezvoltarea științei solicita angajaților din școala superioară mai mult profesionalism, experiență și educație. Deși, în unele cazuri, lipsa de experiență și profesionalismul insuficient nu constituia un obstacol în calea promovării. Totuși, ocuparea unui post didactic sau didactico-științific era reglementată și de reguli scrise, inerente unui sistem de educație superioară, care nu au putut fi ignorate de autoritățile sovietice.

Obligativitatea studiilor superioare în domeniul pentru care îl solicita postul la catedră, nu și a calității sau formei de învățământ, era una dintre condițiile canonice și indispensabile. Regimul acorda preferință absolvenților de instituții de învățământ superior sovietic, inclusiv celor din RASS Moldovenească, dar deficitul de personal didactic românofon a convins autoritățile să-i accepte și pe cei ai universităților europene, care au avut o pondere de cca 1/3 din corpul profesoral al instituțiilor din RSS Moldovenească în perioada postbelică. Fără a aborda aici calitatea absolvenților unor sau celorlalte universități, concluzionăm că, regimul, în pofida calificării și experienței unora dintre cei cu studii în universități „burgheze”, a fost inclinat să-i înlocuiască ca „persoane ce nu inspiră încredere” cu absolvenți ai instituțiilor de învățământ superior din RSS Moldovenească.

O altă rigoare regulamentară pentru desemnarea într-un post la o catedră universitară era deținerea titlurilor științifice și științifico-didactice. Și dacă cea dintâi regulă scrisă s-a încălcat în cazuri excepționale (de exemplu, în perioada postbelică au fost angajate la catedrele de marxism-leninism și persoane care au urmat studii în școli comuniste sau cercuri de studiere a marxism-leninismului, ce nu făceau parte din sistemul de învățământ superior), condiția deținerii unui titlu științific și științifico-didactic a fost ignorată cu regularitate și în cazul numirii în posturi didactice și în cazul celor de conducere a instituțiilor de în-

vățământ superior. Directori (de ex. Agripina Crăciun și Ivan Kotenko, directori ai Institutului Învățătoresc din Tiraspol; David Gherșfeld; directorul Conservatorului, rectori (Ivan Leonov, rectorul Universității din Chișinău) și șefi de catedre au ocupat posturile fără să aibă titlurile științifice sau/și științifico-didactice. Practica numirii în posturile didactice la catedrele instituțiilor de învățământ superior a persoanelor fără titluri nu era neobișnuită în anii '40-'50, unele institute nevând ani în șir niciun deținător de titlu științific sau științifico-didactic angajat. Aceast fapt a determinat în mare măsură calitatea activității profesionale a personalului respectiv și a pregătirii specialiștilor totodată. În altă ordine de idei, puterea sovietică putea conta pe loialitatea lor, or aceștia îi datorau poziția și se făceau astfel dependenți de aceasta.

Fundamentarea loialității inteligenței universitare moldovenești s-a produs și prin măsuri sociale ample, în urma cărora sute de țărani de ieri și-au schimbat radical statutul și, în pofida greutăților și lipsurilor realității cotidiene postbelice, puteau conta cu adevărat pe îmbunătățirea situației și a vieții lor. După ce au primit o educație superioară în spiritul valorilor comuniste, ruse și sovietice, o mare parte a absolvenților – „reprezentanți ai populației autohtone – a moldovenilor” au complinit catedrele universitare, fiind seduși de propaganda coparticipării la crearea unei noi societăți comuniste, de afiliere la „mărețele” valorile culturale ruse și sovietice etc. și ademeniți sau convingși de politica socială a bolșevicilor în învățământul superior. Pe lângă, beneficiile care reieșeau din corespunderea rigorilor scrise și nescrise ale politicii de personal în învățământul superior moldovenesc, cadrele didactice au profitat și de altele, fiind preferențiați în perioada postbelică altor categorii urbane. Poziția la catedra universitară le deschideau un șir de oportunități de dezvoltare și accesul la repartitia unui șir de valori, râvnite de alte grupuri profesionale din societatea socialistă. Cadrele didactice din învățământul universitar au avut un salariu bun, în comparație cu alte categorii profesionale, remunerație care creștea odată cu ascensiunea în pozițiile didactice și științifice sau manageriale. La 6 martie 1946, Sovietul Comisarilor Poporului al URSS a adoptat hotărârea „Cu privire la creșterea salariilor angajații în domeniul științei și îmbunătățirea condițiilor materiale de trai”, prin care salariul unui profesor universitar, doctor habilitat a crescut de la 1 600 la 5 000 de ruble (șef de catedră – până la 6 000 de ruble), a unui conferențiar universitar (docent), doctor în științe (candidat în științe) – de la 1 200 la 3 200 de ruble, a unui rector/director de instituție de învățământ superior de la 2 500 la 8 000 de ruble. În același timp,

salariul unui ministru era de 5 000 de ruble, a secretarului de comitet raional de partid – 1 500 de ruble și a unui muncitor calificat de 470 de ruble¹⁴⁸. În condițiile sistemului postbelic de cartele, când sortimentul de produse alimentare care se vindeau în magazine speciale, era extrem de sărac și produsele se eliberau în conformitate cu normele indicate, magazinele comerciale, deși mai scump, realizau o diversitate de produse alimentare și mărfuri industriale, inaccesibile pentru majoritatea populației RSS Moldovenești. Apoi, cadrelor didactice din școlile superioare li se distribuiau cu regularitate din „cadourile americane” și din „mărfurile reevacuate din România” după 1944, iar în timpul foametei din 1946-1947, acestea primeau „pachete” alimentare și bonuri de masă în cantinele speciale iar unii, „mai privilegiați”, în cantinele organizate pentru funcționarii de stat și de partid. În aceeași ordine de idei, cadrele didactice din învățământul superior erau asigurate cu spațiu locativ (case, apartamente, camere de cămin – după statut) etc.

Politica de personal sovietică a fost bine argumentată propagandistic și gestionată cu multă iscusință, regimul reușind în mare măsură să obțină un echilibru între principiile și postulatele de natură ideologică și necesitățile pragmatice și reale ale procesul de constituire a corpului universitar și a sistemului de învățământ superior din RSS Moldovenească. Totodată, rezultatele implementării acesteia, a provocat deseori reacții potrivnice sau de rezistență a unor părți a corpului academic. Cei din urmă aveau destule motive să fie contrariați sau insatisfăcuți de forma sau inechitatea distribuirii bunurilor materiale sau a celor simbolice, de incorectitudinea (după părerea unora) promovării în funcții și altele. Astfel de manifestări a „nemulțumirilor” erau particulare, de cele mai deseori subiective, și se soluționau într-un fel sau altul fără a prejudicia fundamentele regimului și fără a afecta loialitatea politică și ideologică a cadrelor cu care își propuneau să educe și să formeze „omul sovietic” în RSS Moldovenească prin învățământul superior.

Pe de altă parte, caracterul antinațional al „politicii naționale” sovietice a servit de multe ori drept sursă de alimentare și amplificare a stărilor de conflict în mediile universitare și studențești din instituțiile de învățământ din RSS Moldovenească. Devierile politicii de personal sovietice în direcția rusificării și rusianizării corpurilor didactice ale instituțiilor de

¹⁴⁸ А.В. Хорошенкова, Состояние профессорско-преподавательского состава вузов СССР после Великой отечественной войны. В: *Известия ТулГУ. Гуманитарные науки*. 2013, №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sostoyanie-professorsko-prepodavatskogo-sostava-vuzov-sssr-posle-velikoy-otechestvenoy-voyny> (дата обращения: 27.02.2023).

învățământ superior din RSS Moldovenească și, odată cu acestea, a învățământului superior moldovenesc, propriu-zis; „nedreptățile” admise de autorități și de alți reprezentanți ai regimului în sensul manifestării celor din urmă a șovinismului rus, produs de promovarea agasantă după conflagrația mondială a imaginii de „frate mai mare” a poporului rus, care ar fi mai educat și mai cult, mai înțelept și „mai comunist”, și care le-a adus prin limba rusă, cultură și civilizație unor basarabeni/moldoveni înapoiți, analfabeți și intoxicați de „ideologii burghezo-naționaliste”, au produs un fenomen al rezistenței cadrelor universitare românofone. Documentele de arhivă ilustrează o multitudine de reacții antirussești, de contestări a atitudinilor velicoșovinate ale colegilor lor veniți din Uniunea Sovietică (nu erau neapărat etnici ruși), de reprobare a comportamentelor lor arogante, disprețuitoare și sfidătoare față de cadrele didactice autohtone, de proteste împotriva rusificării și deznaționalizării, împotriva declarațiilor disimulative cu privire la promovarea „elementului autohton, a moldovenilor” în școala superioară și cu privire la construcția unei școli naționale etc. Majoritatea cazurilor arată o rezistență pasivă și pașnică, în mare parte. Autorii/protagoniștii își exprimau dezacordul mai ales verbal, în sala de curs, între colegi sau la diferite ședințe și adunări. De cele mai deseori, aceștia erau provocați de nedreptățile identificate, de deziluziile față de puterea sovietică, de comportamentele sau aprecierile, verdictele colegilor lor rusolingvi. Alții – scriau cu grafie latină, se cununau și își botezau copii la biserică, vorbeau ostentativ în limba română etc. Documentele identificate în arhive ne permit să susținem că nici unii și nici alții nu intenționau să atenteze la legitimitatea regimului sovietic și comunist în RSS Moldovenească. Iar mulți dintre ei erau comuniști convinși, dar stingheriți și marcați de starea aflării lor sub un „tavan de sticlă”: situație în care acceptă și se încred promisiunilor propagandistice ale regimului despre învățământul superior moldovenesc și pentru moldoveni și constientizarea imposibilității realizării lui din cauza incapacității de a impune limba română în învățământul superior și de a educa și forma studenții în cadrul culturii și limbii române, deși îi spuneau moldovenească.

Este cazul fracțiunii moldovenilor, originari din dreapta și din stânga Nistrului, de la Institutul Învățătoresc din Bălți, care, deranjați de dinamica ascendentă a rusificării și rusianizării învățământului superior declarat moldovenesc, procese care de fapt intrau în contradicție cu declarațiile oficiale ale regimului de „promovare a elementului autohton” –, au încercat să „îndrepte lucrurile”, pornind o frondă împotriva cadrelor rusolingve de la Institutul din Bălți.

Indigenization of higher education in the Moldovan SSR: the regime's intention and the „calculations” of the local intellectuals

The fragility of Soviet power in the new national peripheries outlined after the end of the Soviet-German war, led the Empire of affirmative action (Terry Martin) to return (with some adjustments) to the policy of indigenization of cadres in national regions. In addition to the stated intentions to stimulate the participation of national representatives in state and party bodies and to develop national culture, the Kremlin aimed to create a new Soviet-style national elite and to „educate” social and national loyalties, which would be the foundation of regime and the promoter of „communist ideals” in the MSSR. Promoting the positive discrimination of Moldovans in the process of creating the academic body of higher education institutions established after 1945, the regime faced the lack of a pool of Romanian and/or Romanian-speaking intellectuals from where it could have recruited teaching staff appropriate to the new rigors. The teaching staff of the high schools was created by recruiting several graduates of Romanian and European „bourgeois” universities and especially graduates of institutes in Tiraspol, brought to Bessarabia from across the Dniester. The confidence of these „Moldovans”, where it would not have been at all, in the populist discourse of the communist regime, associated with little professionalism, sometimes dubious intelligence, but also the voluntarism of the Soviet „envoys” (most of the personnel in high schools in the MSSR), fueled and stimulated indirect nationalist manifestations, sometimes they erupted in open actions. The statements such as „Russians have nothing to look for in a Moldovan institute if they do not know the Moldovan language” or „the institute has become Russian and I have nothing to do in this institute” reflected the true state of affairs in the MSSR, pointing to an aggressive process of Russification and Sovietization.

Key-words: MSSR, russification, sovietization, indigenization, the positive discrimination, higher education institutions, personnel policy, nationalist manifestations, Soviet intelligentsia.

Liliana ROTARU

doctor, conferențiar universitar
Facultatea de Istorie și Filosofie
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: lilianaefrim@gmail.com

Tabel 1. Structura etnică a corpului didactic al instituțiilor de învățământ superior din RSS Moldovenească. 1944-1953

Ani de studii Instituții de învățământ superior	1944-1945					1946-1947					1952-1953								
	Total (nr.)	naționalitate (%)				Total (nr.)	naționalitate (%)				Total (nr.)	naționalitate (%)							
		moldoveni	ruși	ucraineni	evrei		alte	moldoveni	ruși	ucraineni		evrei	alte	moldoveni	ruși	ucraineni	evrei	alte	
Institutul Pedagogic din Chișinău	33	24,2	45,5	6,1	18,2	6,1	68	44,1	20,6	7,4	26,5	-	117	32,3	34,3	10,1	23,2	-	
Institutul Învățătoresc din Tiraspol	22	27,3	27,3	22,7	22,7	-	30	*	*	*	*	*	41	41,5	22,9	19,5	-	17,1	
Institutul Învățătoresc din Bălți	instituție fondată în anul 1945					25	32,0	32,0	-	36,0	-	36	38,9	38,9	-	16,7	-	-	
Conservatorul de Stat din Chișinău	56	3,6	41,1	7,1	44,6	3,6	68	7,4	44,1	16,1	29,4	3,0	58	5,6	35,2	11,1	42,5	5,6	
Institutul Agricol din Chișinău	43	6,9	53,5	16,3	21,0	2,3	95	5,3	54,7	13,7	21,0	5,3	117	5,1	53,9	19,6	18,8	2,6	
Institutul de Medicină din Chișinău	instituție fondată în anul 1945					148	3,3	49,3	-	41,3	6,1	115	3,5	59,1	17,4	13,0	7,0	-	
Universitatea de Stat din Chișinău	instituție fondată în anul 1946					50	22,0	54,0	4,0	18,0	2,0	141	9,2	65,2	9,9	9,3	6,4	-	
Institutul Învățătoresc din Soroca	instituție fondată în anul 1949					42	40,5	35,7	9,5	7,1	7,1	667	22,1	43,4	12,3	16,5	5,7	-	
TOTAL	154	15,5	41,9	13,0	26,6	3,0	484	19,0	42,5	6,9	28,8	2,8	667	22,1	43,4	12,3	16,5	5,7	-

Tabelul a fost elaborat în baza surselor: AOSPRM, F. 51, inv. 2.d. 147, ff. 55, 58-59; d. 525, f. 37; ANRM, F. 1961, inv. 1, d. 33, ff. 5-7; d. 176, ff. 4-5; F. 1933, inv. 2, d. 6, ff. 102, 117-118; d. 221, ff. 1-11; F. 3143, inv. 1, d. 11, f. 2; d. 116, ff. 1-2; F. 3050, inv. 1a, d. 4, ff. 2-9; d. 17, f. 8; F. 3059, inv. 2, d. 55, f. 5; F. 3186, inv. 1, d. 140, ff. 25-27; F. 2848, inv. 2, d. 222, f. 95; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 3, f. 1.

*nu au fost identificate date

Tabel 2. Indicators calitativi ai corpului didactico-științific al instituțiilor de învățământ superior din RSS Moldovenească. 1944-1953

Ani de studii	1944-1945			1946-1947			1952-1953					
	Total (nr.)	cadre didactice (%)		Total (nr.)	cadre didactice (%)		Total (nr.)	cadre didactice (%)				
		cu titlu/grad științifico-didactic	de până la 5 ani în învățământul superior		memברי de partid	cu titlu/grad științifico-didactic		de până la 5 ani în învățământul superior	memברי de partid	cu titlu/grad științifico-didactic	de până la 5 ani în învățământul superior	memברי de partid
Instituții de învățământ superior												
Institutul Pedagogic din Chișinău	33	27,7	51,1	30,3	68	5,9	60,0	35,3	117	11,6	40,2	44,4
Institutul Învățătoresc din Tiraspol	22	-	36,4	22,7	30	-	66,7	26,7	41	7,3	46,3	39,0
Institutul Învățătoresc din Bălți	instituție fondată în anul 1945			25	-	-	76,0	40,0	36	-	52,8	32,4
Conservatorul de Stat din Chișinău	56	8,9	*	10,7	68	10,3	*	20,6	58	27,8	72,2	22,2
Institutul Agricol din Chișinău	43	44,2	*	13,9	95	31,1	44,6	36,8	117	35,0	39,3	41,2
Institutul de Medicină din Chișinău	instituție fondată în anul 1945			148	29,7	47,8	15,5	18,0	115	46,1	13,9	45,2
Universitatea de Stat din Chișinău	instituție fondată în anul 1946			50	22,0	22,0	22,0	18,0	141	37,5	*	40,0
Institutul Învățătoresc din Soroca	instituție fondată în anul 1949								39	10,2	53,8	30,8
TOTAL	154	20,2		19,4	484	14,4		27,5	667	21,9		36,9

*Tabelul a fost elaborat în baza surselor: AOSPRM, F. 51, inv. 2. d. 147, ff. 55, 58-59; d. 525, f. 37; ANRM, F. 1961, inv. 1, d. 33, ff. 5-7; d. 176, ff. 4-5; F. 1933, inv. 2, d. 6, ff. 102, 117-118; d. 221, ff. 1-11; F. 3143, inv. 1, d. 11, f. 2; d. 116, ff. 1-2; F. 3050, inv. 1a, d. 4, ff. 2-9; d. 17, f. 8; F. 3059, inv. 2, d. 55, f. 5; F. 3186, inv. 1, d. 140, ff. 25-27; F. 2991, inv. 5. d. 80, ff. 13; Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, d. 3, f. 1. *nu au fost identificate date*

IACHIM GROSUL - PRIMUL DECAN ȘI ȘEF DE CATEDRĂ
LA FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE
A UNIVERSITĂȚII DE STAT DIN MOLDOVA¹

Iachim Sergheevici Grosul s-a născut pe 8/21 septembrie 1912 în satul Caragaș, județul Tiraspol, gubernia Herson, într-o familie de țărani săraci, care avea cinci copii. Studiile, după cum se menționează într-o caracteristică a sa, le-a făcut în una din primele școli moldovenesti deschise după războiul civil în stânga Nistrului, iar în 1929 a intrat în comsomol². Ulterior, în anul 1932 s-a înscris la Facultatea Muncitorească, instituție de învățământ din fosta URSS în perioada interbelică, care pregătea tinerii pentru a-și continua studiile la instituțiile de învățământ superior³. După absolvirea acesteia în anul 1933, urmează Facultatea de istorie a Institutului Pedagogic Moldovenesc din Tiraspol pe care a absolvit-o în anul 1937. După absolvirea facultății rămâne să activeze în calitate de cadru didactic la Institutul Pedagogic, dar și la Universitatea comunistă de învățământ superior din Tiraspol. În fosta URSS din anii '30 a secolului trecut, acestea erau instituții de învățământ de partid superior, care pregăteau lucrători calificați de partid, personal științific și profesori de discipline sociale și politice pentru nivelurile superioare și medii ale educației politice⁴.

¹ Discuția problemei privind denumirea Universitatea de Stat din Moldova și Universitatea de Stat din Chișinău a se vedea Istoria Universității de Stat din Moldova, Ion Eremia (coordonator), Anatol Petrencu, Liliana Rotaru [et al]. Chișinău, CEP USM, 2016, p. 26. Ținând cont de faptul că documentele inițiale privitor la înființarea Universității, amintesc Universitatea de Stat din Moldova, iar ulterior, din raționamente care nu pot fi precizate cu exactitate, apare denumirea de Universitatea de Stat din Chișinău, am optat pentru denumirea de Universitatea de Stat din Moldova.

² Arhiva Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (ACAȘM), F. 33, inv. 1, Iachim S. Grosul, d. 118, f. 1. Sincere mulțumiri colegilor Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov și Teodor Candu, care mi-au oferit sprijinul necesar în colectarea materialelor de la Arhiva Națională a Republicii Moldova și din Fondul „Iachim Grosul” de la ACAȘM.

³ Detalii în: Т.А. Волкова, Рабочие факультеты в практике развития советской высшей школы в 1920-1930-е годы (<https://cyberleninka.ru/article/n/rabochie-fakultety-v-praktike-razvitiya-sovetskoj-vysshey-shkoly-v-1920-1930-e-gody/viewer>) (accesat la 11.10.2021).

⁴ Detalii în: Е. В. Панин, Т. И. Харламова, Коммунистические Университеты для национальных меньшинств в Советской России: 1920-1930-е гг. (https://www.gramota.net/articles/issn_1997-292X_2012_7-3_37.pdf) (accesat la 11.10.2021).

Un grup de studenți de la Institutul Pedagogic Moldovenesc din Tiraspol în excursie în orașul Kiev. 27 martie 1935. Iachim Grosul, primul rând, al doilea din stânga (Fondul Iachim Grosul, ACAȘM)

grup de savanți și cadre didactice se evacuează din RSS Moldovenească și se îndreaptă spre Kazahstan, stabilindu-se în orașul Kâzâl-Orda. Aici Iachim Grosul lucrează în calitate de director de școală și învățător de istorie⁶. Paralel cu activitatea pedagogică în școală, el a susținut examenele de doctorat⁷ la Universitatea Unită Ucraineană⁸, care, de asemenea, se evacuasă în Kâzâl Orda⁹.

În anii 1938-1940 Iachim Grosul a fost mobilizat în Armata Roșie și a făcut serviciul militar într-un district militar din Turkmenia, Asia Mijlocie, unde, fiind un ostaș exemplar, cu studii superioare, a fost primit în rândurile partidului comunist în anul 1939. După efectuarea serviciului militar se întoarce în RASSM, la Institutul pedagogic, este numit decan al Facultății de istorie (15 decembrie 1940) și predă istoria evului mediu și istoria modernă⁵.

Războiul germano-sovietic început pe 22 iunie 1941 a întrerupt viața pașnică și pe 23 iulie 1941 Iachim Grosul împreună cu un

⁵ ACAȘM, F. 1, inv. 3, d. 5619, f. 4; Я.С. Гросул, *Труды по истории Молдавии*. Кишинев: Издательство Штиинца, 1982, с. 7-8.

⁶ Я.С. Гросул, *Труды по истории Молдавии*, с. 8.

⁷ Termenul „doctorand” (докторант) se utiliza în anii '50 a secolului XX în limba rusă pentru a desemna persoanele care scriau teza de doctor habilitat. Pentru cei ce urmau studii de doctor în științe pentru obținerea titlului de doctor/candidat în științe se utiliza termenul „aspirant”. A se vedea utilizarea termenului doctorand într-un act din 19 aprilie 1954 conform căruia doctorandului Iachim S. Grosul i se accepta deplasarea la Moscova și Leningrad pe un termen de 4 luni de zile (ACAȘM, F. 1, inv. 3, d. 5619, f. 48).

⁸ Este vorba de două Universități din Ucraina – cea din Kiev și din Harkov, care în timpul războiului (19 februarie 1942) au fost evacuate și unite într-o singură instituție la Kâzâl-Orda, unde și-au continuat activitatea în anii 1942-1943. După eliberarea Kievului, Universitatea a revenit în oraș și cursurile la anii superiori de studii au fost reluate din 15 ianuarie 1944.

⁹ ACAȘM, F. 1, inv. 3, d. 5619, f. 26.

Iachim Grosul. În Armata Roșie (Fondul Iachim Grosul, ACAȘM)

nându-se că legătura cu el este stabilită¹⁰.

Dar, condițiile nu i-au permis lui Iachim Grosul să meargă la Buguruslan. Peste doi ani de zile, pe 20 ianuarie 1944, Onufrie Andrus, directorul de atunci al Institutului Pedagogic Moldovenesc evacuat la Buguruslan se adresa cu o scrisoare secretarului CC al PC (b) al Moldovei Stepan S. Zelenciuc și Comisarului Poporului al Învățământului din RSSM, pe care, printre alte informații, îi anunța că până acum, Iachim Grosul încă nu a sosit la Institut și cursul „Bazele marxism-leninismului” nu se predă¹¹.

Iachim Grosul împreună cu soția (Fondul Iachim Grosul, ACAȘM)

Reținerea în Kazahstan era legată de necesitatea susținerii tezei de candidat în științe istorice pe care Iachim Grosul a susținut-o pe 28 ianuarie 1944 la ședința Consiliului Științific al Universității Ucrainene Unite la Kâzâl-Orda¹². Unul dintre cei care, probabil, au asistat atunci la susținerea tezei își amintea mai târziu: „Liniștea amintea despre solem-

¹⁰ Liliana Rotaru (ed.). *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior din RSSM: Studii, documente și materiale*. Referenți științifici: Ion Eremia [et. al.], Chișinău, Lexon-Prim, 2021, p. 93.

¹¹ *Ibidem*, p. 151.

¹² Я.С. Гросул, *Труды по истории Молдавии*, с. 6.

nitatea, care domnea în sală. Oamenii îl ascultau cu băgare de samă pe referent și numai el simțea cât de des i se bate inima ... Aista nu era un referat obișnuit; da și ascultătorii nu erau ascultători obișnuiți. Referențul își apăra disertația pe tema «Reforma țărănească în Basarabia» pentru titlul de candidat în științe istorice. Ascultătorii erau învățați, oameni, care toată viața lor se ocupă cu știința, oameni care pregătesc cadre științifice¹³. Tema tezei de candidat în științe istorice a lui Iachim Grosul a fost *Reforma țărănească din anul 1868 în Moldova*, conducător științific profesorul A.A. Vvedenski (1891-1965), care în anii 1943-1944 a activat în cadrul Universității Ucrainene Unite¹⁴.

Imediat după susținerea tezei, la chemarea CC al PC al Moldovei, Iachim Grosul se îndreaptă spre Buguruslan și, conform unei autobiografii din 1 septembrie 1963, a sosit în numitul oraș în februarie 1944¹⁵, iar de la data de 15 al aceleiași luni ocupa funcțiile de decan al Facultății de istorie și șef al Catedrei Istoria URSS¹⁶.

În septembrie 1944 Iachim Grosul, odată cu Institutul Pedagogic din Tiraspol revenea în Moldova¹⁷. El a continuat să exercite funcția de decan al Facultății de istorie a Institutului Pedagogic devenit ulterior Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Evident, în această calitate, dar și membru al partidului comunist, nu putea evita activitatea de partid. Pe 14 noiembrie 1944 a avut loc adunarea de partid deschisă a Institutului Pedagogic de Stat din Chișinău. Iachim Grosul, în calitate de secretar al organizației de partid, a prezentat referatul „Despre măsurile privind studierea raportului lui I.V. Stalin „Despre cea de a douăzeci și șaptea aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și Ordinul nr. 220”¹⁸. Totuși, este necesar să atenționăm asupra faptului că activitatea de partid nu l-a atras pe Iachim Grosul. Ulterior, când activa deja în cadrul Universității de Stat din Moldova, în raportul secretarului organizației primare de partid a Universității prezentat de „tovarășa Popova” pe 18 decembrie 1946, raportorul Ablov

¹³ Gr. Coșniceanu, Din argat - om de știință. În: *Tinerimea Moldovei*, 4 august 1961 (în grafie chirilică).

¹⁴ В.М. Даниленко, *Введенський Андрій Олександрович*. În: *Енциклопедія історії України*: Т. 1: А-В. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України, К.: В-во «Наукова думка», 2003 (http://www.history.org.ua/?termin=Vvedenskyj_A) (accesat 11.10.2021)

¹⁵ АСАȘМ, F. 33, inv.2, d. 108, Я.С. Гросул, f. 1.

¹⁶ Я.С. Гросул, Труды по истории Молдавии, с. 9.

¹⁷ АСАȘМ, F. 33, inv.1, d. 199, Я.С. Гросул, f. 111.

¹⁸ Liliana Rotaru (ed.), *op. cit.*, p. 204.

și coraportorii Sergheeva și Grosul, erau acuzați că ultima adunare de partid nu a fost pregătită la nivelul convenit și nu a fost prezentat proiectul rezoluției¹⁹.

Aceeași atitudine „neserioasă” a avut-o decanul Facultății de istorie și filologie de la Universitate, și față de plictisitoare și ineficiente „informații politice”, la care, credeau diriguitorii partidului, se realiza educarea politico-ideologică a studenților. Spre exemplu, la ședința Consiliului Științific (Senatului-I.E.) din 7 iulie 1947 rectorul Ivan Leonov a prezentat referatul privind obiectivele principale ale noului an de studii și, printre multe aspecte evidențiate, a caracterizat activitatea privind educarea politică și ideologică a studenților din anul precedent de studii. Raportorul a menționat că informațiile politice se realizează săptămânal, conform unui plan de educație politico-ideologică. Pentru ca informațiile politice să decurgă organiza și calificat, la grupele de studenți au fost numiți lucrători științifici, dar în pofida acestui fapt, constata el, ar fi fost util nu numai pentru studenți, dar și pentru unii lucrători științifici să se pregătească de aceste informații politice. Atenționând asupra faptului că la unele facultăți studenții nu se prezentau la informațiile politice, rectorul Leonov exemplifica cu Facultatea de istorie și filologie, studenții istorici, afirma el, consideră că ei cunosc totul și informațiile politice pentru ei nu sunt bine venite, și că la nu ține de onoarea lor să meargă la acestea²⁰. Evident, piatra era aruncată în curtea decanului Iachim Grosul, dar aici trebuie să constat faptul că această tradiție, inaugurată la Facultatea de istorie chiar de la înființarea ei, a fost continuată cu succes pe parcursul timpului. Cea mai mare pedeapsă și pentru noi, studenții anilor '70 a secolului trecut, dar și pentru cei care au urmat după noi, și principala durere de cap a curatorilor de grupă, era organizarea informațiilor politice, studenții de la istorie întotdeauna le-au considerat absolut inutile.

Pe 21 aprilie 1945 la ședința Consiliului Științific al Institutului Pedagogic din Chișinău, Iachim Grosul s-a pronunțat pentru deschiderea Catedrei de istorie a Moldovei și a expus obiectivele care urmau să fie realizate, precum ar fi: elaborarea cursului de istorie a Moldovei, pregătirea cadrelor de profesori, predarea cursului de istorie a Moldovei la toate facultățile Institutului. În rezultat a fost luată decizia de a se adresa instanțelor superioare cu rugămintea de a deschide Catedra de istorie a

¹⁹ *Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și materiale*, vol. I, coord.: Ion Eremia [et. al.], Chișinău, CEP USM, 2018, p. 124.

²⁰ *Ibidem*, p. 161.

Moldovei, iar în calitate de șef de catedră să fie numit doctorul habilitat în științe istorice, profesorul universitar Naum Narțov²¹.

În anii 1944-1945 în cercurile politice de la Chișinău se discuta aprins și necesitatea deschiderii în RSS Moldovenească a unei Universități²². Într-o informație din octombrie 1946 privind organizarea Universității de Stat din Moldova, care făcea referință la două documente anterioare ale instanțelor unionale din 12 și 22 octombrie 1945 referitor la organizarea Universității, se menționa că noua instituție de învățământ urma să înceapă activitatea în anul de studii 1946-1947. Dintre cadrele didactico-științifice, la Facultatea de istorie și filologie a Universității, urmau să fie angajate câteva persoane, printre acestea fiind nominalizat și Iachim Grosul, candidat în științe istorice, care conform documentului respectiv, din octombrie 1946, urma să fie numit șef al Catedrei de istorie²³, fără ca să fie oferite alte detalii.

Mai mult chiar, conform investigațiilor întreprinse s-a stabilit că „în postul de rector al Universității de Stat din Moldova urma să fie numit doctorul în istorie Iachim Grosul”²⁴. Dar nu a fost să fie, fiindcă Moscova, chiar dacă oficial promova politica de indeginizare a învățământului în republicile unionale, nu era dispusă să încredințeze unui localnic rolul important de organizator al Universității, chiar dacă el era din fosta RASS Moldovenească și parcurseseră aceleași etape de „construcție a socialismului” ca și liderii de la Kremlin, nu fusese în teritoriile ocupate de germani, era doctor în științe, membru de partid și se manifestase fidel regimului sovietic. În atare situație, pe 19 ianuarie 1946, CC al PC (b) al întregii Uniuni l-a trimis în RSS Moldovenească pe un rus, originar dintr-un sat din regiunea Tula, Ivan Leonov, care în acel timp era locțiitorul directorului Școlii Superioare de Diplomatie din Moscova, în funcția de rector interimar al Universității de Stat din Moldova, cu misiunea de a fonda numita instituție de învățământ superior. Candidatura acestuia a fost confirmată de Biroul Politic al CC al PC (b) al Moldovei (4 februarie 1946) și de Comisariatul Poporului pentru Învățământului Public al RSS Moldovenești (5 februarie 1946)²⁵. Conform surselor de arhivă, Ivan Leonov, care nu cunoștea realitățile din RSS Moldovenească, pentru a

²¹ Liliana Rotaru (ed.), *op. cit.*, pp. 320-321.

²² A se vedea documentele din anii 1944-1945 în *Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și materiale*, vol. I, pp. 66-71.

²³ Liliana Rotaru (ed.), *op. cit.*, pp. 667-671.

²⁴ *Istoria Universității de Stat din Moldova*, p. 19.

²⁵ *Ibidem*, p. 21.

face față lucrurilor, a organizat în jurul său un mic colectiv, care să acorde suportul necesar pentru organizarea Universității. Din acest grup făceau parte Fiodor Ia. Alifanov, prorector pentru probleme gospodărești, academicianul Nicolae A. Dimo, profesorul Anton V. Ablov²⁶, profesorul Mihail A. Pavlov și conferențiarul Iachim Grosul²⁷. Profesorul Anton V. Ablov chiar a fost propus de către Ivan Leonov în calitate de prorector pentru activitate didactică și științifică dar, din informația lui Leonov către secretarul CC al PC (b) al Moldovei din 6 august 1946, el nu a fost confirmat de către Ministerul Învățământului Superior al URSS. Fără îndoială, organelle centrale de la Moscova examinau foarte atent dosarele celor care urmau să activeze în posturile de conducere ale Universității. Anton V. Ablov era absolventul Universității din Iași (1928), unde a și activat până în anul 1940. În atare situație el nicidecum nu putea fi acceptat la un post de conducere de la Universitate și rectorul Leonov, care se afla la Moscova, solicita lui I.S. Zâkov, secretar al CC al PC (b) din Moldova, că în funcția de prorector pentru activitate didactico-științifică să fie confirmat profesorul Nicolae A. Dimo²⁸. Așa dar, Ministerul Învățământului Superior al URSS a acordat mai multă credibilitate unui cadru didactico-științific pregătit în fosta Rusie țaristă, dare care trecuse și închisorile sovietice²⁹, decât unui cadru didactico-științific pregătit în România interbelică.

Este semnificativ și faptul că cele câteva articole referitoare la istoria Basarabiei elaborate de Iachim Grosul în anii 1946-1947, au fost publicate în presa periodică în „limba moldovenească”, în pofida faptului că studiile la Universitate se făceau în acel timp exclusiv în limba rusă.

Iachim S. Grosul cu nepoțica Dorina.
1971 (Fondul Iachim Grosul, ACAȘM)

²⁶ Д. Г. Батыр, А. В. Аблов (1905–1978). Страницы жизни и творчества. Кишинев, 1986.

²⁷ *Istoria Universității de Stat din Moldova*, p. 21.

²⁸ *Ibidem*, pp. 35.

²⁹ С. П. Лялин, Ф. Ф. Перченко, Репрессированные почвоведы. Записки Б.Б.Польнова о 1937 г. (<http://old.ihst.ru/projects/sohist/papers/liper95f.htm>) (accesat 20.10.2021).

În anul de studii 1946-1947 se planifica înmatricularea a 50 de studenți la Facultatea de istorie și filologie de la Universitate³⁰. Conform surselor oferite de documentele din arhivă, la 1 noiembrie 1946, la Secția de istorie a Facultății de istorie și filologie a Universității de Stat erau 59 de studenți, dintre care: 33 ruși, 8 moldoveni, 8 ucraineni, 6 evrei, 4 studenți de alte naționalități. Din numărul total de studenți ai secției, 12 studenți erau membri de partid și 32 erau comsomoliști³¹. Cifrele vorbesc de la sine și practic nu mai au nevoie de nici un comentariu.

Iachim Grosul era adeptul moldovenizării învățământului superior din republică și depunea eforturile necesare în această direcție. Într-adevăr, situația cu absolvenții școlilor din învățământul preuniversitar, viitori studenți, era foarte critică. Spre exemplu, în anul 1946 din cei cca 430 de studenți înmatriculați la Universitate, peste 100 de persoane susținuseră examenele de admitere și își începuseră studiile la instituțiile din afara republicii. Evident, rectorul Leonov nu manifesta nici un interes pentru moldoveni și „limba moldovenească”, și atunci când în anul 1947 profesorul Nicolae Corlăteanu s-a adresat acestuia și a solicitat includerea în planurile de învățământ al cursurilor de „limbă și literatură moldovenească” a răspuns că Universitatea nu are indicațiile necesare din partea Ministerului Învățământului Superior al URSS cu privire la predarea „limbii moldovenești”³². Politica lingvistică promovată de Leonov se observă limpede și din faptul că Catedra de limbă și literatură rusă fondată în anul 1946, în anul de studii 1947-1948 a fost divizată și s-a format Catedra de limbă rusă independentă³³, pe când Catedra de limbă și literatură moldovenească s-a divizat abia în anul 1960³⁴.

Odată cu înființarea Universității de Stat din Moldova, Iachim Grosul este numit decan al Facultății de istorie și filologie și a activat în această funcție din 15 septembrie 1946 și până pe 24 septembrie 1947. Concomitent, el a fost numit și șef al Catedrei de Istorie a URSS, aflându-se în acest post până în anul 1959. Totuși, este de remarcat faptul că Grosul nu se bucura de încrederea totală a CC al PC (b) din Moldova. Cu toate

³⁰ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 3186, inv. 1, d. 10, f. 16.

³¹ *Istoria Universității de Stat din Moldova*, p. 46.

³² Nicanor Țurcanu, Catedra de literatură română: contribuție și eforturi. În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova (1946-1996)*, Chișinău, 1996, p. 240.

³³ Надежда Донцу, Кафедра современного русского языка: 50 лет научно-методической деятельности. În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova (1946-1996)*, Chișinău, 1996, p. 246.

³⁴ Nicanor Țurcanu, *op. cit.*, p. 239.

că din 15 septembrie 1946 activa în calitate de decan și șef al Catedrei de Istorie a URSS pe 17 septembrie 1946 Biroul CC al PC (b) din Moldova a luat decizia de a solicita Ministerului Învățământului Superior al URSS, personal ministrului pe Serghei Kaftanov să trimită 5 profesori pentru a conduce cele cinci catedre de la Universitate, printre acestea fiind nominalizată și Catedra de istorie a URSS. În caracteristica semnată de rectorul USM Ivan Leonov (nu este datată) se menționează că Iachim Grosul a participat activ la organizarea Facultății de istorie și în calitate de conducător al acestei facultăți predă cursul de istorie a URSS în secolul al XIX-lea³⁵. Iachim Grosul a contribuit esențial la constituirea USM³⁶ și la crearea Facultății de Istorie și filologie, lucru menționat chiar de domnia sa cu ocazia aniversării a 25 de ani de la fondarea Universității³⁷.

În amintirile sale, Vladislav Grosul, fiul lui Iachim Grosul, scrie că tatăl său, participând activ la organizarea Universității de Stat din Moldova, a apelat la sprijinul unui număr de oameni de știință din Moscova, fiind inclus în așa-numitul grup de „cinci” persoane. Pe lângă comisia de organizare a universității, menționează Vladislav Grosul, a existat, astăzi acest lucru nu este cunoscut nimănui, grupul celor „cinci”, principalii lideri ai creării universității. În acest grup intrau Anton Ablov, Fiodor Alifanov, Iachim Grosul, Nicolae Dimo și Ivan Leonov. Se considera că anume cineva din grupul acestor cinci persoane și va fi numit primul rector al Universității și, de regulă, era nominalizat Iachim Grosul, prietenii acestuia, unii dintre care ocupau funcții înalte, chiar îl felicitau, anticipând evenimentele. Ei cugetau în felul următor, continua Vladislav Grosul. A. Ablov nu era membru de partid, plus la aceasta, era originar din Odesa și nu era moldovean. Fiodor Alifanov era responsabil de gospodărie, Nicolae Dimo, era mai în vârstă, iar Ivan Leonov, vicedirectorul Academiei diplomatice, era reprezentantul Moscovei. În același timp, Iachim Grosul era membru de partid, moldovean, el se afla în fruntea Facultății de Istorie și Filologie, facultate la care atunci își făceau studiile cca 60% din numărul total al studenților Universității, s-a prezentat foarte bine în calitate de organizator, împreună cu soția cutreera satele și orașele Moldovei în căutarea viitorilor studenți. Dar, conchide Vladislav Grosul, rector a fost numit Leonov, fără îndoială, o persoană cu expe-

³⁵ ACAȘM, F. 1, inv. 3, d. 5619, f. 27.

³⁶ Ion Jarcuțchi, Iachim Grosul – savant și organizator al științei din Republica Moldova (https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Iachim%20Grosul_savant%20si%20organizator%20al%20stiintei%20din%20RM.pdf) (accesat 20.09.2021).

³⁷ ACAȘM, F. 33, inv.1, d. 176, Я.С. Гросул, f. 3.

riență, participant la războiul civil, vechi membru de partid, dar el nu cunoștea nici Moldova, nici „limba moldovenească” și această numire a generat o oarecare nemulțumire în rândurile intelectualității moldovenești³⁸.

Evident, condițiile de activitate la Universitate în primii ani de existență erau destul de vitregi. La ședința Biroului de partid al Universității de Stat din 6 ianuarie 1947 s-a discutat problema frecvenței lecțiilor de către studenți, printre cauzele principale ale absențelor studenților de la lecții menționându-se lipsa saltelelor în căminul pentru fete, lipca numărului necesar de pături, perne etc. De asemenea, se menționa că auditoriile nu se încălzesc, lipsesc materialele didactice. În același timp, de situația creată sunt acuzăți și secretarii facultăților, care nu își îndeplinesc onest obligațiile lor și nu fixează absențele studenților, menționându-se îndeosebi Facultatea de fizică și matematică și Facultatea de istorie și filologie. Se atenționa că la ultima întârzie la lecții nu numai studenții, dar și profesorii. „Tovarășa Popova”³⁹ a aruncat vina principală pentru această situație pe decani și a afirmat că frecvența proastă se explică prin aceea că decanii facultăților nu se ocupă îndeajuns cu această problemă și propunea ca decanii să fie responsabili de frecvența studenților. Un alt vorbitor, A. Kovcegov, a declarat că tovarășul Grosul a prezentat informația despre frecventarea lecțiilor la Facultatea de istorie și filologie, dar aceste date nu au intrat în evidența generală a frecvenței lecțiilor, de unde vorbitorul a tras concluzia că însuși decanii ascund faptul că studenții nu frecventează lecțiile. Un alt vorbitor, Sokolik, a indicat și la o altă cauză, „frigul teribil din auditorii”, dar, cu toate acestea, decanii sunt acuzăți că nu lucrează cu șefii grupelor, decanii singuri „aleargă după studenți” și prin aceasta, chipurile, își „știrbesc” autoritatea lor⁴⁰.

Despre situația grea din acele timpuri își amintea și scriitorul Alexei Marinat, care în anul 1946 își făcea studiile la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Moldova. În amintirile sale el redă un episod foarte interesant, care s-a întâmplat în decembrie 1946: „Eu eram liderul sindical al grupei și am intrat o dată la decanat cu niște treburi. Iachim Sergheevici Grosul, decanul, ședea și plângea. Era acolo și Ion

³⁸ Воспоминания сына – Владислава Гросула (<https://ava.md/2012/09/17/yakim-grosul-pervyyu-prezident-akademii/>) (accesat 02.08.2021.); Яким Гросул – первый президент Академии Наук Молдовы (К столетию со дня рождения) (<https://ava.md/2012/09/17/yakim-grosul-pervyyu-prezident-akademii/>) (accesat la 21.10.2021).

³⁹ „Tovarășa Popova” era secretarul organizației primare de partid a Universității de Stat din Moldova (Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și materiale, vol. I, p. 123).

⁴⁰ Liliana Rotaru (ed.), *op. cit.*, pp. 758-761.

Racul, tot student, secretarul decanului. M-am gândit că s-a întâmplat o tragedie, i-a murit cineva dintre apropiați. Am ieșit imediat, că îmi era oarecum să-l văd pe decan plângând. Pe urmă Racul îmi zice: «Alioșă, Grosul a pierdut cartelele pentru toată familia pe o lună de zile, și acum cică i-i frică să se ducă acasă. Ajută-l». «Bine, i-am răspuns, îi dau pâine comercială». Pâinea comercială costa 9 ruble kilogramul⁴¹. Dar prețurile creșteau foarte repede, și conform afirmațiilor lui Alexei Marinat, pe 31 decembrie 1946 „la piață o pâine costă 130-140 ruble. O cutie de țigări – 10 ruble. Un kilogram de slănină – 200 ruble. Bursa e de 220 ruble”. O altă notiță din agenda lui Alexei Marinat, cu data de 5 ianuarie 1947 atestă situația drastică din acele zile: „mănânc o dată pe zi, la masă – 500 grame de apă fiartă în care, conform normei, ar trebui să plutească 20 de grame de crupe – dar câte grame plutesc, nimeni nu știe! – ar trebui să conțină 5 grame de grăsime de care tare mă îndoiesc că sunt prezente: poate doar a cincea parte din cele prevăzute le sorb și le gust. Pe lângă toate, combinația aceasta de nimicuri mai e și nesărată! Hojma cer sare de la bucătăreasă! Iar pâine – câte 600 grame pe zi”. Situația se agravase spre sfârșitul iernii și pe 26 februarie Alexei Marinat nota: „Epidemia de tifos s-a răspândit și în căminele studențești. Astăzi căminele de băieți și fete ale universității a fost supuse carantinei. E clar că bântuie foametea, vor bântui epidemiile, se știe demult ...”⁴².

Conform raportului de activitate a Facultății de Istorie și Filologie pentru anul de studii 1946-1947 la Facultate a fost organizat un cerc de istorie în care intrau 15 studenți. Pe parcursul anului de învățământ la ședințele cercului au fost prezentate mai multe referate printre care „Situația economică a Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea”, „Situația socială în timpul lui Ștefan cel Mare”. Raportul menționa că studenții pregătesc și alte referate pentru a le prezenta⁴³.

Evident, la Facultate urmau să fie celebrate sărbătorile și personalitățile din istoria Rusiei. Spre exemplu, pe 22 noiembrie 1946 a avut loc ședința comună a catedrelor Universității de Stat din Moldova dedicată 235 ani de la nașterea lui M.V. Lomonosov. La ședință au fost prezentate 7 referate, printre care și referatul decanului Facultății de Istorie și Filologie Iachim Grosul pe tema „M.V. Lomonosov – istoric”⁴⁴.

⁴¹ Chișinău – Alexei Marinat (<https://muzeulfoametei.ro/chisinau/chisinau-alexei-marinat/>) (accesat la 02.07.2021).

⁴² *Ibidem*.

⁴³ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 10, f. 44.

⁴⁴ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 10, f. 47.

Decanul Iachim Grosul s-a implicat activ în organizarea procesului de studii și a îmbunătățirii bazei materiale a Facultății. Conform planului de activitate al catedrei pentru semestrul al doilea al anului de studii 1946-1947 se prevedea intensificarea activității educative și metodice, care includea asigurarea fiecărei grupe cu sala proprie pentru cursuri, pregătirea sălilor de curs, asigurarea acestora cu mobilierul necesar, mese, scaune, table etc., lucru care urma să fie realizat până la 14 februarie 1947. De asemenea, urma să fie revăzută norma de ore a angajaților, în conformitate cu planul nou de studii și aprobată la ședința catedrei. Până la 1 martie 1947, catedra urma să aprobe planurile de activitate individuală a cadrelor didactice, tematica seminarelor și activităților practice pentru semestrul al doilea. Câțiva colaboratori ai facultății, printre care și decanul Grosul, urmau să prezinte la ședința Catedrei pentru a fi discutate două texte de lecții privitoare la Istoria URSS și două pentru disciplina „Istoria Universală”. Cadrelor didactice li se recomanda să planifice și asistența reciprocă la ore⁴⁵.

Chiar de la înființarea Universității de Stat din Moldova s-au pus bazele cercetărilor științifice în domeniul istoriei Moldovei. Evident, fiind unicul specialist în domeniul istoriei Moldovei, Iachim Grosul, în calitate de decan și șef al Catedrei de istorie a URSS, în cadrul căreia se studia și disciplina Istoria Moldovei (perioada de după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus -1812), practic, a dirijat întreg acest proces. În anul de studii 1948-1949 la catedra condusă de Iachim Grosul s-a discutat teza de doctor în istorie a lectorului superior Vasile Senchevici pe tema „Rolul slavilor din Est în formarea poporului și statalității moldovenești”⁴⁶. Printre disciplinele care urmau să fie predate erau *Cursul de istorie a Moldovei* (perioada sovietică), *Cursul de istorie a literaturii moldovenești*, *Gramatica științifică a literaturii moldovenești* etc.⁴⁷. Referindu-se la rezultatele cercetărilor științifice în domeniul istoriei, limbii și literaturii, Iachim Grosul menționa pregătirea pentru publicare a volumului I al istoriei Moldovei, lucrare care se realiza în virtutea hotărârii Plenarei a XIII-a a CC al PC al Moldovei din august 1947⁴⁸. Dânsul mai sublinia că au fost tipărite pentru școală câteva manuale și creștomaii, iar în anul 1949 a fost publicat „Dicționarul rus-moldovenesc”. De asemenea, în anii 1952-1953 au fost

⁴⁵ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 9, f. 35

⁴⁶ Valeriu Cozma, Etapele de afirmare a istoriei naționale ca obiect de cercetare științifică (1946-1996). În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova*, Chișinău, 1996, p. 281.

⁴⁷ ACAȘM, F. 33, inv. 1, d. 138, Я.С. Гросул, f. 6.

⁴⁸ ACAȘM, F. 33, inv. 1, d. 138, Я.С. Гросул, f. 69.

editate trei volume a operelor clasicilor „literaturii moldovenești”, prin aceasta s-au pus bazele studierii și popularizării moștenirii „literaturii clasice moldovenești”⁴⁹. Referindu-se la cursul limbii moldovenești contemporane, Iachim Grosul sublinia importanța lui pentru „normalizarea limbii moldovenești” (для нормализации молдавского языка) și ridicarea nivelului teoretic în procesul de învățare de către studenți, învățători și intelectualitatea din republică. Toate acestea se realizau în vederea traducerii în viață a hotărârii Biroului CC al PC (b) al Moldovei din anul 1944 privitor la studierea moștenirii literare clasice. Anume reieșind din această hotărâre Institutul de la Filiala Moldovenească a AȘ din URSS a și început editarea operelor scriitorilor moldoveni Constantin Negruzzi, Ion Creangă, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Alexe Mateevici, Alecu Russo, Constantin Stamati etc.⁵⁰.

Colaboratorii catedrei urmau să planifice și activitatea de cercetare pentru un semestrul al doilea al anului de studii 1946-1947. Iachim Grosul planifica continuarea lucrului asupra tezei de doctorat, care inițial se numea „Dezvoltarea capitalismului în Moldova”, planificată pentru următorii cinci ani de zile și să prezinte către 1 iunie 1947 un articol pentru a fi publicat în anuarul Universității, *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova*⁵¹.

O atenție deosebită s-a acordat cursului de istorie națională: Iachim Grosul, Ivan Meșceriuc și Nicolai Mohov urmau să elaboreze și să prezinte la catedră pentru a fi aprobat, programul cursului „Istoria Moldovei”. Aceleași persoane, împreună cu celelalte catedre socio-umaniste de la Universitate, către 1 septembrie 1947 urmau să pregătească pentru publicare primul volum al „Analelor științifice ale Universității de Stat din Chișinău”⁵², totuși, primul număr al acestuia a apărut cu mare întârziere, abia în anul 1949.

Conform investigațiilor întreprinse de Adrian Dolghi, în cadrul universităților, blocul disciplinelor istorice era mult mai divers și includea cursul de istorie al unui popor din URSS (102 ore). Prin acest curs se prevedea studierea istoriei poporului autohton, în cazul RSS Moldovenească se intuia studierea istoriei poporului moldovenesc, însă cum arată rapoartele de activitate pentru anii de studii 1946-1950, acest curs nu s-a studiat în cadrul Universității de Stat din Chișinău⁵³.

⁴⁹ ACAȘM, F. 33, inv.1, d. 138, Я.С. Гросул, f. 13-14.

⁵⁰ ACAȘM, F. 33, inv.1, d. 138, Я.С. Гросул, f. 36-37.

⁵¹ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 9, f. 36.

⁵² ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 9, f. 36.

⁵³ Adrian Dolghi, *Istorie și politică în comunism (1917-1965)*. Cazul R(A)SS Moldovenești, Chișinău: Pontos, 2016, p. 194.

În planul cincinal de cercetare în 1946-1950 a Universității de Stat din Chișinău era inclusă și activitatea lui Iachim Grosul pe problematica istoriei Moldovei în secolul al XIX-lea, anume „Dezvoltarea relațiilor burgheze în Moldova”. Tema, pentru care se alocau 5500 de ruble din bugetul de stat, urma să fie realizată pe parcursul anilor 1946-1947. În raportul prezentat de N. Dimo pe 1 iunie 1947 „Cu privire la realizarea planului de cercetare a Universității de Stat din Chișinău”, se menționa că Iachim Grosul are realizate la tema „Dezvoltarea relațiilor burgheze în Moldova” primele 5 capitole și a fost selectat materialul pentru scrierea capitolelor următoare⁵⁴.

În vara anului 1946 s-a început procesul de organizare a Bazei Moldovenești de cercetare științifică a Academiei de Științe a URSS. Pe 1 august 1947 Iachim Grosul începea activitatea prin cumul la Institutul de istorie, limbă și literatură în calitate de colaborator științific superior al sectorului de Istorie și Arheologie⁵⁵. Pe 23 septembrie 1947 a fost primită Hotărârea Biroului CC al PC (b) din Moldova despre transferarea lui Iachim Grosul în calitate de director adjunct al Bazei Moldovenești de cercetări științifice a Academiei de Științe a URSS, iar a doua zi a fost semnat ordinul respectiv⁵⁶. Concomitent, mai era rezolvată o problemă pe linie de partid. În primăvara anului 1943, în timpul pe când activa la Kâzâl –Orda lui Iachim Grosul i s-a sustras din buzunar biletul de partid și lui i s-a administrat o pedeapsă pe linie de partid – mustrare aspră cu înscrierea în fișa personală. Pe 3 iulie 1947 Iachim Grosul se adresa organelor superioare de partid din RSSM pentru a i se anula pedeapsa respectivă. Prin decizia Biroului CC al PC (b) al Moldovei din 24 septembrie 1947, pedeapsa respectivă i-a fost anulată⁵⁷. Ordinul de numire în calitate de director adjunct al Bazei Moldovenești de cercetări științifice a Academiei de Științe a URSS a fost confirmat prin Hotărârea nr. 181 a Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenești din 5 februarie 1948⁵⁸, de Biroul Consiliilor Filialelor și Bazelor Academiei de Științe a URSS din 20 ianuarie 1949⁵⁹ și de Hotărârea Prezidiumului AȘ al URSS din 2 iunie 1949⁶⁰. În continuare viața și activitatea lui Iachim Grosul este legată de

⁵⁴ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 8, ff. 2, 30, 35, 42, 61.

⁵⁵ ACAȘM, F. 1, inv.3, d. 5619, f. 26.

⁵⁶ ACAȘM, F. 1, inv.3, d. 5619, f. 38.

⁵⁷ Arhiva Organizațiilor Social Politice a Republicii Moldova, F. 51, inv. 37, d. 1335, ff. 1-6.

⁵⁸ ACAȘM, F. 1, inv.3, d. 5619, f. 39; F. 33, inv.1, Ia.S. Grosul, f. 3.

⁵⁹ ACAȘM, F. 1, inv.3, d. 5619, f. 40.

⁶⁰ ACAȘM, F. 1, inv.3, d. 5619, f. 41.

organizarea Academiei de Științe, totuși până în anul 1959 îndeplinea și funcția de șef al Catedrei de istorie a URSS la Universitatea de Stat⁶¹.

Vladislav Grosul consideră că probabil, „nemulțumirea în rândul intelectualității moldovenești a fost înregistrată și a jucat un anumit rol în faptul că la scurt timp după înființarea Centrului Academic Moldovenesc Iachim Grosul a fost numit director adjunct al Bazei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS. Decizia de înființare a Bazei a fost adoptată în 1946, dar de fapt a început să funcționeze în primăvara anului 1947”⁶².

După transferarea la Baza Moldovenească a Academiei de Științe, Iachim Grosul a fost solicitat⁶³ să continue predarea la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității a cursului de Istorie a URSS, iar ulterior, fără ca în biografia autografă să fie precizat de când anume, și a cursului Istoria Moldovei⁶⁴. Într-o caracteristică din decembrie 1953 se menționează că din anul 1951 Iachim Grosul realizează conducerea științifică a aspiranților-istorici de pe lângă Universitatea de Stat din Chișinău și de la Filiala Moldovenească a AȘ din URSS, iar unul dintre aspiranți a susținut teza de candidat în științe istorice⁶⁵. Către 30 august 1956 deja trei dintre ei au susținut tezele de candidat⁶⁶.

S-au păstrat și surse documentare care atestă că începând cu 1 iunie 1947, 1 aprilie 1949, 3 decembrie 1951⁶⁷, Iachim Grosul a fost membru al Consiliului Științific (Senatului-I.E.) Universității de Stat din Chișinău⁶⁸. Cu toate că trecuse cu activitatea de bază la Academie, Iachim Grosul desfășura o activitate intensă și în cadrul Universității. La ședința Consiliului Științific din 20 mai 1948 decanul Facultății de istorie și filologie Simonov a prezentat un *raport* privind activitatea facultății și realizarea planului de cercetare științifică al Catedrei de istorie a URSS și istorie Universală. În cadrul dezbaterilor a luat cuvântul și Iachim Grosul, care a menționat meritele lui Ivan Meșceriuc în procesul de cercetare științifică și care realizase capitolul *Influența așezărilor găgăuze în prima pătrime a*

⁶¹ ACAȘM, F. 1, inv.3, d. 5619, f. 44.

⁶² Яким Гросул – первый президент Академии Наук Молдовы (К столетию со дня рождения)(<https://ava.md/2012/09/17/yakim-grosul-pervyy-prezident-akademii/>) (accesat 02.07.2021).

⁶³ Istoria Universității de Stat din Moldova, p. 47.

⁶⁴ ACAȘM, F. 1, inv.3, d. 5619, f. 4a.

⁶⁵ ACAȘM, F. 1, inv.3, d. 5619, Dosar personal Grosul Iachim, f. 30.

⁶⁶ ACAȘM, F. 1, inv.3, d. 5619, f. 33.

⁶⁷ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 3, f. 122; Istoria Universității de Stat din Moldova, pp. 141, 155.

⁶⁸ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 3, ff. 12, 62.

*secolului al XIX-lea*⁶⁹. Vorbind despre propria activitate științifică, Iachim Grosul a menționat că a fost nevoit să amâne pentru o perioadă de timp activitatea în această direcție, amânare motivată de Hotărârea CC al partidului privind necesitatea elaborării manualului de istorie a Moldovei, hotărâre care a pus sarcina de bază în ce privește elaborarea manualului pe Iachim Grosul, el fiind desemnat și ca autor al compartimentului principal ce ținea de secolul al XIX-lea. Conform planului, istoria secolului al XIX-lea urma să includă două compartimente cu patru capitole, cu un volum total de șase coli de autor. Vorbitorul s-a oprit și la neajunsurile și greutățile întâlnite în activitatea științifică, subliniind că personalul didactic de la catedră nu are încă experiență, tematica de cercetare în domeniul istoriei Moldovei este absolut nouă⁷⁰, dar și istoriografia precedentă a istoricilor naționaliști și nu numai, a comis multe denaturări, spre exemplu Narțov⁷¹.

Raportorul sublinia că pentru a da producție științifică cercetătorul trebuie să dispună de timp, acest timp trebuie să fie planificat la nivel universitar, în așa fel încât cadrul didactic de la universitate să aibă măcar două zile libere pe săptămână pentru a se ocupa cu cercetarea științifică. Trebuie să se țină cont, sublinia Iachim Grosul, că el personal, este nu numai lector, ci și cercetător științific⁷².

Menționând situația încordată din cauza lipsei de timp, Iachim Grosul sublinia că cadrul didactic universitar trebuie să aibă o singură calificare, dar ei sunt nevoiți ca în afară de disciplina istorie să mai predea și bazele marxism-leninismului. În atare situație nu mai rămâne timp și pentru activitate științifică. Vorbitorul s-a referit și la baza materială a cercetătorului, care, de asemenea, are o importanță deosebită, menționând că istoricii din oraș au puține materiale la istorie, un fond nu prea mare de carte și arhiva. Arhiva, sublinia Iachim Grosul, este foarte importantă pentru istoricii care activează în domeniul istoriei Moldovei, dar lucrul arhivei încă nu este organizat în așa mod ca cercetătorii să poată utiliza fondurile, nu este nici o încăpere unde cercetătorul să poată lucra. Cercetătorul lucrează în praf, este doar o singură masa, nu este lumină⁷³.

⁶⁹ AN RM, F. 3186, inv. 1, d. 43, f. 45.

⁷⁰ AN RM, F. 3186, inv. 1, d. 43, f. 46.

⁷¹ AN RM, F. 3186, inv. 1, d. 43, f. 47.

⁷² ANRM, F. 3186, inv.1, d. 43, f. 47.

⁷³ ANRM, F. 3186, inv.1, d. 43, f. 47.

Iachim Grosul anunța membrii Consiliului științific că dânsul a sesizat CC al PC(b)M despre problemele din activitatea arhivei, dar lucrătorii acesteia încă nu au reușit să se restructureze în așa fel, încât să organizeze mai eficient munca⁷⁴.

Subliniind că planul de activitate științifică planificat la Catedra de istorie a URSS, în temei, este îndeplinit, el a atenționat și la necesitatea de a atrage la această activitate un număr mai mare de studenți de la Universitate⁷⁵.

Colegii care au vorbit ulterior au susținut cele expuse de Iachim Grosul⁷⁶. Profesorul Dimo a accentuat că dacă nu vor fi create fonduri de surse, de literatură, arhive etc., lucrurile nu se vor mișca din loc⁷⁷.

Prin ordinul nr. 1358 din 20 octombrie 1949 al Ministerului Învățământului al RSS Moldovenești se aducea mulțumire angajaților Universității de Stat din Moldova, în legătură cu 25 de ani de la fondarea RSS Moldovenești, ținându-se cont de meritele cadrelor didactice și a serviciilor auxiliare în procesul de creare a Universității. Printre aceștea se număra și Iachim Grosul, șef al Catedrei Istoriei popoarelor din URSS, care în afară de MULȚUMIRE era premiat cu un salariu de funcție pentru o lună de zile⁷⁸.

Iachim Grosul a activat și în cadrul comisiilor de absolvire de la Universitate. Prin Ordinul Ministerului Învățământului Nr. 852 din 29 mai 1951 și prin ordinul nr. 645 din 22 aprilie 1952, Iachim Grosul era numit în calitate de președinte al comisiei de examinare a studenților absolvenți de la istorie⁷⁹.

De asemenea, prin ordinul nr. 24 din 25 aprilie 1952 al Ministerului Învățământului *Cu privire la confirmarea colegiilor de redacție a facultăților*, Iachim Grosul era desemnat membru al colectivului de redacție de la Facultatea de istorie⁸⁰.

Evident, activitatea lui Iachim Grosul nu a fost lipsită de calomnieiri din partea colegilor de lucru. Voi aduce aici doar un singur exemplu. La adunarea închisă de partid de la Filiala Moldovenească a AȘ din URSS din 9 decembrie 1953, unul dintre colaboratorii Filialei, Filip Grecul, îl acuza pe Iachim Grosul de faptul că ar privi Filiala ca pe ocina

⁷⁴ ANRM, F. 3186, inv.1, d. 43, f. 48.

⁷⁵ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 43, f. 48.

⁷⁶ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 43, ff. 49-50.

⁷⁷ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 43, f. 51.

⁷⁸ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 3, f. 70.

⁷⁹ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 3, ff. 118, 132.

⁸⁰ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 3, ff. 133-134.

sa și că crede că legile sovietice și Statutul partidului nu sunt obligatorii pentru el, în calitate de conducător⁸¹. Dar, insinuările nu au avut nici un fel de consecințe pentru Grosul. Pe 9 martie 1954 șeful Secției Știință și Cultură de pe lângă CC al PC (b) al Moldovei Evgheni Postovoi constata că Filip Grecul nu a spus nimic nou, unele probleme sunt deja rezolvate, altele urmează a fi rezolvate și nu este cazul de organizat o nouă verificare a Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, ci este necesar de acordat ajutor conducerii Filialei în organizarea colaboratorilor, ca aceștea să-și îndeplinească sarcinile care stau în fața lor⁸².

În raportul prezentat în anul 1954 la Consiliul de Miniștri privind activitatea Filialei Moldovenești a AȘ din URSS, raport realizat, totuși, în spiritual vremii, „în lumina lucrărilor geniale ale lui I.V. Stalin”⁸³, Iachim Grosul menționa numărul mic de moldoveni antrenați în institutele de cercetare științifică – din 195 de persoane doar 36 erau moldoveni, adică, constata el, mai puțin de 20% și solicita completarea cadrelor științifice cu persoane „naționale indigene autohtone locale” (местной коренной национальности)⁸⁴.

Prin decizia Comisiei superioare de atestare a URSS din 19 ianuarie 1957 Iachim Grosul a fost confirmat profesor universitar la Catedra de istorie a URSS⁸⁵. Cred că este important de menționat faptul că peste hotarele RSSM Iachim Grosul este cunoscut în primul rând ca profesor universitar, despre care fapt mărturisește o recenzie a lui Gheorghe Bezviconi la monografiile Крестьяне Бессарабии (1956) (Țăranii din Basarabia) și Крестьянская реформа 60-70 годов XIX века в Бессарабии (*Reforma țărănească din anii 60-70 a secolului al XIX-lea în Basarabia*) (1956, coautor I.G. Budac), publicată în anul 1958 în *Studii. Revista de istorie*, în România⁸⁶.

În anul 1958 cu ocazia aniversării a 40 de ani al comsomolului, Iachim Grosul sublinia că „țara mea dintr-o periferie colonială înapoiată a Rusiei țariste a devenit o republică cu o industrie socialistă dezvoltată ...”⁸⁷. Inițial, Iachim Grosul, în loc de țara mea, a scris *Moldova*, apoi a tăiat cu o linie termenul *Moldova* și a scris țara mea. Era perioada dezghețului hrușciovist, care a permis istoricilor să se pronunțe mai obiectiv asupra trecutului istoric apreciat drept „periferie colonială înapoiată”.

⁸¹ AOSPRM, F.51, inv. 13, d. 109, f. 43.

⁸² AOSPRM, F.51, inv. 13, d. 109, f. 50.

⁸³ ACAȘM, F. 33, inv.1, d. 138, Я.С. Гросул, f. 15.

⁸⁴ ACAȘM, F. 33, inv.1, d. 138, Я.С. Гросул, f. 3.

⁸⁵ ACAȘM, F. 1, inv. 3, d. 5619, f. 25.

⁸⁶ ACAȘM, F. 1, inv. 3, d. 5619, ff. 116, 122.

⁸⁷ ACAȘM, F. 33, inv.1, d. 139, Я.С. Гросул, f. 1.

În perioada 18-21 decembrie 1962 la Moscova a avut loc Consfătuirea unională a istoricilor din instituțiile de cercetare și de învățământ superior. Ulterior, Iachim Grosul a prezentat un referat privitor la desfășurarea lucrărilor acestei Consfătuiri și a expus situația și obiectivele științei istorice din Moldova. Unele pasaje din manuscris sunt tăiate de autorul referatului, dar aceasta înseamnă că ele nu au intrat în textul final, nu că el nu împărtășea asemenea opinii. Reieșind din acest considerent, vom utiliza și ideile autorului expuse, dar ulterior radiate. Referindu-se la pregătirea specialiștilor în istorie la Universitate, Iachim Grosul menționa că majoritatea absolută a cadrelor de istorici sunt trimise în școală, dar întreg sistemul de pregătire la universitate nu este orientat spre școală, fiindcă, menționa el, puțină atenție se atrage disciplinelor pedagogice, atenția principală se acordă cursurilor și seminarelor speciale, tezelor de licență. Poate, se întreba autorul, de gândit la restabilirea facultății pedagogice, care să pregătească învățători de istorie, iar facultatea de istorie – cadre nu prea numeroase de istorici, specialiști pentru instituțiile științifice, arhive, muzee și alte instituții. Referindu-se la calitatea pregătirii istoricilor-cercetători, Iachim Grosul sublinia necesitatea ca încă de băncile studenției este necesar de dezvoltat la studenți deprinderile de lucru independent, rolul principal în aceasta revenind seminarelor, tezelor de an și de licență, participarea studenților la conferințele științifice. Acest lucru este realizat la catedre, opinia fiind argumentată de vorbitor cu sesiunea științifică studențească care a avut loc la Facultatea de istorie de la Universitate în anul de studii 1961-1962. Este menționată participarea studenților de la Facultatea de istorie și la conferințele științifice de peste hotarele republicii, cum au fost participarea la Conferința științifică unională arheologică de la Moscova, Conferința științifică studențească de la Kiev etc. În același timp, raportorul atenționează și cadrele didactico-științifice, care ar trebui să reglementeze mai atent procesul de alegere a temelor de cercetare de către studenți, ca ele să fie cât mai actuale. Autorul s-a pronunțat și pentru îmbunătățirea procesului de studii la secția cu frecvență redusă. În cadrul raportului a fost abordată și problema învățământului istoric în școală, inclusiv istoria studierii ținutului natal, menționând că din anul 1958 în școlile din republică disciplina „Istoria Moldovei” a fost introdusă în calitate de disciplină de studiu. Cu toate acestea, menționa Iachim Grosul, disciplina „Istoria Moldovei” se studiază ca parte componentă a cursului Istoria URSS⁸⁸.

⁸⁸ ACAȘM, F. 33, inv.1, d. 163, Я.С. Гросул, ff. 8, 55 etc.

Iachim Grosul la masa de lucru (Fondul Iachim Grosul, ACAȘM)

Este de menționat că nici Universitatea nu a „uitat” de Iachim Grosul. În anul 1962 el a fost felicitat de Catedra de istorie a URSS cu ocazia împlinirii vârstei de 50 de ani și 25 de ani de activitate științifico-didactică⁸⁹. Pe 23 mai 1972 Iachim Grosul era informat că a fost ales membru de onoare a Clubului prieteniei internaționale de la Universitate⁹⁰, la ce a fost primit răspunsul pozitiv al lui⁹¹.

În calitate de deputat al Sovietului Suprem al RSS Moldovenești pe circumscripția electorală Rezina, Iachim Grosul era solicitat să soluționeze și problemele apărute în legătură cu admiterea la unele facultăți de la Universitate, profesorii care au primit examenul unei abituriente la disciplina chimie, în limba rusă, fiind acuzați de părinții acesteia că nu au ținut cont de pregătirea fiicei lor, dar au acționat conform „principiului naționaliștilor”⁹². Era o acuzare destul de gravă adusă profesorilor de la Universitate, care în condițiile de atunci, putea avea urmări destul de grave pentru ei, dar Iachim Grosul a abordat problema în cauză cu toată seriozitatea și în rezultatul investigațiilor a constatat că totuși, abiturienta respectivă a primit notă negativă din cauza cunoștințelor slabe la matematică⁹³.

⁸⁹ ACAȘM, F. 33, inv.2, d. 110, Я.С. Гросул.

⁹⁰ ACAȘM, F. 33, inv.1, d. 199, Я.С. Гросул, f. 8.

⁹¹ ACAȘM, F. 33, inv.1, d. 199, Я.С. Гросул, f. 7.

⁹² ACAȘM, F. 33, inv.1, d. 199, Я.С. Гросул, f. 25.

⁹³ ACAȘM, F. 33, inv.1, d. 199, Я.С. Гросул, f. 24.

În loc de încheiere

Academicianului Petru Soltan afirma că în vara anului 1976 el a fost chemat de urgență la spital, unde era internat Iachim Grosul, care, după o scurtă discuție i-a spus: „Noi avem o limbă, dar facem din ea două”. Și mai menționa academicianul Soltan: „Există în republică cel puțin un om valoros căruia Iachim Grosul i-a destăinuit următoarele: «... noi suntem români ...»”⁹⁴. Este mai mult decât evident, că referindu-se la limba vorbită, Iachim Grosul a avut în vedere limba română.

Membrul correspondent al AȘM Demir Dragnev sublinia că Iachim Grosul a fost un veritabil creator de școală științifică, printre discipolii săi fiind atât angajații de la Academie, dar și de la Universitatea de Stat din Moldova. Atenționând asupra faptului că în perioada respectivă „au fost editate monografiile, lucrări de sinteză, culegeri de documente și material”, Demir Dragnev ține să sublinieze că „studierea izolată a vieții economice și sociale din spațiul respectiv, fără comparațiile de rigoare cu alte regiuni europene, s-a soldat cu diverse exagerări sau vădite elogieri ale politicii țarismului în provincie, ceea ce corespundea punctului de vedere al istoriografiei oficiale de atunci referitor la importanța «progresistă» a «alipirii» Basarabiei la Imperiul Rus”.

Adevărul expus de Demir Dragnev nu trezește nici o îndoială și se confirmă de studiile publicate de către Iachim S. Grosul în perioada sovietică. Dar istoria ne-a păstrat, cel puțin, unul dintre manuscrisele lui Iachim Grosul. Este vorba de lucrarea „Autonomia Basarabiei în componența Rusiei, anii 1812-1928”, păstrată în manuscris dactilografiat, datat pe prima pagină cu pixul – ianuarie 1969. Este adevărat, manuscrisul cu pricina a fost publicat în anul 1982⁹⁵, dar nu în întregime: pasajele care criticau dur țarismul și apreciau obiectiv politica acestuia în Basarabia au fost omise. Examinarea detaliată a acestor omisiuni va fi realizată într-un alt studiu, aici voi indica doar la unele dintre acestea.

Dintre frazele omise: „politica de rusificare și asimilare a popoarelor și naționalităților neruse, unele prin metode violente”; „să centralizeze, să rusifice, să șteargă din ce în ce mai mult tot coloritul local”; „rusificarea și asimilarea popoarelor din zonele de frontieră naționale prin măsuri legislative”; „trăsătura caracteristică a politicii țarismului era național-colonială”; „limba moldovenească a fost exclusă din lucrările de secretariat și instituțiile de învăță-

⁹⁴ Petru Soltan, Din ranița forței imperiale. În: *Literatura și Arta*, 17 iunie 1999; Petru Soltan, Momentul adevărului: [memorialistică]. În: *Literatura și arta*, 4 aprilie 2002, p. 7.

⁹⁵ Я.С. Гросул, Автономия Бессарабии в составе России 1812-1828 гг., В: Я.С. Гросул, Труды по истории Молдавии. Кишинев, Издательство Штиинца, 1982, с. 110-234.

mânt, ceea ce este un indicator al tendinței țarismului de a rusifica periferia și, în același timp, unul dintre indicatorii politicii național-coloniale a țarismului”; „metodele coloniale prin care Nicolai s-a străduit să încorporeze aceste periferii, să le rusifice și să le reducă la poziția coloniilor. Pentru aceasta a fost necesar ca țarismul să forțeze popoarele din aceste periferii să uite de fosta lor suveranitate. ... prin introducerea unui sistem de conducere integral rusesc, cu accent pe utilizarea metodelor militar-administrative ...”.

Referindu-se la persoanele venite pe teritoriul Basarabiei din Imperiul Rus, Iachim S. Grosul le caracteriza în felul următor: *„Setea de îmbogățire, posibilitatea de stăpânire necontrolată în periferia îndepărtată, înainte de stabilirea ordinii, au adus aici mulți oameni cu o reputație dubioasă în trecut”.*

Așa dar:

- Din cele expuse mai sus, nu putem afirma că autoritățile centrale sovietice și cele de partid din fosta RSS Moldovenească în anii 1944-1947 au manifestat o credibilitate totală față de Iachim Grosul.
- La rândul său, Iachim Grosul, cu toate că era membru de partid, nu a manifestat un exces de zel în vederea realizării indicațiilor ce veneau de la organele de partid.
- Iachim Grosul a militat pentru deschiderea unei Catedre de Istorie a Moldovei și predarea acestei discipline tuturor studenților.
- În presa periodică a publicat articole în „limba moldovenească”, cu toate că la Universitate predarea era realizată în limba rusă.
- În primul an de existență, atât cât a fost decan, Iachim Grosul a împărtășit împreună cu studenții ducuriile și lipsurile vieții, nu s-a temut că-și va pierde autoritatea, așa cum credeau unii dintre colegii săi.
- Pe parcursul activității sale, după trecerea la Baza Moldovenească a Academiei de Științe a URSS, el nu a fost străin de problemele Universității, de problema pregătirii cadrelor de istorici atât pentru activitate didactică, cât și pentru institutele de cercetare.
- Iachim Grosul a făcut aprecieri destul de dure la adresa țarismului și la politica promovată la periferiile naționale, dar evident, în perioada sovietică, era destul de riscant ca acestea să fie publicate. Manuscrisul amintit, datat ianuarie 1969, atestă limpede că Iachim Grosul era încrezut în obiectivitatea aprecierilor sale făcute țarismului și nu a încercat să se conformeze, preferând ca lucrarea să rămână în manuscris și să nu fie publicată.
- Iachim Grosul a recunoscut existența unei singure limbi – evident poate fi vorba numai de limba română.

În atare situație, o personalitate de talia lui Iachim Grosul, primul decan al Facultății de istorie și filologie a Universității de Stat Moldova și primul președinte al Academiei de Științe a Moldovei, merită o atenție sporită din partea posteriorității și o apreciere obiectivă a activității lui. Din materialele prezentate mai sus, reiese limpede că el înțelegea destul de bine lucrurile atât în ce privește adevărata identitate națională a moldovenilor, cât și denumirea corectă a limbii pe care o vorbesc, dar în condițiile în care a activat, expunerea deschisă a convingerilor sale nu a fost posibilă.

*Iachim Grosul - dean and head of department at the Faculty of History
of the State University of Moldova*

The article is dedicated to the activity of a prominent personality of science from the former MSSR, Iachim S. Grosul - remarkable scientist and pedagogue, who during the founding of the State University of Moldova was the dean of the Faculty of History, then, after the transition to the head of the Moldovan Branch of the Academy of Sciences of the USSR, remained for a decade head of department at the Faculty of History. The researches in the National Archive of the Republic of Moldova, but also of the IachimGrosul Fund from the Academy of Sciences Archive led to the identification of new materials, which substantially complete the period of activity of IachimGrosul at the State University of Moldova.

Keywords: *Iachim Grosul, Faculty of History and Philology, State University of Moldova, Pedagogical Institute from Tiraspol*

Ion EREMIA

doctor habilitat în istorie, profesor universitar
Centrul de studii interdisciplinare „Silviu Dragomir”
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: ioneremia2007@gmail.com

Demir DRAGNEV
Ion Valer XENOFONTOV

PAVEL SOVETOV (1927-1991) : UN JURIST ÎNTRE ISTORICI

Doctor habilitat în istorie, profesor universitar (în domeniul statului și dreptului), membru corespondent al Academiei de Științe a RSS Moldovenești Pavel Sovietov s-a înscris în istoriografia a două științe umanistice: istoria și dreptul, ca un notoriu savant și pedagog, cu viziuni științifice proprii, aflate în continuă perfecționare.

Capacitatea de a pătrunde în esența diferitor procese, fapte și evenimente din epoci insuficient cunoscute, era determinată de acumularea constantă a noilor cunoștințe, parcurgând până la acel moment, care era permisibil în anturajul în care activa și corespundea propriei concepții despre lume, pe care și-o făcuse pe parcursul vieții. Vom începe cu ultima constatare importantă pentru cunoașterea personalității sale, începând cu „cei șapte ani de acasă” care în mare măsură i-au servit drept punct de pornire spre formarea propriilor viziuni, aflate în continuă evoluție.

Pavel Sovietov s-a născut la 12 noiembrie 1927, într-o familie de medici în orașul București. Venind în 1940 în Basarabia, părinții săi l-au înscris ca născut în orașul Ismail, regiunea Odesa, RSS Ucraineană. Menționarea în buletin a Bucureștiului, în viziunea lor, putea să-i dăuneze în viitor. Pe line paternă Pavel Sovietov provenea dintr-o familie din mari aristocrați ruși din Petresburg. Numele de „Sovetov” provenea de la cel de „consilier” (rus. *Sovietnik*) al țarului. Acești consilieri se urcau pe o scară spre cabinetul țarului de la palat, care pe atunci se numea „Sovetskaia”. Neamului Sovietov îi aparținea și un renumit academician rus în domeniul agriculturii din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Tot atunci unii reprezentanți ai acestui neam s-au inclus în mișcarea „mergerii în popor”. Pe această cale a pornit și bunicul lui Pavel – Nicolae, care s-a angajat „învățător popular” („narodnâi uciteli”) în județul Ismail al Basarabiei, unde locuiau ruși de rit vechi. A continuat această activitate și în componența României (1856–1878), însușind limba română. El își trimite fiul Vasile să studieze la Facultatea de Medicină a Universității din București. Acolo, după absolvirea Facultății, Vasile Sovietov își întemeiază o clinică particulară. În 1922 se căsătorește cu asistenta sa – Eleonora Vildorman, care îl atrage în rândurile Partidului Comunist Român, aflat în ilegalitate¹.

¹ *Советская Молдавия. Краткая энциклопедия. Кишинев, Главная редакция Молдавской Советской энциклопедии, 1982, с. 573-574.*

Eleonora era fiica lui Mihail Vildorman, mare negustor din portul Reni de pe Dunăre, un strămoș al căruia Leiba Vildorman este menționat într-un document din 1808 ca evreu, supus austriac, stăpân a câtorva magazine („dughene”)².

Dar să revenim la familia de revoluționari Sovietov, în care se născuse unicul copil. Eleonora a propus să se numească Okteabri, în onoarea Revoluției Bolșevice din Octombrie. Prietenii reușesc însă să o convingă că un asemenea nume ar dăuna pe viitor băiatului. Dorind totuși să-i dea copilului un nume „revoluționar” îl numesc Pavel, în memoria activistului comunist Pavel Tkacenko, considerat atunci în cercurile ilegaliste că ar fi fost omorât de jandarmi.

La scurt timp după nașterea lui Pavel, Eleonora este arestată pentru activitatea subversivă împreună cu activista Haya Livșiți și scriitorul Emilian Bucov. Dar, după cum îi mărturisea P. Sovietov unuia din autorii prezentului material (D.D.), tata Eleonorei, în schimbul unei șube de samur datorite soției unui procuror, a fost eliberat din închisoare. Corupția era o problemă actuală și pe atunci!

În anul 1936 tânărul Pavel este înscris în clasa I-a a Liceului „Matei Basarab” din București, instituție de învățământ elitară. Pavel reușește să aprobe primele cinci clase, atunci când se produce anexarea Basarabiei de către Uniunea Sovietică.

Familia Sovietov, la indicațiile Partidului Comunist, împreună cu alți ilegalisti revine în Basarabia, la Ismail. Tata Vasile este numit în funcția de șef al Direcției ocrotirii sănătății din Ismail („Gorzdravotdel”), iar mama Eleonora – inspector al unei secții din această Direcție. Tânărul Pavel este inclus în clasa a VI-a a Școlii Medii Ruse nr. 2 din Ismail. Drept urmare, elevul Pavel Sovietov a fost nevoit să se adapteze de la sistemul de învățământ românesc la cel sovietic.

În vara anului 1941, Vasile și Eleonora Sovietov au fost mobilizați în calitate de medici militari în Armata Roșie. Capul familiei – Vasile Sovietov – a fost numit adjunct al comandantului Spitalului Militar din orașul Omsk. Aici Pavel pentru un scurt timp a mers la școala locală, dar în 1943 tata său a fost numit comandant al spitalului militar mobil, deplasându-se în orașele Tula, Krasnormeesk ș.a. Pavel Sovietov a fost nevoit să termine șapte clase transferându-se dintr-o școală în alta. În 1944, tata reușește să-l înscrie la Școala Medie Specială Militară de Ar-

² А. Бачинский. До питання про склад і господарські заняття населення понизу Дуная в кінці XVIII – на поч. XIX ст. В: *Тези доповіді на XVII Конференції ОЗУ, Київ, 1976*, с. 27.

tilerie din or. Moscova. Dar în 1946, Pavel abandonează școala respectivă, întorcându-se în Ismail, împreună cu părinții demobilizați. Aici tata ocupă funcția de adjunct al președintelui Sovietului Regional, iar mama (Eleonora) – adjunct al președintelui Sovietului Orășenesc Ismail. În același an, Pavel Sovietov absolvă 10 clase la Școala nr. 1 din Ismail.

Dacă la prima sa venire în acest oraș, în anul 1940, tânărul Pavel era un elev educat în spiritul școlii românești, apoi la revenirea din 1946 el devenise un adolescent patriotic sovietic, educat acasă și la școală în spiritul ideologiei comuniste. Înainte de absolvirea școlii el devine membru al comsomolului leninist.

La îndemnul părinților și din propria convingere, tânărul își alege drept viitoarea specialitate – jurisprudența, fiind convins că ea îi va permite să participe activ la promovarea „dreptății” comuniste. Pe parcursul anilor 1944 și 1952 a fost membru al organizației Comsomoliste a URSS. Nu a fost însă membru de partid. Astfel, între septembrie 1947 – iulie 1952 a studiat la Facultatea de Juridică a Universității de Stat „Iliia Mecinicov” din Odesa, obținând calificatul „jurist”.

Potrivit repartizării a ajuns la dispoziția procurorului RSS Moldovenești, iar la 8 august 1952 a fost angajat în calitate de procuror adjunct al raionului Strășeni. Aici el cunoaște prima sa dezamăgire în „idealul comunist” fiind martor al fărâdelegilor săvârșite de juriști la comanda Partidului Comunist, promotor activ al represaliilor staliniste. El mai este criticat de superiori că în convorbire cu țărani moldoveni vorbește românește – „limba ocupanților” și nu „moldovenește – limba poporului”. A activat în această funcție până la 6 aprilie 1954, atunci când și-a dat demisia, plecând din sistem și nemaivorind pe viitor să devină membru de partid. În acest interval, a reușit să activeze de două ori în calitate de președinte al Comisiei electorale de alegeri în Sovietul Suprem al URSS și al sovietelor locale.

În căutarea unei specialități „cu față umană”, Pavel Sovietov s-a consultat cu prietenul părinților săi – poetul Emilian Bucov. La recomandarea și cu susținerea acestuia el depune documentele la aspirantura (doctorat) Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, specialitatea „Istorie”. În cadrul acestei specialități studiază problema de istorie a dreptului din Moldova medievală, considerând că în acest domeniu va putea vorbi despre realitatea științifică. Admis la această specialitate, doctorandul Pavel Sovietov în anii 1955–1958 întreprinde cercetări în arhivele și bibliotecile de la Moscova, Cernăuți și București la tema tezei de doctorat „Pravila lui

Vasile Lupu din 1646 – monument feudal al dreptului Moldovei din sec. al XVII-lea”, fiind înregistrat la specialitatea „Istoria URSS”. Conducător științific i-a fost doctorul în istorie Nicolae Mohov³.

În primul său articol la tema tezei de doctorat⁴ și în investigațiile ulterioare cercetătorul a demonstrat că legile scrise din Moldova în sec. al XV-lea – prima jumătate al sec. al XVII-lea prezentau o adaptare neoficială a dreptului romano-bizantin sau sud-slav. Abia la mijlocul sec. al XVII-lea în Moldova a apărut primul cod oficial de limbă română – „Carte românească de învățătură” (1646) sau prescurtat „Pravila lui Vasile Lupu”. În componența acestui monument de drept penal, după cum a constatat Pavel Sovietov, există o contradicție dintre primele 94 de articole ce reprezintă o codificare a legilor scrise sud-slave și articolele 95-1254 ce constituiau adaptarea dreptului roman din perioada medievală dezvoltată sau tardivă. Articolele din a doua parte conținând măsuri punitive mai acerbe pentru delictive practice identice⁵.

Fiind doctorand, apoi din 1958 cercetător științific stagiar la Institutul de Istorie al Filialei Moldovenești (din 1961 – Academia de Științe a RSSM) Pavel Sovietov se convinge că și-a ales pentru cercetare o temă îngustă, legată doar de dreptul penal receptat nefiind prezentate principalele componente ale dreptului din Moldova medievală, îndeosebi „obiceiul pământului”. Drept urmare, tânărul cercetător își conturează o temă de cercetare mai vastă, care îmbună o descriere a evoluției proprietății funciare medievale din Moldova atât sub aspectul general istoric, cât și al istoriei dreptului.

În scopul realizării unei asemenea tematici puțin cercetate Pavel Sovietov se include plinar în studierea documentelor medievale moldovenești, cercetând atât cele publicate, cât și cele păstrate în arhivele de la București, Moscova, Cernăuți etc. Începând cu anul 1959, împreună cu P. Dmitriev, D. Dragnev și E. Russev formează o echipă de editori de documente moldovenești inedite din perioada sec. al XV-lea – 1625, păstrate în arhivele din URSS. Drept urmare, în 1961 vede lumina tiparului primul volum al colecției „Moldova în Epoca Feudalismului”, care va cuprinde ulterior 12 volume.

³ Arhiva Centrală Academiei de Științe a Moldovei (ACAȘM). F. 1, inv. 4, d. 21, ff. 1-15.

⁴ Pavel Sovietov, Pravila lui Vasile Lupu – un monument al limbii și dreptului feudal moldovenesc. În: *Octombrie*, 1956, nr. 5, pp. 77-83.

⁵ Andrei Galben, Pavel Sovietov – teoretician remarcabil al gândirii istorice din secolul XX, omul care a devansat timpul. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 12, 2007, pp. 82-83.

Paralel cu editarea documentelor, Pavel Sovetov va publica o serie de articole consacrate diferitor aspecte ale dreptului cutumiar și ale politicii legislative a statului în procesul de evoluție a proprietății funciare medievale (înfracțiunea împotriva proprietății funciare medievale, dreptul de moștenire a proprietății funciare condiționată etc.)⁶. O altă serie de articole, care examinează evoluția relațiilor funciare din Moldova medievală sub aspect istoric general au fost scrise împreună cu Demir Dragnev: evoluția obștii sătești și specificul obștii devălmașe răzășești din Țara Moldovei, redimensionarea structurii proprietății funciare în Moldova în secolele XVI–XVII⁷ etc.

În cercetarea de la etapa respectivă Pavel Sovetov începe să acorde o atenție deosebită metodei istorico-comparative în studierea proprietății funciare din Țara Moldovei, ceea ce i-a permis să stabilească tipologia evoluției acestei proprietăți sub impactul agravării dominației otomane. Începută încă în 1963, în colaborare cu P. Dmitriev⁸, cercetarea referitoare la rolul statului în realizarea economică a proprietății funciare prin intermediul rentei centralizate, a fost ulterior esențial aprofundată prin introducerea unor aspecte ale problemei în cauză și a unor viziuni teoretice noi, inclusiv în teza de doctor (candidat) în istorie, susținută cu brio în 1972 la Moscova. În baza tezei, în același an, P. Sovetov a editat monografia fundamentală „Cercetări privitoare la istoria feudalismului în Moldova”, volumul I (Studii de istorie a proprietății funciare în sec. XV–XVIII) (în limba rusă). Monografia se distinge printr-o analiză profundă a totalității documentelor medievale moldovenești cunoscute autorului, să efectueze „recensăminte artificiale” a proprietății funciare la diferite etape istorice, să stabilească tipologia evoluției a două generații de proprietăți funciare sub impactul politicii de stat, generate de agravarea continuă a dominației otomane.

O nouă etapă în cercetarea tipologiei societății medievale din Moldova începe prin organizarea la Chișinău (15–17 mai 1973) a Simpozionului Internațional „Europa de sud-est în Epoca Feudalismului” cu participarea istoricilor din Moscova și alte centre științifice ale URSS, precum și

⁶ Lista lucrărilor a se vedea în ACAȘM. F. 1, inv. 4, d. 21, f. 21.

⁷ Д.М. Драгнев, П.В. Советов, Перестройка структуры землевладения в Молдавии XVI–XVIII веков. В: *История СССР*, Москва, № 1, 1988.

⁸ П.Г. Дмитриев, П.В. Советов, Роль централизованного пути присвоения прибавочного продукта с крестьян феодальной Молдавии в XV–XVIII вв. В: *Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы 1983 г.*, Вильнюс, 1965.

din Polonia, Cehoslovacia, Ungaria și Bulgaria. În cadrul manifestării științifice Pavel Sovietov a prezentat referatul „Căile tipologice ale dezvoltării feudalismului și cucerirea otomană în Europa de Sud-Est”, în care compară evoluția tipologică a Principatelor Române în contextul spațiului sud-est european.

La această etapă Pavel Sovietov extinde descrierea tipologică a principalelor componente ale structurilor socio-economice ale Țării Moldovei: relațiile de rentă, particularitățile exploatarei feudale a țăranilor, schimbările în structura categoriilor sociale, formele de organizare economică a domeniilor feudale din Moldova în secolele XV – începutul sec. al XVI-II-lea.

O importantă realizare ale acestei etape fiind editarea în anul 1976 în redacția sa a sintezei „Istoria economiei naționale a RSS Moldovenești” (din cele mai vechi timpuri până în 1812)⁹ în care, în compartimentele elaborate de Pavel Sovietov este expusă evoluția economiei feudale a Țării Moldovei sub impactul dominației otomane.

În premieră a fost prezentat un nou model al dezvoltării agrare a Moldovei medievale. Rezultatele cercetărilor multilaterale a relațiilor de rentă și a situației țăranilor din punctul de vedere a relevării căilor tipologice de dezvoltare a feudalismului în Moldova au fost expuse în teza de doctor (habilitat) susținută de asemenea la Moscova în 1982. Anterior susținerii tezei de doctorat a fost editată în 1980 monografia „Dezvoltarea feudalismului și țăranii Moldovei (studii de istorie a rentei în sec. al XVI-lea – începutul sec. al XVIII-lea” (în l. rusă), denumire preluată și în titlul tezei. Autorul a expus separat cele două forme de exploatare a țăranilor – cea seniorală și cea de stat, stabilind corelația dintre acestea, cu o superioritate multiplă a ultimei, ceea ce determinat schimbări tipologice importante în viața socială a țării.

În paralel cu activitatea de cercetare, începând cu septembrie 1959, a desfășurat o prodigioasă activitate didactică. A parcurs toate treptele de la lector, lector superior și până la titlul de profesor universitar la Facultatea de Istorie și Juridică/Drept a Universității de Stat din Chișinău. A predat disciplinele „Istoria statului și dreptului URSS”, „Istoria statului și dreptului RSS Moldovenești”. La început de carieră, la 21 septembrie 1960, i se aduceau critici că nu verifică la timp lucrările

⁹ *История народного хозяйства Молдавской ССР: с древнейших времен до наших дней*. Т 1. / глав. ред. Я. С. Гросу; АН Молдавской ССР, Кишинев, Штиинца, 1976, 434 с.

studentilor de la Secția cu frecvență redusă, „ceia ce genera critici din partea studenților aflați la studii prin corespondență”¹⁰. Vom menționa că la începutul anilor 1960 unul din autorii prezentului articol (DD) a coordonat seminarele la P. Sovietov „Istoria statului și dreptului a URSS”. În cadrul ședinței din 20 aprilie 1983 a Catedrei disciplinelor de stat și drept ale Facultății de Juridică a Universității de Stat din Chișinău a fost propus Consiliului științific al Universității pentru obținerea titlului de profesor universitar. Consiliul științific, întrunit la 18 mai 1983, au votat în unanimitate (31 de voturi) pentru acordarea acestui titlu didactic. La fel, a avut o recomandare favorabilă și din partea conducerii Institutului de Istorie al Academiei de Științe a RSSM. Peste un an, titlul i-a fost confirmat de Comisia Superioară de Atestare de sub egida Sovietului de Miniștri a URSS¹¹.

La 29 decembrie 1988, Consiliul științific al Institutului de Istorie „Iachim S. Grosul” al Academiei de Științe a RSS Moldovenești l-a înaintat pe P. Sovietov în calitate de candidat la titlul de membru corespondent al Academiei la specialitate „Istoria URSS”¹². A fost susținut în obținerea acestui înalt titlu de Ghenadi Litavrin, Valentin Ianin și Anatoli Novoselțev, membri corespondenți ai Academiei de Științe a URSS; de conducerea Institutului de Istorie al URSS, Institutului de Slavistică și Balcanistică și Comisia de Arheografie din cadrul Academiei de Științe a URSS; de Institutul de Istorie al Academiei de Științe din RSS Belarus; de Universitatea de Stat „I.I. Franko” din Lvov; de Ministerul Învățământului Public al RSSM¹³. Prin Hotărârea din 19 mai 1989 a Adunării Generale a Academiei de Științe a RSSM Pavel Sovietov a fost desemnat în calitate de membru corespondent¹⁴.

Este interesantă viziunea lui Pavel Sovietov referitoare la dezvoltarea științei: „Știința nu se dezvoltă în mod uniform. În fiecare ramură științifică, în funcție de evoluția ei internă, immanentă, pe primul plan sunt scoase probleme de a căror soluționare depinde descoperirea caracterului conceptual pentru știința dată în ansamblu. Însă, pe lângă legitățile interne de dezvoltare, scoaterea acestor probleme în prim-plan este de-

¹⁰ Ion Eremia (coord.), Liliana Rotaru, Valentin Tomuleț, Pavel Cocârlă ș.a., *Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și materiale*, Vol. II, Chișinău, Centrul Editorial-poligrafic al USM, 2019, doc. 156, p. 252.

¹¹ Arhiva Universității de Stat din Moldova (AUSM), F. 1, inv. 8, d. 1185, ff. 72-73, 97-100.

¹² ACAȘM. Dosarul personal al m. c. Pavel Sovietov, inv. 7903, f. 2.

¹³ *Ibidem*, ff. 27-39.

¹⁴ *Ibidem*, ff. 50-51.

terminată și de factorii ce țin de necesitățile societății. Convergența lor poate fi considerată drept o coincidență ideală, fericită, care nu se întâlnește frecvent în toate ramurile științei mondiale și care permite, vorbind într-un limbaj modern, să se realizeze un salt în știință (acest lucru se întâmplă mai des în așa-numitele științe exacte – matematică, fizică etc.). În științele sociale, astfel de coincidențe – crearea de către un savant a unor lucrări progresiste și existența unei necesități sociale pentru lucrările acestuia – întâmpină rezistența conjuncturii politice, care ar putea să nu fie interesată de noi concepții¹⁵.

În pofida faptului că nu a avut o pregătire clasică în domeniul istoriei, a beneficiat de cunoștințele sale juridice pentru a emite formulări precise a unor procese istorice. Din perspectivă științifică, este considerat fondator al școlii științifice a tipologiei societății medievale din Moldova și din Europa de Sud-Est, fapt ce a permis evitarea tratării unilaterale a unor procese istorice. Este semnificativ faptul că are interpretări teoretice referitoare la tipologia societății feudale în ansamblu, și cele referitoare în mod special la Moldova. Concomitent, spre sfârșitul activității sale Pavel Sovietov a revenit la tematica juridică, care l-a interesat încă la începutul cercetării sale: rolul dreptului cutumiar în diferite sfere ale vieții societății Moldovei medievale. El elaborează monografia „Schițe de istorie a dreptului cutumiar și a legislației din Moldova medievală” (în limba rusă, publicată postum)¹⁶.

Cercetările lui P. Sovietov au fost expuse în referate prezentate la congrese, conferințe și simpozioane științifice organizate la Chișinău, Moscova și București, precum și în capitala republicilor unionale din partea de vest a URSS. În ciuda faptului că a avut invitație pentru a participa la manifestări științifice occidentale, coordonate de corifeii ai științei istorice (de exemplu, Fernand Braudel), organele diriguitoare nu i-au permis această deplasare¹⁷.

A realizat stagii de cercetare în România (1960, 1968, 1971, 1973–1974, 1978, 1980, 1982, 1985), Bulgaria (1974)¹⁸. De exemplu, prin dispoziția din 22 decembrie 1960 a Prezidiului AȘ a URSS, cercetătorii științifici stagiați de la Institutul de Istorie a Filialei Moldovenești ai Academiei de Științe a URSS Alexandru Moșanu, Pavel Sovietov și Iacov Copanaschi au fost

¹⁵ Andrei Galben, *op. cit.*, p. 84.

¹⁶ Revista „Stratum plus”, 2001.

¹⁷ Andrei Galben, *op. cit.*, p. 81.

¹⁸ ACAȘM. Dosarul personal al m. c. Pavel Sovietov. I. 7903, f. 5.

delegați în Republica Populară Română ca pe parcursul unei „perioade de patru săptămâni să adune materiale referitoare la istoria Moldovei și a României”¹⁹.

Pavel Sovietov a fost: membru al Colegiului de redacție al publicației «Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы» („Anuarul privind istoria agrară din Europa Orientală”). În această publicație științifică au fost editate lucrările Simpozionului Unional de Istorie Agrară din Europa de Est (1959–1988); membru al Colegiului de redacție al mai multor lucrări de sinteză editate de Institutul de Istorie a AȘ a RSS Moldovenești („Istoria RSS Moldovenești”, vol. I, 1967; „Istoria economiei naționale a RSS Moldovenești. Din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre, 1984; „Schیțe de istorie politică externă a Principatului Moldovei (ultima treime a sec. al XIV-lea – începutul sec. al XIX-lea, 1987”); membru al Redacției Principale a „Enciclopediei Sovietice Moldovenești” și cel al Colegiului de Redacție al enciclopediei „Literatura și arta” etc.²⁰.

Pe parcursul a mai mulți ani s-a implicat activ în organizarea științei în RSS Moldovenești, îndeplinind diferite funcții în acest sens: secretar științific al Secției de Științe Sociale al AȘ a RSSM (1964); președinte adjunct al Consiliului științific „Relațiile slavo-volohilor și formarea poporului moldovenesc” (1970–1980), președinte al Consiliului științific „Legitățile dezvoltării istorice și schimbările formațiunilor” (1978–1991).

Vom menționa și unele momente legate de viziunile lui Pavel Sovietov referitoare la atitudinea sa față de regimul comunist al URSS, din memoriile unui coautor al prezentului studiu (D.D.). Această poziție a parcurs o anumită evoluție. Mediul familial și cel școlar sovietic l-au educat în spiritul ideologiei comuniste, a atitudinii de clasă și a „prieteniei popoarelor”.

O primă dezamăgire în idealurile comuniste s-a produs, după cum am menționat supra, în timpul în când exercita funcția de adjunct al procurorului raionului Strășeni.

O a doua dezamăgire a avut loc în urma invaziei militare a trupelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia în vara anului 1969. Chiar la prima informație după intervenție, Pavel Sovietov a declarat „S-a terminat cu patria comunismului, Uniunea Sovietică – țara agresorilor”. Convingerea în această apreciere i-a fost confirmată și de relatarea colegei

¹⁹ *Idem*. F. 1, i.1/2, d. 66, f. 182.

²⁰ *Membrii Academiei de Științe a Moldovei: Dicționar. 1961–2006 / Academia de Științe a Moldovei / Colecția Academica. Chișinău, Știința, 2006, pp. 258–260.*

sale Elena Martânovna Podgradskaia, originară din Cehoslovacia, care în timpul vizitei la părinți a fost martoră a ororilor invadatorilor sovietici în orașul ei natala Trnova²¹.

În continuare, Pavel Sovietov a menținut relații prietenești cu istoricii ruși ce împărtășeau viziuni dizidente (Vladimir Koroliuk, I. Nazarov ș.a.). Îi reproșa constant mamei sale despre politica de restricționare a „comuniștilor săi”. A evitat să se alinieze campaniei antiromânești dezlănțuite pe parcursul anilor 1970. Cu mare plăcere realiza stagii de cercetare în România, unde își amintea cu nostalgie de anii copilăriei, se întâlnea cu rude și întreținea relații de cooperare științifică cu istorici români.

Activitatea de organizare a științei a lui Pavel Sovietov s-a desfășurat nu fără anumite reproșuri din partea unor colegi. Astfel, a fost criticată poziția sa din Consiliul științific „Relații slavo-volohe”, unde a susținut adversarii concepției despre prezența în sec. X-XIII la est de Carpați a unei populații romanice alături de slavi, promovate de arheologul Ion Hâncu și susținute de acad. Artiom Lazarev. Această poziție a lui Pavel Sovietov l-a indignat pe colegul și coautorul unor lucrări: Pavel Dmitriev, care i-a reproșat direct că a ocupat o poziție antiștiințifică în interesul politic. Abandonând cooperarea științifică cu Pavel Sovietov, Pavel Dmitriev a fondat în Institut un sector nou – Istoria satelor și orașelor Moldovei. În anii 1980 discipolul lui Pavel Sovietov – Pavel Parasca a declarat public că mentorul său a stabilit un „monopol” asupra științei, împiedicându-i să-și promoveze propria viziune asupra formării statului moldovenesc.

Cercetătorii Sectorului istoria satelor și orașelor Moldovei îi reproșau lui Pavel Sovietov că ar fi susținut hotărârea promovată la sfârșitul anilor 1970 de directorul Vladimir Țaranov de a lichida acest sector condus de Pavel Dmitriev sub pretextul că nu prezintă o autentică unitate de cercetare științifică. Aceste reproșuri au fost făcute publice în presă de Ion Hâncu și Pavel Parasca spre sfârșitul anilor 1980, atunci când Pavel Sovietov a candidat la titlul academic de membru corespondent al Aca-

²¹ Vezi: Demir Dragnev, Ion Valer Xenofontov, De la operator radio militar la profesor universitar: Elena M. Podgradskaia. În: „Patrimoniul de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine”, conferință științifică internațională (2021; Chișinău). Patrimoniul de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine = Yesterday's heritage – implications for the development of tomorrow's sustainable society = Наследие прошлого – вклад в развитие стабильного общества в будущем: Conferință științifică internațională consacrată Zilei internaționale a femeilor cu activități în cercetare, Chișinău, 11-12 februarie 2021 / com. șt.: Liliana Condraticova, Iași-Chișinău, 2021, p. 21.

demiei de Științe a RSSM²². Asemenea critici sau adesea denunțuri anonime erau larg răspândite în anii restructurării gorbacioviste, indiferent dacă ele erau veridice sau nu, adesea erau provocate de lipsa unor noi principii în relațiile intercolegiale, caracteristice societății democratice.

La sfârșitul anilor 1980 – începutul anilor 1990 deși Pavel Sovetov rămânea neutru față de mișcarea națională la care participau colegii și discipolii său, totuși n-a acceptat nici viziunile retrograde, promovate de unii istorici și jurnaliști șovini. El a întâmpinat cu satisfacție căderea regimului comunist declarând că era în așteptarea acestui eveniment. Se pregătea împreună cu angajații sectorului pe care îl conducea să organizeze cercetări de pe poziții general umane, dar... la 28 iulie 1991 a plecat subit din viață.

A lăsat drept urmașă pe fiica Elena (1968), instruită la Școala Nr. 1 din Chișinău (în prezent, Liceul Teoretic Româno-Francez „Gh. Asachi”) și cu studii superioare în domeniile juridic și limbi străine la Universitatea de Stat din Chișinău, actualmente funcționară la Departamentul Vamal Chișinău și pe nepoata Ina, absolventă al aceluiași Liceu și cu un masterat în Franța în domeniul limbilor franceză și engleză, în prezent profesoară de limbi străine. Palmaresul științific al cercetătorului istoric și jurist însumează cca 130 de publicații științifice și de popularizare a științei (cu un volum total de peste 260 de coli de autor, inclusiv cca 60 coli de autor în lucrări individuale). A avut publicații științifice apărute la Chișinău, București, Moscova, Tallinn. Este mentorul științific al mai multor doctori în științe istorice și juridice: Andrei Eșanu, Pavel Parasca, Gheorghe Gonța, Nicolae Russev, Elena Aramă, Andrei Galben, L. Vlasova, I. Kneazski, Dumitru Grama, N. Ceaplighina. A fost dublu laureat al Premiului de Stat al RSS Moldovenești în domeniul științei (1972, 1983), deținător al Medaliei „Pentru vitejie în muncă” (1970), Insignelor „Învingător al întrecerii socialiste” (1975, 1978). Distins cu Diploma de Onoare a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești (1987), de două ori premiat al Prezidiului Academiei de Științe a RSS Moldovenești.

²² Молодежь Молдавии, 6 мая 1989; Молодежь Молдавии, 13 мая 1989.

Anexă.

IMAGINI²³

Profesorul Damian Bogdan (Universitatea din București) în delegație la Chișinău pentru a consulta colectivul de editori a documentelor medievale. De la stânga la dreapta: Eugen Russev, Pavel Sovietov, Demir Dragnev, Damian Bogdan, Nikolai Mohov, Vasile Coroban, 1960

Cercetătorii Demir Dragnev, Pavel Sovietov și istoricul clujean Radu Harhoi la „Biserica Neagră” din or. Brașov, 1973

²³ ACAȘM.

Cercetători științifici laureați ai Premiului de Stat. De la stânga : m.c. Eugeniu Russev, acad. Nicolae Frolov, acad. Artiom Lazarev, m.c. Semion Afteniuc, acad. Iachim Grosul, m.c. Pavel Sovietov, m. c. Nikolai Mohov, m. c. Chiril Stratievski, dr. hab. Dmitri Șemeakov, dr. hab. Iziaslav Levit, 1976. Arhiva Națională a Republicii Moldova

M. c. Pavel Sovietov, m. c. Vladimir Țaranov, dr. hab. Demir Dragnev și dr. hab. Lucheria Repida la o volantă în direcția Institutului de Istorie, octombrie 1986

Pavel Sovetov (1927–1991): a lawyer between historians

Pavel Sovetov, with studies in the legal field, although he did not have a classical training in the field of history, manifested himself fully in this scientific field. Soviet medievalist V. Koroliuk characterized Pavel Sovetov as “a brilliant self-taught man”. He is considered the founder of the scientific school of the typology of medieval society in Moldova and South-Eastern Europe, a consideration that allowed the avoidance of unilateral treatment in the perimeter of historical research. Among the topics addressed were the socio-economic dynamics of law in medieval Moldova. It is significant that it has theoretical interpretations regarding the typology of feudal society as a whole, and those regarding Moldova in particular. The foundation of these visions lies in the connection between state and private property. For the first time, it presented a new model of agrarian development and the medieval social structure in Moldova.

Keywords: lawyer, historian, education, science, Pavel Sovetov, Moldovan RSS.

Demir DRAGNEV

membru-corespondent al Academiei de Științe din Moldova
doctor habilitat în istorie, profesor universitar
Institutul de Istorie, Ministerul Educației și Cercetării
e-mail: demir.dragnev@gmail.com

Ion Valer XENOFONTOV,

doctor în istorie, conferențiar universitar
Facultatea de Istorie și Filosofie,
Universitatea de Stat din Moldova,
e-mail: ionx2005@yahoo.com

Iulia MALCOCI
Ion Valer XENOFONTOV

UN SAVANT SUB TREI REGIMURI: ACADEMICIANUL NICOLAE CORLĂTEANU (1915–2005)

Academicianul Nicolae Corlăteanu s-a născut la 14/27 mai 1915 în satul Caracui, județul Chișinău (azi raionul Hâncești), Basarabia, Imperiul Rus¹. În Fișa personală, completată la 26 septembrie 1946, scrie că este «молдаванин» (moldovean) și provine dintr-o familie de țărani, care până la revoluție se ocupau de activități agricole. Referitor la ocupațiile părinților după revoluție nu scrie nimic. În *Autobiografia* sa notează că părinții săi aveau 6 ha de pământ, imobil, considerăm obținut în urma reformei agrare.

Tatăl său a murit în 1937. După absolvirea școlii primare din satul natal (1926) a studiat la Școala Medie din Cărpineni (1927), apoi Liceul „Alexandru Donici” din Chișinău (1934)². În același an, a fost admis la Facultatea de Litere și Filosofie (specialitatea *Filologia română*) și la Facultatea de Drept ale Universității din Cernăuți. În 1936–1937 a făcut serviciul militar în Armata Română, continuând apoi studiile. În 1939 a susținut teza de licență în drept cu calificativul *Magna cum laude*, iar în 1940 – licența în litere³. Într-un document eliberat în 1941 de Universitatea din Cernăuți în limba ucraineană se notează că Nicolae Corlăteanu a absolvit „fosta universitate românească”, Facultatea de Filologie și Filosofie, susținând teza de licență cu tema *Codicele Voronețean și Apostolul românesc al lui Coresi*, precum și Facultatea de Drept cu Diplomă cu mențiune.

După absolvire a realizat practica la Colegiul de Avocați din Chișinău, iar în anul de studii 1940–1941 a predat „limba moldovenească” în clasele superioare la școala feroviară din Ocnița.

În timpul evacuării a activat (17 august 1941 – 11 februarie 1942) la Școala Feroviară nr. 17 la stația Balașov a căii ferate Penza în calitate de profesor de limbă germană. Considerăm necesar de a menționa că în fișa personală completată în 1946 la punctul „Cunoașterea limbilor străine și

¹ Academicianul Nicolae Corlăteanu, Dosarul personal nr. K-23. F. 1, i. 1238. Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei.

² Nicolae Corlăteanu, *Așa am trecut până acum prin viață, Schiță biobibliografică*, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, 2000, p. 205.

³ *Membrii Academiei de Științe a Moldovei. Dicționar 1961–2006*, Chișinău, Știința, 2006, pp. 48-50.

limbilor popoarelor URSS” scrie: poloneză, franceză, română, moldovenească, rusă. Limba germană nu este menționată, însă la punctul „Munca efectuată de la începutul angajării (inclusiv serviciul militar)” scrie că a predat limba germană la stația Balașov, afirmație susținută și mai târziu în lucrările sale. În Fișa personală completată în 1966 scrie că posedă limbile română, franceză, rusă, ucraineană.

În februarie 1942 a fost înrolat în rândurile Armatei Roșii și transferat la Nijni Taghil, regiunea Sverdlovsk, la Uzina de Tancuri nr. 183, unde a lucrat până la 20 noiembrie 1943 în calitate de controlor superior al calității producției fabricate⁴. La 25 noiembrie 1943, la solicitarea Comisariatului Popular al Învățământului (Наркомпрос) a plecat la Buguruslan, unde a fost angajat în calitate de cercetător științific superior la Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în domeniul Istoriei, Economiei, Limbii și Literaturii, evacuat la Buguruslan, regiunea Orenburg, Rusia, fiind înscris și la doctorat (aspirantură) cu frecvență redusă la Universitatea din Moscova. La acest institut a activat până la 18 noiembrie 1946.

Din 20 septembrie 1946 prin Ordinul nr. 106 din 30 septembrie 1946 al Universității de Stat din Chișinău este angajat în calitate de lector superior la Catedra de limbă și literatură moldovenească cu un salariu lunar de 1.200 ruble. La 18 noiembrie a aceluiași an scrie o cerere pe numele rectorului universității Ivan Leonov pentru a fi numit prin cumul conferențiar (docent) universitar interimar la aceeași catedră. De la 15 octombrie 1946 prin ordinul nr. 165 din 29.X.1469 este numit temporar șef interimar al catedrei cu un adaos lunar de 20 % de la salariul stabilit.

La 27 martie 1947 rectorul universității se adresează Ministerului Învățământului Superior al URSS, solicitând, că din lipsa de cadre care ar preda limba și literatura moldovenească, să i se acorde lui Nicolae Corlăteanu titlul de conferențiar universitar (docent). Se spunea că în curând Nicolae Corlăteanu va termina teza de doctorat. Acest titlu i-a fost acordat abia la 3 martie 1956 la Catedra de limbă și literatură moldovenească.

Pentru munca conștiincioasă depusă pentru organizarea Universității de Stat și cu prilejul celei de a XXX-a aniversare a Revoluției din Octombrie i-au fost aduse mulțumiri. Prin Ordinul nr. 18 din 28 ianuarie 1948 este transferat pe 0,5 norme în calitate de cadru didactic (în scopul susținerii examenelor la doctorat – minimum de candidat), fiind lăsat șef interimar al catedrei cu un salariu lunar de 840 ruble.

⁴ Se menționează că datele sunt luate preponderent din dosar, la alte surse se face corespunzător referință, întrucât, de exemplu, în primele două surse sunt depistate inexactități, cum ar fi termenul înrolării în Armata Română ș.a.

Prin Ordinul nr. 65 din februarie 1949 i se acordă un concediu (25 februarie – 20 mai 1949) pentru a susține examenele de doctorat și a finaliza teza corespunzătoare. Mai mult probabil, în acea perioadă Nicolae Corlăteanu activa și în cadrul Institutului de Istorie, Limbă și Literatură a Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a AȘ a URSS, deoarece în Dosar este anexat ordinul nr. 10 din 31 ianuarie 1949 al Institutului (director Ion Ceban) prin care se interzice de la 1 februarie ca tovarășul Nicolae Corlăteanu să mai activeze prin cumul în alte organizații, deoarece aceasta se răsfrânge asupra activității Sectorului de limbă și literatură. Într-adevăr, în dosar se află o adeverință din 1 septembrie 1948 prin care se confirmă că Nicolae Corlăteanu activează în acel institut la Sectorul de limbă și literatură din septembrie 1943 în calitate de cercetător științific superior.

La 17 februarie 1949 se adresează rectorului cu o scrisoare în care descrie rezultatele activității sale la universitate și informează că a convenit cu Universitatea de Stat din Kiev ca lucrarea „Современный молдавский язык/Limba moldovenească contemporană” (curs de lecții cu un volum de 20 coli de tipar) să fie prezentată pentru a obține gradul de doctor (candidat) în filologie. La 1 septembrie 1949 a fost eliberat din funcția de șef de catedră prin Ordinul universității nr. 336 din 14 septembrie 1949. Probabil, Ministerul Învățământului Superior al URSS nu a fost la curent cu acest ordin întrucât în dosar este anexat extrasul din Ordinul nr. 1358 din 20 octombrie al ministerului prin care i se exprimă recunoștință șefului Catedrei de limbă și literatură moldovenească Nicolae Corlăteanu cu prilejul aniversării a 25-a a RSS Moldovenești și pentru merite la crearea universităților. De fapt, se considera aniversarea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, care nu mai exista. În RSS Moldovenească puterea sovietică a fost instalată după „marea eliberare” din 1940⁵.

⁵ În interviul profesorului universitar Boris Vizer (06.03.1928–02.03.2017) intitulat „Eu am instalat Puterea Sovietică în Basarabia”, dat redactorului-șef adjunct la ziarul Jurnal de Chișinău Ilie Gulca și publicat la 19 decembrie 2013, se spune că în 1957, URSS marca 40 de ani de la Revoluția Socialistă din Octombrie. Această aniversare urma să fie sărbătorită în toate republicile uni-onale, însă în Basarabia Puterea Sovietică se instalase de fapt la 28 iunie 1940. În iunie 1957 la Chișinău a fost organizată o conferință, privind instaurarea Puterii Sovietice în RSS Moldovenească, condusă de Isaak Miș (1896–1991), șeful Sectorului „Revoluția din Octombrie” al AȘ a URSS. Nu s-a ajuns nici la o concluzie. Istoricii moldoveni au fost obligați să stabilească această dată. La 3 noiembrie 1957, B. Vizer, care era doctorand (aspirant) la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Academiei de Științe a RSS Moldovenești, Sectorul „Revoluția din Octombrie și construcția socialismului în Moldova” a participat la ședința la care prin vot a fost stabilită data instaurării puterii sovietice în Basarabia – 1 ianuarie 2018, dată ce „a căpătat statut de pagină de evanghelie”. Ilie Gulca, *Boris Vizer: „Eu am instalat Puterea Sovietică în Basarabia”*, În: *Jurnal de Chișinău*, 19 decembrie 2013. Vezi și Sergiu Musteață, *Interviu cu prof. univ. dr. hab. Boris Vizer – a fi istoric în RSS Moldovenească*, În: Sergiu Musteață (coord.), *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții rețele sociale, biografii*, Chișinău, Arc, 2017, pp. 259-60.

La 23 noiembrie 1949 (potrivit scrisorii lui Nicolae Corlăteanu) a susținut teza de doctorat la Universitatea de Stat „Taras Șevcenko” din Kiev cu tema „Limba moldovenească contemporană” (eseu), iar la 24 iunie 1950 Comisia Superioară de Atestare a Ministerului Învățământului Superior al URSS i-a conferit gradul de doctor (candidat) în filologie. Universitatea de Stat din Chișinău prin Ordinul nr. 7 din 7 ianuarie 1950 îi stabilește din 3 decembrie 1949 (data când Consiliul Universității din Kiev i-a acordat gradul corespunzător) un salariu lunar de 1.400 ruble lui Nicolae Corlăteanu pentru o jumătate de normă ca deținând gradul de doctor (candidat) în filologie. Menționăm că Nicolae Corlăteanu nu întârzie niciodată să solicite mărirea salariului, fie în legătură cu vechimea în muncă, fie cu gradele sau titlurile primite. În cadrul Catedrei de limbă și literatură a Universității de Stat din Chișinău a predat cursuri generale și speciale privind limba și literatura moldovenească și „latina norodnică”, muncind 42 de ani: șef de catedră interimar (1946–1949), prin cumul lector superior conferențiar și profesor titular până în 1988. Concomitent, a fost șef al Sectorului de Limbă și Literatură al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS (1950–1958), director adjunct al Institutului de Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS (1958–1961), director al Institutului de Limbă și Literatură al AȘ a RSS Moldovenești (1961–1969), șef al Sectorului Gramatică a aceluiași Institut (1969–1990), cercetător științific principal la Institutul de Lingvistică al AȘM (1991–2005). Astfel, anual rectoratul se adresa în organizațiile corespunzătoare cu solicitarea de a-i permite lui Nicolae Corlăteanu, precum și altor specialiști (Faina Cojuhari, Andrei Borșci, Nikolai Mohov), să activeze prin cumul.

În perioada 1945–1961 a scris peste 100 de lucrări științifice și articole de popularizare a științei. A alcătuit programe la disciplina Limbă moldovenească pentru clasele a V-a – a VII-a ale școlilor cu predare în limba moldovenească (coautor I. D. Ceban), manuale de limbă moldovenească pentru școlile moldovenești de maturi (coautor Eugeniu Russev), programa și manualul de limbă moldovenească pentru școlile activiștilor de partid sovietici (coautor Eugeniu Russev). Împreună cu Eugeniu Russev a scris „Culegere de exerciții la sintaxa și punctuația limbii moldovenești” (a cunoscut cinci ediții, 1947–1952), „Culegere de exerciții la morfologia limbii moldovenești” (a cunoscut cinci ediții, 1947–1952), programele cursurilor „Literatura moldovenească veche” (1947) și „Limba moldovenească contemporană” (1948, 1951) pentru instituțiile de învățământ superior ș.a., iar lucrarea „Crestomație la folclorul și limba moldovenească

veche” a cunoscut opt ediții (1948–1955). Nicolae Corlăteanu este autorul lucrărilor „Limba Moldovenească – limbă a poporului moldovenesc” (manuscris, 1945) și „Începutul scrierii în limba moldovenească” (1945⁶, 1947–1948, a apărut în limba moldovenească și în limba rusă în culegerile de articole ale Bazei Moldovenești). În Dosar la aceste două lucrări se găsesc recenziile profesorului M. Serghievski⁷, scrise în septembrie 1945. Ambele, cu mici obiecții și propuneri, au fost recomandate pentru tipar, însă prima lucrare nu este inclusă în lista de lucrări ca fiind tipărită. În 1954 au apărut „Dicționarul rus-român” (46 000 de cuvinte)⁸ și „Dicționarul rus-moldovenesc” (61 000 de cuvinte)⁹.

Din imagine se poate observa că în acel timp în așa-zisul alfabet moldovenesc se utiliza litera «Щ» (Борщ), dispărută ulterior. După o mică consultare a acestor dicționare nu e greu de constatat că marea deosebire între limba română și cea moldovenească constă în utilizarea alfabetului chirilic la cea din urmă, precum și, mai ales, în ortografierea cuvintelor. În cele ce urmează vom aduce câteva exemple:

Tabelul nr. 1

Deosebirea cuvintelor doar prin alfabetul utilizat

Limba rusă	Limba română	Limba moldovenească
абажур	abajur	abajur
абсурд	absurd	абсурд
аванс	avans	аванс
родина	patrie	патрие
мама	mamă	мамэ
отец	tată	татэ
рябчик	găinușă	гэинушэ
сирень	liliac	лилияк
слупить	a coji, a jupui	а кожи, а жупуи
слух	auz	ауз
фехтовать	a face scrimă	а фэсе скримэ

⁶ Nicolae Corlăteanu, Începutul scrierii în limba moldovenească. În: *Moldova Socialistă*, 16–18 octombrie, 1945.

⁷ M.V. Serghievski (1892–1946), filolog rus, doctor habilitat în filologie. Unul din fondatorii limbilor romanice în URSS. Lucrările sale se referă la bazele lingvisticii romanice, istoria limbii române și a limbii franceze, dar și a dialectologiei româno-moldovenești. A fost preocupat de istoria limbii germane, dar și de dialectele limbii țigănești (romani) și a limbii grecești moderne.

⁸ *Русско-румынский словарь*, составители Н.Г. Корлэтеану и Е.М. Руссев, 46 000 слов, Москва, Госиздат иностранных и национальных словарей, 1954.

⁹ *Dicționar ruso-moldovenesc*, sub redacția lui A. T. Borșci, N. G. Corlăteanu, E. M. Russev, 61 000 cuvinte, Moscova, Editura de Stat de Dicționare Străine și Naționale, 1954.

Tabelul nr. 2

Deosebirea cuvintelor prin ortografiere

Limba rusă	Limba română	Limba moldovenească
айва	gutuie (fruct), gutui (pom)	гутые (фрукт), гутый (пом)
силос	siloz, nutreț, furaj	СИЛОС
глаз	ochi	ОКЪ

Tabelul nr. 3

Deosebirea cuvintelor prin utilizarea regionalismelor

Limba rusă	Limba română	Limba moldovenească
абзац	alineat	абзац
абрикос	caisă	абрикоасэ
арбуз	pepene verde, lubeniță	харбуз
кукуруза	porumb	попушой
ребенок, ~ грудной	copil, ~ sugaci	копил, ~ де цыцэ, прунк
яблоко, ~ раздора	măr, ~ discordiei	мэр, ~ дизбинэрий

Din cauza inventării „limbii moldovenești”, specialiștii se confruntau periodic de anumite dificultăți de scriere, dar și de pronunție. De exemplu, pentru cuvintele de genul *aborigen* – *аборижен*, *argint* – *аржинт*, *lege* – *леже*, *margine* – *маржинэ* în alfabetul chirilic nu se găsea echivalentul sunetelor „ge” și „gi”, astfel, fiind introdusă mai târziu în „limba moldovenească” litera «ж» cu căciuliță, asemănătoare cu „ă”. Deci, limba se cerea venită acasă.

Desigur, la alcătuirea dicționarului s-a lucrat câțiva ani, deoarece în caracteristica eliberată la 27 septembrie 1950 de rectorul Universității de Stat din se spune că „tovarășul Corlăteanu este unul din redactorii „Dicționarului rus-moldovenesc”... Această lucrare are o mare însemnătate politică și culturală în viața RSSM”. Cât privește cultura nici nu mai vorbim, dar însemnătatea politică nu o punem la îndoială. În continuare, aflăm că „La însărcinarea Ministerului Învățământului Superior al URSS Catedra de limbă și literatură moldovenească sub conducerea tovarășului Corlăteanu cu succes a dus la bun sfârșit alcătuirea programele de învățământ la limba moldovenească contemporană, literatura clasică moldovenească, folclorul moldovenesc și a cursului practic la limba moldovenească pentru secția moldovenească a Universității de Stat din

Chișinău și instituțiilor de învățământ superior din republică”. Tot acolo găsim „Tovarășul Corlăteanu N. G. lucrează foarte mult pentru ași îmbunătăți nivelul politico-ideologic”.

Cu prilejul aniversării de 10 ani de la fondarea Universității de Stat din Chișinău și, mai ales, pentru faptul că activitatea catedrelor „vizează studierea forțelor productive ale istoriei și culturii RSS Moldovenești” Ministerul Învățământului Superior al URSS prin ordinul nr. 1139 din 23 noiembrie 1955 „a ordonat să fie exprimată recunoștința/приказываю (s.n.) объявить благодарность” mai multor cadre didactice, inclusiv șefului Catedrei de limbă și literatură moldovenească Nicolae Corlăteanu. În 1960, pentru munca ireproșabilă, numele lui Nicolae Corlăteanu a fost înscris în Cartea de Onoare a universității.

În lista lucrărilor denumirea acestora este dată în limba rusă și doar după sursa în care sunt publicate poți determina în ce limbă au fost scrise: revistele (jurnalele) „Octombrie” sau „Octiabri”, „Învățătorul Sovietic”, „Țăranul Sovietic”, „Voprocî iazâkoznanîa”, „Nistrul”, „Limba și literatura moldovenească”, precum și gazetele (ziarele) „Moldova Socialistă” sau „Sovetskaia Moldavia”, „Învățătorul Moldovei” etc. Până și lucrările publicate în România sunt date în limba rusă sau și traduse în rusă: „Izucenie sușcestvitelinâh v „Scazcah” I. Creangă” (Limba română nr. 3, 1959, București), „În jurul unei controversate filologice” – rus. В связи с одним филологическим спором (Studii și cercetări lingvistice, XI, nr. 3, 1960, București) etc. În culegerile „Ученые записки” (Серия филологическая) ale Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a URSS articolele sunt publicate fie în limba rusă, fie în cea „moldovenească”.

Nicolae Corlăteanu clasifică etimologic grupurile principale de cuvinte din fondul lexical al limbii moldovenești, împărțindu-le în patru grupe: „cu caracter deobște norodnic”, „cu caracter deobște romanic”, a treia grupă de cuvinte „deosebește limba moldovenească și îndeosebi limbile romanice de răsărit de cele de asfințit” și a patra grupă de cuvinte „deosebește limba moldovenească de toate limbile romanice de răsărit”¹⁰. Lucrarea abundă în referințe la lucrarea lui V.I. Stalin¹¹, chiar dacă acesta nu mai era în viață. Interesant e și faptul că drept exemple de

¹⁰ Н. Г. Корлэтеану, Орижина ши дизволтареа историкэ а фондулуй лексикал де базэ ал лимбий модовенешть. În: *Ученые записки Института истории, языка и литературы Молдавского филиала АН СССР*, Том IV и V, Серия филологическая, «Школа советикэ», 1955 г., с. 35-56.

¹¹ И. Сталин, *Марксизмул ши ынтрэбэрилэ лингвистиче*, Кишинэу, 1950.

cuvinte ce fac parte din primul grup aduce substantivele *soare, foc, frate, socru*, dând variantele din diferite limbi (latină, slavonă, greacă, sanscrită etc.) cu excepția limbii române. În a doua grupă aduce ca exemplu o serie de substantive, adjective, numerale, pronume, verbe, adverbe, scriind și varianta în limba română. Nu există deosebire între „limba moldovenească” și limba română, decât în alfabet și ortografiere, ceea ce face o deosebire fonetică între unele dintre acestea: *ноур* – nor, *пепт* – piept, *дежет* – deget, *женункь* – ghenunchi, *пеле* – piele, *епуре* – iepure, *фрасын* – frasin, *сэкарэ* – secară, *зы* – zi, *сарэ* – seară, *сэж* – sec, *галбэн* – galben, *зэче* – zece, *а веде* – a vedea, *а бе* – a bea, *аз* – azi.

Fiind doar doctor (candidat) în filologie și cercetător științific superior la specialitatea „Limba moldovenească” (titlu obținut în mai 1956), Nicolae Corlăteanu este inclus în lista viitorilor membri ai AȘ a RSS Moldovenești. Astfel, prin Hotărârea nr. 325 din 1 august 1961 a Sovietului de Miniștri al RSS Moldovenești „Cu privire la aprobarea membrilor titulari și a membrilor corespondenți ai AȘ a RSS Moldovenești”, lui Nicolae Corlăteanu i-a fost aprobat titlul de membru corespondent al unei academii inexistente, căci AȘ a RSS Moldovenești urma să fie înființată abia a doua zi la 2 august, acest eveniment fiind anunțat în sala Teatrului Muzical Dramatic „A.S. Pușkin” (azi, Teatrul Național „Mihai Eminescu”) de președintele Sovietului de Miniștri al RSS Moldovenești A. F. Diordița (1911–1996)¹². La 2 august 1961 Nicolae Corlăteanu a fost ales de către Adunarea Generală a Academiei director al Institutului de Limbă și Literatură al AȘ a RSS Moldovenești.

În februarie 1964 a intrat în rândurile PC al URSS, iar în ianuarie 1965 la Institutul de Lingvistică al URSS a susținut teza de doctor (habilitat) cu tema „Исследование лексической системы молдавского языка 70–90-х г.г. XIX века” (Studiu asupra sistemii lexicale a limbii moldovenești din anii 70–90 ai secolului XIX). Prin Hotărârea din 3 iulie 1965 a Comisiei Superioare de Atestare a Ministerului Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al URSS i-a fost atribuit titlul de doctor (habilitat) în filologie, diploma fiindu-i eliberată la 4 septembrie a aceluiași an.

A fost membru de partid (din 1964), membru al organizației sindicale a lucrătorilor din învățământul superior și a organizațiilor de cercetare științifică.

¹² К. Манолаке, И. Ксенофонтов, Ученые-основатели Академии наук Молдовы. În: *Українська енциклопедистика: матеріали 4-ї міжнар. наук. конф.*, Київ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2015, сс. 48-54.

În același an a fost ales membru titular al Academiei de Științe al AȘ a RSSM. În anul următor aceeași Comisie i-a aprobat titlul de profesor la specialitatea „Limba moldovenească”, eliberându-i atestatul corespunzător la 27 iulie 1966. De la 1 septembrie 1966 prin ordinul nr. 146-III din 5 octombrie al Universității i-a fost stabilit salariul de profesor de 225 ruble pentru 0,5 norme. În 1969 prin ordinul nr. 83-III din 28 mai este angajat la Catedra de limbă moldovenească în calitate de profesor pe o normă întreagă cu salariul lunar de 450 ruble.

De menționat faptul că în perioada sovietică angajaților li se crea convingerea că primesc concediu de muncă doar dacă sunt membri de sindicat profesional. Astfel, în cererea angajaților se scria «предоставить профотпуск», iar în ordinul instituției – «предоставить очередной трудовой отпуск». De fapt «профотпуск» s-ar traduce corect concediu profesional, însă toată lumea îl înțelegea ca „профсоюзный отпуск», ceea ce de fapt ar fi însemnat ieșirea (plecarea) din această uniune. Asemenea documente se găsesc și în dosarul personal al lui Nicolae Corlăteanu.

În caracteristica oferită academicianului Nicolae Corlăteanu de către Academia de Științe a RSSM (președinte Iachim Grosul) la 25 ianuarie 1966 găsim următoarele pasaje: За время пребывания в Институте языка и литературы тов. Корлэтеану Н.Г. проделана значительная научно-исследовательская работа, целиком связанная с научными и практическими нуждами республики (s.n.) в области молдавского языка и литературы/În timpul aflării la Institutul de Limbă și Literatură tov. Corlăteanu N.G. a efectuat cercetări științifice semnificative, în întregime legate de *necesitățile științifice și practice ale republicii* (s.n.), precum și ... исследование Н.Г. Корлэтеану представляет бесспорный научный интерес (s.n.) для истории современного молдавского языка/... cercetarea lui N.G. Corlăteanu este de un *interes științific incontestabil* pentru istoria limbii moldovenești. Cât de utile au fost aceste cercetări pentru „*necesitățile științifice și practice ale republicii*” și cât de incontestabil era „*interesul științific*” ne vorbește însăși academicianul Nicolae Corlăteanu: „Se impune a înțelege cu toții, odată și pentru totdeauna, că încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă literară romanică pe teritoriul fostei RSSM, diferită de cea română, n-au dat și, de fapt, nu puteau da nicidecum rezultatele scontate. Dimpotrivă au dat naștere la discuții infructuoase, pentru că în nici un chip nu se poate ascunde adevărul confirmat istoricește prin unitatea de limbă, literatură, creații artistice. Odată și odată trebuie să ajungem cu toții la

înțelegerea că limba noastră literară trebuie numită cu numele său adevărat – română. Acest lucru nu afectează în nici un fel nici ambițiile, nici orgoliul cuiva, cu atât mai mult independența și suveranitatea statală a Republicii Moldova”¹³.

Academicianul, profesorul Nicolae Corlăteanu cu studii în domeniu la Universitatea din Cernăuți înțelegea destul de bine cât de ridicolă era inventarea „limbii moldovenesti”, dar o contrapunere deschisă putea să-l coste și viața. De aceea s-a străduit să perfecționeze limba, aducând-o cât mai aproape de cea literară. Și în timpul sovieticilor încerca să-și spună punctul de vedere chiar dacă voalat.

Fondator al școlii științifice de lexicologie și gramatică a limbii române în Republica Moldova a publicat cca 600 de lucrări științifice (monografii, studii, dicționare, programe didactice, manuale, crestomații) și alte zeci și zeci de articole în periodice. De o însemnătate științifică aparte se bucură operele editate după 1990: „Vorbirea vie și ortografia” (1991), „Lexicologia” (1992), „Fonetica” (1993), „Răspântii” (Sămașilor și urmașilor închinare) (1995), „Nandrișii: Povestea unui neam bucovinean” (1998), „Așa am trecut până acum prin viață (Schiță biobibliografică)” (2000), „Încadrarea lingvistică în realitățile europene” (2001), „Neologismul în opera eminesciană” (2004) ș.a.

A contribuit la pregătirea cadrelor de înaltă calificare. Sub îndrumarea sa 28 de persoane au susținut teza de doctorat și 18 – teza de doctor habilitat în filologie. A fost un om de litere cu o temeinică pregătire profesională în domeniul filologiei române.

A activat și în viața socială, fiind membru al comisiei CC al PCM privind redactarea traducerilor în limba moldovenească a lucrărilor clasicii marxism-leninismului, membru al Consiliului științific al universității pentru conferirea gradelor științifice, membru al Prezidiului Societății de comunicare culturală cu străinătatea. În caracteristica sa eliberată în 1966 mai găsim că a fost membru al Consiliului științific privind problema complexă „Legitățile de dezvoltarea a limbilor naționale în legătură cu dezvoltarea națiunilor socialiste”. Astfel, constatăm faptul că în profilul ideologi al timpului s-a inventat sintagma de „națiune socialistă”.

Nicolae Corlăteanu a fost membru al Uniunii Scriitorilor și a Uniunii Jurnaliștilor din URSS, deputat în Sovietul Suprem al RSS Moldovenești (circumscripția Chișinău) de legislatura a 9-a (1975–1979). A obținut ti-

¹³ Nicolae Corlăteanu, *Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate*. În: *Limba română*, nr. 4 (22), 1995, pp. 10-19.

tlurile de „Eminent al Învățământului Public” (1965), „Om emerit în Știință” (1975), laureat al Premiului de Stat al RSSM (1979). A fost decorat cu ordinele „Drapelul Roșu de Muncă” (1949), „Lenin” (1988), „Ordinul Republicii” (1995), precum și distins cu Medalia „Dimitrie Cantemir” (2000). Doctor Honoris Causa a Universității de Stat din Moldova (1995). În memoria savantului a fost dezvelită o placă comemorativă pe casa unde a locuit (bd. Ștefan cel Mare și Sfânt”, 159 din Chișinău). Poșta Moldovei, în cadrul seriei de mărci „Personalități ilustre” a emis în 2015 o marcă poștală în valoare de 4 lei cu portretul academicianului și imaginile a trei cărți ale sale.

S-a stins din viață la 21 octombrie 2005 la Chișinău.

În contextul epocii sovietice Nicolae Corlăteanu a fost nevoit să contribuie la inventarea „limbii moldovenești”, având studii de specialitate la Facultatea de Litere și Filosofie (specialitatea *Filologia română*) a Universității din Cernăuți. În contextul mișcării de eliberare națională și a proclamării independenței de stat a Republicii Moldova, după 1990, în *Prefața* la cartea lui Nicolae Corlăteanu „Testament, Cred în izbânda limbii române”¹⁴ de scriitorul și jurnalistul Alexandru Bantoș, este intitulată „Spovedanie în fața propriei conștiințe”, se arată că „după o viață trăită prin vârtejul înstrăinării de neam și țară” academicianul considera că a venit timpul „să recunoaștem tranșant, că teoria celor două limbi și două popoare romanice orientale a fost un sinistru experiment ideologic și că „moldovenismul vulgar” de sorginte rusească și sovietică a sucombat odată și pentru totdeauna cu dispariția imperiului bolșevic”.

În loc de prefață la biobibliografia¹⁵ sa ca o adresare către urmași a scris *Las vouă moștenire ...* (gânduri publicate și în alte ediții), unde spune: „Le doresc învățăceilor mei, cărora m-am strădui să le mențin trează conștiința de neam și care muncesc acum în așezămintele științifice de învățământ, de cultură, în justiție și în instituțiile statului, să contribuie permanent la extinderea și consolidarea adevărului că limba noastră literară, limba exemplară pe care o folosim și o vorbim și o vor folosi și generațiile viitoare, limba lucrărilor literare și științifice, limba din documentele administrative etc. este, precum susține și Academia de Științe a Moldovei, una singură și se numește **Limba Română**, aceeași pentru toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistreni, cei din Banatul sârbesc, din Ungaria, Bulgaria, Rusia, SUA etc.).

¹⁴ Nicolae Corlăteanu, *Testament. Cred în izbânda limbii române* /Biblioteca revistei „Limba Română”, Chișinău, 2010, p. 256.

¹⁵ *Academicianul Nicolae Corlăteanu, Biobibliografie*, Chișinău, Știința, 2006, p. 111.

În această prefață se adresează și celor de la conducerea statului: „cei din fruntea țării sunt chemați să repare greșelile trecutului, de aceea mă adresez lor: fiți mai înțelepți, renunțați la vechile precepte, oficializați adevărul, faceți să dispară dintre noi, pentru totdeauna, „mărul discordiei!” Aici ne întrebăm oare academicianul a avut în vedere „mărul discordiei” pe care în moldovenește l-a „tradus” „mărul disbinării” în Dicționarul rus-moldovenesc (1954)?

Această adresare considerăm că este, de fapt, o destăinuire, aducând în text vorbele înțeleptului Marcus Tullius Cicero: *Ego plus quam feci, facere non possum* (mai mult decât am făcut, n-am putut să fac), încheind cu *Dixi et salvavi animam meam* (Am salvat sufletul meu).

Mii de specialiști au trecut școala universitară a academicianului Nicolae Corlăteanu, fiind elogiati de numeroșii săi discipoli. Printre aceștia se numără academicianul Haralambie Corbu (1930–2021), membrul corespondent Anatol Ciobanu (1934–2016), dr. hab. Anatol Eremia, dr. Maria Cosniceanu ș.a.

A scientist under three regimes: the Academician Nicolae Corlăteanu

Based on the written historical sources, of the specialized literature, is presented the biographical itinerary of the academician Nicolae Corlăteanu. With studies in Romania as a whole, he worked professionally during the Soviet period, participating in the "scientific" justification of the "Moldovan language" within the Moldovan SSR. It manifested itself fully in the university and scientific field, but also in the socio-political one. After 1990, Nicolae Corlăteanu's visions change, rallying to the new historical and scientific realities. The scientific work of academician Nicolae Corlăteanu is to be approached in the context of his time.

Keywords: Nicolae Corlăteanu, academician, "Moldavian language", Romanian language, Romania, Moldovan RSS, Republic of Moldova.

dr. Iulia MALCOCI,
Cercetător științific neafiliat,
iualcoci@yahoo.com

dr. Ion Valer XENOFONTOV,
Facultatea de Istorie și Filosofie,
Universitatea de Stat din Moldova,
str. Alexie Mateevici 60, Chișinău, Republica Moldova,
e-mail: ionx2005@yahoo.com

Anexă.

Imagini¹⁶

Nicolae Corlăteanu: adolescent
și la maturitate

Cercetătorii N. Corlăteanu
și A. Crăciun, 1949

Cercetătorii N. Corlăteanu, E. Rusev și I. Ceban, 1949

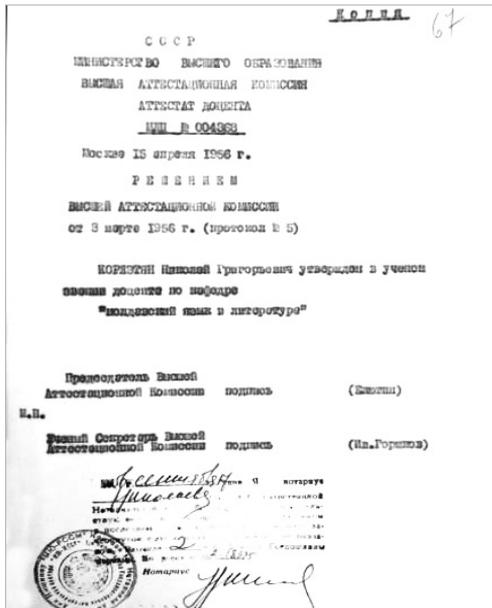
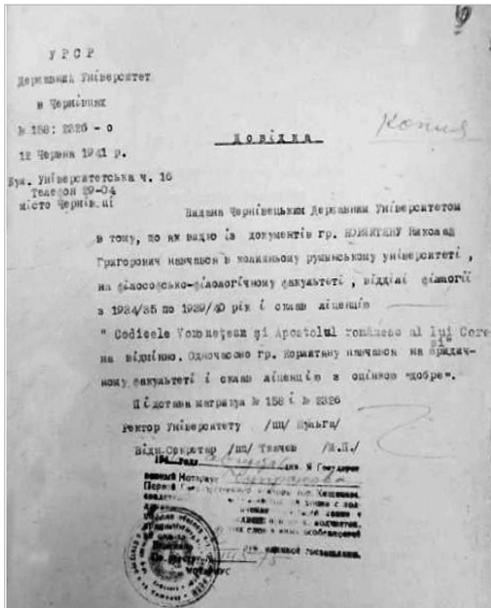
¹⁶ Arhiva a Academiei de Științe a Moldovei.

Cercetătorii N. Corlăteanu și A. Crăciun, 1949

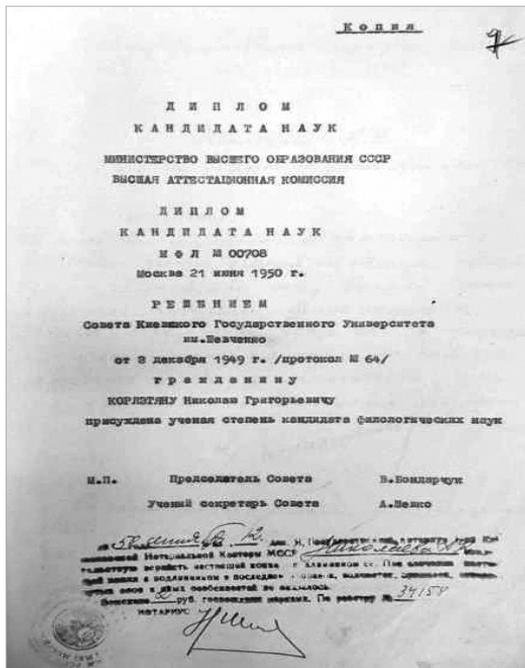

Un grup de cercetători ai Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS (Tadeuș Malinowski, Nicolae Corlăteanu, S. Levit, Nikolai Mohov, Sepri ?), 1958

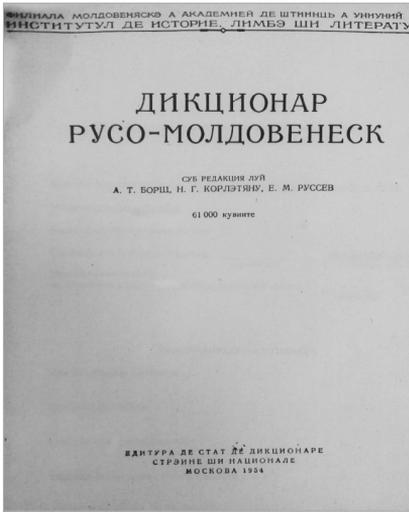

Document eliberat în 1941 de Universitatea din Cernăuți

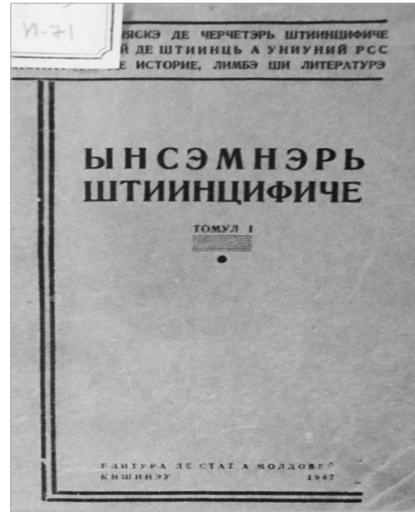
Copia documentului privind conferirea titlului de conferențiar universitar (docent) lui N. Corlăteanu

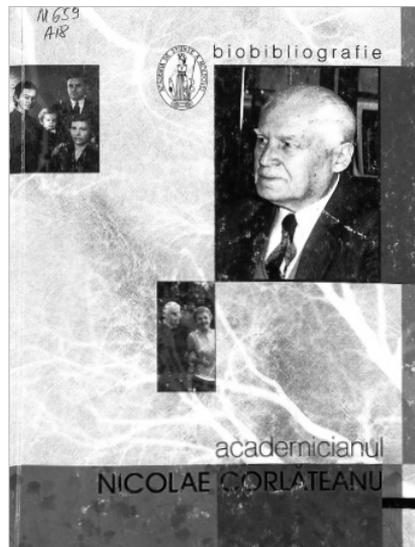
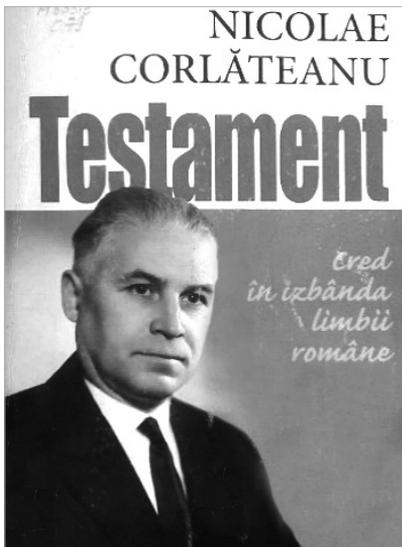
Copia Diplomei de doctor (candidat) în filologie acordată lui Nicolae Corlăteanu la 24 iunie 1950 de Comisia Superioară de Atestare a Ministerului Învățământului Superior al URSS

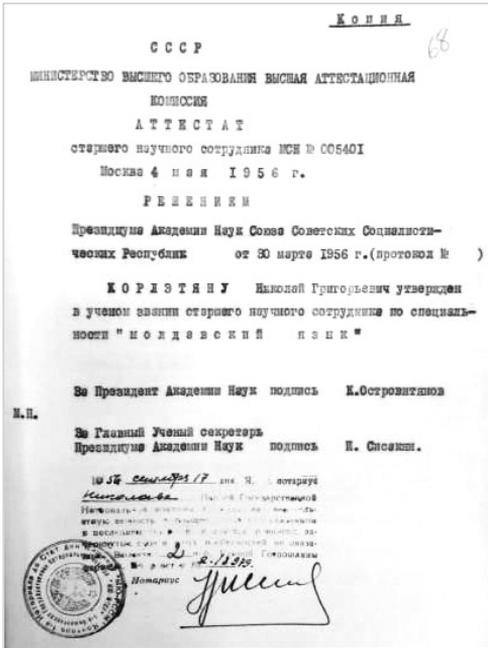
Dicționarul rus-român
(61 000 de cuvinte), Moscova, 1954

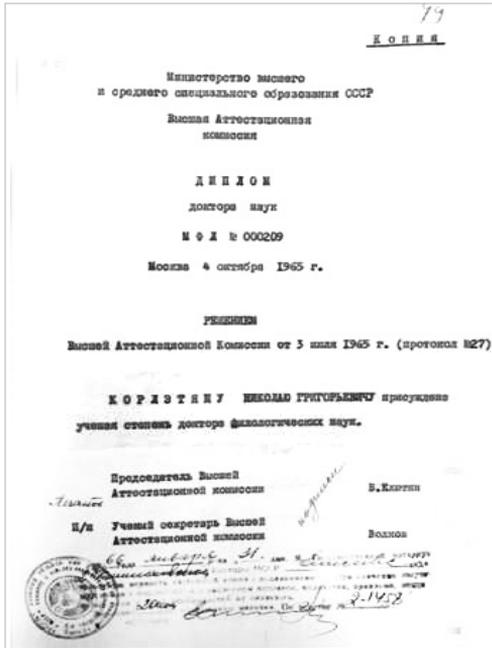
Prima publicație științifică anuală a Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a Academiei de Științe a Uniunii RSS (centrul instituțional istoric al viitoarei Academii de Științe a Moldovei) – „Însămnări științifice” (ЫНСЭМНЭРЬ ШТИИИЦИФИЧЕ) (1947). Autorii lucrării au fost membru corespondent al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice A.D. Udalțov, doctorul (candidatul) în științe istorice Iachim Grosul, prof. M.V. Serghievski și Nicolae Corlăteanu

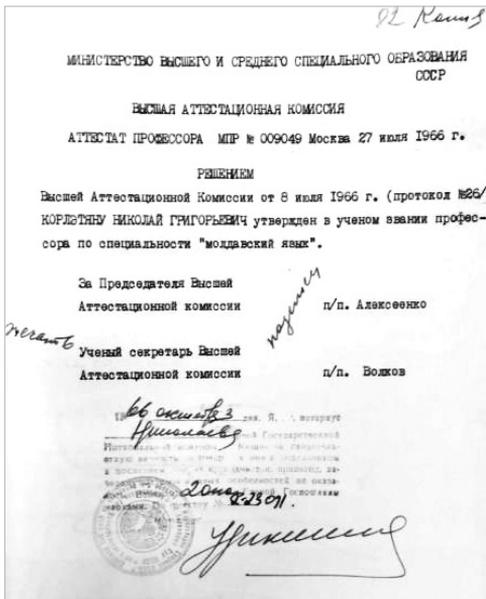
Din opera științifică a acad. Nicolae Corlăteanu

Atestat de cercetător științific superior la specialitatea „Limba moldovenească”, 4 mai 1956

Diplomă de doctor (habilitat) în filologie, 4 septembrie 1965. Copie

Atestat de profesor la specialitatea „Limba moldovenească”, 27 iulie 1966. Copie

Marcă poștală în valoare de 4 lei cu portretul academicianului emis de Poșta Moldovei, 2015

ISTORIA MEDICINEI LA FEMININ:
PROFESOR UNIVERSITAR NATALIA GHEORGHIU (1914–2001)

Preliminarii. Există destine care (fără a fi în totalitate cunoscute) ne permit familiarizarea cu dezvoltarea unui anumit domeniu. În acest sens, chirurgul Natalia Gheorghiu, cu studii în domeniul medicinei obținute la Universitatea din București, a fost primul doctor în științe medicale (1949) la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău (ISMC), înființat după cel de-al Doilea Război Mondial, în anul 1945, și unicul doctor din RSS Moldovenească membru corespondent a Academiei de Științe Medicale din URSS.

Această personalitate merită să fie valorificată pentru virtutea de a fi stat la începuturile chirurgiei pediatrice din Moldova – palmaresul științific incluzând peste 250 de lucrări științifice, inclusiv câteva monografii și brevete de invenție. Sub conducerea Nataliei Gheorghiu au fost elaborate și susținute peste 30 de teze de doctor și de doctor habilitat în științe medicale, iar majoritatea chirurgilor-pediatri din Moldova îi sunt discipoli.

În această ordine de idei, având la bază literatura de specialitate¹, documente de arhivă nevalorificate, precum și surse caracteristice istoriei orale, în studiul de față vom (re)descoperi itinerarul biografic (mai puțin cunoscut) și activitatea de pionierat în domeniul chirurgiei pediatrice a prof. univ. Natalia Gheorghiu, care literalmente s-a consacrat activității clinice, științifice și didactice (în anumite intervale de timp fiind prorector pentru activitatea științifică și didactică a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău).

Copilăria în apropierea regiunii Nistrului de Jos. Natalia Gheorghiu s-a născut, la 29 noiembrie 1914, în Basarabia, jud. Tighina, la Man-

¹ Vezi: Victor Gherman, Natalia Gheorghiu. În: *Femei din Moldova. Enciclopedie*, Chișinău, Museum, 2000, p. 120; Ion Ababii, Academicianul Natalia Gheorghiu, femeia legendă. În: *Moldova Suverană*, 30 noiembrie 2004, p. 6; Eva Gudumac, Academician Natalia Gheorghiu (1914–2014) – creatoare de Școală chirurgicală și pioner al chirurgiei pediatrice: [Chirurgia pediatrică la 57 de ani. 100 ani de la nașterea Academicianului Natalia Gheorghiu: materialele Conf. șt.-practice de chirurgie pediatrică], Chișinău, 2014, vol. 20, pp. 1-95; Ion Valer Xenofontov, Zece curiozități despre satul Talmază, raionul Ștefan-Vodă. În: *Moldova Suverană. Cotidian național independent*, nr. 113 (2054), 12 octombrie 2016, pp. 1-2; Natalia Gheorghiu – medic-legendă al chirurgiei pediatrice din Moldova. În: *Medicus*, nr. 9-10 (925-926), noiembrie–decembrie 2019, p. 10 etc.

zâr, localitate aflată astăzi în componența regiunii Odesa, rn. Tarutino, din cadrul Ucrainei².

Era cel de-al doilea copil al Pelaghiei (1885–1962) și a lui Constantin Gheorghiu (1882–1919)³. La cinci ani, tata, învățător al școlii primare din sat, moare de tif în 1919, la vârsta de 37 de ani. Mama, rămasă văduvă la 34 de ani, de meserie felcer-acușer a lucrat în aceeași localitate și a ridicat de una singură cei trei copii ai familiei, un băiat și două fete⁴ – Boris (n. 1912), Natalia (n. 1914) și Tamara (n. 1916). În pofida dificultăților, se pare, că toți trei „au avut o copilărie fericită”, fiind „foarte apreciați de părinții lor”, dar mai cu seamă Natalia Gheorghiu, care de mică se interesa de specialitatea mamei „vrând de fiecare dată să meargă cu ea la chemările de prin localitate”. Deși meseria nu era din cele mai ușoare, „neavând transport și trebuind să meargă la distanțe destul de mari” ca să primească nașterile nou-născuților, mama „tot timpul îi spunea, că trebuie să ajute oamenii”⁵. Aceasta o lua cu ea doar atunci când „trebuia să facă injecții”, Natalia, în schimb, „o ajuta, mândră, să ducă valiza mică, dar grea (probabil, cu diverse ustensile medicale – *n.a.*), imaginându-și că este doctoriță”⁶.

Mama Nataliei Gheorghiu „foarte econoamă, de felul ei, în toate”, „gospodăroasă” și „bună la suflet”, și-a asumat de una singură educația copiilor. „Din salariul pe care îl avea și acele 5-10 ouă pe care le primea de la pacienți, le ajungea de mâncare [...]. Ea le cosea și haine din hainele ei. Împletea [...]”⁷. În autobiografia sa Natalia Gheorghiu scria că toată educația a fost „din contul mamei”⁸.

Din câte se știe, studiile, Natalia Gheorghiu, le-a început la școala primară din sat, care avea doar patru clase. Ulterior, după ce s-au mutat la Tighina, a continuat să învețe la Liceul de fete „Principesa Ileana” din oraș⁹, școală înființată încă în perioada țaristă (1876). Liceul și-a obținut numele de „Principesa Ileana” în anul 1923 și a funcționat cu opt clase

² Localitatea a fost redenumită în Lesnoe, iar raionul în perioada sovietică se numea Boro-dinskoe. *Arhiva Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițeanu” din Republica Moldova* (în continuare: AUSMF), F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 2.

³ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 133v.

⁴ *Ibidem*, f. 6.

⁵ *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac la 28 decembrie 2021. Arhiva Academiei de Științe a Moldovei* (în continuare: AAȘM), F. 71 – Academician Eva Gudumac despre membru corespondent Natalia Gheorghiu, f. 34.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, f. 41.

⁸ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 6.

⁹ *Ibidem*, f. 9.

bugetare până în anul 1929, apoi s-a transformat, în conformitate cu noul regulament de funcționare a școlilor secundare, în liceu simplu cu șapte clase. Printre obiectele care se predau prevalau științele umanistice¹⁰. În anul 1933, Natalia Gheorghiu era printre cele 39 de absolvente ale liceului¹¹ fiindu-i eliberată diploma de absolvire la 5 august a.a.¹².

Din cei trei copii, doar Natalia Gheorghiu a moștenit pe linie maternă predilecția pentru medicină, sora devenind jurnalistă de meserie¹³, iar fratele (potrivit autobiografiei) pierzându-se în minele din România¹⁴ înainte de-al Doilea Război Mondial¹⁵.

Studentă la Universitatea din București. Din cele patru centre universitare din România întregită – Universitățile din București, Cluj, Iași și Cernăuți, Natalia Gheorghiu (la vârsta de 19 ani) a ales să se înscrie la studii la Facultatea de Medicină Generală a Universității din Cluj, frecventând cursurile de Chimie generală, biologică și medicală; Fiziologie și Fizică medicală; Anatomia omului, Fizică și Histologie¹⁶. În anul II de studii (1935/1936), din motive neclare, Natalia Gheorghiu este transferată la Facultatea de Medicină Generală a Universității din București¹⁷.

În general, la Universitatea din București, care era cea mai mare din țară, erau concentrați cca 2/3 din numărul total de studenți pe întreaga Românie. Atrăgând mulți tineri din provincie, studențimea din capitală era și foarte diversificată din punct de vedere etnic. Tinerii cu ascendență neromânească constituiau cca 20% din totalul tineretului studios¹⁸. Spre exemplu, în perioada 1921–1933, în cadrul facultății de medicină din Bu-

¹⁰ Vezi: Aurelia Cornețchi, File din istoria Liceului de fete „Principesa Ileana” din Tighina. În: *Tyragetia*, Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. IX, 2000, pp. 241-246.

¹¹ *Ibidem*, p. 244.

¹² AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 9.

¹³ Sora Nataliei Gheorghiu a lucrat referent la agenția TASS, inclusiv la Editura Știința. A avut o fiică. Vezi: *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac.*, f. 40

¹⁴ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, ff. 7-7v.

¹⁵ Deși în autobiografie Natalia Gheorghiu scria că n-avea rude în România, ea totuși a păstrat legătura cu fratele ei, care, s-a stabilit la Ploiești. Potrivit relatărilor Evei Gudumac, acesta „împreună cu soția au venit la Chișinău când încă nu erau deschise hotarele – au venit cu o valiză întreagă de diferire prăjituri, am mâncat din ele și [...] am scris și rețetele. În comparație cu Natalia Constantinovna, Borea era mai făcut, și soția lui era mai masivă! I-am văzut de două ori [...] era foarte bine îmbrăcat, cu cravată, [și ea] era foarte bine aranjată, frumos îmbrăcată, am văzut-o chiar într-o ie cu flori, avea coafură, părul scurt tăiat. Fratele ei n-a avut copii [...]”. Vezi: *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac.*, f. 40.

¹⁶ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 9.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare (1918–1930)*, București, Humanitas, 1998, pp. 282-283.

curești după naționalități erau 67,9% români, 26,8% evrei și 5,3% alții¹⁹.

O privire de ansamblu asupra învățământului superior românesc în perioada în care Natalia Gheorghiu devine studentă la Cluj apoi la București ne determină să conchidem că aceasta a fost încadrată la studii pe fundalul efectelor crizei economice mondiale, când s-a resimțit o ușoară diminuare a numărului de studenți. Spre exemplu, dacă între anii 1918 și 1930 numărul tinerilor înscriși la Universitatea din București a crescut de la 6 272 la 22 902, atunci între anii 1921 și 1933 numărul lor a scăzut de la 18 070 la 15 636. În 1931–1932, la București, au fost înscriși la studii universitare 23 091 de studenți²⁰.

În linii mari, trebuie să specificăm faptul că numărul de studenți în România perioadei interbelice s-a majorat de peste patru ori²¹. În ceea ce privește raportul de gen, numărul studenților era unul disproporțional, chiar dacă, dinamica numărului de studente era, totuși, una pozitivă. Spre exemplu, dacă numărul studentelor pentru anul de învățământ 1921–1922 era de 3 077 (17,0 % din numărul total de studenți), atunci în 1930–1931 era deja de 8 044 (27,8 %). La Universitatea din București, în anul 1930–1931, studentele reprezentau sub o treime din numărul total al persoanelor înscrise²². În privința facultăților care se bucurau de o mai mare atenție, tendințele stabilite în perioada antebelică au continuat, cei mai mulți studenți fiind concentrați la Drept. Spre exemplu, în 1928–1929, din 31 154 de studenți, 38% urmau Dreptul, 26% Literele și Filozofia, 16% Științele, 7% Medicina veterinară, 5% Teologia, 4% Farmacia și 1% Medicina²³.

De remarcat faptul că sporirea numărului de înscrieri la universități după Primul Război Mondial a depășit rapid dotările universităților²⁴. La Facultatea de Medicină din Iași, de exemplu, unde numărul de studenți crescuse de patru ori în 1924, nu s-a mai numit personal didactic și nu s-a mai înființat niciun laborator. Iarna, lipsa de combustibil făcea uneori necesară suspendarea cursurilor sau ținerea lor în condiții care-i obligau pe studenți să stea cu paltoanele pe ei. Căminele și cantinele studențești

¹⁹ *Ibidem*, p. 282.

²⁰ *Ibidem*, p. 278-279.

²¹ Grigore Georgiu, *Istoria culturii românești moderne*, București, Comunicare.ro, 2002, pp. 227-228.

²² Theodora-Eliza Văcărescu, *Contexte de gen. Educația femeilor din România între anii 1880 și 1930*. În: *Sfera politicii, număr special „Școala sociologică de la București. Contexte, tendințe, crize”*, nr. 175/ mai-iunie, 2013, pp. 8-10.

²³ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 279-280.

²⁴ *Ibidem*. Pentru comparație, între 1914 și 1930 populația generală a României a crescut peste două ori, iar cea studențească s-a majorat mai bine de patru ori.

erau și ele prost finanțate și inadecvate, ca și bursele pentru tinerii nevoiași. Totodată, creșterea rapidă a numărului de studenți înscriși a dus la supraaglomerare, la un decalaj între cadrele didactice și studenți (mai ales la facultățile cele mai frecventate), la insuficiența spațiului în sălile de curs și laboratoare, inclusiv la o rată scăzută de absolvire. Dintre studenții înmatriculați doar 10% finalizau studiile²⁵. În pofida tendințelor și condițiilor mai puțin încurajatoare de obținere a studiilor superioare la universitățile din România, setea de învățatură existentă în Basarabia nu s-a diminuat, ci s-a accentuat mai ales în condițiile în care la Chișinău deschiderea unei universități se lăsa așteptată²⁶.

Potrivit relatărilor orale, studiile pe care le-a făcut Natalia Gheorghiu la București „erau cu plată”, dar datorită susținerii și insistenței mamei, a „învățat șapte ani”, inclusiv „în limba franceză”. Din amintirile Evei Gudumac, efortul depus de Natalia Gheorghiu a fost maxim – „foarte mult învăța, se străduia, nu voia să rămână în urmă”, procesul nefiind simplu, întrucât „aprecierea basarabenilor nu era la justa valoare, precum meritau”²⁷. Dacă e să trecem în revistă valoarea notelor luate la cursurile frecventate în cadrul Facultății de Medicină din București putem spune că Natalia Gheorghiu a învățat mediu, notele variind între „6” și „7”²⁸. Adevărul este că învățământul românesc nu ceda cu nimic celui de la Nantes (Franța), fiind unul avansat²⁹.

Deși nu obișnuia să rememoreze anumite momente din viața ei, așa cum ne spune acad. Eva Gudumac, cu referire la perioada cât a fost studentă la București, Natalia Gheorghiu spunea că „basarabenii erau subapreciați” fiind tratați „mai prejos decât cei care erau români”, chiar dacă „studenți basarabeni la medicină erau puțini, majoritatea fiind evrei”³⁰. Cu toate că în rândul studenților, etnicii români reprezentau o proporție mai ridicată decât cea a oricărui grup etnic, totuși numărul lor nu-l depășea pe cel al studenților evrei, care alcătuiau grupul etnic cel mai școlarizat. Cu referire la acest aspect pedagogul Iosif Gabrea nota că din cei 1 256 de studenți la farmacie înscriși în anul 1928/1929 „din toată țara, numai 26 sunt români, iar 830 de alte naționalități”³¹.

În acest mediu al diversității culturale Natalia Gheorghiu face cunoș-

²⁵ *Ibidem*, p. 280.

²⁶ *Ibidem*, pp. 274-276.

²⁷ *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac.*, f. 34.

²⁸ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, ff. 9-10v.

²⁹ *Vezi: Neagu Djuvara, Amintiri și povești mai deocheate*, București, Humanitas, 2009, pp. 33-60.

³⁰ *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac.*, f. 41.

³¹ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 281.

tință cu Alexandru I. Osna (n. 1916, or. Bender), viitor neurochirurg³², cu care la scurt timp, în anul 1936, se căsătorește, ambii fiind studenți în același curs³³. Conform relatărilor, „când s-a căsătorit cu Sașa”, cum obișnuia să-i zică Natalia Gheorghiu soțului, „toți o credeau” și pe ea evreică, „dar nu era așa”, doar că „așa s-a creat situația că a întâlnit în cale bărbatul care era evreu, cu care s-a cunoscut la Facultatea de Medicină”. Potrivit Evei Gudumac, Natalia Gheorghiu era conștientă de faptul că originea etnică a soțului ar fi fost mai repede un impediment în cariera ei decât viceversa³⁴.

Faptul că i s-a zis că este „evreică”, într-un mediu în care reprezentanții acestui grup etnic prevalau, nu pare să fie aleatoriu. Situația este ușor explicabilă dacă luăm în calcul faptul că doar 0,8% dintre copiii români cuprinși în școlile primare și secundare mergeau mai departe în învățământul superior³⁵. Mai mult chiar, „cine înainte mergea să facă studii la Universitatea din București, nu se ducea așa fiecare să învețe, trebuia nu doară să fie deștepți, dar și să aibă putere [financiară]?”³⁶.

1940. Revenirea în Basarabia „eliberată” și evacuarea în Caucaz. Începerea celui de-al Doilea Război Mondial și mai ales ocuparea Basarabiei a prins-o pe Natalia Gheorghiu încă studentă, dar deja, din aprilie 1938, înrolată ca medic-practicant (subordinator) la unul dintre spitalele clinice din București³⁷. Cunoaștem din cele câteva file din autobiografia păstrate în dosarul său personal că în august 1940 în urma „eliberării Basarabiei de către URSS”, Natalia Gheorghiu revine acasă, probabil, neputând să-și abandoneze mama „pe care o iubea nespuse de mult”³⁸.

Din august până în octombrie 1940 și-a continuat activitatea medicală la sectorul de circumscripție din satul Geamăna, apoi a activat, din 17 octombrie 1940 până în 18 iulie 1941³⁹, ca ordinator (medic curant) la spitalul din localitatea Talmaza, rn. Căușeni. „Au zis că vor să meargă la Talmaza, aproape de Volontirovca” pentru că aveau o rudă și considerau că astfel le va fi mai simplu. Întrebați de ce nu s-au aranjat cu lucru

³² Acesta a susținut teza de doctor în științe medicale în anul 1945 la Minsk. Vezi: AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, ff. 8v, 133v.

³³ *Ibidem*, f. 8v.

³⁴ „Cu el alături ea nu avea să avanseze. Pentru a avansa în carieră ea trebuia să se decică de această dragoste”. *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac..*, f. 43.

³⁵ Irina Livezeanu, op. cit., p. 281.

³⁶ *Interviu realizat de Lidia Prisac cu M.D. la 13 octombrie 2021. Arhivă privată.*

³⁷ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, ff. 7v, 31.

³⁸ *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac..*, f. 41.

³⁹ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 32.

în Chișinău? Natalia Gheorghiu răspundea că au vrut să se încadreze „acolo, unde la oameni le este mai greu!”⁴⁰.

La Talamaza, Natalia Gheorghiu, a lucrat, până la momentul evacuării, în iulie 1940⁴¹, când, probabil, ca doctor primește ordin de mobilizare, fiind repartizată la un spital de rezervă. Despre activitatea profesională a Nataliei Gheorghiu în retragere se cunosc, în general, lucruri foarte puține. Din dosarul personal putem restabili, doar din punct de vedere tehnic, perioada în care aceasta a activat ca medic militar.

În autobiografia sa, Natalia Gheorghiu scria: „în iunie 1941, odată cu retragerea armatei sovietice, m-am evacuat în orașul Mikoian-Șahar⁴², din regiunea autonomă Karaceaevsk⁴³”. Acolo, „am lucrat, incipient, în Secția de epidemiologie, apoi medic pe ambulanță. Din aprilie 1942, am fost trimisă în calitate de ordinator la Secția de chirurgie a unui spital în evacuare. În august 1942 am fost evacuați cu tot cu spital din Mikoian-Șahar la Erevan. [În capitala Armeniei] după o muncă, pe termen scurt, în calitate de medic în policlinică, am fost trimisă la lucru într-un spital de evacuare, unde am lucrat până aproape de finalizarea războiului. Din ianuarie 1943 am lucrat ordinator al Secției de chirurgie al spitalului în evacuare, iar din martie 1944 – șefă al cabinetului de Roentgen și a Secției de chirurgie a aceluiași spital. În iulie 1944 împreună cu spitalul am trecut în orașul Smolensk⁴⁴ unde am lucrat până la dizolvarea instituției în legătură cu finalizarea războiului”⁴⁵.

Din cele relatate, astfel, putem conchide că în evacuare Natalia Gheorghiu a aplicat competențele sale profesionale pe toate palierele de activitate, de la medic ordinator, medic chirurg, la medic la Urgență, șef

⁴⁰ *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac...*, f. 34.

⁴¹ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 2v.

⁴² Centrul administrativ al regiunii autonome Karaceaevsk înființat în anul 1926, i s-a oferit statut de oraș în anul 1929. Numele i-a fost dat în cinstea cunoscutului om politic Anastas I. Mikoyan (1895–1978), remarcat, în mod special, în domeniul comercial și alimentar, care a pus bazele industriei alimentare sovietice. În anul 1943, intrând în componența RSS Gruzine, orașul a fost redenumit în Kluhori, iar în 1957 – în Karaceaevsk. În timpul războiului urba a fost utilizată ca „spital” din spatele frontului. Vezi: <http://karachaevsk.info/o-kgo/karachaevsk> (accesat: 03.02.2022).

⁴³ Regiune autonomă creată în cadrul RSFS Rusă în anul 1926 în partea de nord a Caucazului. În 1943, în urma deportării karaceaevilor în Asia Mijlocie și Kazahstan, autonomia și-a încetat existența.

⁴⁴ Unul dintre cele mai vechi orașe (863) amplasat în vestul Federației Ruse. Este cunoscut în istorie ca „orașul-scut” al Rusiei, servind din cele mai vechi timpuri la protejarea Moscovei, care se află la o distanță de 378 km est de acesta. Vezi: <https://www.smoladmin.ru/o-smolenske/obschaya-informaciya/> (accesat: 03.02.2022).

⁴⁵ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 6.

de laborator clinic și șef de cabinet Roentgen. Potrivit relatărilor, Natalia Gheorghiu, căreia îi plăcea chirurgia, a fost formată profesional mai ales de război, fiind medic chirurg militar⁴⁶. Prin urmare, nu este exclus că datorită recunoașterii competenței, experienței și eficienței Natalia Gheorghiu a și avansat în funcție. În timp, Natalia Gheorghiu își amintea de perioada experienței de chirurg de război întrucât „practicarea chirurgiei de campanie i-a permis să se familiarizeze cu o serie de probleme de patologie traumatică cu care chirurgii pe timp de pace nu se confruntă decât doar sporadic”⁴⁷.

Din amintirile legate de Natalia Gheorghiu, Eva Gudumac relatează faptul că una dintre caracteristicile specifice acesteia era tenacitatea și rezistența. A fi medic femeie era un fapt neobișnuit pe vremuri, iar Natalia Gheorghiu era și un medic conștiincios – „unde o trimiteau, acolo se ducea. Ea nu era arogantă sau lipsită de respect față de activitățile care i se solicitau”⁴⁸. Acest lucru, evident, nu putea să o facă ne remarcată, profesionalismul Nataliei Gheorghiu dovedindu-se extrem de util în anii care au urmat evacuării.

Din nou la baștină. Activitatea profesională. Revenită la Chișinău în octombrie 1945, Natalia Gheorghiu și-a reluat activitatea în calitate de secundar clinic la Catedra de chirurgie spitalicească a ISMC începând cu 1 mai 1946. Practic, odată cu revenirea din evacuare, Natalia Gheorghiu își continuă vocația în domeniul medicinei și parcurge întreaga „ierarhie medicală”. La scurt timp, întrucât n-a reușit să susțină teza de licență la București, a reluat studiile în medicină susținând examenele de stat la ISMC în anul 1947⁴⁹. Ulterior, hotărăște să meargă la Moscova pentru a face teza de doctor, pe subiectul amputărilor, la renumitul savant în fiziologie și patologie Alexei D. Speranski (1887–1961). Ducându-se la el, acesta a văzut-o micuță, plâpândă și probabil i s-a făcut milă de ea, astfel a hotărât să o accepte! Ia dat să citească o carte pe problema pe care o analiza. După ce a citit o dată cartea, ea s-a dus la el și i-a zis: *Я ничего не понимаю! Не знаю, что вы мне дали, но я ничего не понимаю!*⁵⁰ El i-a zice, atunci: *Деточка, в жизни я тоже ничего не понимал, но я стал работать над собой..., так что работай над собой, и ты поймешь! Ты иди домой и*

⁴⁶ Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac..., f. 41.

⁴⁷ AAȘM, F. 71 – Academician Eva Gudumac despre membru corespondent Natalia Gheorghiu, f. 12.

⁴⁸ Не пренебрегала (rus.). Vezi: Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac..., f. 35.

⁴⁹ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 17.

⁵⁰ Nu înțeleg nimic! Nu știi ce mi-ai dat, dar nu înțeleg nimic (rus.)!

не думай, что слезы помогут, иди работай!⁵¹ Și ea s-a dus și a citit a doua oară cartea, a mers din nou la convorbire cu academicianul. La care el i-a spus: Ну молодец! Умничка, оказывается – можешь перебороть! Маленькая, хитренькая, но очень такая шустренькая!⁵². El a mai adăugat: ты комок энергии и очень грамотный профессионал!⁵³.

În felul acesta, la 21 aprilie 1949, Natalia Gheorghiu a susținut teza de doctor în științe medicale cu titlul *Tratamentul chirurgical al bonturilor de amputare a femurului și gambei*⁵⁴, analizând tratamentul ostașilor răniți în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Această lucrare a fost prima teză de doctor susținută în Moldova, la ISMC.

În același an, a fost angajată ca asistentă (1949–1951) la Clinica Chirurgicală Spitalicească a ISMC⁵⁵, și conferențiar (1951–1960) la aceeași catedră. Credem că ascensiunea pe scara ierarhică nu ar fi fost posibilă fără accesarea Nataliei Gheorghiu în rândul membrilor PCUS⁵⁶. Trecând școala serală a marxism-leninismului între anii 1949 și 1951, Natalia Gheorghiu devine membru de partid în noiembrie 1951⁵⁷. Nu excludem nici faptul că această decizie a fost în strânsă legătură și cu procesul intentat împotriva medicilor din URSS în perioada 1946–1953⁵⁸.

Incipient, Natalia Gheorghiu s-a ocupat cu chirurgia generală fiind chirurg pentru adulți. Ulterior, „văzând cum copiii [care erau tratați împreună cu adulții în spitalele din Chișinău], plângeau, și de ei nu voia nimeni să se apropie și să-i ajute, a decis să devină chirurg pentru copii”⁵⁹. Astfel, Natalia Gheorghiu a fost trimisă la Moscova pentru a efectua un

⁵¹ *Dragă copilică, în viață eu tot nu înțelegeam nimic, dar am început să lucrez asupra mea., așa că lucrează asupra ta și vei înțelege! Du-te acasă și să nu crezi că lacrimile te vor ajuta, du-te și lucrează (rus.)!*

⁵² *Bravo! Se pare că ai putut să te depășești! Micuță, isteată, dar foarte isteată (rus.)!*

⁵³ *Ești un mănunchi de energie și un profesionist foarte competent (rus.)! Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac., f. 35.*

⁵⁴ Н.К. Георгиу, Хирургическое лечение ампутационных культей бедра и голени, Кишинев, 1949.

⁵⁵ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 8.

⁵⁶ Potrivit relatărilor Evei Gudumac, decizia de a intra în partid a Nataliei Gheorghiu a fost „legat de carieră, pentru că dacă nu mergea nu avansa...”. Vezi: *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac., f. 42.*

⁵⁷ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, ff. 2-3, 19.

⁵⁸ Vezi: Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac, Impactul campaniilor ideologice staliniste din Uniunea Sovietică (1946–1953) asupra Institutului de Stat de Medicină din Chișinău. În: *Educația în spiritul valorilor naționale și universale din perspectiva dialogului pedagogic*: Simpozion științific internațional, Ediția a 2-a, 27-28 martie, Chișinău / Coordonatori și editori: Larisa Noroc, Valentina Ursu. Chișinău, UPS „Ion Creangă” din Chișinău, 2020, pp. 67-76.

⁵⁹ *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac., f. 41.*

stagiul la renumita Clinică pentru copii „N.F. Filatov”⁶⁰, la profesorul, chirurg-pediatru Serghei D. Ternovski (1896–1960)⁶¹. Cei mai mari profesori de acolo o știau drept stagiară din Moldova – *она такая шустренькая, везде лезла, всегда хотела быть на операции..., так, мы идем на обход, вдруг, смотрим, она рядом с профессором, а мы остались, потому что мы крупные!*⁶².

Datorită perseverenței, în nici cinci ani după susținerea tezei de doctor, Natalia Gheorghiu susține și teza de doctor habilitat⁶³ la Academia de Științe Medicale din Moscova în anul 1954, iar în 1961 obține titlul de profesor. De remarcat că preocupările științifice ale Nataliei Gheorghiu cu greu pot fi trecute la un anumit domeniu științific, afirmându-se în chirurgie, ortopedie, traumatologie, urologie, anesteziologie și reanimare pediatrică.

Din inițiativa Nataliei Gheorghiu, în anul 1957, au fost deschise o catedră – *de chirurgie, reanimatologie și anesteziologie pediatrică* (1957–1986) și o primă secție (cu 40 de paturi) de Chirurgie Pediatrică la Spitalul Clinic Republican pentru Copii, care poartă astăzi numele doctorului pediatru Emilian Coțaga (1937–1995). Cu referire la acest aspect Eva Gudumac își amintește că atunci când și-a început activitatea, în 1966, „din inițiativa Nataliei Gheorghiu au fost ridicate la Coțaga două clădiri [...]. Doar ea umbla cu documente pe vremea lui Bodiul⁶⁴, pentru că nimeni nu se încumeta”⁶⁵.

Ulterior, în 1960 a fost fondată Catedra de chirurgie pediatrică și ortopedie, în funcția de șef al acesteia fiind desemnată Natalia Gheorghiu. Pentru acele timpuri „în URSS erau 82 de catedre de chirurgie în fruntea cărora erau doar patru femei șefi de catedră – Natalia Gheorghiu (la Chișinău), Prutovîh (la Novosibirsk), Șapkina (la Vladivostok) și Krasovskaia (la Krasnosibirsk). Mai târziu a apărut a cincea – Prokopova (la Odesa). Cu toate acestea, din cele patru șefi de catedră, doar Natalia Gheorghiu era membru corespondent, nici chiar Șapkina care era de la Vladivostok”⁶⁶.

⁶⁰ Reputat medic pediatru care a activat în perioada țaristă (1847–1902).

⁶¹ *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac...*, f. 41.

⁶² *Ea era atât de dibace, peste tot avea acces, voia să asiste la toate operațiile..., odată, făcând vizita bolnavilor, vedem, ea deja era lângă profesor, iar noi am rămas, fiind mai înalți (rus.)!* *Ibidem*.

⁶³ Н.К. Георгиу, Экспериментально-морфологический анализ патологического процесса, развивающегося в результате ампутации конечности у собак. Дисс. на соискание учен. степени доктора мед. наук. Автореферат / Акад. мед. наук СССР, Москва, 1953, 23 с.

⁶⁴ Ivan Bodiul, prim-secretar al CC al PC al Moldovei (1961–1980).

⁶⁵ *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac...*, f. 44.

⁶⁶ *Ibidem*, ff. 42-43.

În 1964 Natalia Gheorghiu contribuie la organizarea celei de-a doua secții de Chirurgie pediatrică urgentă în cadrul Spitalului Clinic Republican pentru Copii, iar un an mai târziu – a celei de-a treia secții de profil în Spitalul din Bălți. Tot ea a fondat și Centrul Național Științifico-Practic de Chirurgie Pediatrică, care în prezent îi poartă numele. Chirurgul Natalia Gheorghiu a activat peste 50 de ani la ISMC atât în calitate de profesor, șef de catedră (1960–1986), cât și de prorector pentru activitate didactică și științifică (1963–1969). În anii 1963–1966, 1968–1969, Natalia Gheorghiu a deținut funcția de vicerector al ISMC. Iar în 1971 a devenit membru corespondent al Academiei de Științe Medicale a Uniunii Sovietice, unica reprezentantă din Moldova, fiind fondatoarea Școlii de chirurgie pediatrică din Moldova⁶⁷.

Activitatea didactică. Avansând în diferite funcții și activând neconținut la masa de operații Natalia Gheorghiu și-a asumat până la ultima obligațiile care-i reveneau, „a operat activ până la 70 de ani [...], unele operații le-a efectuat și până la 85 de ani”⁶⁸. A condus Catedra de chirurgie pediatrică cu competență și autoritate până la pensionare în 1986, rămânând să activeze în calitate de profesor al aceleiași catedre până în februarie 2001⁶⁹.

Prof. univ. Natalia Gheorghiu s-a bucurat de respectul tuturor și mai ales al studenților, deveniți între timp și ei profesori recunoscuți⁷⁰, pentru felul cum a știut să-i susțină și să-i apropie, și pentru modelarea parcursului lor profesional. În educarea generațiilor de studenți Natalia Gheorghiu a îmbinat metodologia celor două școli: românească și sovietică. Era convinsă că un chirurg bun trebuie să poată orice, specializarea, practic, nefiind necesară. A impus și insuflat tuturor un comportament deontologic și corect, decent, în spiritul respectului și devotamentului față de bolnav⁷¹.

Acad. Eva Gudumac rememorează faptul că fiind studenți o așteptau dimineața, la ora 9, la conferința de dimineață. „Câteodată întârzia! Dar, nu începeam fără ea, o așteptam de la poartă! Dacă venea, ne ridicam toți

⁶⁷ Victor Gherman, *op. cit.*, p. 120; Ion Valer Xenofontov, *Zece curiozități despre satul Talmaza.*, pp. 1-2.

⁶⁸ *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac.*, f. 40.

⁶⁹ Vezi: Eva Gudumac, Natalia Gheorghiu: istoria lucrului bine făcut (1914–2014). În: *Moldovan Journal of Health Sciences*. Revista de Științe ale Sănătății din Moldova, 2014, nr. 2, p. 95.

⁷⁰ Ion Ababii, *Eva Gudumac, 70 de ani*. În: *Curierul Medical*, nr. 2 (320), 2011, p. 76.

⁷¹ AAȘM, F. 71 – Academician Eva Gudumac despre membru corespondent Natalia Gheorghiu, f. 5.

în picioare! Dacă o chemam de acasă – o întâmpinam lângă mașină fără ca ea să ne spună! Ceea ce le lipsește astăzi totalmente studenților [...]!⁷².

Acad. Eva Gudumac crede că Natalia Gheorghiu a fost fericită prin discipolii ei, care au stimat-o și au apreciat-o! „O țineam tot timpul la curent cu toate, ca să se simtă necesară [...]”⁷³. De remarcat că Natalia Gheorghiu a studiat permanent, fiind la curent cu cele mai recente noutăți chirurgicale⁷⁴ iar după retragerea din chirurgia activă a continuat să fie consilierul generațiilor de doctori, pe care îi aduna la ea acasă, din strada Florilor 12/1 a capitalei⁷⁵. Apreciabil este faptul că discipolii Nataliei Gheorghiu au avut grijă de profesoara lor până în ultimele clipe ale vieții⁷⁶.

Activitatea socială. Pe parcursul mai multor ani, Natalia Gheorghiu, înzestrată cu sentiment civic, dar și impusă de circumstanțele timpului, s-a implicat activ în viața socială. La 12 martie 1950 a fost aleasă în calitate de deputat al Sovietului Suprem al URSS⁷⁷. A devenit membru al Biroului politic al ISMC și membru al Comitetului orașenesc Chișinău al Partidului Comunist al Moldovei⁷⁸. În anii 1960 a devenit membru al Prezidiului Comitetului Republican Sindical al Medicilor din RSSM, iar în 1967 – membru Prezidiului Comitetului Femeilor⁷⁹.

Pentru activitatea prodigioasă în domeniul socio-politic, Natalia Gheorghiu nu o dată a fost pusă pe Tabla de Onoare a ISMC⁸⁰. Pentru prima dată în RSS Moldovenească, ea a organizat ajutor chirurgical specializat pentru copii⁸¹. Totodată, pentru deschiderea Centrului Mamei și Copilului, a organizat subotnice unde luau parte studenții de la medicină și colaboratorii spitalului republican de copii⁸².

⁷² *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac.*, f. 40.

⁷³ *Ibidem*, f. 41.

⁷⁴ AAȘM, F. 71 – Academician Eva Gudumac despre membru corespondent Natalia Gheorghiu, f. 8.

⁷⁵ Eva Gudumac, *Natalia Gheorghiu: istoria lucrului bine făcut.*, p. 96.

⁷⁶ „În toată sâmbăta ne duceam și-i duceam produse [...]. Când veneam de la țară îi aduceam câte o găscă, o rață [...]. Pe vremea ceea nu se dădeau bani, dar noi convenisem cu acad. Ion Ababii să i se plătească ca profesor [...]. Într-o sâmbătă m-am dus cu soțul meu [...] și i-am dus 250 lei [...]. De fiecare dată ne duceam și-i cumpăram ouă, 90 de exemplu, lămâie de la piață [...]. Vezi: *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac.*, f. 38.

⁷⁷ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 41v.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 59.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 74, 88.

⁸⁰ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 60.

⁸¹ *Ibidem*, f. 73.

⁸² AAȘM, F. 71 – Academician Eva Gudumac despre membru corespondent Natalia Gheorghiu, f. 26.

Natalia Gheorghiu a fost membră a Comitetului republican pentru prietenie cu țările de peste hotare, a Comitetului unional pentru menținerea păcii în lume, a Comitetului de prevenire a războiului nuclear, vice-președinte al Comitetului de prietenie URSS – India. Din 1971 a devenit membru titular al Asociației Internaționale a Chirurșilor. Fiind o personalitate notorie, ea a fost inclusă în diferite organizații: Врачи за мир⁸³! [...]. Până în 1972, ea mergea la toate întrunirile, în toate orașele [...]"⁸⁴. A fost delegată în Franța (1966), Cehoslovacia (1972), India (1974), Japonia (1977), Elveția (1979), Grecia (1981)⁸⁵.

Profil de personalitate. În creionarea portretului și personalității Nataliei Gheorghiu, legenda și realitatea istorică se întrepătrund. Dacă e să ne oprim privirea câteva clipe asupra fotografiilor în care Natalia Gheorghiu apare în mijlocul colegilor săi, putem observa că era mică de statură, cu calități ale feței, de care puțini ar zice că sunt frumoase. Cu toate acestea, Natalia Gheorghiu „avea ochi albaștri foarte vii, foarte frumoși! Noi, studenții, și eu personal, am considerat că era o femeie foarte frumoasă, dar atunci când am făcut bustul ei, ne duceam săptămânal și tot nu ne convenea [...] odată m-am dus la sculptorul acela și îi zic: нет, она была красивая, у нее были красивые глаза!⁸⁶ La care el îmi zice: Что вы говорите, у нее лицо было половина мужское, половина женское, а вы хотите, чтобы она еще говорила!"⁸⁷. Cei care au cunoscut-o au văzut-o mai puțin feminină, dar au remarcat calități mult mai importante. „Era o femeie josuță [scundă], de vreun 1,40–1,50 m, cu părul grizonat și creț [...], era subțirică, ca un copil, nu era frumoasă, mai degrabă bărbăție [...], dar era iute, iute, iute ca o viespe!"⁸⁸. „Știa să asculte și mai ales să ofere sfaturi și soluții"⁸⁹.

Din memoriile obținute și dosarul personal se conturează chipul unei personalități proeminente, neordinare, care literalmente s-a consacrat în totalitate profesiei. A fost „un diagnostician de mare finețe, care pose-da o tehnicitate chirurgicală aparte"⁹⁰. În general, „se zice că un chirurg

⁸³ Medicii pentru pace (rus.)!

⁸⁴ *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac.*, f. 42.

⁸⁵ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, ff. 130v, 133.

⁸⁶ Nu, ea era frumoasă, ea avea ochii frumoși (rus.)!

⁸⁷ *Despre ce vorbiți, la ea jumătate de față este de bărbat, jumătate de femeie, iar dvs. vreți ca ea să și vorbească (rus.)!* Ibidem, f. 43.

⁸⁸ *Interviu realizat de Lidia Prisac cu M.D. la 13 octombrie 2021. Arhivă privată.*

⁸⁹ AAȘM, F. 71 – Academician Eva Gudumac despre membru corespondent Natalia Gheorghiu, f. 5.

⁹⁰ Eva Gudumac, *Natalia Gheorghiu: istoria lucrului bine făcut.*, p. 96.

trebuie să aibă mâini de pianist”, dar Natalia Gheorghiu „avea mâna mică, degetele scurte, mâinile fiindu-i puternice”⁹¹. Potrivit mărturiilor, Natalia Gheorghiu „era o femeie cultă, o femeie înțeleaptă, o femeie deșteaptă, dar foarte severă [...], tremurau toți în fața ei [...], tăia cu cuțitul [...], era o femeie dură, o femeie cu caracter [...], avea și lecții, și operații, de toate, mai rar așa femei, n-am mai văzut de acest gen [...]]”⁹².

În baza mărturiilor obținute putem spune că Natalia Gheorghiu „a ținut totul în mâini de fier”⁹³. Cu toate acestea, întotdeauna a fost deosebit de atentă cu pacienții, în special cei mici, inspirând încredere și dragoste – „деточка, какой ты красивенький! Тебе подарили уже игрушки? Нет еще?! Боже, ну придёт мамочка, ты плачешь что мамы нет рядом? Мама сейчас придёт! Дома у тебя, наверное, есть и братик! Ну вот она, наверное, с братиком! Завтра она будет”⁹⁴.

În corespundere cu învățămintele lui Hipocratus, Natalia Gheorghiu trata nu doar fizicul, ci și sufletul. În afară de copii, ea arăta o deosebită grijă și afecțiune pentru maturi, găsind cuvintele necesare în redarea optimismului. De numele ei se leagă episodul amenajării unui loc special pentru cei care veneau din localitățile Moldovei la spital. „Ea a făcut un salon pentru mame unde ele ar fi putut să doarmă și să se odihnească”⁹⁵. „La etajul 5 era o cămăruță” unde se opreau „oamenii de la țară [...], doar nu se duceau la hotel, veneau cu copilul, și ea le spunea: вот там есть коечки на верху, пойдите и вас напоют чаем. Ну другое может быть нет, а чаёчек будет!”⁹⁶. „Locurile acestea special amenajate [Natalia Gheorghiu] le-a făcut pentru părinții necăjiți, chinuiți, care n-aveau unde să doarmă, unde să se ducă, pentru că n-aveau bani [...]. Și ei se duceau acolo sus, era [tanti] Sterșa, dereticătoarea, și [Natalia Gheorghiu] îi zicea: Стешенька, отнеси им чаёчек!”⁹⁷.

În comunicare cu pacienții, deși „se simțea mai confortabil să vorbească în limba rusă” Natalia Gheorghiu „vorbea în limba pacientului”⁹⁸. Cei care au cunoscut-o, remarcă faptul că aceasta „vorbea româna foarte

⁹¹ Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac., f. 43.

⁹² Interviu realizat de Lidia Prisac cu M.D. la 13 octombrie 2021. Arhivă privată.

⁹³ Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac., f. 44.

⁹⁴ Copile, cât ești de frumos! Ți-au dăruit deja jucării? Încă nu?! Nu-i nimic, va veni mămica, plângi pentru că mama nu este alături? Mama imediat va veni, acasă la tine, probabil, este și un frățior! Iată, ea, probabil este cu frățiorul! Măine ea va fi (rus.)! Ibidem.

⁹⁵ Interviu realizat de Lidia Prisac cu M.D. la 13 octombrie 2021. Arhivă privată.

⁹⁶ Iată acolo sus sunt niște paturi, veți merge și vi se va oferi ceai! Alceva poate să nu fie, dar un ceai va fi (rus.)! Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac., f. 44.

⁹⁷ Steșenica, du-le niște ceai (rus.)! Ibidem.

⁹⁸ Ibidem, f. 38.

frumos și rusa”⁹⁹. Este limpede de ce prefera rusa, pentru că era limba care domina în mediul public în perioada sovietică¹⁰⁰. Natalia Gheorghiu „știa foarte bine franceza¹⁰¹ [...], a predat toată vremea în limba rusă, noi [studenții] vorbeam cu ea tot timpul în limba rusă [...], afară de aceasta ea vorbea cu pacienții în limba română [...], dacă erau ruși – în limba rusă, la întrunirile de dimineață, când aveam conferință cu ea, vorbeam în limba română. Dacă ne duceam la convorbire, vorbeam în limba rusă [...]. [Natalia Gheorghiu] vorbea mai mult în rusă, dar vorbea și în română!”¹⁰².

Cunoscută și respectată în domeniu, Natalia Gheorghiu s-a impus prin disciplină, autoritate și felul tranșant de a fi, mai puțin obișnuit pentru alții. „Era cea mai văzută femeie [...], venea cu studenții la fiecare pat, controla copiii, dădea tratament [...]. Era foarte stimată și foarte căutată [de toți]!”¹⁰³.

Într-o Caracteristică oferită Nataliei Gheorghiu în anul 1960, Nicolae Testemițanu, director, pe atunci, al ISMC, scria: „Natalia Gheorghiu este modestă, atentă cu bolnavii, își adoră specialitatea și binemeritat se bucură de autoritate din partea contingentului profesoral-didactic și al studenților ISMC”¹⁰⁴.

Acad. Eva Gudumac își amintește că atunci când se duceau la „vreo conferință [...], profesorii se mai apropiau de noi și ne făceau complimente [...]. Ei o stimau foarte mult, dar ea le spunea totul în față! N-am mai întâlnit în viața mea așa o persoană [...]. Odată, la o conferință, [cineva] a venit în haine sportive și ea l-a trimis să se schimbe la costum, totuși era la o conferință și nu la competiții sportive!”¹⁰⁵.

A fost foarte străduitoare și a lucrat cu dăruire de sine până la sacrificiu. „Toți cei care au cunoscut-o [...] toată vremea spunea că era foarte stăruitoare, cu stimă față de cei de la care a învățat. Tot timpul spunea: Спасибо!¹⁰⁶ și niciodată nu-și etala superioritatea!”. „În situații

⁹⁹ Interviu realizat de Lidia Prisac cu M.D. la 13 octombrie 2021. Arhivă privată.

¹⁰⁰ Vezi: Lidia Prisac, Sub ocrotirea „fratelui mai mare” sau despre „naționalitățile conlocuitoare” din R(A)SS Moldovenească. În: Liliana Corobca (coord.), *Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări*, Iași, 2019, Polirom, p. 429-432.

¹⁰¹ Potrivit datelor de arhivă, în fișa personală la rubrica limbile vorbite, Natalia Gheorghiu a indicat: rusa, moldovenească, româna, franceza (liber), germana (cu dicționar). Vezi: AUSMF, F. 2, I. 4, D. 1987, f. 4.

¹⁰² Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac., f. 38.

¹⁰³ Interviu realizat de Lidia Prisac cu M.D. la 13 octombrie 2021. Arhivă privată.

¹⁰⁴ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 60.

¹⁰⁵ Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac., f. 39.

¹⁰⁶ *Mulțumesc (rus.)!*

speciale venea [la spital] în cămașă de noapte, își lua doar paltonul, la 1-2 noaptea”¹⁰⁷. Potrivit mărturiilor academicianului Ion Ababii, în timpul cutremurului din 4 martie 1977, Natalia Gheorghiu a venit tot o fugă la spital în cămașă de noapte, interesându-se de situația spitalului și dacă erau necesare îngrijiri medicale speciale¹⁰⁸.

Spre finele vieții, după ce în 1995 a fost adoptată Legea Ocrotirii Sănătății, care a prevăzut asistența medicală de stat, prin asigurări și privată, Natalia Gheorghiu era dezamăgită de prestața medicinei – *мне обидно за медицину, потому что была бесплатная а стала платной [...]!*¹⁰⁹.

Despre Natalia Gheorghiu se vorbește că era omul negării celor trei de „к” – без коньяка, без конверта, без конфет¹¹⁰. „Nu țin minte flori la ea în birou [...]. Odată cineva i-a lăsat pe masă 40 de ruble și ea mă cheamă: *Евочька, иди сюда, мне тут что-то оставили!*¹¹¹ Atunci nu prea lăsausu bani. Am deschis plicul și acolo erau 40 de ruble. Ea zice: *знаешь что, иди к старшей сестре, отдай ей эти деньги, пусть она купит сладости детям!*¹¹².

În viața de zi cu zi Natalia Gheorghiu a fost o gospodină desăvârșită, foarte curată și cu mâncarea nelipsită din casă. „Nu știu să mă fi dus la ea și să nu fi avut mâncare! Pe plită era toată vremea, ori pilaf, ori pârhoale! Toată vremea avea mâncare! De fiecare dată când ne duceam, ne spunea: *вот, сейчас у меня шкварочьки, сейчас мамалыгу сварим!*”¹¹³. Câteodată, „ea mă suna și-mi spunea: *девочка я испекла пирог, сейчас я его тебе привезу!*¹¹⁴. Pe lângă faptul că îi plăcea să gătească, făcând diferite feluri de mâncare, mai ales de Anul Nou, Natalia Gheorghiu cosea și împletea, așa cum o învățase mama ei. Când venea de peste hotare le aducea celor mai apropiați diferite bibelouri sau bijuterii, deși singură nu le purta, cum nu purta nici tocure. „Trăia foarte modest. N-a avut șofer, n-a avut femei care să-i facă curat, n-a umblat cu bijuterii, n-a avut aur, nici argint [...]”¹¹⁵.

¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 38.

¹⁰⁸ Mărturia academicianului Ion Ababii (martie 2019).

¹⁰⁹ Îmi pare rău pentru medicină, pentru că a fost gratis, dar a devenit cu plată (rus.)! *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac.*, f. 37.

¹¹⁰ Fără coniac, fără plic, fără ciocolate (rus.)!

¹¹¹ Evocica, vin-o în coace, mie aici ceva mi-au lăsat (rus.)!

¹¹² Știi ce, mergi la sora superioară și dă-i banii aceștia, să cumpere dulciuri la copii (rus.)! *Ibidem*, f. 44.

¹¹³ Iată, am niște jumări și imediat vom face o mămăligă (rus.)!

¹¹⁴ Fetiț-o, eu am copt chec, imediat ți-l voi aduce (rus.)! *Ibidem*, f. 37.

¹¹⁵ *Ibidem*, f. 44.

Se îmbrăca modest, nu era pretențioasă, „era foarte îngrijită [...], coafura era toată vremea la locul ei. Dacă se apropia cineva să o sărute, nu-i plăcea. Natalia Gheorghiu nu apropia bărbații [...], deși mai bine se împăca cu aceștia decât cu femeile [pe care nu le vedea sincere]. Noi observam doar relațiile profesionale. Niciodată n-a vorbit de rău despre soțul ei”¹¹⁶.

Natalia Gheorghiu era un fumător înrăit. Fuma țigările de marca Belomor-Kanal, care se bucurau de cea mai mare popularitate în Uniunea Sovietică, întrucât se produceau în masă și erau cele mai accesibile ca preț. Acad. Eva Gudumac își amintește că la una din conferințele organizate la Rostov, în camera de hotel, Natalia Gheorghiu „Doamne, ce mai fuma! Stăteam lângă ea și n-o vedeam, trebuia să dau din mână [...]”¹¹⁷. Faptul că Natalia Gheorghiu fuma mult se explică prin greutățile și lipsurile (despre care ea n-a vorbit niciodată) de care a avut parte în timpul războiului și după, intuim aici urmările foametei organizate în RSSM. Totodată, fumatul se datora și mediului bărbătesc în care s-a format, precum și stresului profesional.

Pasiunea cea mare a Nataliei Gheorghiu erau automobilele. A fost un șofer înveterat, care a condus mașini de mărcile Pobeda¹¹⁸, Volga¹¹⁹ și Tavria¹²⁰. Nu conducea după regulile de circulație rutieră, mergea la roșu, dar nimeni nu se încumeta să o oprească, mai mult chiar, agenții de circulație rutieră îi dădeau onorul. Fiind mică de de statură, practic, nu era vizibilă după volan.

¹¹⁶ *Ibidem*, f. 43.

¹¹⁷ *Ibidem*, f. 39.

¹¹⁸ Primul automobil sovietic din clasa premium, fabricarea căruia a fost demarată începând cu iarna lui 1943. Apariția acestei mașini a fost privită ca o adevărată victorie a inginerilor sovietici, devenind simbolul vieții pașnice a milioane de cetățeni din cadrul URSS. Primele autoturisme de acest fel au coborât de pe banda de asamblare a Fabricii de automobile din Gorki (GAZ) pe 28 iunie 1946. Aspectul automobilului se datorează celor doi constructori: Iurii Sorocikin și Veniamin Samoïlov, care în 1949 au fost distinși cu premiul Stalin. Din 1946 până la modernizarea din 1955 au fost produse în jur de 160 mii de automobile.

¹¹⁹ Automobil sovietic proiectat în anul 1951 de inginerul-șef al uzinei de automobile Molotov (ZIM), Andrei A. Lipgart, care, înainte de război, a efectuat un stagiul de pregătire la uzinele Ford (SUA). Cerbul, care desemna simbolul orașului Gorki și a ZIM-ului, devine mascota automobilului fiind amplasat pe capotă. Cerbii de pe primele prototipuri arătau foarte natural, la producția de serie au fost însă folosite reprezentări mai simbolice. Pe mașinile de taximetrie, în locul figurinei erau utilizate mascote în formă de picătură. Din noiembrie 1956 până în iulie 1970 au fost produse peste 600 mii de asemenea automobile. Acest tip de automobil s-a aflat în permanentă modernizare, suferind peste 60 de modificări.

¹²⁰ Automobil sovietic ucrainean produs la Uzina de automobile din Zaporojie. A fost produs în serie din 1987 până în 2007.

Discipolii rememorează faptul că au văzut-o pe Natalia Gheorghiu chiar de la început „pe o Pobeda verde [...], singură la volan, nici nu se vedea! A învățat să meargă în Chișinău [...]. Schimba singură roata la mașină, a avut mai târziu un șofer care, pur și simplu, îi îngrijea mașina, dar nu mergea la volan [...]. Mergea și la roșu [...], pe Ștefan cel Mare, la str. Armenească era un agent de circulație, căruia îi dădea onor, și el, la fel, îi dădea onor. Noi îi ziceam: Наталия Константиновна – красное!¹²¹. La care ea ne răspundea: А че вы мне так поздно сказали?! Все, проехала!¹²².

Despre Natalia Gheorghiu se spune că atunci „când veneau la ea profesorii de peste hotare [...], academicieni de la Moscova, de la Leningrad, de la Kiev, de la Minsk, se opreau la ea, pe str. Pușkin, unde la etajul I avea apartament cu trei odăi și garaj în preajmă [...], ea îi ducea la aeroport. Știți câți încăpeau în Volgă – 7-8?! Pentru că nu era transport atunci! Era o doamnă care îți părea simplă, dar în același timp era foarte principială!”¹²³.

Situația familială. Deși cam tot ce s-a scris despre Natalia Gheorghiu se referă mai mult la activitatea ei profesională, în cele ce urmează vom aborda biografia privată a acesteia, despre care se cunosc, în general, lucruri puține.

Unindu-și destinele în anul 1936, căsătoria Nataliei Gheorghiu cu Alexandru Osna n-a fost de lungă durată¹²⁴. Chiar dacă acesta a preferat o altă femeie¹²⁵, se pare că cei doi au păstrat o relație de prietenie. „După ce a plecat la Novokuznețk¹²⁶ [cu noua soție], Osna venea deseori la Chișinău [...]. În toți anii, câți au fost, [el obișnuia] să se odihnească în [țările baltice], la Iurmala, și [când pleca acolo] trecea prin Chișinău și se întâlnea cu Natalia Constantinovna”¹²⁷. După despărțire Natalia Gheorghiu „n-a [mai] fost căsătorită”¹²⁸, n-a avut amant, s-a consacrat discipolilor, [munca] a fost viața ei”¹²⁹!

¹²¹ Roșu (rus.)!

¹²² De ce mi-ai spus atât de târziu? Gata, am trecut (rus.)! Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac., f. 38.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ *Ibidem*, f. 35.

¹²⁵ „Într-o dimineață a [venit] Osna, la apartamentul [ei] și i-a zis: Наташа, садись! [...] Я хочу преподнести тебе неприятную новость! Ei vorbeau în rusește chiar dacă au terminat la București. Я тебя оставляю, я женюсь на твоей подруге! [...]”. *Ibidem*.

¹²⁶ Oraș din regiunea Kemerovo, unul din cele mai mari centre de metalurgie și extracție a cărbunelui din Federația Rusă. Este localizat în sudul Siberiei Occidentale, pe ambele maluri ale râului Tomi.

¹²⁷ Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac., f. 35.

¹²⁸ Din relatările Evei Gudumac, Alexandru Osna ar fi decedat la Chișinău, mergând la Iurmala, la întoarcere „a sunat-o pe Natalia Gheorghiu și i-a spus că va trece prin Moldova. Venind i s-a făcut rău, a stat la LEGISANUPR, pare-se că era vacanța de vară”. *Ibidem*, f. 40.

¹²⁹ *Ibidem*, f. 36.

Copii Natalia Gheorghiu n-a avut, dar „dorindu-și-i foarte mult a înfiat doi băieți”, diferența de vârstă dintre care era de 10 ani. Primul băiat, Iurii Alexandrovici, născut în iunie 1944¹³⁰, a fost înfiat de mic, atunci când încă Natalia Gheorghiu mai era împreună cu soțul și „au decis amândoi” în favoarea adopției. După ce Alexandru Osna a plecat la Novokuznețk, Natalia Gheorghiu l-a înfiat și pe al doilea băiat, Vasiliu Alexandrovici, născut în anul 1954¹³¹, care era de trei ani. Ambilor copii Natalia Gheorghiu le-a dat numele ei de familie¹³².

„La început ea a trăit cu băieții și cu mama ei” pe str. Pușkin la primul etaj, într-un apartament de trei odăi¹³³, pe urmă a rămas doar ea cu băieții¹³⁴. Peste un timp, Iura a plecat la Novokuznețk, la tatăl adoptiv, unde a terminat Institutul de Medicină și s-a și însurat¹³⁵. Ulterior, împreună cu soția cu care nu aveau copii, a revenit la Chișinău, unde Natalia Gheorghiu ia ajutat să obțină un apartament cu două odăi, la Alba Iulia. Tot ea l-a ajutat să ajungă la Sankt-Peterburg pentru a deveni chirurg pediatru, cu studii de internatură finalizate la profesorul G.A. Bairov (1922–1999). La Chișinău lucra medic la Spitalul de Salvare¹³⁶.

Cel de-al doilea băiat, Vasiliu, a făcut studii prin corespondență la Institutul Agricol¹³⁷ și mergând la Moscova a întâlnit fiica unui avocat cu care s-a căsătorit și au făcut trei copii, primul fiind Aurelcic, la care Natalia Gheorghiu ținea foarte mult. Revenind, a schimbat apartamentul cu o odaie de la Moscova, pe unul cu două odăi pe str. Florilor, la Chișinău. Mai apoi Natalia Gheorghiu le-a cedat apartamentul ei trecând în cel de pe str. Florilor, unde a și încetat din viață¹³⁸.

Dacă este să rezumăm relația Nataliei Gheorghiu cu cei doi fii adoptivi, potrivit relatărilor acad. Eva Gudumac, putem spune că acesteia nu i s-a oferit respectul, recunoștința și dragostea din partea unor copii crescuți de mici. Mai mult chiar, atitudinea lor față de Natalia Gheorghiu „era frumoasă în funcție de susținerea materială și financiară”¹³⁹.

¹³⁰ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 5v.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac.*, f. 35.

¹³³ Din str. Pușkin, Natalia Gheorghiu s-a mutat într-un apartament cu trei odăi (etajul IV), la Râșcanovca (Alioșina). *Ibidem*, f. 36.

¹³⁴ În 1962 mama Nataliei Gheorghiu a decedat în vârstă de 77 de ani. AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 133v.

¹³⁵ *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac.*, f. 36.

¹³⁶ *Ibidem*.

¹³⁷ AUSMF, F. 2, inv. 4, d. 1987, f. 133v.

¹³⁸ *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac.*, f. 36.

¹³⁹ *Ibidem*.

Prietenii. Nu cunoaștem dacă Natalia Gheorghiu avea mulți sau puțini prieteni, este cert însă faptul că avea o prietenie valoroasă cu ilustra interpretă de muzică populară Tamara Ciobanu (1914–1990)¹⁴⁰. Se pare că prietenia dintre acestea s-a înfiripat în contextul activității socio-culturale care presupunea diverse inițiative publice. Chiar Natalia Gheorghiu într-un interviu mărturisea că a făcut cunoștință cu Tamara Ciobanu în anul 1950, la Sesiunea Sovietului Suprem al URSS, când ambele au fost alese deputate – „deși Tamara Ciobanu a fost soră medicală, ei dintotdeauna i-a plăcut să cânte”¹⁴¹. Născute în același an, probabil, prietenia dintre cele două, Natalia Gheorghiu și Tamara Ciobanu, a însemnat pentru fiecare dintre ele regăsirea unui al doilea sine (*alter ego*), le-a îndoit bucuriile și le-a înjumătățit necazurile, întru-cât ambele au fost neîmplinite în viața personală. Un cântec de-a Tamarei Ciobanu în care, posibil, se regăsea Natalia Gheorghiu este *Auzit-am din bătrâni*¹⁴².

Cu referire la prietenia de o viață a Nataliei Gheorghiu cu Tamara Ciobanu, acad. Eva Gudumac relatează: „când venea de la diferite întruniri, concerte [din afara republicii], Natalia Gheorghiu deseori se ducea la gara centrală să o întâlnească cu mașina”. Fiind la început, „Natalia Gheorghiu știa să meargă la volan doar înainte, fără să știe să dea în urmă. Mergând să o întâlnească pe Tamara Ciobanu, Natalia Gheorghiu mergea cu mașina pe cerc, în jurul clumbei. Atunci, de ea se apropia un agent al ordinii publice și o întreaba: de ce mergeți în jur? La care ea, la fel, îl întreba: а что, я не имею право так ходить?![...]”¹⁴³.

După decesul Tamarei Ciobanu, Natalia Gheorghiu a suferit foarte mult de pierderea bunei sale prietene pe care „o stima și o aprecia mult”¹⁴⁴.

¹⁴⁰ Celebră interpretă de muzică populară care s-a afirmat în Moldova perioadei sovietice. S-a născut la 22 noiembrie 1914 în s. Berezlogi, jud. Orhei. Și-a început studiile la Liceul de Fete „Principesa Dadiani” din Chișinău, pe care l-a absolvit în anul 1932. În perioada 1936–1938 a învățat la Școala de Felceri. Ulterior, între 1938 și 1940 a studiat muzica la Conservatorul „Unirea”, creat la Chișinău. Cariera artistică a început-o în anii 1942–1944 ca solistă a Radiodifuziunii. Între 1944 și 1946 a urmat Conservatorul de Stat din Moldova în clasa profesorului L. Babici. Pe scena teatrală a debutat la Chișinău în anul 1946. A fost solistă a Orchestrei de muzică populară „Flueraș” realizând numeroase turnee artistice internaționale. A colaborat cu Serghei Lunchevici, Dumitru Fedov, Gheorghe Eșanu, Valeriu Poleacov ș.a. Din 1973 până în 1985, în calitate de profesoară de canto a educat o serie de cântăreți printre care se înscrie și Nadejda Cepraga.

¹⁴¹ Vezi: Тамара Чебан, Валентина Савицкая: «Сестры», min. 11. Disponibil la: <https://www.youtube.com/watch?v=4pa5LbKpsdM> (accesat: 08.02.2022); Тамара Чебан, Валентина Савицкая, min. 6.33. Disponibil la: <https://www.youtube.com/watch?v=ve-M6pNZyRI> (accesat: 08.02.2022).

¹⁴² *Auzit-am din batrini*, de Tamara Ciobanu. Disponibil la: <https://www.youtube.com/watch?v=sjl7Nckn8Mg> (accesat: 08.02.2022).

¹⁴³ *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac.*, f. 38.

¹⁴⁴ *Ibidem*, f. 39.

Ultimele zile. Natalia Gheorghiu a decedat la 4 februarie 2001, la vârsta de 86 de ani... Cu două luni înainte a făcut niște investigații la Spitalul Oncologic – „nu i-au găsit nimic, dar peste vreo două săptămâni i-am palpat burta și am depistat că este o tumoare! Ea a știut ce este, m-a întrebat ce am găsit? *Ничего Наталья Константиновна, все в порядке*¹⁴⁵! [...] Profesorul C. Țâbârnă, mi-a zis că are cancer la stomac [...]”¹⁴⁶.

Cu câteva zile înainte de deces a făcut hemoragie, de asta a fost găsită în casă într-o baltă de sânge. Se simțea deja rău, avea dureri! Îmi zicea: *Евочька, почему ты всем помогаеш, но только не мне*¹⁴⁷! Nu aveam leacuri [...], i-am făcut injecții, dar era puțin pentru ea [...]. La 4 dimineața m-a sunat o doctoriță [rămasă de veghe] și mi-a zis că [situația Nataliei Gheorghiu s-a înrăutățit].

„Cu o săptămână înainte de a muri, m-am dus la ea sâmbăta, mama corsesse plăcinte, i-am dus răcitur, era după sărbători! Și ea mi-a zis: *знаешь, Евочька, в жизни я никогда тебя не хвалила, ты работала, но я не хвалила! Я хочу тебе сказать, что у меня не было дочек, но ты итог моей жизни!*¹⁴⁸.

Recunoașterea muncii și a meritelor în domeniul medicinei. Pentru activitatea prodigioasă în domeniu, Nataliei Gheorghiu i-au fost conferite titlurile de „Medic Emerit al RSS Moldovenească”, „Om Emerit în știință al RSS Moldovenească”, „Cetățean de onoare al orașului Chișinău”. A fost decorată cu ordinele „Drapelul Roșu de Muncă”, „Prietenia Popoarelor”, „Ordinul Republicii”, „Medalia Comitetului Internațional pentru Apărarea Păcii” și alte distincții.

Între timp, la Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, la 21 noiembrie 2019 Catedrei de Chirurgie, ortopedie și anesteziologie pediatrică i s-a dat numele Nataliei Gheorghiu¹⁴⁹. Centrul Național Științifico-Practic de Chirurgie Pediatrică, a cărui fondatoare este, poartă numele Nataliei Gheorghiu. La fel, o stradă din sectorul Centru și un liceu din capitală îi poartă numele, iar la 18 noiembrie 2004 a fost creată Asociația Chirurgilor Pediatri „Academician Natalia Gheorghiu”.

¹⁴⁵ *Nimic, Natalia Constantinoovna, totul este în regulă (rus.)!*

¹⁴⁶ *Ibidem*, f. 37.

¹⁴⁷ *Evocica, îi ajuți pe toți, numai nu pe mine (rus.)?*

¹⁴⁸ Știi, Evocica, în viața mea nu te-am lăudat niciodată, ai muncit, dar nu te-am lăudat! Vreau să-ți spun că nu am avut fete, dar tu ești rezultatul vieții mele (rus.)! Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac., f. 39.

¹⁴⁹ *Natalia Gheorghiu – medic „legendă” a chirurgiei pediatrice din Republica Moldova.* Disponibil la: <https://usmf.md/ru/node/24941> (accesat: 06.02.2022).

La marcarea celor 90 de ani de la naștere, în 2004, „Poșta Moldovei” a emis timbrul cu imaginea Nataliei Gheorghiu. La 9 octombrie 2015, când a fost inaugurată Aleea savanților și medicilor iluștri, eveniment legat de marcarea celei de-a 70-a aniversări a USMF „Nicolae Testemițanu”, printre cele 34 de busturi, a fost dezvelit și monumentul Nataliei Gheorghiu¹⁵⁰ realizat de Veaceslav Jiglițchi¹⁵¹. La 29 octombrie 2014, la USMF „Nicolae Testemițanu”, Institutul Mamei și Copilului și la Asociația Chirurgilor Pediatri „Academician Natalia Gheorghiu”, a fost organizată conferința științifico-practică în domeniul chirurgiei pediatrice, dedicată omagierii savantului Natalia Gheorghiu – promotorul chirurgiei pediatrice, la care au participat specialiști din Republica Moldova și din România¹⁵². La aceeași dată, dar deja în 2021, în format online, Academia de Științe a Moldovei a găzduit Conferința științifico-practică cu participare internațională „Zilele Academicianului Natalia Gheorghiu” cu genericul „Actualități în chirurgia pediatrică”, la care au participat personalități notorii din Republica Moldova, România, Federația Rusă, precum și instructori din Olanda¹⁵³.

Concluzii. Din cele relatate cu referire la viața și activitatea reputatului chirurg Natalia Gheorghiu putem spune că, practic, nimic nu prevestea, la prima vedere, ca aceasta să devină una dintre figurile marcante ale medicinei din Moldova. Profesorul Natalia Gheorghiu s-a născut și a trăit sub patru regimuri – țarist, românesc-interbelic, sovietic și al independenței Republicii Moldova. A devenit celebră în medicină, atribuindu-i-se calificativul de „legendă”, datorită muncii, perseverenței și tenacității, făcând istorie într-un domeniul de pionierat pe care la profesat. A lăsat discipolilor o continuitate a valorilor și tradițiilor într-o sferă vastă de activitate.

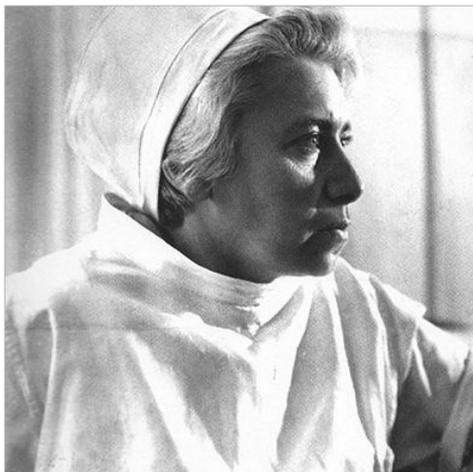
¹⁵⁰ Bustul a costat în total 200 000 de lei și se datorează insistenței acad. Evei Gudumac care a găsit finanțare. Tot din inițiativa Evei Gudumac a fost ridicat și monumentul de la mormântul Nataliei Gheorghiu de la Cimitirul Central. Monumentul a costat în total 42 000 de lei. *Interviu realizat de Lidia Prisac cu Eva Gudumac ...*, f. 36.

¹⁵¹ Aleea savanților și medicilor iluștri. În: *Medicus*, nr. 7-8 (884-885), 2015, pp. 7-10.

¹⁵² *Omagiul Nataliei Gheorghiu – Prima medicinei autohtone*. Disponibil la: <https://usmf.md/ro/noutati/omagiul-nataliei-gheorghiu-prima-medicinei-autohtone> (accesat: 06.02.2022).

¹⁵³ Eugenia Tofan, *Zilele academicianului Natalia Gheorghiu au demarat prin organizarea Conferinței științifice „Actualități în chirurgia pediatrică”, găzduită de AȘM*. Disponibil la: <https://www.asm.md/zilele-academicianului-natalia-gheorghiu-au-demarat-prin-organizarea-conferinței-stiintifice> (accesat: 06.02.2022).

ANEXE

Natalia Gheorghiu (1914–2001)

К о п и я

ДИПЛОМ

А № 202869

Пред'явитель сего тов. ГЕОРГИУ Наталия Константиновна в 1947 г. окончила полный курс Кишинёвского Государственного Медицинского Института Министерства здравоохранения СССР по специальности _____ и решением Государственной экзаменационной комиссии от 5 июля 1947 г. ей присвоена квалификация врача.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
ЭКЗАМЕНАЦИОННОЙ КОМИССИИ

Проф. ШАРАПОВ

и.п. ДИРЕКТОР _____ КОРНЕЦОВ

СЕКРЕТАРЬ _____ В. ПОДВОЙСКАЯ

Город Кишинёв 1947 г.

Регистрационный № 8.

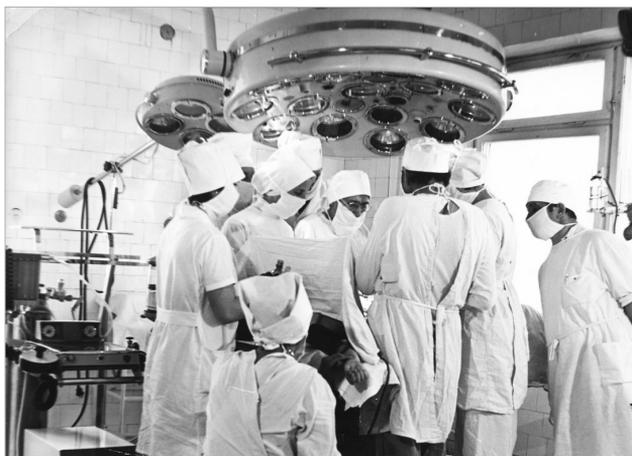
1947 г. 18 июля 18 дня Я, Государственный нотариус 1-ой К. пивенской, вступившей в силу 18 июля 1947 г. При наличии востребованной копии в последнем издании Правил, водичеток, приписок, зачеркнутых слов и других особенностей не оказалось.

Получено 2 руб. 20 копеек в марках. По реестру № 13507

НОТАРИУС

Diploma de absolvire a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău.

Sursa: Arhiva AUSMF „Nicolae Testemițanu”, F. 2, I. 4, D. 1987, f. 11

În sala de operații. Sursa: *Arhiva fotografică a AUSMF „Nicolae Testemițanu”*

Natalia Gheorghiu implicată în activitatea didactică.
Sursa: *Arhiva fotografică a AUSMF „Nicolae Testemițanu”*

Împreună cu Tamara Ciobanu la una din ședințele dedicate vieții sociale.
Sursa: *Arhiva fotografică a AUSMF „Nicolae Testemițanu”*

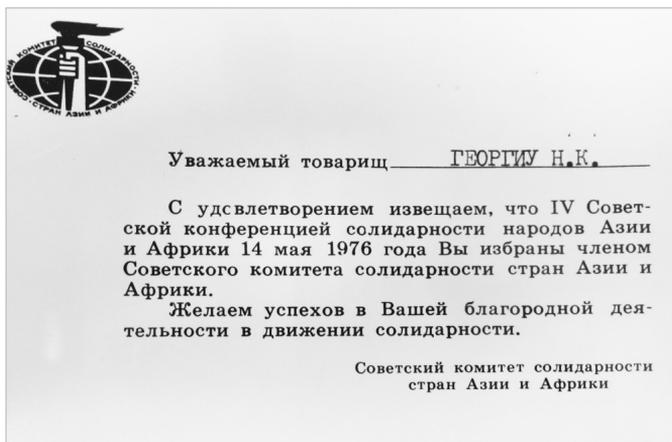
După o întrunire de lucru într-un colectiv feminin.
Sursa: *Arhiva fotografică a AUSMF „Nicolae Testemițanu”*

Împreună cu membrii Colegiului de redacție al revistei *Păzirea sănătății*, fondator al căreia a fost Nicolae Testemițanu. Sursa: *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fondul fotografic*

Dovada Conferirii Medaliei onorifice de „Luptător pentru pace”
 Sursa: Arhiva AUSMF „Nicolae Testemițanu”, F. 2, I. 4, D. 1987

Membră a Comitetului sovietic de solidaritate cu țările Asiei și Africii
 Sursa: Arhiva AUSMF „Nicolae Testemițanu”, F. 2, I. 4, D. 1987

***History of women's medicine:
university professor Natalia Gheorghiu (1914–2001)***

There are destinies that (without being fully known) allow us to become familiar with the development of a certain field. In this sense, we mention Natalia Gheorghiu, with studies in the field of medicine obtained at the University of Bucharest, who was the first doctor in medical sciences (1949) at the State Institute of Medicine in Chisinau, founded after the Second World War, in 1945, and the only doctor from the Moldovan SSR corresponding member of the USSR Medical Sciences Academy. This personality deserves to be praised for the merit of having been at the beginning of pediatric surgery in Moldova – the scientific record including over 250 scientific papers, several monographs and patents. Under the leadership of Natalia Gheorghiu, were elaborated and defended more than 30 theses of doctor and doctor habilitat in medical sciences, and most of the pediatric surgeons in Moldova are her disciples. In this order, based on unvalued archive documents and sources characteristic of oral history, in the present study we aimed to (re)discover the biographical itinerary (less known) and the pioneering activity in the field of pediatric surgery of prof. univ. Natalia Gheorghiu, who literally devoted herself to clinical, scientific and didactic activity (in certain intervals she was vice-rector for the scientific and didactic activity of the State Institute of Medicine in Chisinau).

Key-words: *history, female medicine, biographical itinerary, prof. univ. Natalia Gheorghiu, Moldova.*

Lidia PRISAC,
doctor în istorie, cercetător științific coordonator
Centrul de studii interdisciplinare „Silviu Dragomir”
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: lidiaprisac@yahoo.com

SPECIFICUL APARIȚIEI MUZICII OCCIDENTALE ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ ÎN BAZA MĂRTURIILOR STUDENȚILOR UNIVERSITĂȚII DE STAT DIN MOLDOVA (anii '70 - '80)

Context general

Privind în retrospectivă istoria Uniunii Sovietice, observăm că, începând cu a doua jumătate a secolului XX și până la prăbușirea sa în 1991, statele membre au resimțit o transformare semnificativă datorată influențelor culturale, care s-au produs în mod special prin intermediul muzicii, cinematografului, vestimentației și a dansurilor.

Dacă anii 50 sunt caracterizați de o luptă activă împotriva cosmopolitismului și a tot ceea ce provine din *occidentul capitalist*, deja către anii 60 și a perioadei Dezghețului lui Hrușciiov, este atestată o relativă toleranță și relaxare a restricțiilor anterioare. Artiștii sovietici au început să dea concerte peste hotare și vice versa, iar omul sovietic a început să cunoască lumea de dincolo¹.

În 1957 Uniunea Sovietică a găzduit la Moscova cea de-a VI-a ediție a Festivalului Mondial a Tineretului și Studenților, eveniment care a avut o importanță majoră.

Festivalul a durat două săptămâni și a găzduit cca 34000 oameni din 131 state ale lumii. În cadrul acestuia, au avut loc cca 800 de evenimente și prezentate peste 120 de filme. Oamenii sovietici, care s-au aflat atâta timp în izolare, au comunicat direct cu semenii lor din alte țări. Apare așa-numitul termen de „люди доброй воли”. Deși nu s-a întâmplat vreo minune, în Uniunea Sovietică apare moda spre hainele jeans, artă abstractă iar tineretul sovietic descoperă un nou gen de muzică, cea rock-n-roll².

În 1964, odată cu înființarea studioului *Melodia*, a apărut posibilitatea de a cumpăra muzica străină legal. De asemenea, periodic apăreau revistele *Krugozor* și *Vokrug Sveta* din care se putea afla despre interpreții străini. În mare parte erau muzicieni europeni însă uneori erau menționați și cei din SUA. Deși mulți interpreți au rămas interziși (cum ar fi

¹ Празднова Ольга, Специфика проникновения рок-культуры в СССР, Ценности и смыслы. 2017. № 3 (49). стр.111-119.

² Кречетников Артем, Московский фестиваль молодежи: глоток свободы, BBC Russian, 27.07.2007, http://news.bbc.co.uk/hi/russian/russia/newsid_6918000/6918853.stm (12.10.2021)

Pink Floyd sau Scorpions), oamenii au primit o relativă deschidere spre muzica occidentală, iar când au început a apărea casetofoanele (în special cele cu două casete) iubitorii de muzică începură să înregistreze și să răspândească muzica clandestin³.

În așa numitul spațiu media din URSS, în cadrul emisiunilor televizate sau radiofonice prevalau formele de muzică clasică precum romanțele, piesele din estrada sovietică, ariile din operete sau cântecele populare iar muzica străină era difuzată rar. Cenzura selecta doar ceea ce părea inofensiv pentru publicul sovietic. Astfel în Uniunea Sovietică erau foarte populari interpreții francezi (Joe Dassin, Dalida, Mirelle Mathieu) și cei italieni (Adriano Celentano, Al Bano, Totò Cutugno). De o popularitate sporită se bucurau trupe cu muzică de dans precum ABBA sau Boney M, care potrivit surselor, erau frecvent difuzați la televiziune în timpul sărbătorilor religioase de iarnă sau cele pascale, pentru ca tineretul să nu plece la biserică⁴.

Muzica străină prin filtrele ideologiei comuniste

Procesele din sfera culturii care aveau loc la nivel unional, erau general valabile și pentru RSS Moldovenească. Potrivit lui Alexandru Ciuvaga⁵ conducerea comunistă permitea realizarea unor viniluri cu muzică străină, însă artiștii în cauză erau prezentați publicului prin prisma ideologică. „Spre exemplu când apăruse primele discuri cu Tom Jones în Uniunea Sovietică, publicitatea acestuia nu era axată pe muzica sa, ci pe faptul că *Tom Jones este un fiu al unui simplu miner!*” (A.C.)

Tot în aceeași logică, conducerea comunistă obișnuia să accentueze că, spre exemplu, Romina Power nu este doar o celebritate italiană ci și o gospodină foarte bună, care singură face curățenie și singură gătește pentru soțul ei Al Bano⁶.

Radioul – mica fereastră spre lumea liberă

Din mărturiile studenților Universității de Stat din Moldova, aflăm că una din singurele posibilități de a asculta muzică interzisă sau de a afla știrile din occident era radioul, supranumit în limbajul popular *tranzistor*.

³ Довлатова Катарина, Как зарубежная эстрада „проникала” в СССР, Royal Cheese, 23.07.2021, <https://royalcheese.ru/education/tyaga-k-muzykalnomu-miru-kak-zarubezhnaya-estrada-pronikala-v-sovetskij-soyuz/> (12.10.2021)

⁴ Иванкина Галина, Квоты в эфире, Газета “Завтра”, 16.09.2015, <https://zavtra.ru/blogs/nesvoevremennyye-protentyi> (acesat la 12.X.2021)

⁵ În continuare A.C.

⁶ Ibidem.

Renumitele modele ale fabricilor *Meridian*, *Okean* sau *Alpinist* erau pentru studențimea de atunci un lucru prețios, pe care rar cine se încumeta să-l împrumute cuiva.

Locuind la frontiera cu România, A.C. relatează că avea un carnețel în care avea notate frecvențele, iar atunci când venea acasă de la Chișinău, pe timp de noapte prindea posturi radio străine precum Europa Liberă, Radio România Tineret, BBC sau Vocea Americii. Fiecare săptămână, împreună cu el, mai veneau și prieteni de facultate, ca să asculte posturile străine. „Deși erau *pelengatoare* care produceau niște zgomote ca să nu poți asculta, erau anumite ore în zi când prindea mai bine. Nu se putea de făcut înscrieri, însă de ascultat era posibil.” (A.C.)

Din cele relatate de către Maria Bantea⁷, dnei la fel avea un carnet, în care nota denumirile trupelor și pieselor românești preferate. La fel, datorită radioului „Eu de trupe ca Roșu și Negru sau Mondial știam încă din clasa a 9-a... apăruse și Andrei Popa pe atunci... extraordinară muzică, nemaipomenită... eram obsedată de muzica românească.” (M.B.)

Cum ajungea muzică străină în RSS Moldovenească?

În pofida faptului că partidul interzicea comercializarea anumitor muzicieni considerați interziși, studențimea găsea modalități de a ocoli restricțiile.

„Atunci discuri [străine] ajungeau la noi numai de la băieți marinari care veneau de peste hotare. Ei aduceau discuri în Odesa, portul mai apropiat de noi și băieții din Chișinău mai descurcăreți se duceau și cumpărau de la ei un disc, două, cât puteau ei acolo... acasă aveau două *magnitofane*⁸, puneau frumos, plăteau 10 ruble și îți făceau o copie. Veneam cu o *bobină* și primeam o copie. Eu atunci am avut toate concertele Beatles... înscrise calitativ, tot cum trebuie, Rolling Stones, Deep Purple, Queen, Creedance Clearwater Revival...” (A.C.)

În așa mod, *samizdatul* muzical a devenit una din sursele de bază pentru răspândirea muzicii occidentale și în special a celei rock. Muzica străină inspira tineretul vremii, astfel în anii 60-70 tot mai mulți din ei doresc să înființeze propriile trupe. Apare moda așa-numitor ansambluri vocal-instrumentale. Casetofoanele au jucat un rol important, fiindcă muzicienii amatori care nu-și puteau permite să înscrie muzică la studiouri profesionale, deja o puteau face în condiții casnice⁹.

⁷ În continuare M.B.

⁸ Casetofon (rus)

⁹ Довлатова Катарина, Как зарубежная эстрада “проникала” в СССР, Royal Cheese, 23.07.2021, <https://royalcheese.ru/education/tyaga-k-muzykalnomu-miru-kak-zarubezhnaya-estrada-pronikala-v-sovetskij-soyuz/> (12.10.2021)

Este cert că multiplicarea și comercializarea vinilurilor era ilegală și putea provoca consecințe grave pentru cei implicați, fiindcă muzica occidentală și mai ales cea rock, era considerată de către conducerea de partid drept *simbol al degradării și parte a planului american care distanța tineretul de ideile partidului*¹⁰.

„Nu ni se permitea și eram speriați atunci că dacă ascultați ceva din occident... voi adică sunteți *anti...*” (M.B.)

Dificultățile interpretării muzicii straine

Povestind despre primii săi pași în cariera muzicală, A.C. relatează că totul s-a început în studenție, când a plecat la așa-numita *Țelina* moldovenească¹¹.

Dânsul a fost repartizat în satul Dancu din raionul Hâncești. Acolo, fusese organizat un festival al detașamentelor studențești, unde el și câțiva colegi au format un ansamblu cărui i-au dat denumirea *Juventus*. Între 1969-1974 ei au activat în calitate de ansamblu al Universității de Stat din Moldova, iar între 1973-1974 a activat și în cadrul terenului de dans Primăvara, cunoscut și sub denumirea *Ullâbka*.

Componenta ansamblului era următoarea: Igor Mihalevici – chitara solo, Boris Șor – solist și chitara ritm, Serghei Diaur – chitara bass, Evghenii Plămădeală – clape, Vladimir Sanduța – baterie și Alexandru Ciuvaga¹² – solist.

Instrumentele muzicale, care pe atunci erau un deficit, aceștia le-au obținut datorită unei întâmplări, relatează colegul lor de facultate Vitalie Andrievschi.

Fostul rector al Universității Tehnice din Moldova Serghei Radauțan a auzit băieții discutând despre aceasta într-un parc. Dânsul l-a telefonat pe rectorul Universității de Stat din Moldova Artiom Lazarev, și l-a rugat să ajute colectivul de la istorie cu procurarea instrumentelor. Ansamblul a devenit învingător a multor concursuri, iar uneori a dat și concerte profesionale. *Juventus* putea fi socotit ansamblu internațional, dat fiind că în acesta, ocazional, participau și studenți din alte țări, printre care Bulgaria, Republica Democrată Germană și Vietnam¹³.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Munci sezoniere la care erau trimiși studenții din instituțiile de învățământ superior.

¹² Potrivit lui Vitalie Andrievschi, Alexandru Ciuvaga cânta “ca un Hamperding moldovelesc, în cinci limbi”, <https://ava.md/2017/01/24/hot-v-moskve-zhivet-dalekoy-vse-ravno-kishinevec/> (accesat la: 02.10.2021)

¹³ Андриевский Виталий, Хоть в Москве живёт далёкой всё равно кишинёвец Он, <https://ava.md/2017/01/24/hot-v-moskve-zhivet-dalekoy-vse-ravno-kishinevec/> (accesat la: 02.10.2021)

Înainte de a ieși în scenă, cântecele trebuiau prezentate în fața unei comisii adunate de la organizația de partid a universității. „Dacă îți plăcea un cântec și vroiai să-l cânti, trebuia să-l susții ca în fața unui examen. Se puteau alege 3 cântece: unul din Uniunea Sovietică, unul din țările lagărului socialist - cu excepția României și un cântec din occident. Dacă cântecul era în limba română, în el trebuia să fie măcar o strofă sau un refren în limba rusă. În pofida faptului că Juventus nu era un ansamblu profesionst ci unul studențesc - rigorile erau stricte.” (A.C.)

Potrivit lui A.C., Juventus ocupa locuri de frunte în cadrul diferitor festivaluri studențești de muzică iar cu piesa lui Dan Spătaru „Să cântăm chitara mea” din filmul *Cântecele Mării*, au luat locul întâi la o finală republicană. Această victorie a avut însă și consecințele sale. În scurt timp, A.C. fost chemat la comitetul de partid și muștrat sever din motiv că a interpretat versiunea românească a cântecului, pe când în film era prezentă și versiunea rusă a acestuia.

Comisia prezentă îl întrebase direct „cine te-a îndrumat să cânti românește și de ce n-ai cântat rusește?” la care A.C. răspunsese că a ales să cânte în limba sa, că este moldovean și a cântat în limba moldovenească [evident, se are în vedere limba română]. După așa un răspuns neașteptat, „secretarul cela de partid se bâlbâie, n-avea ce să zică... că n-ai ce zice” (A.C.), iar ținând în cont faptul că ansamblul era văzut cu ochi buni de rectorul universității, Artiom Lazarev... „de acea dată am scăpat, însă au mai fost cazuri similare legate de muzică.” (A.C.)

Uneori studenții mergeau la șiretlicuri. „Dacă vroiai să cânti ceva din Tom Jones - nu puteai. Și noi luam doar melodia, versurile le scriam de sinestătător, iar la comisia de la partid care evalua muzica, indicam că muzica aparține lui Mihai Dolgan și cuvintele lui Efim Krimerman. Și iată așa trecea, că cei de la partid nu erau cunoscători buni în muzică.” (A.C.)

Către anul 1973, tinerii din Juventus au început să cânte la terenul de dans Ulâbka, considerat cel mai mare Chișinău. „Atunci nu erau discoteci. Se cânta muzică vie. Și noi am cântat acolo un an jumătate. Cel mai mare, cinci mii de oameni intrau acolo... acolo puteam să cântăm aproape tot [ce doreau]. Cântam și cântece românești chiar... și nimeni nu ne bătea la cap. Se socotea că-i muzică de dans, deci ea nu-i *serioasă*...” (A.C.)

Concluzionând, muzica străină a ajuns în RSS Moldovenească prin două căi: oficială, legală și neoficială, ilegală. Cea oficială era gestionată de către conducerea de partid, care, în conformitate cu ideologia comunistă, analiza muzica străină și permitea comercializarea doar a celor

considerate inofensive. Cea de-a doua cale consta în multiplicarea și distribuirea secretă a muzicii de către tineri. Conducerea comunistă controla nu numai audierea muzicii străine, dar și interpretarea acesteia în public. Ansamblurile muzicale erau obligate să prezinte piesele spre aprobare unei comisii speciale de partid, iar interpretarea lor în limba română era supusă regulilor și restricțiilor impuse de conducerea comunistă.

PERSOANE INTERVIEWATE:

Alexandru Ciuvaga, n. 03.01.1953, student al Facultății de Istorie între 1969-1974.

Maria Bantea, n. 16.01.1958, studentă a Facultății de Limbi Străine între 1978-1982.

BIBLIOGRAFIE:

Андриевский Виталий, Хоть в Москве живёт далёкой всё равно кишинёвец Он, *ava.md* <https://ava.md/2017/01/24/hot-v-moskve-zhivet-dalekoj-vse-ravno-kishinevec/> (accesat la: 02.10.2021);

Довлатова Катарина, Как зарубежная эстрада „проникала” в СССР, *Royal Cheese*, 23.07.2021, <https://royalcheese.ru/education/tyaga-k-muzykalnomu-miru-kak-zarubezhnaya-estrada-pronikala-v-sovetskij-soyuz/> (12.10.2021);

Иванкина Галина, Квоты в эфире, Газета „Завтра”, 16.09.2015, <https://zavtra.ru/blogs/nesvoevremennyye-protentyi> (12.10.2021);

Кречетников Артем, Московский фестиваль молодежи: глоток свободы, *BBC Russian*, 27.07.2007, http://news.bbc.co.uk/hi/russian/russia/newsid_6918000/6918853.stm (12.10.2021);

Празднова Ольга, Специфика проникновения рок-культуры в СССР, *Ценности и смыслы*. 2017. № 3 (49). стр. 111-119.

The specifics of the appearance of Western music in the Moldovan SSR based on Moldova State University students testimonies (70s - 80s)

Throughout history, various cultures have been closely interconnected, and the exchange of culture has played a crucial role. This trend was particularly prominent during the 20th century, when mass culture made significant strides. With the advent of television, radio, music, and cinema, cultural exchange accelerated at an unprecedented pace. Given the current phenomenon of globalization, the issue

of foreign influences on a society's culture has become an intriguing subject for researchers in the humanities. This article aims to explore the how foreign music entered in the Moldovan SSR during the 70s and 80s based on oral testimonies the Moldova State University students, to analyze the specificities of this phenomenon and to define the relationship between foreign music, its listeners, and the communist regime.

Keywords: *Western music, culture, rock, Moldovan SSR, Moldova State University, Juventus, communism, censorship.*

Sorin ȘCLEARUC

doctorand, cercetător științific

Centrul de studii interdisciplinare „Silviu Dragomir”

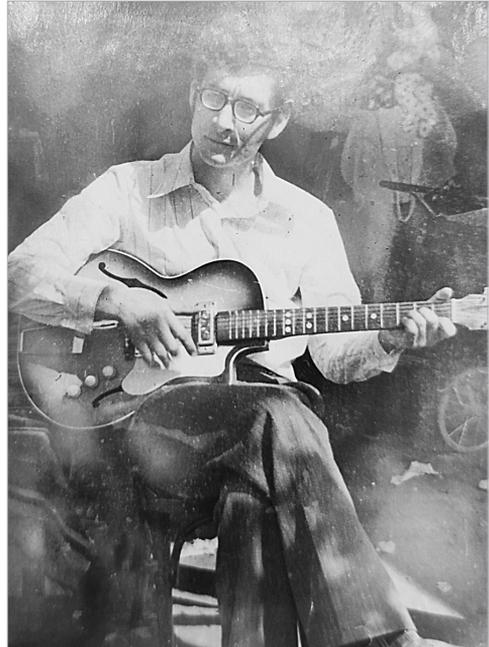
Universitatea de Stat din Moldova

e-mail: sorin.sclearuc@gmail.com

ANEXE

Poster pentru cea de-a VI-a ediție a Festivalului mondial a tineretului și studenților, realizat de K. Ivanov, V. Briskin, Moscova, 1957

Alexandru Ciuvaga
unul la unul cu Muzica, 1977

Ansamblul studențesc Juventus în repetiție.

. O parte a ansamblului studențesc Juventus.

UN BASARABEAN ÎN SISTEMUL UNIVERSITAR DIN ROMÂNIA: GEORGE MUNTEANU (1924–2001)

Preambul

George Munteanu (14.IV.1924–8.XI.2001) a fost un cetățean născut în satul Bravicea, județul Orhei și rămas în România după evacuarea din III-IV.1944 concomitent cu Școala Normală de Băieți din Chișinău, elev la care era în clasa VI. Evoluția lui din România a fost din cea mai onorabilă, continuând să învețe la școli, liceu, facultate, apoi să fie angajat bibliotecar, preparator, ziarist și cadru didactic universitar în două universități prestigioase: „Victor Babeș” din Cluj (asistent și lector) și „C.I. Parhon” din București (lector și conferențiar). A întocmit și publicat 9 monografii despre clasicii literaturii române (Hasdeu, Eminescu, Creangă, Coșbuc, Bolliac, Caragiale, Maiorescu și alții) și un număr mare de articole pentru ziare, reviste și volume științifice. În Republica Moldova a revenit o singură dată (14-16.VI.1990), și pe scurt timp vizitat satul natal Bravicea. A cooperat științific cu specialiști consacrați din Republica Moldova: (i) Pavel **Balmuș** cercetător științific la Institutul de Istorie și Teorie Literară al Academiei de Științe din Moldova, cunoscându-se prin operele lor despre celebra familie basarabeană Hâjdeu-Hasdeu; (ii) Mihai **Cimpoi**, membru titular al Academiei de Științe din Moldova, cunoscându-se prin operele lor despre inegalabilul Mihai Eminescu. Din satul natal a corespondat cu Nadejda Pruteanu, învățătoarea de limbă și literatură română la Liceul „Ștefan cel Mare” din Bravicea. Postem i s-a conferit titlul „Cetățean de Onoare” al satului Bravicea (2003) și din inițiativa Angelei Zatic, directoarea Bibliotecii Publice Teritoriale din Bravicea, din anul 2003, instituția culturală poartă numele lui George Munteanu.

Aceste și alte informații au fost reflectate în câteva articole de ziare, reviste și dicționare din România și Republica Moldova, însă biobibliografia lui George Munteanu nu a fost întocmită, astfel cu prezenta lucrare se propune de a completa lipsa existentă. Datele biografice sunt preluate din două dosare personale universitare ale lui Gheorghe Munteanu și anume: din Arhiva Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca pe când era angajat ca preparator și asistent la Facultatea de Filologie; (ii) de la Serviciul Administrare Personal, Direcția Resurse Umane a Universității din București, pe când era angajat ca lector și conferențiar universitar.

Componența familiei părintești. Tata lui Gheorghe s-a numit Simion, născut în 1883 și de origine bravicean. Părintele lui practica plugăria, fiind proprietar de cca 5 ha de teren „în tinerețea sa ca țăran mijlocăș”¹ (teren arabil, viță-de-vie, pășune și pădure). După căsătoria primilor trei copii (Teodosie, Mihail și Agafia), rămase doar cu 1,5 ha de teren arabil. La ocazii transporta cu căruța tur-retur mărfurile pentru prăvăliile din sat la/dela gara Călărași. Într-o carte despre satul Bravicea², figurează un Simion Munteanu, care în anii 1941–1944 avea o măcelărie, și posibil să fi fost tata lui. George învăța la Chișinău pe bursă socială din 1937, dar și contra unei taxe mai reduse, provenind din familie cu stare materială și financiară modestă. Părinții s-au străduit să câștige din orice sursă ca să întrețină la școală pe băiatul cel mai mic, care s-a ales dintre ceilalți, înscriind George într-o autobiografie³, astfel: „Încă de la vârsta de 4 ani am manifestat un viu interes față de cele câteva cărți care se găseau în familie și cu ajutorul unui frate al meu am învățat alfabetul slavon cu care erau scrise”. Apoi în alta „De mic copil am simțit înclinații deosebite pentru lectură și studiu și m-am străduit să fiu un element sârguincios”⁴ și tot aici „eu dovedeam o mare pasiune pentru lecturi”. Interesul și înclinarea lui spre lectură s-au epuizat doar cu trecerea în neființă, iar toate s-au unit în dragoste de-a învăța, după care a avut din ce întocmi și propriile lui cărți monografice și sutele de articole de revistă, ziar, cercuri științifice, lecții publice, conferințe universitare etc. A mai subliniat în autobiografia precedentă că „...tata foarte greu s-a hotărât să mă lase la Școala Normală din Chișinău, însă a fost încurajat de frații mei mai mari că mă v-or ajuta și ei”. Mama lui s-a numit Xenia, născut în 1886 în satul Răciula, în prezent raionul Călărași, iar pe timpul lui George – județul Orhei, fiind casnică și fără școală. Ar fi de accentuat că părinții lui, în 1937, când George s-a înscris la Școala Normală de Băieți din Chișinău ei aveau: 54 de ani tata și 51 de ani mama, vârstă semnificativ de mare și în prezent pentru a întreține un copil la o școală de oraș.

Mezinul lor, Gheorghe iubitor de carte, într-adevăr, a ajuns mare cărturar și avut ocazia să-și onoreze tata cu o dedicație pe monografia „Introducere în opera lui Ion Creangă” cu următoarea dedicație: „În memo-

¹ Dosarul din arhiva curentă a Serviciului Administrare Personal, Direcția Resurse Umane, Universitatea din București, autobiografia „7.VIII.1973”, 3 f.

² Anton Moraru, Nadia Pruteanu, *Istoria satului Bravicea*, Chișinău, Cartier, 1997, p. 108.

³ Dosarul din arhiva curentă a Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, autobiografia „anul III Filologie”, 2 f.

⁴ Dosarul din arhiva curentă a Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, autobiografia „9.I.1950”, 2 f.

ria tatălui meu – om de la Moldova a cărui companie nu i-ar fi displăcut lui Creangă”⁵. Astfel am dedus că tata lui Simion a fost un om harnic, vesel, vorbăreț și blajin.

George a avut doi frați și o sora, numele lor fiind: **Teodosie** (1907–1944/1945?), cu 4 clase românești, de meserie plugar, căsătorit cu Profira Țărnă. Fiind și eu braviceancă trebuie să completez că am cunoscut-o personal pe Profira Munteanu, trecut prin fața casei ei de nenumărate ori (în prezent casa dispărută, altă dată se afla pe dreapta râpei de la cotitura stadionului, vis-a vis de gospodăria dl Constantin Harea), existând o cărare pe scurtătură spre centrul satului. Soții Teodosie și Profira au avut cinci copii cunoscuți și de George când era în acasă: Dumitru, Constantin (vecinul nostru), Iulia, Vladimir și Maria. Sora s-a numit **Agafia** (1910–?), căsătorită cu Vasile Baciuc, casnică și fără școală. Al doilea frate s-a numit **Mihail** (1911–1944/1945?), avea 4 clase românești, practica plugăria, iar la 1944 când a plecat mezinul de acasă, la fel, era căsătorit cu Parascovia Mîndru, iar urmașii lor momentan nu se cunosc.

În fișa personală a lui George Munteanu pentru angajare la Universitatea din București în 1960 sunt trecute nu doar rudele de gradul unu și doi, dar și cei din trei: unchiul paterni Munteanu, care s-au numit Ilie, Gavrilă și Mărioara (după soț Perju). Unchiul materni Stratan, care s-au numit Vasile, Ion, Gheorghe, Toader și Anastasia.

După evacuarea organizată a Școlii Normale de Băieți din Chișinău, elevul George Munteanu a întrerupt legătura cu familia din Bravicea, fiindcă părinții și frații lui au murit în ani și din motive deduse de el: în anii 1944–1945, din cauza vârstei lor înaintate, vremurilor grele de război (evacuare de lungă durată și foamete) sau îmbolnăvindându-se de tifosul exantematic. Corespondența cu familia din Bravicea a menținut-o prin Pașa Baciuc, nepoată de pe sora Agafia. După trecerea și a ei în neființă relațiile cu satul natal au fost întrerupte definitiv.

Școlile din Basarabia

George Munteanu a absolvit tot ciclul școlar din acea perioadă, adică, primar, secundar, normal, liceal, universitar și doctoral. Școlile, după situație, au fost trecute în trei provincii ale Țării: I – de la răsărit sau în Basarabia; a II-a – de la sud sau în Muntenia; a III-a – din vest sau în Transilvania.

⁵ George Munteanu, *Introducere în opera lui Ion Creangă*, București, Editura „Minerva”, 1976, 237 p.

În provincia basarabeană a învățat în două localități: comuna natală Bravicea și în capitala Chișinău. La **Bravicea** a învățat la Școala nr. 1 de băieți (4 ani de teorii) și secundară (3 ani de meserii manuale și agricultură), în total 7 ani: din 1930 până în 1937. George s-a exprimat într-o autobiografie întocmai: „În satul meu exista o școală de 7 ani și eu am urmat-o până la capăt, fiindcă îmi plăcea cartea. Am fost întotdeauna premiantul clasei din care făceam parte”⁶. Luând în calcul ziua, luna și anul de naștere al elevului Gheorghe S. Munteanu, inclusiv că a început școala la 1 octombrie 1930 după terminarea lucrărilor agricole în care copiii participau alături de părinți, avea vârsta de 6 ani, 5 luni și 16 zile. Acest detaliu este important, fiindcă George a scris în autobiografii vârsta de 5 ani⁷, iar în „Fișa personală pentru evidența cadrelor” sunt trecuți anii școlari 1930–1937. Totodată în altă lucrare sunt indicați anii lui de școală la Bravicea „1930–1934”, ceea ce nu este corect⁸. Astfel, avea o vârstă deloc prea tânără, dar obișnuită pentru a fi înscris la școala primară. Posibil că s-a referit și la anul când a învățat cu unul din frați a citi pe slavonește de pe cărțile bisericești aflate în casa lor și citirea unor texte mamei lui în fiecare seară, fiindcă în anul când George a mers la școală mama lui era deja și bunică de la primul fecior Teodosie.

Învățătorii din Bravicea interbelică au fost: Ilie P. Gheorghită, Ion Azoiței, Constantin Rață, Andrei Rață, Gheorghe Petcu, director Atanasie Gh. Strătilă⁹. Ei au importanță și în biografia lui George, fiindcă a descris relația foarte bună cu învățătorii școlii, susținerea lor în toate pentru ca el să poată învăța și absolvi cu mult succes clasele V-VI: „Am avut învățători eminenți și cu dragoste față de oamenii săraci. Ei mi-au sădit în suflet dorința de a studia mai departe”¹⁰. Tot în această autobiografie descrie momentul când a fost ascultat de un inspector de la București, iar „directorul școlii la convins să-mi asigure intrarea fără examen la Liceul Internat din Iași și o bursă completă de stat, – una dintre cele trei burse de acest fel care se acordau – zice-se – la amintitul liceu pentru elevii săraci și deosebiți de dotați din Basarabia”. Directorul școlii din 1936 a fost Atanasie Strătilă și scurta lui biografie va fi publicată în altă lucrare, fiindcă el la fel a migrat în România, locuit și lucrat la Cluj, ca și elevul

⁶ Dosarul din arhiva curentă a Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, autobiografia „VIII.1959”, 6 f.

⁷ Ibidem, f 1.

⁸ Moraru A., Pruteanu Nadia, *Istoria satului Bravicea*, Chișinău, Editura „Cartier”, 1997, p. 79.

⁹ Ibidem, pag. 77.

¹⁰ Dosarul din arhiva curentă a Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, autobiografia „VIII.1959”, f. 6.

lui George. Evident a fost mentorul lui George Munteanu, fiindcă este înscris în autobiografii și ca persoană care poate prezenta mărturii și confirmarea despre copilăria și familia lui din Bravicea¹¹.

Cu referință la Liceul din Iași, George Munteanu scrie cu regrete în primele autobiografii ratarea acestuia, și anume: un fecior de comerciant i-a ocupat locul prin mituirea directorului (era mai tânăr, rușinos și spera să impresioneze partidul); că „directorul și medicul liceului s-au înțeles între ei și l-au declarat bolnav de inimă”. Însă în 1959 depășise complexele „sărăciei” familiare și a descris exact cauza ratării: „M-am prezentat, în toamna următoare, la Liceul Internat de la Iași, dar mi s-a pretins să am uniformă și albituri de pat. Însă tata nu avea din ce să mi le cumpere și a trebuit să mă întorc acasă”.

Din acestea se poate concluziona cel mai important aspect și anume că directorul școlii din Bravicea A.Strătilă și inspectorul de la București impresionat cu răspunsurile lui George foarte bune, s-au ținut de cuvânt și străduit pentru elevul din cl. VI Gheorghe Munteanu. Ei au obținut de la Ministerul Învățământului și Culturii din București o bursă ca să continue studiile la Liceul Internat din Iași, foarte prestigios la acea vreme (în prezent Colegiu „Negruzzi” – *n.a.*). Însă din motive sociale George a ratat șansa de la Iași, a revenit la Bravicea și terminat cl. VII, apoi continuat studiile în capitala basarabeană.

A doua localitate unde a învățat a fost **Chișinău**, iar anii de școlarizare s-au desfășurat în trei perioade: (i) 1937–1940 la Școala Normală; (ii) 1940–1941 la Școală Moldovenească nr. 5; (iii) 1941–1944 din nou la Școala Normală, cu reușita printre primii. Despre Școala Normală din Chișinău, elevul bravicean scria așa: „În toamna anului 1937, m-am dus de unul singur la Chișinău, unde auzisem că există o școală normală care le e mai accesibilă oarecum și copiilor de oameni săraci. Am reușit să trec printre primii examenul de admitere și prin meditații și alte îndeletniciri extrașcolare – m-am întreținut din greu de la un an la altul”. La fel de importantă este următoarea mențiune: „Învățam la lecții atât cât era necesar pentru a-mi asigura bursa, care mă scutea de o parte din taxele școlare, iar în restul timpului lucrăm ca să-mi asigur minimumul necesar pentru trai și mai ales căutam să mă formez din punct de vedere intelectual, după un plan propriu de lecturi, conceput la modul enciclopedic” și mai de parte: „În școală eram considerat un fel de *cărturar în miniatură*”¹².

¹¹ Ibidem, f. 5.

¹² Ibidem, f. 1.

Școala Moldovenească nr. 5 din anii 1940-1941, era de fapt aceeași Școală Normală, fiindcă pe fila 2 din autobiografia „VIII-1959” scrie: „... cursurile le făceam în majoritate cu vechii profesori, perioada petrecută în școala sovietică a fost prea scurtă, așa încât m-am edificat prea puțin asupra ideologiei socialiste”. O altă notiță din Școala sovietică nr. 5 o consider interesantă în contextul biografiei lui George Munteanu: „Singura idee pe care am impresia că am înțeles-o a fost aceea de luptă pentru pace și împotriva fascismului; deduc că a fost așa din faptul că în cadrul unui concurs între clase am scris o lucrare pe tema păcii și a luptei anti-fasciste care a fost evidențiată pe școală”.

În anii 1941-1944 a continuat la Școala Normală din Chișinău redeschisă, dar totodată militarizată, scrie George Munteanu în continuare în autobiografia „VIII.1959”. Consider ca scuze față de Partidul Comunist din România din partea lui George cele ce urmează: „...a fost cât pe ce să fiu eliminat de câteva ori din școală, pentru că începusem să înțeleg și eu câte ceva din viață și devenisem un element *turbulent*: nu mă puteam deprinde cu „disciplina” feroce a ofițerilor, care făceau și oficiul de pedagogi ai internatului școlii. M-a salvat de la eliminare **directorul**, care era și profesor de **română** și mă aprecia pentru felul cum mă pregăteam la această materie”¹³.

Ultima școală, prin organizarea comandanților militari ai școlii, în martie-aprilie 1944 a fost evacuată în România, din care rezultă că elevii au fost însoțiți de responsabili care aveau în obligații asigurarea cu cele necesare în timpul traversării, fiind vremuri de război și totul foarte complicat. Punctul terminal al trenului cu Școala Normală din Chișinău a fost orașul Arad, George avea 20 de ani și imediat s-a angajat ca muncitor la fabrica de tutun, fiindcă evacuarea s-a extins pe toată vacanța de vară. Din cauza bombardamentelor armatei anglo-americane după trei luni au fost evacuați în satul Buteni, același județ. Astfel, vacanța începută prea de timpuriu a trecut prin muncă, dar din luna iulie a fost recrutat în Armata Română.

Recrut în Armata Română

Despre activitatea militară a lui George Munteanu s-a aflat din autobiografii și „Situția militară” menționată la punctul 7 din „Fișa personală pentru evidența cadrelor”. În autobiografii menționează că: „... de la Buteni, deși nu aveam vârsta (avea 20 de ani și 3 luni însă vârsta de

¹³ Ibidem, f. 2.

recrut în termen era de 21 de ani), a fost încorporat împreună cu ceilalți colegi din contingentul respectiv și trimiși la Școala de Subofițeri din Galați, evacuată în Orăștie. Acolo am fost instruiți în pripă, și am fi fost duși pe frontul de la Iași, dacă nu ar fi survenit evenimentele de la 23 august, după care – la câteva luni – am fost lăsați la vatră”, a încheiat aliniatul autorul.

Detalii despre partea militară din punctul 7 din fișă: „**Arma** din care face parte – infanteria; **contingentul** – 1946; **gradul** – soldat; **grupul** de trupă căruia aparține – 10, vânători; **cercul** teritorial unde a recrutat – Orhei; **cercul** teritorial căruia aparține – Cluj; **numărul** controlului medical 1; **numărul** matricolei 4512/1949; **specialitatea** militară – pușcaș mitralierist; **viză** făcută pe anul 1949”. A fost soldat o perioadă efemeră, fiindcă după 23 august situația politică s-a schimbat și din luna noiembrie 1944 a fost eliberat din Armata Română.

Pe baza notițelor militare concluzionăm un aspect nou și important din biografia lui George Munteanu, și anume, a fost un tânăr sănătos; recrutat în termen conform vârstei lui de 20 de ani și 3 luni în luna VII.1944; a fost demobilizat pe motive tehnice și politice; a preferat să continue studiile.

Școala din Muntenia. După eliberarea din armată, elevul de la Școala Normală din Chișinău a dorit să revină în Basarabia, dar la București s-a întâlnit cu consăteanul Vasile Doni, în acel moment soldat în Armata Sovietică, care l-a informat că satul a fost în război, în mare parte distrus, iar părinții și frații lui nu mai sunt în viață. În acest context, s-a întristat și hotărât să rămână în România și să continue studiile. La cererea lui Ministerul Învățământului de la București i-a oferit lui George Munteanu o bursă, ca și pentru alți colegi de-ai lui din Chișinău, pentru continuarea studiilor la Școala Normală din orașul Câmpulung-Muscel, județul Argeș, provincia Muntenia. În prezent, școala se numește Liceul Pedagogic Câmpulung-Muscel. Conform rigorilor timpului, el a repetat ultimul an școlar, pe care la trecut la Școala Normală din Chișinău, astfel în 1944–1945, atunci când avea 21 de ani, era încă elev în clasa VII. Însă maturitatea l-a ajutat să continue învățătura după cum menționa el în autobiografia din 1973 „în paralel am început a urma în particular și liceul, luând-o dela clasa a V-a înainte, prin examene obișnuite și de diferență”.

Scolile din Transilvania. Din motive și prin relații doar deduse, elevul de la Școala Normală din Câmpulung-Muscel a fost transferat de același Minister din București pentru anul școlar 1945–1946 la o școală

din Cluj, adică în provincia Transilvania. În acest oraș a învățat în 3 instituții: școală, liceu și universitate.

La **Școala Normală de Băieți** a învățat în clasa VIII, care prin Legea învățământului din 1924 pregătea învățători. Doar că nu se numea „Școala Pedagogică de Învățători”, cum a fost înscris anterior în articolele despre viața lui George Munteanu, de aici și confuziile. Școală „Pedagogică” a fost numită după noua Lege a învățământului din Republica Populară Română în 1948. Elevul din Bravicea - Chișinău - Câmpulung-Muscel absolvă Școala Normală de Băieți din Cluj și în cadrul ei obținut diploma de învățător, ca șef de promoție, adică primul dintre toți absolvenții.

La **Liceul „Gheorghe Bariț”** (X.1945–31.XII.1946) a obținut diploma de bacalaureat, doar că nu era înscris ca elev cu prezență obligatorie, dar a susținut diferențele de liceu în particular pentru a obține diploma de bacalaureat. Avea nevoie de bacalaureat, fiindcă George după cum s-a înțeles, nu-și dorea pedagogia școlară, trasându-și ca obiectiv în viață - cariera de savant. Pentru a primi solemn diploma de bacalaureat absolutul a fost strigat al treilea, chiar dacă în listă George Munteanu era pe la mijloc, fiindcă s-a respectat aceeași tradiție: după reușită. Acest detaliu din nou are importanță în biografia lui pentru a elimina confuziile: școala și liceu în paralel.

Din istoricul Școlii Normale de Băieți din Cluj și a Liceului teoretic (la inițiere „Gheorghe Bariț”), în prezent Colegiul Național „George Barițiu”¹⁴ pe care îl menționează elevul în autobiografii, aflăm că în perioada interbelică fetele învățau separat de băieți. Adică în Cluj existau două clădiri pe străzi diferite pentru *Școala Normală de Fete* și pentru *Școala Normală de Băieți*. În timpul războiului (între IX.1940 și IX.1944) școlile respective au fost refugiate în orașul Sibiu. După război instituțiile au revenit la Cluj, dar *Școala Normală de Fete* din Parcul Central a pierdut localul și nu mai aparținea instituției respective. Astfel, ca o situație de excepție *Școala Normală de Fete* a funcționat în clădirea din imediata vecinătate care aparținea Școlii Normale de Băieți. Pe baza acestora s-a format un **liceu** mixt, care din 1957 a redobândit denumirea de la înființarea lui din 1924: Liceul „Gheorghe Bariț”, în prezent, după cum am menționat și anterior, se numește Colegiul Național „George Barițiu”. La începutul anului școlar 1945/1946, *Școala Normală de Fete* a trecut în localul propriu și a reluat inclusiv numele vechi - *Școala Normală de Fete* din Cluj. Abia după aceste studii ale instituțiilor respective, a devenit clar cum a reu-

¹⁴ <https://www.colegiulbaritiiu.ro/> (accesat: 10.XI.2021).

șit fiul de plugar din Bravicea – Gheorghe Munteanu, să învețe dintr-o dată în două instituții educative din Cluj: școală și liceu. Fiindcă erau în aceeași clădire și el doar a profitat de situație, adică nu a ratat șansa să-și obțină și bacalaureatul, nu doar diploma de învățător.

Facultatea de Filologie a fost visul lui George Munteanu, cu toate că a fost sfătuit insistent de unii profesori să se înscrie la medicină. El totuși a rămas fidel și solemn pe poziția sa: limba și literatura română.

În articolele anterioare despre viața lui George Munteanu, inclusiv în propriile lui autobiografii există câteva inexactități cu referință la anii de înscriere și absolvire a facultății, astfel din propria experiență similară la Alma-Mater „Universitatea Agrară de Stat din Moldova”, am considerat util de-a prezenta câteva detalii despre trei etape din funcționalitatea unei instituții superioare din Republica Populară România în anii 1950–1951, adică: 1) înscrierea și înmatricularea; 2) absolvirea și încadrarea în producție sau în cercetarea științifică; 3) licența propriu zisă.

1) Înscrierea și, respectiv, înmatricularea lui George Munteanu la Facultatea de Filologie din Cluj a avut loc în 1946 (iar în una din autobiografiile din 1947). În acei ani, Facultatea de Filologie făcea parte din Universitatea „Regele Ferdinand I”¹⁵ (1.X.1919–V.1948). În perioada comunistă, denumirea Universității „Regele Ferdinand I” s-a schimbat oficial în Universitatea „Victor Babeș”, care funcționa în paralel și Universitatea „Bolyai”¹⁶ (1948–1949). În urma reformelor din III–VII.1959, pe baza universității românești și celei maghiare s-a creat o singură instituție de stat cu denumirea Universitatea „Babeș-Bolyai”¹⁷ (UBB) și început activitatea cu denumirea nouă din IX.1959. Astfel, G. Munteanu s-a înscris la studii la Universitatea „Regele Ferdinand I”, a absolvit Universitatea „Victor Babeș” și anticipează că a demisionat din Universitatea „Babeș-Bolyai”.

2) Absolvirea Facultății de Filologie de către studentul George Munteanu din Bravicea, conform autobiografiilor, a avut loc în termenul stabilit – 4 ani de studii, deci în 1950. După absolvirea respectivă prin media generală și diplomă specială urma angajarea în școlile și liceele din Țară ca învățător de limbă și literatură română. Însă pentru angajarea ca cercetător științific și studiile post-universitare, adică la doctorat, era posibil doar prin susținerea examenului de stat și unei lucrări de diplomă, în baza căreia se obținea licența, ceea ce a și urmat absolventul din istoria respectivă.

¹⁵ https://ro.wikipedia.org/wiki/Universitatea_Regele_Ferdinand_I (accesat: 10.XI.2021)

¹⁶ https://ro.wikipedia.org/wiki/Universitatea_Bolyai_din_Cluj (accesat: 11.XI.2021)

¹⁷ <https://www.ubbcluj.ro/ro/> (accesat: 12.XI.2021)

3) **Examenul de Stat** și lucrarea de diplomă putea fi susținută în fața Comisiei de Stat anul întreg sau următorii ani când absolventul era pregătit. Astfel, în 1950 George Munteanu a absolvit 4 ani la Facultatea de Filologie de la Universitatea „Victor Babeș”, dar nu a susținut examenul de stat și diploma de examen de stat (licență). Detaliile le-am aflat dintr-un proces-verbal¹⁸ și din fișa personală¹⁹ a candidatului Gheorghe Munteanu.

Examinarea de Stat a candidatului a fost organizată din două tagme: în scris și oral. **Examinarea în scris** a constat în evaluarea unei lucrări pe subiectul „Despre poezia populară” și admisă cu nota 10. **Examinarea în oral** a constat în evaluarea răspunsurilor la întrebările din 4 discipline: (i) Marxism-leninismul; (ii) Pedagogia; (iii) materia secundară – Istoria RPR (Republica Populară Română); (iv) materia principală – Limba și literatura română. În contextul biografiei lui George Munteanu întrebările de la Examenul de Stat prezintă interes, de aceea le transcriem întocmai.

1. Marxism-leninismul: (i) „Dece dialectica materialistă este unica metodă științifică de cunoaștere a lumii. Care sunt trăsăturile fundamentale ale metodei dialectice”. (ii) „Dece dragostea și devotamentul față de URSS e adevăratul patriotizm și a internaționalizmului proletar”.

2. Pedagogia: (i) „Situația învățământului dela noi înainte și după 23 august. Situația învățământului nostru de astăzi”.

3. Istoria RPR – materia secundară: (i) „Lupta poporului român împotriva jugului turcesc în sec.14.”; (ii) „Înăsprirea exploatărilor maselor țărănești. Răscoala țărănească din 1907”.

4. Limba și literatura română – materia principală: (i) „Ce a rezultat din demonstrativul latin – *ille* – în limba română”. (ii) „Crestomații, bibliografii aditivi de cărți românești vechi”. (iii) „Gr. Alexandrescu, romantizm și realizm critic în poezia lui”. 4) „Poezia actuală, temelia ei, calitățile și deficiențele ei”.

Punctul II din procesul-verbal prezintă aprecierea rezumativ al răspunsurilor la: marxism-leninism – atitudine justă, problema patriotizmului – a înțeles-o just, vorbește lung, câte odată amănunte. Tot pe această pagină, sus și de mână stă notița: „eliberată diploma 322”.

Așadar, după cum am menționat anterior, există devieri de la anul de înmatriculare și absolvire a specialității principale *limba și literatura română* (1946 sau 1947, respectiv 1950, 1951 sau 1953), inclusiv numărul

¹⁸ Procesul-verbal nr. 1 din 4.III.1951 întocmit conform Hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 65 din 17.I.1950 pentru a se convoca Comisia de Stat.

¹⁹ Fișa personală a lui G. Munteanu din 16.I.1961, cap. 5 „Studiile”, f. 4.

diplomei: 322 sau 181 (din fișa personală din 1961). În acest caz doar diplomele de liceu și facultate în original ar confirma datele deviate. În autobiografiile post-universitare G.Munteanu a înscris că a absolvit facultatea ca șef de promoție și pentru succese înalte i s-a acordat „Diploma de merit”.

Angajarea în producție. Conform fișei de evidență întocmită pentru Universitatea din București „C.I. Parhon” din 1961, la f. 5 sunt înscrise posturile în care a fost angajat G. Munteanu. Din 1.III.1949²⁰, la indicațiile partidului, a fost numit preparator la catedra de Literatură română a Facultății de Filologie-Babeș. Peste două luni sau din 1.V.1949, s-a angajat și ca ajutor de bibliotecar la Biblioteca Facultății de Filologie și a funcționat până la 15.X.1949, sau 5,5 luni. Din IX.1949 este transferat la fel pe un post de preparator doar că la catedra de Marxism-leninism a Institutului Medico-Farmaceutic din Cluj. Ambele posturi de preparator (la „română” și la „farmaceutică”) le deține în paralel până la 1.IX.1950, când studentul George Munteanu deja absolveste facultatea și cu diploma de rigoare s-a angajat pe post de asistent. Posibil că a menținut și postul de preparator concomitent cu cel de asistent, fiindcă în 1.XI.1952 (1951?²¹) a fost eliberat din ambele funcții despre care el a menționat: „... din motive pe care nu le cunosc, fiindcă nu m-am interesat, dorința mea de atunci fiind să mă consacru pe de-întregul criticii și istoriei literare”. În ulterioara autobiografie menționează că „a fost o consecință a excluderii lui din partid în 1950”. Calendaristic în postul de asistent a lucrat 2 ani și 2 luni și eliberat chiar la început de semestru universitar: 1 noiembrie 1952.

Angajarea ca bibliotecar, doar pe 5,5 luni de la sfârșitul anului III, în prezent are importanță dublă pentru Bravicea. Din coincidență acest om, care s-a îndepărtat de satul lui natal din motive istorice deja cunoscute și a rămas necunoscut rudelor și consătenilor, a fost propus de-a fi inclus în denumirea bibliotecii din satul lui natal chiar de o colegă, într-un fel de-a lui. Anume dna Angela Zatic șefa bibliotecii, la propus aflând, post-mortem, că a fost cadru didactic universitar, renumit critic literar și eminescolog român. În 2002 dna Zatic nu a știut că regretatul George Munteanu a fost și bibliotecar decât după analiza dosarului din arhiva „UBB” din Cluj-Napoca în X.2021. Rezultă că a funcționat o intuiție din adâncul subconștientului și după 20 de ani o felicităm pentru reușita dată, fiindcă braviceanul-clujeanul-bucureșteanul George Munteanu,

²⁰ Dosarul din arhiva curentă a Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, autobiografia „29. VII.1960”, f. 5.

²¹ Ibidem, f. 5.

conferențiar universitar, scriitor, critic și istoric literar prin Decizia Consiliului Local Bravicea din 16.V.2003 (primar dl C.Popa), a fost onorat *post-mortem* cu: (i) titlul de cetățean de Onoare al satului Bravicea: (ii) inclus numele lui în denumirea bibliotecii satului după cum urmează: Biblioteca Publică Teritorială „George Munteanu”.

Reangajarea pe post de **lector** la catedra de „Limbă română” de la Facultatea de Filologie-Babeș, George Munteanu are loc la recomandările tovarășilor de partid a C.C. al P.M.R.²² peste cca 7 ani sau în 1.X.1959. Însă peste câteva luni sau din 20.II.1960 a fost transferat la Universitatea din București, despre care vor urma detaliile.

Posturile extra universitare din Cluj. Concomitent cu posturile de preparator la „limba română” și „medico-farmaceutic”, bibliotecar la facultate, G.Munteanu a primit din X.1949 sarcina de partid pentru a conduce secția culturală la **ziarul** „Lupta Ardealului” (între 1951 și 1952 „**Făclia Ardealului**”, iar din 1952 doar „**Făclia**”), apărut la Cluj în anii 1946-1989. Ziarul „Lupta Ardealului” reprezenta organul regional al Partidului Comunist Român. Revista cuprindea articole privind viața politică, culturală, socială și sportivă, știri interne și internaționale, diverse informații de interes public, precum și pagini întregi de publicitate și reclame la diverse produse. Aici a fost publicată telegrama trimisă de către Regele Mihai I prim-ministrului Petru Groza cu prilejul abdicării²³. George Munteanu a lucrat doar 5,5 luni (15.X.1949 – 1.III.1950) și intenționează să aflu articolele din acest ziar, fiindcă el a menționat că: „încă din 1948 începusem să colaborez la ziar cu primele mele articole culturale și de critică literară”²⁴.

A urmat sarcina la revista „**Almanahul literar**” ca redactor șef al secției de critică și aici a lucrat până la transferarea la București: din 1.IX.1950 până în 20.II.1960, în total 9 ani și 3 luni. În revista respectivă a publicat 28 de articole: 6 în 1950, 6 în 1951, 5 în 1952, 5 în 1952 și 6 în 1953. Din 1954 revista „Almanahul literar” s-a denumit „**Steaua**” și George Munteanu a publicat 49 de articole, posibil mai multe, și anume în anii: 1954 – 6, în 1955 – 5, în 1956 – 9, în 1957 – 7, în 1958 – 11, 1959 – 9, în 1960 – 1, în 1999 – 1 sau cu câțiva ani înainte de-a lua calea infinitului și doar din titlu se poate concluziona multe „Steaua și cei patru” sau toți

²² Dosarul din arhiva curentă a Serviciului Administrare Personal, Direcția Resurse Umane, Universitatea din București, autobiografia „7.VIII.1973”, f. 2.

²³ https://ro.wikipedia.org/wiki/Lupta_Ardealului (accesat 10.XI.2021).

²⁴ Dosarul din arhiva curentă a Serviciului Administrare Personal, Direcția Resurse Umane, Universitatea din București, autobiografia „29.VII.1960”, f. 5.

colegi de-a lui G. Munteanu și anume: Anatol E. Baconsky (basarabean și redactor șef în 1956-1960, autorul volumului de poezii „Fiul risipitor”), Geo Dumitrescu, Miron Radu Paraschivescu, Aurel Rău.

În 1954 a fost primit ca membru definitiv al Uniunii Scriitorilor din R.P.R.²⁵. În 23.VIII.1959 a fost **decorat** cu „Medalia Muncii” cu prilejul aniversării a 15 ani de la Eliberare²⁶, activitatea publicistică și pentru munca redacțională după vreme de 10 ani la revista Steaua, inclusiv **premiat** pentru un studiu referitor la cei 15 ani de literatură nouă.

Ca o concluzie la acest capitol menționăm că George Munteanu a avut tangență cu centrul universitar și publicistic din Cluj din toamna anului 1945 până în iarna anului 1960, în total cca 15 ani. În acest oraș a învățat la școală, liceu, facultate și lucrat la două catedre (preparator, bibliotecar și asistent la limbă română), la un ziar și o revistă, decorat și devenit membru al Uniunii Scriitorilor. Tot în acest oraș s-a căsătorit cu colega lui de facultate Ileana Horvat în 3.XII.1949 sau când era student la anul III, a devenit părintele fiicei Mioara (1951) și feciorului Dan (1956). După această activitate de la Cluj a fost transferat din 20.II.1960 la Facultatea de Filologie, Universitatea din București „C.I. Parhon”.

Carierea universitară din București. Motivele transferului de la Cluj la București nu se cunosc, dar după transfer viața lui George Munteanu, universitar și profesional, a evoluat foarte bine și anume: reînscris din 15.I.1960 în calitate doar de candidat în membri de partid, motivația fiind următoarea: „din cauza perioadei prea lungi de întrerupere a activităților pe linie de partid”, ne recunoscându-i-se, astfel, statutul anterior de membru de partid; din 20.II.1960 s-a reangajat cu gradul de lector pe post de conferențiar la catedra de istorie a literaturii române; concomitent, pe jumătate de normă, s-a angajat la revista „Contemporanul”; s-a transferat cu toată familia lui constituită din soția Ileana (învățătoare de limba română la școala de 7 ani nr. 24 din raionul 1 Mai, candidat în partid și director adjunct din 1961), copiii Mioara de 9 ani și Dan de 4 ani, mama soției Floarea Horvat; a primit locuință mai bună după care el declara că: „Prin rezolvarea recentă a problemei locuinței, mi s-au creat condiții mai bune de muncă, așa încât cred că și în publicistica din capitală voi fi mai prezent decât până acum ca și prin contribuții de calitate²⁷”; în colectivul institutului academic de Istoria literaturii române a fost numit redactor

²⁵ Ibidem, autobiografia „VIII.1973”, f. 2 și lista lucrări „1973”, f. 1.

²⁶ Ibidem, memoriu „8.III.1964”, f. 5.

²⁷ Dosarul din arhiva curentă a Serviciului Administrare Personal, Direcția Resurse Umane, Universitatea din București, autobiografia „29.VII.1960”, f. 6.

responsabil-adjunct al volumului III; și „...pregătesc la Editura pentru literatură două ample monografii despre I.Heliade Rădulescu și B.P. Hașdeu; ...eforturile principale le orientez însă, „desigur”, în munca mea de la catedră, unde mi s-a dat să țin un curs de Istoria literaturii române de la Eminescu și până în prezent, la anul IV (secția limbi străine); tot așa în continuare „... și unde din cauza îmbolnăvirii tovarășului I. Ivașcu, a trebuit să țin și majoritatea lecțiilor la anul V – română”²⁸. Rezultă că după scurta experiență în didactica universitară de la Cluj (asistent cca doi ani și ca lector câteva luni), a pătruns în activitatea universitară la maxim.

Precizări despre activitatea didactică a lui George Munteanu : a început în anii 1949-1950 pe baza absolvirii școlii serale de partid, fiind numit preparator la Catedra marxim-linism, unde a condus studenților din anul I și VI de la medicina generală, Institutul Medico-Farmaceutic, din cadrul Facultății de Medicină generală, Universitatea „Victor Babeș” – seminariile de Marxim-leninism. Seminariile respective au fost un fel de antrenament înainte de specialitatea vieții – literatura română. A urmat, în așa fel, pregătirea cursului general „Istoria literaturii române” și predat în anii 1950-1951 studenților de la facultățile de Drept și Pedagogie, iar „Literatura română comparată” celor de la Facultatea de Filologie. După întreruperea de opt ani (1951-1959), ultimul curs la preluat și pregătit din nou în toamna anului 1959, fiind angajat deja ca lector la Catedra Literatură comparată, însă nu la susținut fiindcă a fost transferat la București în februarie 1960. Însă este important de menționat că din cei 8 ani de întrerupere, ulterior i-au fost recunoscuți de Ministerul de Învățământ și Cultură ca activitate didactică 5 ani, fiindcă majoritatea articolelor lui științifice erau preluate de învățământul superior.

La București, în cadrul Universității „C. I. Parhon” (cu această denumire în anii 1948-1989), primele cursuri, conform memoriului „1973”, au fost începând cu semestrul II, al anului universitar 1959-1960 și până în 1973: „Istoria literaturii române: Epoca marilor clasici”²⁹ la anul III și IV, secțiile Critica literară, Limbi străine și Literatura română, de la Facultatea de Filologie, catedra Literatură română modernă. A ținut și cursuri speciale despre „Eminescu” (1961-1962) la anul III și IV, secția Literatura română cu/și fără frecvență, apoi despre „Poezia contemporană” și „Marii clasici”. Cu siguranță au existat și altele cursuri, dar din lipsă de documente oficiale, sunt prezentate doar acestea.

²⁸ Ibidem, autobiografia „6.I.1961”, f. 4.

²⁹ Ibidem, memoriu „8.III.1964”, f. 5.

Activitatea didactică extra-universitară a constat în: **membru** al comisiilor la examenele de stat din cadrul universității, **membru** al comisiei de admitere în anul I la Facultatea de limbă și literatură română (IX,1962 și IX.1963); **președinte** la examenele de maturitate din unele licee (Slatina – VII, 1960 și Pitești – IX,1962³⁰); **președinte** al comisiei de admitere la Școala de ofițeri a Ministerului de Afaceri Interne (IX, 1963); **conducător** de seminare și cercuri științifice; susținut **cursuri** de pregătire a abiturienților pentru înmatriculare (VIII, 1963) și mai multe lecții publice. Câteva teme ale lecțiilor publice au fost: „Dezvoltarea literaturii noastre contemporane”, „B.P. Hașdeu”, „Gândirea poetică eminesciană”, „Temele majore ale poeziei noi”, „De la realizmul critic la realizmul socialist” (1961-1964 și 1968) în cadrul cursurilor de vară organizate pentru studenții străini la Sinaia; „Mihai Eminescu”, începând cu 1961-1966 în cadrul Universității Populare a orașului București; „Poezia română de azi” și „Realizării ale literaturii române contemporane” în cadrul cursului de perfecționare a cadrelor didactice din învățământul mediu, organizat de Ministerul Învățământului și Culturii. (VIII.1961-1962, Breaza).

Prezintă interes și activitatea de conducător al cercului științific al cadrelor didactice din facultate intitulat „Mihai Eminescu” (1961-1973), inclusiv Gazeta cercului și a catedrei speciale „Mihai Eminescu”. În cadrul acestora în 1973 s-a organizat Colocviul național „M. Eminescu” cu participarea a 50 de studenți însoțiți de câte un cadru didactic de la facultățile de limbă și literatură română din București, Iași, Cluj, Timișoara, Craiova precum și de la unele institute pedagogice.

Comunicările lui George Munteanu la sesiunile științifice ale cadrelor didactice din facultate au fost despre „Anii de școală ai lui I. Heliade Rădulescu” (1960), „Romantismul românesc” (1962), „Periodizarea romantismului românesc” (1963), „Orientări moderne în cercetările de istoriografie literară” (XI.1966), „Tendințe noi în critica și istoria literară” (1966), „Analiza expresivității eminesciene” (1967), „Titu Maiorescu” (1967), „Dimitrii Popovici” (XI.1967), „Cercetările consacrate expresivității eminesciene” (1968), „Specificul literaturii transilvănene” (1968).³¹ La conferințele de la rectorat și facultății a prezentat referate cu prilejul comemorărilor lui Mihai Eminescu, Ion Creangă și George Coșbuc.

Munca obștească. Din autobiografii și memorii s-a aflat despre munca obștească a lui George Munteanu, care avea loc în paralel cu didactica

³⁰ Ibidem, f. 5.

³¹ Dosarul din arhiva curentă a Serviciului Administrare Personal, Direcția Resurse Umane, Universitatea din București, memoriu „23.I.1969”, 2 f.

universitară de la catedră, expuse în felul următor: „...depun o activitate obștească în cadrul comitetului de conducere al Filialei din Cluj a Uniunii Scriitorilor, fiind membru al acestui comitet încă din 1956. Totodată, activez pe lângă Comisia de Artă și Cultură de pe lângă Comitetul Regional din Cluj al P.M.R. unde recent am contribuit la analiza unui curs universitar, întocmind referatul necesar 1959³²”. Tot în acest context: „Am participat la adunări și cereri științifice ale studenților; conferențiat la Ateneul Popular din raionul „Nicolae Bălcescu”. Merită atenție următoarea mențiune: „... după rezolvarea situației de partid mi s-a spus că voi fi încadrat mai multilateral în activitatea obștească a Universității”³³.

Într-adevăr în anii următori încrederea față de lector s-a schimbat, fiindcă în memoriul „1964”³⁴ scrie că: „Din 1960 până în prezent am făcut parte neîntrerupt din activul fără de partid al organizației de bază P.M.R. a facultății, primind în această calitate sarcinile de îndrumător al anului III, secția de limbi străine (1961); îndrumător al anului IV, secția română și de ajutor la catedră (1962); îndrumător al anului V (1963–1964); în fiecare an am făcut parte din brigăzile de vizitare a examenelor; în anul de față am contribuit la alcătuirea rapoartelor despre „Cauzele mediocrității la învățatură ale unor studenți” și despre „Situația examenelor din sesiunea ianuarie-februarie 1964”; din decembrie 1963 sunt responsabilul grupei sindicale de la Facultatea de limbă și literatură română și membru în Comitetul sindical al universității, cu sarcina de instructor la Facultatea de limbă română”.

Cariera de partid a lui George Munteanu este mare, încărcată cu multe detalii și aspecte istorice, din a cărei desfășurare s-ar depăși numărul de pagini ale acestei lucrări, de aceea va fi discutată în altă lucrare. Aici menționăm doar că s-a înscris în Partidul Muncitoresc Român din octombrie 1947, apoi exclus în 1951 și redevenit comunist în 1968.

Delegații de serviciu în străinătate. Se cunosc doar câteva delegații de serviciu în străinătate a lectorului universitar G. Munteanu, dar posibil că au fost și altele, și anume: în **Cehoslovacia** (Praga și Bratislava), în perioada 2-16.XII.1967 cu lecții pe teme „Romantismul românesc” și „Luceafărul”, prezentate studenților care frecventau cursurile de limbă română, iar cu „Eminescu – poetul national al românilor”, în fața cadre-

³² Dosarul din arhiva curentă a Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, autobiografia „VIII.1959”, f. 4.

³³ Dosarul din arhiva curentă a Serviciului Administrare Personal, Direcția Resurse Umane, Universitatea din București, autobiografia „16.I.1961”, f. 4.

³⁴ Ibidem, memoriu „8.III.1964”, f. 5.

lor didactice de la Facultatea Limbi Romanice. În **Polonia** (Varșovia), a fost delegat în 1968 de Uniunea Ziariștilor din Republica Socialistă România. În **Franța**, (Montpellier), în perioada XII.1969-IX.1971 la Universitatea „Paul Valery”, ca lector de limba română și ca „maître de conférences” la lectoratul de limbă română, pentru studenții francezi și de alte naționalități care urmau limba română, crescând numărul lor de la 100 la 230. Tot în această universitate franceză și perioadă a organizat: biblioteca lectoratului, a unei discoteci, a colecțiilor de publicații periodice românești, seri de muzică și de poezie românească, un simpozion cu tema „Eminescu” etc. În **China**, în 1989, informație din articole secundare, astfel detaliile lipsesc.

Teza de doctorat. În 25.VI.1973, lui Gheorghe Munteanu, i s-a acordat titlul de doctor în filologie pe baza tezei de doctorat „Hyperion” (Viața lui Eminescu). Comisia a fost compusă din președintele Dimitrie Păcurariu – decan, șeful Catedrei de literatură română veche și modernă, profesor, doctor, docent; îndrumător științific – Șerban Cioculescu, profesor, doctor, docent; membrii Al. Piru – profesor, doctor, docent; Zoe Dumitrescu-Buşulenga, profesor, doctor; Eugen Todoran, profesor, doctor, docent de la Universitatea din Timișoara. În ședința din 30.VI.1973 a Comisiei superioare de diplome s-a confirmat titlul de doctor în filologie al tovarășului Gheorghe Munteanu³⁵.

Conferențiar universitar. Următorul succes din cariera universitară a lui George Munteanu din București a fost avansarea în gradul de conferențiar. Informația am obținut-o în privat de la dna Șelaru Isabel-Patricia³⁶ cu următoarea notiță: „Din datele pe care le deținem noi, potrivit dosarului, există o adresă în care este specificat ordinul Ministerului Educației și Învățământului nr. 5165 din 1973, de numire pe gradul de conferențiar la data de 7 ianuarie 1974, prin concurs, la catedra de Literatură romană veche, modernă și folclor din cadrul Facultății de limbă și literatură română”.

Acestea ar fi principalele date și informații biografice cu referință la George Munteanu, de origine din ex-comuna Bravicea, județul Orhei, provincia Basarabia, obținute pe baza celor două dosare de la universitățile în care a activat: Cluj și București. Din câteva articole post-mortem din presă rezultă că G.Munteanu, după 1989, a continuat activitatea di-

³⁵ Dosarul din arhiva curentă a Serviciului Administrare Personal, Direcția Resurse Umane, Universitatea din București, caracterizare „Păcurariu”, f. 2.

³⁶ Șef Serviciu, Direcția Resurse Umane - Serviciul Administrare Personal Universitatea din București.

dactică și în altă universitate bucureșteană. Momentant, însă, nu deținem un dosar oficial, astfel informațiile sunt întrerupte, însă cercetările despre George Munteanu continuă, în special despre învățătorii lui de la școli (Bravicea, Câmpulung Muscel și Cluj), profesorii de la Universitatea din Cluj, colegii din armată, facultate, ziare și reviste, partid, inclusiv bibliografia lui este în lucru. Pe baza acestora se poate învăța mai bine istoria Țării, astfel George Munteanu continuă a ne fi un dascăl și după moarte, așa cum a fost pentru el idolul vieții lui – Mihai Eminescu.

*A basarabean in the university system of Romania:
George Munteanu (1924–2001)*

George Munteanu was born in Bravicea (14.IV.1924–8.XI.2001), but evolved professionally in Romania. He was advised by teachers to become a doctor, but he remained faithful to the Romanian language and literature. He studied in Bravicea 7 classes (1930-1937), in Chisinau in 2 schools: Moldovan (1940-1941) and boys' normal (1941-1944), then refugee in Romania in March 1944. In Romania he studied at the Normal School in Câmpulung Muscel (1944-1945), in Cluj simultaneously in 2 schools: normal and for baccalaureate at the Theoretical High School (1945-1946). He studied at the Faculty of Philology in Cluj (1946-1950) and took the bachelor's exam with a grade of 10. He spent his professional career in two cities: Cluj and Bucharest. From the third year he was employed as a librarian at the Library of the University of Cluj (1.V.1949); preparator at the Faculty of General Medicine (15.X.1949); editor-in-chief of the newspaper „Lupta Ardealului” (15.X.1949); assistant at the Faculty of Philosophy in Cluj (7.III.1951). Then he transferred to the Faculty of Romanian Language and Literature at the University of Bucharest, where he became a university professor and lecturer. He stood out in the history of Romanian literature with his scientific works: Bogdan Petriceicu Hașdeu (1963); Attitudes (1966); Under the sign of Aristarchus (1975); Introduction to the work of Ion Creangă (1976); The history of Romanian literature. The Age of Great Writers (1980); Eminescu and Eminescianism (1987); Eminescu and the antinomies of posternity (1998); Hyperion 1. The life of Eminescu (2002).

Keywords: *George Munteanu, literary critic, associate professor (docent), writer, eminescologist, Romania, honorary citizen” of Bravicea village.*

Asea M. TIMUȘ

doctor, cercetător științific neafiliat

e-mail: asea_timus@yahoo.com

Surse iconografice

1

Dosar Nr.

**FIȘA PERSONALĂ
PENTRU
EVIDENȚA CADRELOR**

1. Numele de familie **MUNTEANU**
 Pronumele **GHEORGHE**

2. Data nașterii: ziua **14** luna **Aprilie** anul **1931**

3. Locul nașterii: Comuna **Brăvișca** județul **Orhei**

4. Naționalitatea **română cetăț. română**

5. Originea socială: (Se vor completa datele referitoare la părinți chiar dacă nu mai sunt în viață)
 a) Numele și domiciliul părinților **Simion și Xenia născ. Stratan**
 b) Starea socială a părinților (averea) **2 1/2 ha pământ /arabil, pășune, etc/ f. domio. Brăvișca - Orhei**
 c) Ocupația de bază a părinților **plugari**

Necăsătorit **da**, căsătorit **da** la **3.XII.1949**, numele soț **iei Ileana născ. Horvath**
 Actul Nr. **1556/49** com. **Cluj**, jud. **Cluj**
 Ocupația soț **iei studentă**, Apartenența politică **U.T.M.**

6. Starea civilă

C O P I I			
a) NUMELE	b) Data nașterii	a) NUMELE	b) Data nașterii
1.		4.	
2.		5.	
3.		6.	

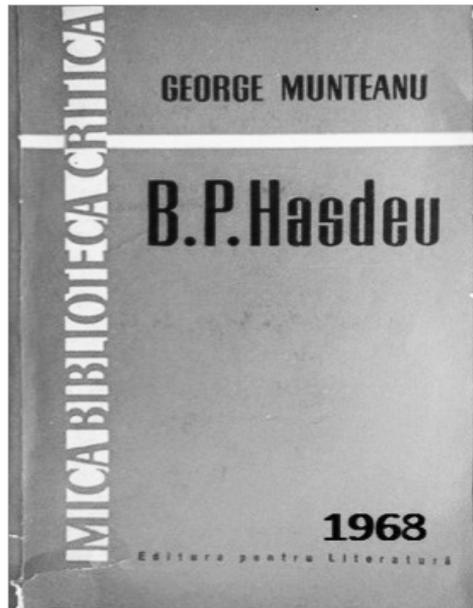
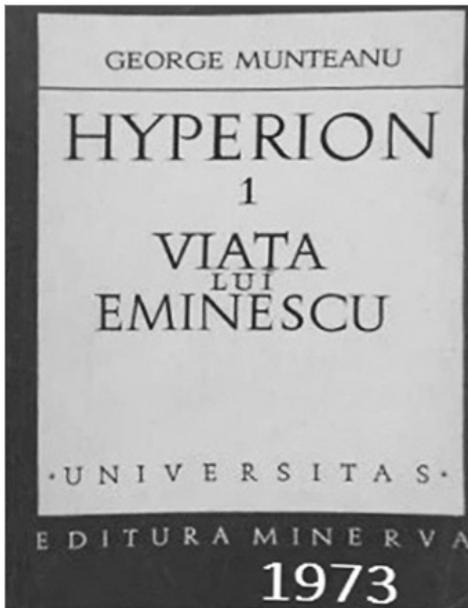
Arma din care face parte **infanterie**, Cig. **1945**, Gradul **soldat**

7. Situația militară
 Corpul de trupă cărui aparține **10. Vânător.**, C. Terit. unde a recrutat **Orhei**
 C. Terit. cărui aparține **Cluj**, Nr. control Md. I, Nr. matricol **4512/1949**
 Specialitatea militară **pușcaș mitr.**, Viza făcută pe anul **1949**

8. Studii generale sau de specialitate

ȘCOALA	Începută în anul	Terminată în anul	În ce an de studii se-a întrerupt	Clase absolvite	Calificarea profesională, Carnetul sau titlul de capacitate
Șc. prim. Brăvișca - Orhei	1930	1937	-	7	
Șc. norm. b. Chișinău	1937	1940	1940-41	3	recrut liceu
Șc. norm. b. "1941	1941	1944	-	3	
Șc. norm. C-luj	1944	1945	-	1	
Șc. ped. C-luj	1945	1946	-	1	bacalaureat
Șc. de Filol. Cluj	1946	în prez., stud. IV			

Prima pagină a fișei personale pentru evidența cadrelor din dosarul lui George Munteanu „Preparator” - 1949-1951, de la Universitatea Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Aspectul a 4 lucrări de mare valoare didactică și istorică întocmite și semnate de George Munteanu

Autobiografie

Mama născut la 25 aprilie 1924, în comuna Bravicea, județul Olhei, din R. S. Moldova. Măsură: Tatăl ei, Ștefan și Xenia Munteanu (născută Ștebulea) erau țărani săraci. Nu ne ajunguseră ca noi urcile, așa că părinții mei - după bătăie în anii copilăriei mele - începu să lucreze în ferme până pătrunsă în "în parate" de la elibărare. Nu au fost niciodată alții publicități decât - în să și așa - "publicia sapei". Erau oameni fără știință de carte.

Am avut doi frați mai mici, Tiberiu și Mihai, absolvenți a celei puter clase primare, și o soră, Agafia, de asemenea mai în vârstă decât mine, care a rămas analfabetă. Nu am fost niciodată nici un fel de publicități și am răstănit pe cine au erau înaintea un copil, păstrând ambivalența lor socială.

În secol mea există o școală de 7 ani și au era un învățător și un învățătoare, pe care să înși plăcea cartea. Am fost tăbăcarea personalităților din care făceau parte. Am avut învățătorii omizienți și eu de băgare față de amuzant săraci și un învățătoare în suflet devotată de a studia mai departe. Venind alături la școală în inspectat de la București, directorul școlii l-a convins să-mi asigură intenționa fiind amener la Liceul Internat din Iași și o bursă completă de stat, - una dintre cele trei burse de acest fel care se acordau - și-a se - la amuzant lăsa pentru el și săraci și devotat de devotat din București. M-am prezentat, în toamna următoare, la Liceul Internat, dar mi s-a permis să am uniformă și alături de put. Cu toate acestea din ce să mi le amuzant, a trebuit să mă întorc acasă.

În toamna anului 1937, m-am dus de unul singur la Chișinău, unde amuzant să există o școală normală care l-a mai accesibil amuzant și repuner de amuzant săraci. Am izbit să trec printr-o primă examinare de admitere și - prin merit și alte substituții excepționale - m-am înscris în grup de la un an la altul. Am petrecut în acea perioadă două reprezentări sociale a omizienți țărani săraci care amuzant să devină intelectual. Între timp la Iași atâta cil era necesar pentru a-mi asigura bursă, care mi s-a dus de a parte din taxele școlare, iar în restul timpului luam ce să-mi asigurase minimal necesar pentru trai și mai ales căutam să mă formez din punct de vedere intelectual, după un plan propus de profesor, conceput la unid enciclopedic. Nu am făcut nici un fel de publicități până în fine, după 23 August 1944; după care, pe baza profesorilor mele de pe atunci, consideram că "apolițional" și "insiguranță" este sigura alternativă care putea amuzant unui intelectual "sărac" ("Tocam din "publicia devotată"). În restul amuzant considerat un fel de "intelectual" și "sărac".

după Mădă și a altora despre Haiduc, la care voi țara în anii următorii. Sunt pe punctul de a cutura țărani cu S. C. L. M. a omizienți pe țara Clasa noastră muncitoare în libertate.

Întreținerea să dau la bun efect acele lucruri și să mai fac și multe alte lucruri altele, săci poligrafice mai lipsese - în anul școlar - unui intelectual de azi.

George Munteanu

Mădă. Măstăruș un număr de persoane care pot de referință în legătură cu diferitele perioade ale vieții mele:

Siderius și Alina Ștebulea, frații mei învățători, pot de referință despre perioada școlii primare și despre familia mea; în prezant sunt profesori și lucrători în Cluj, str. Horia, nr. 4, etaj II;

Tiberiu Tăbăc, asistent la catedra de geografie de la Facultatea de Științe Geografice și Naturale a Universității Babeș și Antonie Ștebulea, inginer la uzina electrică din Cluj, pot de referință pentru perioada petrecută în școală și după, deosebit de interesant și activități în Cluj și Chișinău, (Cluj, str. Horia și Cluj);

Dimitrie Mădă, director al Facultății de Filologie - Babeș din Cluj, Sergiu Ciomperan, profesor la aceeași facultate, și Constantin Ciomperan, rector al Institutului de Istorie Literară și Filologie din București, pot de referință pentru perioada studiilor universitare și a activității în partid, deosebit de interesant în tot anul timp - primul mi-a fost profesor, iar celălalt doi mi-am fost colegi;

Dimitrie Mădă, redactor șef al revistei Tribuna din Cluj, poate de referință pentru perioada următoare, deosebit de interesant și activități în Cluj;

Tiberiu Ciomperan, redactor-șef adjunct al revistei Ștefan cel Mare, profesor la Școala Mădă nr. 4 din Cluj și Lionel Tăbăc, redactor la Ștefan cel Mare, pot de referință pentru munca mea la Ștefan cel Mare în diferite perioade, deosebit de interesant și a amuzant îndăpănat.

George Munteanu

Două din cele 6 file din autobiografia „VIII-1959” întocmite de George Munteanu cu ocazia reîncadrării în învățământul universitar din Cluj

Clădirea cantinei Gimnaziului „Ștefan cel Mare” din satul Bravicea care în perioada interbelică a fost Școala nr. 1 de băieți în care a învățat și George Munteanu în anii 1930-1937 (foto Asea M. Timuș, 2019)

MUNTEANU George, n. 14 apr. 1924, corn. Bravicea, jud. Qrhei - m. 8 nov, 2001, București. Critic și istoric literar. Fiul lui Simion Munteanu și al Xeniei (n. Stratan), țărani. Școala Normală de învățători la Cluj, unde urmează și Facultatea de Litere și Filosofie (licența în 1950). Asistent (1951-1958), apoi lector (1959-1960) la aceeași Facultate. Redactor la *Steaua* (1956-1960), apoi la *Contemporanul* (1960-1968). Lector, apoi conf. univ. la Facultatea de Limbă și Literatură Română din București (1960-1989). Lector de limbă română la Univ. din

Montpellier (1969-1971). Între 1987 și 1988 a predat limba și literatura română la Univ. din Beijing (China). Prof. la Univ. *Hyperion* (1990-2001). Dr. în filologie (1973) cu teza *Hyperion* (*Viața lui Eminescu*). Debutează editorial cu studiul B. P. Hasdeu (1963), publicând apoi vol. de art. (*Atitudini*, 1966; *Sub semnul lui Aristarc*, 1975), o *Introducere în opera lui Ion Creangă* (1976) și cursul universitar *Istoria literaturii române, Epoca marilor clasici* (1980). A scris pref. la cărți de V. Alecsandri, C. Bolliac, C. Călinescu, D. Caracostea, I. Creangă, M. Eminescu, B. P. Hasdeu, I. Neculce ș. a. Contribuția sa cea mai însemnată o reprezintă *Hyperion, I. Viața lui Eminescu* (1973), pentru care i se va acorda Premiul „B. P. Hasdeu” al Acad. Române (1973). Tot în sfera eminescologiei se integrează și vol. *Eminescu și eminescianismul: structuri fundamentale* (1987), *Eminescu și antinomiile posterității*, 1998. Colaborează la *România Literară*, *Luceafărul*, *Tribuna*, *Contemporanul*, *Scânțtea* etc. *OPERA: B. P. Hasdeu*, București, 1963; *Atitudini*, București, 1966; *Hyperion, I. Viața lui Eminescu* București, 1976; *Sub semnul lui Aristarc*, București, 1975; *Introducere în opera lui Ion Creangă*, București, 1976; *Istoria literaturii române, Epoca marilor clasici*, București, 1980; *Eminescu și eminescianismul: structuri fundamentale*, București 1987, *Eminescu și antinomiile posterității*, București, 1998 REFERINȚE CRITICE: V. Felea. *Reflexii critice*, 1968; M. Martin, *Generație și creație*, 1969;

Sursa: Aurel Sasu, *Dicționar biografic al literaturii române, M-Z, vol. II*, Ed. Paralela 45, București, 2004, p. 157. ISBN 973-697-758-7.

Textul despre George Munteanu prezentat de Aurel Sasu în „Dicționarul biografic al literaturii române” (M-Z), vol. II, Editura „Paralela 45”, București, 2004, p. 157.

II. INTELECTUALITATEA ROMÂNEASCĂ ȘI COMUNISMUL: între vicisitudinile timpului și povara opțiunii

Ruslan ȘEVCENCO

Controlul ideologic al partidului asupra instituțiilor de învățământ superior

Gabriel MOISA

Studenții și partidul unic. Dimensiuni ideologice și represive în România anilor 1954-1955

Sorin Domițian ȘIPOȘ

Destinul istoricului Silviu Dragomir în perioada regimului comunist

István BANDI

Doi studenți ortodocși români din Ungaria la Teologia Ortodoxă din Sibiu în a doua parte a anilor '80 sub lupa Securității

Fabian DOBOȘ

Episcopul martir Anton Durcovici – teolog și păstor

Petru CIOBANU

Raymund Netzhammer, un intelectual benedictin pe plaiuri românești

Ludmila BURMENKO

Тираспольский государственный педагогический институт в период «мягкой десталинизации» 1953-1956 годов

Gheorghe BACIU, Anatolii BONDAREV, Andrei PĂDURE,

Vasile ȘARPE

Instituționalizarea medicinei legale în sistemul de învățământ superior din RSS Moldovenească

Georgeta STEPANOV

Viața studentească în RSS Moldovenească: activitatea curriculară și extra-curriculară a studenților Facultății de Jurnalistică

CONTROLUL IDEOLOGIC AL PARTIDULUI ASUPRA INSTITUȚIILOR DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR ÎN RSSM

Controlul PCUS, al partidului care a condus în perioada sovietică, a fost atotcuprinzător și includea toate sferele vieții. Învățământul superior a fost una dintre sferele, unde acest control se manifesta în cel mai riguros mod. Autoritățile își dădeau seama foarte bine, că instituțiile de învățământ superior asigurau formarea profesională a viitorilor conducători de țară. În dependență de viziunile acestora, într-un mod decisiv, depindea și viitorul URSS, se va păstra el și se va dezvolta în continuare sau, sub presiunea Occidentului, se va prăbuși și se va destrăma în câteva segmente. De aceea, de-a lungul deceniilor sovietice, autoritățile efectua o supraveghere strictă asupra situației în instituțiile de învățământ superior, a dispozițiilor pedagogilor și studenților. În articolul prezent am întreprins o tentativă de a specifica diferite forme și etape de perfecționare a acestui control al autorităților asupra instituțiilor de învățământ superior, aplicate în Moldova între anii 1944-1990 în baza documentelor, care, în mare parte, nu au fost publicate niciodată, a fostului Birou CC al PCM (astăzi Direcția Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova – DAOSP al RM).

În anul de studii 1940-1941, primul de ocupație sovietică, regimul stalinist se ocupa mai mult cu lucrul organizatoric în republică, creând instituții de învățământ superior pe teritoriul ei și asigurând funcționarea acestora¹. În anii de război conducerea partiinică a fostei RSSM, de asemenea, se ocupa mai mult cu alte chestiuni: amplasarea instituțiilor, aducerea utilajului gospodăresc, finanțarea, procesul de studii, condițiile materiale și de trai, starea politico-morală a corpului profesoral-didactic și a studenților. Lucrul partiinic și cel politic nu se aflau atunci pe prim plan². Autoritățile nu aveau timp să abordeze probleme ideologice cu caracter strategic și să asigure controlul asupra îndeplinirii lor: principala era să obțină măcar simpla funcționare a instituțiilor de învățământ superior.

¹ Liliana Rotaru (ed.). *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*. Studii. Documente și materiale. Vol. I. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, p. 4-6, 16-21, 30, 40-41.

² Liliana Rotaru (ed.). *Crearea și consolidarea...*, op. cit., p. 88-93, 145-148.

Însă, imediat după restabilirea regimului sovietic totalitar în Moldova, autoritățile au revenit la acest subiect. De la început, în hotărârea Biroului CC al PC(b)M din 23 octombrie 1944 „Cu privire la organizarea Universității de Stat din Moldova” era stipulat clar care este scopul lui de bază: pregătirea specialiștilor și lucrătorilor științifici de înaltă calitate, necesari pentru economia națională, educație și protecția sănătății³. În același context, conducerea sovietică a republicii a stabilit și rolul altor instituții de învățământ superior, de profil, create în republică. De exemplu, Filarmonica Moldovenească trebuia să devină „centrul de cultură muzicală și de pregătire a cadrelor de înaltă calificare în domeniul artei muzicale în republică”⁴. Dar principalul pentru guvernarea comunistă, mai ales în acea perioadă, rămânea alt aspect: starea internă în ÎÎS, pozițiile ideologice ale pedagogilor și studenților. De aceea, din primele luni de la fondarea sau restabilirea noilor instituții de învățământ superior la Biroul CC al PC(b)M au început să vină informații de la curatorii partii cu privire la expresiile utilizate de către pedagogi și studenți, atitudinea lor față de puterea sovietică, problemele și conflictele în colective (de exemplu, în Conservatorul de Stat din Chișinău)⁵.

Conștientizând cerințele regimului, și directorii (rectorii) instituțiilor de învățământ superior la fel au început să pună accent pe chestiunile legate de ordine, disciplină, activitate ideinico-educativă. Directorul Conservatorului de Stat, David Gersfeld, la activul lucrătorilor de artă al republicii (24-25 octombrie 1945) a declarat, că consideră cel mai important în activitatea instituției – asigurarea „ordinii de stat”, dar anume ea lipsește, „nu există conducerea permanentă consecventă” și nici „nu se duce nici un lucru ideinico-educativ”⁶.

Această situație, din punct de vedere a autorităților, era inacceptabilă și trebuia schimbată cât mai urgent. Pentru aceasta trebuiau fi create structuri, care țineau sub supraveghere permanentă starea de lucruri în instituțiile de învățământ superior. De aceea, la 10 ianuarie 1946 Biroul CC al PC(b)M, referindu-se la „marea importanță a chestiunilor de construcție național-culturală” și „creșterii și educării cadrelor de specialiști din diferite ramuri ale gospodăriei și culturii”, a reorganizat Secția de agitație și propagandă a CC al PC(b)M. Sectorul de cultură și al instituțiilor

³ Direcția Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (în continuare DAOSP RM). F. 51, inv. 2, d. 10, p. I, f. 113; Liliana Rotaru, *op.cit....*, p. XLIII.

⁴ AOSPRM, inv. 3, d. 10, f. 323; Liliana Rotaru, *op.cit....*, p. 192-193.

⁵ AOSPRM, inv. 3, d. 10, ff. 323, 338-339.

⁶ *Ibidem*, d. 258, ff. 10, 12.

lor de iluminare culturală a fost divizat în: 1) sectorul de arte și literatură; 2) sectorul instituțiilor de iluminare culturală. Sectorul de presă a fost divizat în: 1) sectorul de ziare și reviste; 2) sectorul de edituri și poligrafie. Pentru prima dată a fost fondat și sectorul instituțiilor de învățământ superior și al colegiilor (șeful și 2 instructori). A fost introdusă și funcția de ajutor al secretarului CC pentru agitație și propagandă⁷.

Dar conducerea republicii a înțeles repede că numărul stabilit de curatori pentru instituțiile de învățământ superior, care se aflau în creștere rapidă, este absolut insuficient. La 4 martie 1946 secretarul CC al PC (b) M pentru agitație și propagandă Stepan Țaranov a cerut de la șeful Direcției de agitație și propagandă al CC al PC(b) unional G. Alexandrov permisiunea să deschidă la CC al PC (b) sectorul instituțiilor de învățământ superior și instituțiilor de cercetări științifice ale republicii (atunci în Moldova existau patru instituții de învățământ superior și două institute de cercetări științifice). Se planifica concentrarea în acest sector a întregului control asupra științei și activității pedagogice în republică și, totodată, să nu se mai distragă atenția la activitatea colegiilor, pentru că ele erau considerate drept o treaptă auxiliară pentru instituțiile de învățământ superior⁸.

Lucru pentru structura nou-creată s-a găsit imediat. În condițiile confruntării tot mai tensionate a URSS cu țările Occidentului, regimul stalinist a început să acorde atenție deosebită luptei cu influența Occidentului în cultură și artă, „închinarea” intelectualității sovietice față de curentele culturale, care veneau din țările Europei de Est, inclusiv „ideologia română burgheză”, simbolism și formalism, din cauza cărora, în opinia funcționarilor sovietici, în republică au început să apară „opere ideinice periculoase, cu calitatea artistică scăzută”, în care domina „spirit de pesimism” și care „falsificau realitățile sovietice”. De aceea, la Plenara a X-a a CC al PC(b)M (8-9 octombrie 1946) în executarea hotărârii CC al PC(b) unional pentru revistele „Zvezda” și „Leningrad”, prim-secretarul CC al PC (b)M Nicolae Coval a cerut de la organizația republicană de partid „să ajute” lucrătorilor de cultură și artă a RSSM să „dezrădăcineze influența ideologiei burghezo-idealiste” și să întărească lucrul ideologic în această direcție⁹. Pentru a stimula acest proces, Ministerul Învățământului Superior al URSS, printr-o circulară din 15 noiembrie 1946, a solicitat rectorilor instituțiilor de învățământ superior să expedieze până la

⁷ Ibidem, inv. 4, d. 9, ff. 5-6.

⁸ Ibidem, d. 276, f. 2.

⁹ Ibidem, d. 4, ff.41-44.

data de 3 a fiecărei luni, informații detaliate despre procesele care au loc în instituția încredințată, pentru a lua la timp măsurile necesare¹⁰.

În 1947 această politică a fost continuată, ținând cont de noile indicații de la Moscova: printr-o scrisoare închisă la cazul profesorilor Kliueva-Roskin care, după versiunea autorităților, într-un mod secret, au transmis SUA vaccinul împotriva cancerului, elaborat în URSS. În legătură cu aceasta, secretarul CC al PC(b)M I. Zikov din nou a condamnat „închinarea” față de curentele străine și propaganda slabă a culturii naționale¹¹. Scrisoarea trebuia fi discutată la ședințele închise ale instituțiilor de învățământ superior. Pentru aceasta CC al PC(b)M le-a trimis în ajutor lucrători responsabili ai CC și ai Comitetului orașenesc de partid Chișinău. Secția de agitație și propagandă a CC trebuia să-i instruceze, iar rezultatele discuțiilor erau înaintate spre examinare la ședința Biroului CC¹².

În urma acestor instruiri, au fost depistați mai mulți „apărători ai culturii Europei Occidentale” printre lectori și studenți, care „erau pasionați de cultura românească” sau chiar celor care îmbrăcau uniforma gimnazială românească. Acești studenți adeseori „erau foarte departe de științele marxiste”. Însă, în hotărârea adunării de partid a Institutului Pedagogic din Bălți, unde, în septembrie 1947 a avut loc o discuție similară, pur și simplu, erau enumerate numele și prenumele pedagogilor și ale studenților, care „proslăveau instituțiile românești de învățământ superior”, „idealizau scriitori români reacționari” sau „literatura franceză reacționară”, sau chiar „orbește, imitau hainele și manierele modelelor burgheze”, dar, totodată, nu s-au propus măsuri serioase în lupta cu acest fenomen periculos pentru regim¹³.

În același stil de constatare, s-a desfășurat și adunarea de partid a Institutului Pedagogic din Chișinău, cu o mică diferență – aici mai mult au fost criticați pedagogii, decât studenții. Lectorul Mirski „propaga teoria canibalismului”, conferențiarul Șterental i s-a plâns că toate lucrările, necesare pentru el, pot fi găsite doar la bibliotecile Europei Occidentale etc. Studenții erau aici menționați mai mult în contextul luptei cu „naționalismul” – pentru că o parte din ei continuau să scrie cu grafie latină sau contestau existența limbii moldovenești, afirmând că există doar limba română¹⁴.

¹⁰ Ibidem, inv.5, d. 532, f. 177.

¹¹ Ibidem, inv. 5, d. 4, ff.174, 178.

¹² Ibidem, f. 249.

¹³ Ibidem, d. 66, ff. 197-199, 201.

¹⁴ Ibidem, f. 234.

Chiar I. Zikov, în calitate sa de secretar al CC, la ședința activului comsomolist republican mai mult s-a plâns pe situația creată, decât a propus ceva. Suspectări provocau niște fapte absolut ne semnificative. Spre exemplu, secretarul comitetului orășenesc de partid Chișinău, A. Jivaev l-a criticat pe profesorul-biolog V. Grimalski, pentru că acesta a cerut repartizarea lui la practică la Dunăre, adică la frontiera cu România, nu pe Nistru, afirmând, că Nistru „nu este caracteristic” pentru cercetările lui Grimalski¹⁵. Administrația Conservatorului de Stat se mira, de ce oare studenții cunosc atât de slab literatura rusă și sovietică, și simpatizează chiar din cele puține opere sovietice, în special celor, care promovau viziuni formaliste (Șostakovici, Prokofiev ș.a.), dar promovează activ cultura occidentală¹⁶. (Iar rectorul USM Ivan Leonov nega categoric faptele de „închinare față de Occident” în instituția condusă. Pentru asta el a fost criticat de comitetul orășenesc de partid)¹⁷. Deși răspunsul la această întrebare se afla pe suprafață: era imposibil în câțiva ani să scoți din memoria oamenilor amintirile despre cultura românească și europeană. La Institutul Agricol „lăudau promiscuitatea sexuală”, la Institutul de Medicină făceau referințe mai mult la cercetători europeni, decât la cei sovietici. Semnale similare, inclusiv anonime, veneau și din alte instituții de învățământ superior (Conservatorul de Stat, Institutul Învățătoresc din Bălți ș.a.), dar atitudinea administrației acestor instituții de învățământ față de faptele menționate rămânea destul de liberală¹⁸.

Printre motivele care au creat aceste fenomene, în afară de studiul sau de lucrul la instituțiile de învățământ superior din țările occidentale (ceea ce era natural pentru anii postbelici), autoritățile menționau și argumente absolut fantastice: prezența „încercuirii capitaliste”, „politica trădătoare a guvernului țarist, care intenționa să lichideze realizările naționale”¹⁹. Deși comitetul de partid al USM, în special, a condamnat practica trimiterii absolvenților instituțiilor de învățământ superior din străinătate la activitatea științifico-pedagogică, acesta nu a stopat-o²⁰.

Prudența rectoratelor instituțiilor de învățământ superior, care refuzau să adopte măsuri crude împotriva „dușmanilor puterii sovietice” se explica foarte simplu: în republică se simțea o lipsă acută de pedagogi experimentați și bine pregătiți, majoritatea absolută din cei care totuși

¹⁵ Ibidem, d. 218, f. 88.

¹⁶ Ibidem, d. 318, ff. 1,3; inv. 7, d. 33, f. 326.

¹⁷ Ibidem, inv. 7, d. 58, f. 158.

¹⁸ Ibidem, inv. 5, d. 139, ff. 36, 38; d. 186, ff. 25-26; d. 217, ff. 49-50; d. 218, ff. 4-7, 11, 30, 52.

¹⁹ Ibidem, d. 218, f. 52.

²⁰ Ibidem, d. 218, ff. 90-91.

erau – au trăit, au făcut studii sau au lucrat în România și în alte țări occidentale. Republica nu dispunea de alte cadre, care puteau să le înlocuiască. O situație similară era și în cazul studenților: în primii ani post-belici numărul lor era prea mic pentru a lua măsuri represive contra lor. În locul cunoștințelor, obținute de studenți în instituțiile occidentale de învățământ, autoritățile sovietice considerau, că este mai important, ca ei să cunoască bazele marxismului-leninismului, decât ale altor „științe burgheze”. Dar, în februarie 1947, șeful secției instituției de învățământ superior și institutelor de cercetări științifice al CC al PC(b)M P. Buianov s-a plâns șefilor de pregătirea slabă a pedagogilor, însușirea la fel de slabă a materialului de către studenți, subliniind, că unica măsură, care se realiza regulat cu studenți atunci era informarea politică, deși de calitate foarte proastă²¹.

Generalizând mai multe neajunsuri comise de autorități în procesul controlului asupra activității intelectualității, inclusiv celei din instituțiile de învățământ superior, președintele Biroului CC al PC(b) unional pentru Moldova, V. Ivanov, a declarat la Plenara a XVII a CC al PC(b) M (2-4 noiembrie 1948), că lucrătorii de conducere ai republicii trebuie să se intereseze de activitatea științifică și artistică a savanților, scriitorilor, compozitorilor, în mod obligatoriu, să citească totul ce se editează în limba moldovenilor²². Era supus criticii din partea lui și secretarul CC al PC(b)M pentru agitație și propagandă, Macarie Radul, care „nu se luptă cu naționalismul burghez” și „nu critică greșelile naționaliste” ale mai multor lucrători de partid, savanți, scriitori²³. După aceste afirmații ale conducătorului real al republicii, prim-secretarul CC al PC(b)M Nicolae Coval a recunoscut greșelile conducerii republicane în această direcție. Bruscuț, s-a stabilit că lucrul cu intelectualitatea se reduce la „adunări și consfătuiri episodice”. Coval a cerut să se ducă luptă cu promovarea „naționalismului” la orice nivel²⁴. Pe Coval l-a completat secretarul Comitetului orășenesc de partid Chișinău M. Malțev, care a atras atenția la faptul, că sunt promovate viziuni în favoarea geneticii, declarate atunci în URSS dușmănoase, în instituțiile de învățământ superior (lector al Universității de Stat din Moldova P.Vadilo).

Ele sunt susținute și de o parte din studenți, care „diminuează rolul și importanța lucrărilor, create de academicianul Trofim Lâsenko”. În

²¹ Ibidem, d. 535, ff. 134, 137, 139-140.

²² Ibidem, inv. 7, d. 22, f. 29.

²³ Ibidem, f. 35.

²⁴ Ibidem, ff. 77, 82.

legătură cu aceasta, Malțev a cerut explicații: de ce până astăzi nu s-a introdus ordine în instituțiile de învățământ superior ale republicii?²⁵. Secretarul CC pentru agitație și propagandă, Macarie Radul, a fost nevoit să recunoască „lucrul insuficient” cu intelectualitatea, explicând această situație prin faptul, că „unii tovarăși nu simt responsabilitatea partiinică pentru sectorul de activitate ideologică, care le-a fost încredințat. Dar nu a făcut analiza cauzelor și greșelilor, pentru că aceasta putea să lovească în aprecierea activității lui personale²⁶.

Din toată critica, pronunțată la plenară, autoritățile au început să corecteze greșelile doar într-o sferă: lupta cu genetica „burgheză” și susținătorii acesteia în ÎÎS a republicii. La ședința Biroului CC al PC(b)M din 14 decembrie 1948 se menționa, că predarea biologiei se efectuează la ÎÎS într-un mod scolastic, cu rupere de natura vie, realizările savanților sovietici nu sunt reflectate. În legătură cu situația creată, era stabilit un control sistematic asupra predării științelor biologice. Situația în acest domeniu trebuia fi în continuare examinată regulat la colegiul Ministerului Învățământului al RSSM. Trebuia desfășurată și activitatea explicativă, să fie organizate seminare și practicumuri, să fie introduse noi programe pentru pedagogi, iar comitetele orașenești și raionale de partid, comitele executive raionale trebuiau să acorde orice ajutor secțiilor raionale de învățământ în activitatea sa²⁷.

Iar peste două săptămâni, la 31 decembrie 1948, secretarul CC al PC(b)M I. Zikov comunica secretarului CC al PC(b) unional Gheorghe Malenkov despre lucrul efectuat: sunt petrecute lecții, seminare, conferințe, lucrări de laborator, extrase manuale și programe „veismanist-morganiste”, dar Ministerul Învățământului al RSSM în continuare ajută foarte slab pedagogilor și trebuie să realizeze încă un volum mare de lucru pentru îndeplinirea deciziilor luate²⁸.

La Congresul al II-lea al PC(b)M (5-8 februarie 1949) Nicolae Coval a încercat să facă unele concluzii din cele realizate. Dar a devenit clar, că „închinarea față de Occident” nu a fost dezrădăcinată, realizările științei sovietice, în comparație cu știința europeană, sunt propagate foarte slab, știința lui Miciurin-Lisenko nu se explică, iar la Universitatea de Stat din Moldova, în pofida deciziilor luate, situația deloc nu se schimbă²⁹. Direc-

²⁵ Ibidem, f. 128.

²⁶ Ibidem, ff. 160-161.

²⁷ Ibidem, d. 31, ff. 138-141.

²⁸ Ibidem, d. 68, ff.45-47.

²⁹ Ibidem, inv. 8, d. 3, ff. 45-47.

torul Institutului Agricol P. Gherasimovici a încercat să explice neajunsurile în acest domeniu printr-o dovadă cu caracter umoristic: că principiile „biologiei micurinate” le cunosc foarte puțini oameni, de aceea nu îndrăznește să le aplice în practică, iar între agronomi și zootehnicieni domină principiile „veismanist-morganiste” burgheze³⁰. Până în prezent nu a fost stabilit niciun succes și în promovarea versiunii marxiste a istoriei Moldovei, de aceea chiar în teze de doctorat (fostul secretar al CC al PC(b)M Semion Afteniuc) rolul partidului a fost intenționat diminuat, iar rolul „naționaliștilor moldo-români” se evită³¹. Secretarul Comitetului raional de partid Krasnoarmeisk (astăzi sectorul Buiucani - R.Ș.) F.Mediokritskaia a menționat, că partidul controlează doar lecțiile cu tematica social-economică, însă toate altele, în special cele umanitare și biologice, rămân în afara atenției controlorilor de partid³². Dar așa ceva nu se putea de raportat la Moscova. De aceea, slăbind accentele pe propriile greșeli, Ivanov și Coval au fost nevoiți să-l informeze, în martie 1949, pe Gheorghii Malenkov că un oarecare lucru totuși se efectuează: s-a început „controlul manualelor și al literaturii științifice în limba moldovenească” pentru „curățirea lor de idei dușmănoase”³³.

Dar urmașul lui V. Ivanov, împuternicitul CC al PC(b) unional pentru Moldova Mihail Turkin a apreciat, în ianuarie 1950, lucrul realizat ca nesatisfăcător. În informația sa pentru secretarul CC al PC (b) unional Gheorghii Malenkov, Turkin a adus mai multe exemple ale foștilor „dușmani” ai puterii, menșevicilor, ai celor care-l calomniau pe Stalin (în documentele de atunci el se numea în situații date „membrul Biroului Politic al CC al PC(b) unional), „ajutori ai românilor”, „cosmopoliților”, foștilor ofițeri români și albgardiști, sioniștilor ș.a., care continuă să lucreze în instituțiile de învățământ superior ale republicii. Mai mult, unele instituții de învățământ superior le invită din alte republici³⁴.

Începând cu anii 1950 autoritățile republicii tot mai des acordă atenție atât lucrului educativ și de studii, cât și de cercetări științifice a instituțiilor de învățământ superior. Prima trebuia să ajute la purificarea instituțiilor de învățământ superior de cadrele cu viziuni antisovietice, iar cea de a doua - să contribuie la dezvoltarea științei la instituțiile de învățământ superior. Printre primii, în rezultatul procesului de „puri-

³⁰ Ibidem, ff. 129-130.

³¹ Ibidem, f. 74.

³² Ibidem, ff. 176-177.

³³ Ibidem, d. 62. ff. 65-66.

³⁴ Ibidem, inv. 9, d. 3, ff. 45-48; d. 41, ff. 56-58.

ficare” a fost concediat rectorul Universității de Stat Ivan Leonov, care deseori permitea opinii „prea independente” și comitea „greșeli serioase în selectarea cadrelor” (adică îi ținea la Universitatea de Stat din Moldova în funcții importante pe oameni cu trecutul, considerat atunci suspect)³⁵. Dar situația s-a schimbat puțin. Secția de agitație și propagandă a CC, cum menționa la Congresul al III-lea al CC al PC(b)M (30.03-1.04.51) prim-secretarul Comitetului orășenesc de partid Chișinău S. Cojuhari, era slab legată cu instituțiile de învățământ superior, iar controlul asupra institutelor de cercetări științifice în genere nu exista. În urma acestuia, activitatea de cercetări științifice a instituțiilor de învățământ superior rămânea la un nivel foarte scăzut, susținerea tezelor au fost doar fenomene unice. Congresul a cerut urgentarea procesului de completare a instituțiilor de învățământ superior cu cadre calificate și majorarea numărului de studenți-moldoveni, pentru a întări susținerea regimului din partea populației locale³⁶.

Cea mai mare atenție, din punct de vedere a creșterii calității studiilor, autoritățile acordau științelor sociale (filosofia, economia politică, bazele marxismului-leninismului), pentru că ele erau, din punct de vedere ideologic, mai apropiate și mai clare pentru ei. Însă, aici se constata nivelul scăzut al lecțiilor, caracterul talmudist de expunere a teoriei marxiste, critica slabă a curentelor cultural-filosofice idealiste, care veneau din Occident. Ieșirea din situație Biroul CC vedea în organizarea bună a lucrului metodic și de studii și în explicații, bazate pe exemplele concrete din trecut și prezent³⁷.

Începutul anilor 1950 era menționat cu un flux de scrisori anonime, autorii cărora, conștientizând ce vor autoritățile, permanent informau despre „susținătorii Occidentului”, care au rămas în instituțiile de învățământ superior (profesor al Institutului de Medicină Rubașov, mai mulți profesori ai Universității de Stat din Moldova, care și-au făcut studiile în universitățile europene), că primul volum al Istoriei Moldovei, editat în 1951, practic este „recules din sursele române burgheze” etc.³⁸. Autoritățile republicii nu puteau să rămână indiferente, altfel, autorii acestor scrisori puteau să se plângă la Moscova deja pe ei înșiși. De aceea, în 1951 mai mulți lectori și profesori ai Universității, care anterior au făcut studii sau au lucrat peste hotare, care colaborau cu administrația românească

³⁵ Ibidem, inv. 10, d. 1, f. 73.

³⁶ Ibidem, ff.74-75, 122-123, 410, 426.

³⁷ Ibidem, d. 53, f. 17.

³⁸ Ibidem, d. 112, ff. 50, 52; d. 248, f. 11, 47.

sau care au săvârșit altele, din punct de vedere al regimului sovietic, încălcări cu conținut politic, au fost urgent concediați. În alte instituții de învățământ superior s-a dezlănțuit campania de căutare a lor (Institutul Pedagogic din Chișinău)³⁹. S-au apucat reprezentanții puterii și de procesul de predare a științelor obștești: mai mulți savanți, care predau aceste obiecte (D. Șemeakov, S. Țaranov ș.a.) au propus conducerii republicii să se adreseze la Moscova cu rugămintea de a majora urgent volumul de ore la aceste științe, să perfecționeze programele și să stabilească contacte mai strânse cu lectorii, care predau aceste discipline⁴⁰.

Dar rezultatele obținute au fost considerate de conducerea partiinică a RSSM drept nesatisfăcătoare. Prim-secretarul CC al PC(b)M Leonid Brejnev, în darea de seamă față de Congresul al IV-lea al CC al PC (b)M (18-21 septembrie 1952) menționa, că o parte din istorici manifestă „nihilism” față de trecutul glorios al poporului moldovenesc, „reduc influența științei și culturii ruse sau chiar mușamalizează rolul luptei de clasă (Nikolai Berezneakov), iar unii savanți (A. Mariț) chiar „promovează teoria de mendelism-morganism”⁴¹. El a fost susținut și de alți participanți ai Congresului. Prim-secretarul Comitetului Orășenesc de partid Chișinău N. Lobaciov a informat că la Institutul Pedagogic din Chișinău continuă să lucreze Grigore Dobândă și Cleopatra Vnorovskaia, care erau înainte excluși din partid pentru „apartenența la un partid profascist”, și conducerea Institutului (Ion D. Ceban, Afanasie Repida) „nu curăță institutul de persoane, care nu inspiră încredere”⁴². De aceea, în rezoluția Congresului se stipula că organizațiile de partid erau obligate „să îmbunătățească conducerea cu instituțiile de învățământ superior”⁴³.

Însă, în continuare, după venirea la putere a lui Nikita Hrușciov, controlul asupra activității instituțiilor de învățământ superior a început să slăbească. Reacția autorităților provocau doar unele afirmații antisovietice (în legătură cu evenimentele din Ungaria, sau critica rolului conducător a partidului în societatea sovietică). Autoritățile din nou au început să controleze tot mai strict instituțiile de învățământ superior la sfârșitul anilor 1950, când conducerea hrușciovistă a simțit că prea a liberalizat administrarea și intelectualitatea, iar în unele cazuri și conducerea partiinică a unor republici (Letonia) au început să se comporte

³⁹ Ibidem, d. 276, f. 15; d. 277, f. 25.

⁴⁰ Ibidem, ff. 16-17.

⁴¹ Ibidem, inv. 11, d. 16, ff. 46-48.

⁴² Ibidem, ff. 94-95.

⁴³ Ibidem, d. 1. f. 599.

prea „liberal”. Atunci Biroul CC din nou a început să acuze instituțiile de învățământ superior și unii profesori ai acestora de păcate serioase față de „partid și guvern”. La plenara a IX-a a CC al PCM (22-23 septembrie 1959), care a inițiat procesul noilor „înghețuri” în politica regimului sovietic, prim-secretarul CC al PCM, Z. Serdiuk, cu indignare, i-a informat pe cei prezenți, că la CC al PCM parvin semnale de la studenți, care sunt nemulțumiți de șeful Catedrei de Filosofie a Universității de Stat Alexandru Zavtur. Acesta le spunea că înainte popoarele moldovenesc și cel român erau strâns legate, că ele reprezintă un popor, că Moldova este mai aproape de România decât de Rusia, „intenționat minimaliza rolul Rusiei în viața poporului moldav” și chiar afirma, că cultura moldovenească este cultura românească⁴⁴.

De la începutul anilor 1960 se inițiază o nouă etapă de conducere partinică cu instituțiile de învățământ superior. La Plenara a II-a a CC al PCM (27 ianuarie 1962) secretarul CC pentru agitație și propagandă Evgheni Postovoi, menționând că activitatea catedrelor științelor obștești și a studenților, în comparație cu perioada precedentă, a crescut esențial, dar sunt multe cazuri de lipsă de disciplină, comportament apolitic, refuzul de a pleca la serviciu la locul repartizării în raioane și sate (peste 100 de cazuri). În localitățile republicii se simțea lipsa acută de pedagogi. Biroul CC a pus ca scop să fie mărit numărul de pedagogi, care se pregăteau la instituțiile de învățământ superior⁴⁵. Deoarece în acești ani crește și intensitatea mișcării patriotice antisovietice, care îi atrăgea în rândurile sale pe mai mulți pedagogi și studenți din instituțiile de învățământ superior, Biroul CC, în iunie 1962, a planificat să organizeze consiliul rectorilor instituțiilor de învățământ superior, la care trebuiau fi discutate chestiunile de întărire a muncii educative și contracarării „expresiilor naționaliste”, care se întâlneau tot mai des⁴⁶. Însă, după cum se constata la Congresul al XI al PCM (25-26 decembrie 1963), în cele 18 luni precedente practic nu au fost obținute succese: lucrul cu cadrele rămânea la nivel scăzut, activitatea științifică și de cercetare este dusă fără evidențierea valorii ei teoretice și importanței practice pentru republică⁴⁷. Mai mult, la Plenara a VII-a a CC al PCM (5 iulie 1963) președintele Comitetului Securității Statului al RSSM I. Savcenko i-a atenționat pe cei prezenți, că mai mulți studenți, sub masca criticii cultului personalității, în

⁴⁴ Ibidem, inv. 19, d. 12, f. 250.

⁴⁵ Ibidem, inv. 22, d. 1, ff. 86-88.

⁴⁶ Ibidem, d. 48, f. 59.

⁴⁷ Ibidem, inv. 23, d. 1, f. 32.

realitate se manifestă contra partinității în literatură și artă și degradează spre critica orânduirii sovietice obștești și de stat⁴⁸. Însă, careva măsuri concrete în lupta cu acest fenomen nici Savcenko, nici alți participanți la plenară nu au propus. Propunerea noului secretar al CC pentru agitație și propagandă D. Cornovan la consfătuirea lucrătorilor ideologici (aprilie 1963) să verifice procesul de pregătire a specialiștilor la instituțiile de învățământ superior nu a fost susținută⁴⁹.

În următorul an, 1964, practic, pentru prima dată după perioada stalinistă, Prezidiul CC (denumirea Biroului CC în 1962-1966 – R.Ș.) a adoptat hotărârea cu privire la dezvoltarea unei științe concrete – celei juridice, în special a teoriei statului și dreptului. Guvernul republicii, ministerele învățământului public și ordinii publice (denumirea Ministerului de interne în 1960-1966 – R.Ș.) erau însărcinați să elaboreze măsuri pentru îmbunătățirea radicală a calității procesului de studii, comitetele orășenești și raionale de partid, sovietele raionale – trebuiau să contribuie la îmbunătățirea pregătirii juridice a lucrătorilor. În afară de Facultatea de Drept, restabilită în 1964 la USM, a fost creată Școala de științe în drept cu durata de studii doi ani. Aici trebuiau să citească lecțiile toți juriștii și colaboratori științifici, care lucrau atunci la USM; Comitetele – orășenesc de partid Chișinău, raional de partid Lenin (Chișinău) și Ministerul Protecției Ordinii Publice⁵⁰. Această decizie a fost un eveniment important pentru juriștii moldoveni, deoarece în anii 1940-1950 conducerea republicii nu considera necesară crearea Facultății de Drept măcar la USM: se bazau pe juriștii, veniți din alte republici.

În condițiile, când conflictul ideologic și politic sovieto-român a început să se acutizeze, inclusiv pe problema RSSM, în decembrie 1965 Prezidiul CC al PCM a adoptat hotărârea cu privire la pregătirea măsurilor pentru întărirea educației internaționaliste a muncitorilor republicii. Considerând, că „mulți muncitori”, pur și simplu, nu sunt la curent cu privire la trecutul istoric al republicii, la CC al PCM a fost introdusă propunerea de a îmbunătăți predarea istoriei Moldovei în școli și instituții de învățământ superior și să stimuleze educația internaționalistă a muncitorilor, cu participarea activă a lucrătorilor de partid, funcționarilor sovietelor și a sindicatelor⁵¹.

⁴⁸ Ibidem, d. 5, f. 161.

⁴⁹ Ibidem, d. 186, f. 77.

⁵⁰ Ibidem, inv. 24, d. 41, ff. 99-105.

⁵¹ Ibidem, inv. 25, d. 25, ff. 18-19.

Dar studenții și lectorii instituțiilor de învățământ superior erau nemulțumiți nu doar de istoria falsificată a trecutului nostru, elaborată în conformitate cu cerințele Moscovei. Către anul 1965, la instituțiile de învățământ superior s-a redus considerabil, aproape de 2-3 ori, volumul de predare a disciplinelor obștești. Acest fapt a devenit motiv pentru o discuție aprinsă între pedagogii și studenții instituțiilor de învățământ superior, care negau necesitatea predării în aceste instituții a filosofiei, economiei politice, istoriei partidului, comunismului științific. Acest fapt a stârnit indignarea secretarului CC D. Cornovan, care era responsabil pentru chestiuni ideologice⁵².

Însă, autoritățile nu puteau să nu conștientizeze că motive pentru aceste afirmații, într-adevăr, existau. Unul dintre aceste motive l-a menționat prim-secretarul Comitetului orășenesc de partid Chișinău M. Dieur, la Congresul al XII-lea al PCM (1-3 martie 1966): desconcentrarea administrării instituțiilor de învățământ superior și instituțiilor medii speciale în diferite ministere și departamente. Dacă această administrare, în opinia lui Dieur, s-ar concentra într-un minister, mai multe probleme ar dispărea⁵³. Secretarul CC D. Cornovan, la care cele spuse se refereau, a expus o serie de teze, prin care argumenta crearea situației, inclusiv motive absolut ireale. În lista cauzelor el a inclus „urmările voluntarismului” (a lui Nikita Hrușciov – R.Ș.) și „cultului personalității”, și scăderea cerințelor partidului față de intelectualitate. El considera necesar „întărirea ajutorului” oamenilor de cultură din partea funcționarilor de partid⁵⁴. A urmat și răspunsul oficial al conducerii republicii la această discuție. Aceasta a fost cererea primului secretar al CC al PCM Ivan Bodiul la același congres „să renască cele mai bune tradiții ale poporului moldav”, să deconspire „minciunile propagandei burgheze despre trecutul istoric al poporului moldav”, să-i „protejeze” pe oamenii sovietici de influența dispozițiilor nesănătoase, mai ales să întărească educația politico-ideinică a studenților, să ridice nivelul de însușire a științelor obștești⁵⁵.

Dar regimul nu s-a limitat doar cu cerințele de la tribune. Încă înaintea congresului, la ședința Prezidiului CC din 17 ianuarie 1966, a fost discutată situația cu privire la predarea științelor obștești la USM. Rectorul Universității Alexei Medvedev, chemat la ședința împreună cu mai mulți lectori și colaboratori ai instituției, a fost nevoit să se justifice pentru

⁵² Ibidem, d. 224, f. 66.

⁵³ Ibidem, inv. 27, d. 1, ff. 148-149.

⁵⁴ Ibidem, ff. 290-291.

⁵⁵ Ibidem, ff. 116-117.

expresiile critice ale studenților, controlul ideologic insuficient asupra conținutului lecțiilor și multe altele, chiar și pentru demonstrația studenților filologi lângă monumentul lui Ștefan cel Mare⁵⁶. În încheiere, generalizând discuția, Bodiul a recunoscut, de asemenea, slăbiciunea lucrului politic, „predominare a literaturii străine burgheze”, inclusiv din Israel, SUA, România. Ca urmare, studenții Institutului Pedagogic din Tiraspol au început să se exprime pentru separarea Moldovei de URSS. „Iar câte alte manifestări ale studenților avem!”, a spus el. Bodiul a acuzat rectoratul Universității de Stat de „lipsă de principii” și „selectarea modestă a cadrelor”. Prezidiul CC intenționa să solicite de la CC al PCUS alocarea câtorva locuri pentru Moldova la Academia Științelor Sociale pe lângă CC al PCUS. Ministerul învățământului și instituțiile de învățământ superior erau obligați să asigure selectarea cadrelor pentru științele sociale, să ducă o luptă cu cele mai mici manifestări ale pasivității și lipsei de principii, să „pună corect” problemele educației internaționaliste și să explice politica națională a partidului, să stimuleze lucrul cercurilor, să deschidă dispute, să nu se teamă de întrebări și să „ducă lupta de ofensivă”⁵⁷.

În decizia luată se menționa necesitatea creșterii nivelului ideinic al lecțiilor, controlului asupra lor din partea rectoratului, îmbunătățirea organizării cercetărilor științifice, în special a perioadelor până a.1917 și 1917-1940, să ridice esențial rolul catedrelor științelor sociale și să „ordoneze” folosirea literaturii științifice străine⁵⁸. Prin altă decizie, instituțiile de învățământ superior erau obligate să se ocupe cu propagarea datelor și evenimentelor importante din istoria poporului moldovenesc și a partidului comunist⁵⁹.

Dar situația nu s-a îmbunătățit. Acest fapt a confirmat discutarea la Biroul CC a chestiunii cu privire la conducerea de către organizația de partid cu studiile marxist-leniniste la Institutul Politehnic (14 martie 1967). Deși s-a menționat că predarea științelor sociale la ÎÎS s-a îmbunătățit, însă nivelul lui continua să nu corespundă cerințelor timpului, iar activitatea de studii în genere se afla „la nivelul științific și ideinico-politic scăzut”, se constata stabilirea „liberală” a notelor pentru elevi, iar disputele, seratele de întrebări și răspunsuri, propuse de Ivan Bodiul, erau desfășurate slab și formal. La cămine lucrul cu studenții era la un nivel și

⁵⁶ Ibidem, d. 42, ff. 8-44.

⁵⁷ Ibidem, ff. 46-51.

⁵⁸ Ibidem, ff. 210-213.

⁵⁹ Ibidem, d. 43, ff. 53-56.

mai scăzut, inclusiv din cauza modului de trai dezordonat al studenților. În decizia sa Biroul CC a pus accent pe consolidarea lucrului educativ cu studenții în afara studiilor, educația cadrelor de profesori, atragerea eroilor de război pentru citirea lecțiilor⁶⁰.

Deoarece conducerea republicii considera atunci pregătirea cadrelor de pedagogi drept un obiectiv foarte important (ele trebuiau să pregătească tineretul prosovietic), Biroul CC a înțeles că a comis o greșeală serioasă, când în 1960 a comasat Universitatea de Stat cu Institutul Pedagogic din Chișinău. În februarie 1967, Biroul CC a decis restabilirea acestui Institut, sperând să ridice nivelul de pregătire a cadrelor de profesori, „diminuată” la Universitate, să reînnoiască deprinderile pedagogice, să îmbunătățească calitatea lucrului metodic și chiar să ridice nivelul studiilor universitare”. De ce necesitatea acestui lucru nu a fost clară în 1960, a rămas fără răspuns⁶¹.

Un eveniment zguduitor pentru autorități au devenit confruntările stradale de la 24-25 aprilie 1967 la Tiraspol, unde studenții Institutului Pedagogic s-au încăierat cu localnicii, deoarece „studenții umblă și vorbesc doar moldoveneste, iar muncitorii, tineretul orașului nu pot vorbi moldoveneste”. În pofida faptului că Biroul CC evita să sublinieze caracterul național al conflictului, acest fapt s-a reflectat în documentele ședinței Biroului CC al PCM din 23 mai 1967, pentru că și Comitetul orășenesc de partid Tiraspol „nu a stabilit o prietenie adevărată internaționalistă”, și rectoratul nu oferea studenților răspunsuri la întrebările care îi interesau. Doar aici s-a aflat, că la Institutul menționat continuau să lucreze persoane, care au făcut serviciu încă în armata română, copiii „chiaburilor”, „persoane, care nu inspirau încredere politică” și diferiți „provocatori”. Dar Comitetul orășenesc de partid acorda atenție slabă Institutului și reprezentanții lui foarte rar îl vizitau⁶². Ca urmare, nu doar Comitetul orășenesc de partid, dar și rectoratul cunoșteau foarte slab dispozițiile studenților, nu reacționau la afirmațiile „necoapte” și „apolitice” din partea lor. Biroul CC a însărcinat Comitetul orășenesc de partid Tiraspol să elaboreze măsurile pentru întărirea educației ideinico-politice a tineretului (lecții, rapoarte, discuții, crearea noilor locuri de odihnă în oraș, îmbunătățirea selectării cadrelor etc.)⁶³.

Dar, cum s-a aflat mai târziu, Comitetul orășenesc de partid Tiraspol și Ministerul învățământului public „au ocupat o poziție ambiguă”, stră-

⁶⁰ Ibidem, inv. 28, d. 36, ff. 68-74.

⁶¹ Ibidem, d. 34, ff. 10-12, 28-29.

⁶² Ibidem, d. 41, ff. 28-31.

⁶³ Ibidem, f. 162.

duindu-se să nu concedieze din funcții persoanele, care „nu corespund posturilor după calitățile politice și practice”. Pentru aceste fapte Biroul CC a făcut structurilor menționate, în mai 1969, o avertizare strictă⁶⁴. Însă, și după această decizie, chiar peste un deceniu „încălcarea principiului de numire a cadrelor” rămânea una dintre principalele probleme ale instituției menționate. La 25 aprilie 1978, Biroul CC a revenit la situația din Institutul Pedagogic din Tiraspol, deoarece rectorul A. Novac, a început, fără consultări cu consiliul științific al Institutului și organizația de partid al acestuia, să soluționeze toate problemele și înainta cadrele reieșind din propriile simpatii și antipatii, se lupta cu critica, iar Comitetul orășenesc de partid Tiraspol și Ministerul Învățământului superior urmăreau insuficient asupra situației. Biroul CC a cerut de la ei ridicarea nivelului consiliilor științifice, să elimine subiectivism și metode de administrare, să dezvolte critica și autocritica⁶⁵.

După sărbătorirea aniversării 50-a de la crearea URSS (noiembrie 1967), conducerea unională și republicană începe să acorde tot mai multă atenție educației internaționaliste ca metodă de unificare a națiunilor (în cazul nostru – majoritatea populației republicii, adică moldovenii) în jurul principalei națiuni, celei ruse, care se considera atunci „fratele mai mare” în familia popoarelor sovietice, să întărească „prietenia popoarelor sovietice” contra propagandei burgheze, care „falsifica principiile politicii naționale leniniste”. Caracterul multinațional al colectivelor era considerat atunci și până la prăbușirea URSS un criteriu principal, care asigura „apropierea națiunilor”. Principalul dușman al puterii în noile condiții a fost declarat „naționalismul”. De aceea, predarea istoriei URSS, RSSM, PCUS devenea pentru autorități tot mai importantă. Toate aceste idei în forme generalizate erau expuse în hotărârea Plenarei a VIII-a a CC al PCM (8 mai 1968). IIS deveneau acum drept un mijloc, prin care autoritățile vroiau să-și atingă scopurile sale⁶⁶. S-a schimbat, în noile condiții, și dușmanul – principal în locul Occidentului abstract acest loc l-a ocupat România. Relațiile cu țara-vecină se înrăutățeau din 1962, pentru că presa română pune la îndoială principiile politicii internaționaliste sovietice. De aceea, Ivan Bodiul a cerut la plenara menționată să reducă la maxim referințele la autorii români, înlocuindu-le cu cei sovietici, și propagând realizările științei sovietice⁶⁷. Comitetele raionale și orășenești de partid, rectoratele

⁶⁴ Ibidem, inv. 30, d. 62, ff. 76, 78.

⁶⁵ Ibidem, inv. 46, d. 22, ff. 2-3.

⁶⁶ Ibidem, inv. 29, d. 1, ff. 9-11, 32.

⁶⁷ Ibidem, f. 54.

instituțiilor de învățământ superior au fost obligate să îndeplinească condițiile de admitere în instituțiile de învățământ superior, ca studenții să devină doar cei mai destoinici, dar nu cei care urmăresc „interesele egoiste”⁶⁸.

Universitatea de Stat a fost prima din instituțiile de învățământ superior care a simțit „curențele noi”. La 15 ianuarie 1968, la Universitate, cu acordul și din sursele rectoratului, a fost organizată o serată în cinstea lui Mihai Eminescu. Unii participanți ai evenimentului au făcut „declarații naționaliste”. Organizatorii seratei, studenții Mihai Morăraș și V. Vlas au fost exmatriculați, iar comisia ideologică (A. Zavtur) era obligată să studieze minuțios esența asociației literare, existente atunci la Universitate. Conducerea republicii a reușit să nu acorde acestui fapt o atenție deosebită, ca aceasta să nu fie observată la Moscova. De aceea, la ședința Secretariatului CC din 22 ianuarie 1968 s-au limitat doar cu discuție, fără a lua careva decizii⁶⁹.

În anul 1969 în fața instituțiilor de învățământ superior este pusă și o sarcină nouă. La ședința Biroului CC din 11 martie 1969 s-a examinat starea lucrului ateist în rândul tineretului republicii. S-a menționat, că printre tineri sunt mulți credincioși. Pentru a schimba radical situația, s-a decis crearea Catedrei interuniversitare de ateism științific la USM, abordarea acestei probleme la lecțiile în afara clasei și îmbunătățirea iluminării culturale⁷⁰. Pentru a arăta, că greșelile ideologice în continuare vor fi pedepsite mai strict, Biroul CC la 15 septembrie 1970 a înaintat o muștrare aspră istoricului Alexandru Moșanu, pentru tentativa de a diminua rolul trupelor sovietice în eliberarea României în august 1944⁷¹.

Următoarea măsură, care trebuia să întărească controlul partidului asupra instituțiilor de învățământ superior, a fost prezentată în cadrul hotărârii Biroului CC din 22 iunie 1971 „Cu privire la practica desfășurării lecțiilor politice la instituțiile de învățământ superior și cele de învățământ mediu special ale republicii”. Se atrăgea atenția la efectuarea formală a acestora, deși ele jucau un rol important în educația politică a tineretului studios al instituțiilor de învățământ superior în spirit comunist, iar organizațiile de partid nu desfășurau, de obicei, un control riguros asupra organizării lor. În scopul întăririi educației politice, Biroul CC a cerut ca lecțiile politice să fie considerate drept o formă cea mai necesară de lucru cu studenții, care oferă analiza științifică a evenimentelor, tre-

⁶⁸ Ibidem, f. 58.

⁶⁹ Ibidem, d. 56, ff. 24-39.

⁷⁰ Ibidem, inv. 30, d. 55, ff. 41-42, 44.

⁷¹ Ibidem, inv. 31, d. 64, f.430.

cutului și prezentului, dezvoltarea activității de cadre, social-economice și naționale a PCUS în URSS și RSSM în special⁷².

La aceeași ședința Biroul CC a examinat și a condamnat activitatea Institutului Politehnic din Chișinău, unde politica de cadre și cea națională „se falsifica” în favoarea „naționaliștilor” și altor dușmani ai puterii sovietice. Dar măsuri organizatorice autoritățile atunci nu au luat⁷³. Spre martie 1972 la această instituție a fost realizată purificarea de cadre. Deși hotărârea a fost considerată în principiu îndeplinită, în informația Secției de știință și instituțiilor de studii a CC al PCM se menționa, ca Institutul trebuie încă mult să lucreze asupra îmbunătățirii selectării cadrelor, întăririi rolului educației ideinico-politice a lectorilor și studenților și creșterii științifice a lectorilor⁷⁴. Dar neajunsurile aceste nu au fost lichidate. Mai târziu s-a depistat, că situația în domeniul selectării cadrelor la acest institut este mult mai complicată, decât credea Biroul CC. Mai mult, directorul acestuia, Sergiu Rădăușan, a ascuns trecutul tatălui său, care făcea parte din Frontul renașterii naționale a României burgheze. Pentru toate aceste fapte, prin decizia Biroului CC, el a fost la 2 octombrie 1973 eliberat din funcția de director⁷⁵.

Pe parcursul anilor, relațiile sovieto-române treptat se acutizau. Devenea tot mai tensionată și polemica între ei în ceea ce privește RSSM și conducerea republicii la fel a trecut la confruntare mai dură cu România. Dacă înainte pe prim plan se situau, în primul rând, discuțiile istoricilor, economiștilor, ideologilor etc., către mijlocul anilor 1970 ei au fost înlocuiți cu ÎÎS. La ședința Biroului CC al PCM din 12 ianuarie 1976 s-a decis includerea criticii „conceptelor burghezo-naționaliste”, care veneau din România, în cursurile științelor obștești și politice, predate în ÎÎS, cu „dovezile științific argumentate”, pentru ca studenții să fie „ideologic pregătiți” pentru bătăliile cu colegii din România⁷⁶.

A doua tendința, caracteristică pentru controlul asupra instituțiilor de învățământ superior în a doua jumătate a anilor 1970 – accent pe educația ideinico-politică, fidelitatea idealurilor comuniste și promovarea „patriotismului sovietic” în comparație cu patriotismul național. Această tendința era bazată de hotărârea Biroului CC al PCM din 25 mai 1976 „Cu privire la lucrul Comitetului orașenesc de partid Bălți pentru edu-

⁷² Ibidem, inv. 32, d. 20, ff. 19-21.

⁷³ Ibidem, d. 64, ff. 11-28, 83, 88.

⁷⁴ Ibidem, inv. 33, d. 86, ff. 60-61, 64.

⁷⁵ Ibidem, inv. 34, d. 57, ff. 37-39.

⁷⁶ Ibidem, inv. 39, d. 17, f. 11.

cația patriotică și internaționalistă a lectorilor institutului pedagogic, instituțiilor de învățământ mediu special și profesorilor școlilor generale”.

Necesitatea ei autoritățile explicau prin atenția insuficientă a comitetului orașenesc de partid Bălți față de Institutul Pedagogic local. Din acest motiv, lectorii și studenții nu cunoșteau nu doar teoria marxist-leninistă, dar nu se interesau și de educația comunistă și erau la curent doar cu o culegere de fapte și fenomene istorice, fără descifrarea esenței lor, nu însușeau principiile rațiunii independente în limitele conceptelor ideologice, cerute de autorități și nu erau la curent cu mai multe probleme ale politicii interne și externe. Comitetul orașenesc de partid Bălți a fost însărcinat să elaboreze măsurile pentru îmbunătățirea educației ideinico-politice, formării convingerilor ideinice profunde, fidelității idealurilor sovietice și partiinice⁷⁷. Într-un mod similar acționau atunci autoritățile și în alte cazuri⁷⁸.

Lupta cu „conceptele burghezo-naționaliste”, care veneau în mare parte din România, a continuat și în prima parte a anilor 1980⁷⁹. Dar în condițiile, când pozițiile „naționaliștilor” în societate deveneau tot mai puternice, această activitate s-a „perfecționat” și tot mai mult se concentra împotriva luptei cu structurile subversive patriotice ale republicii, cu cei care nu erau de acord cu dominația totală a limbii și culturii ruse în Moldova, și urmărea scopul nu doar să distrugă aceste structuri, dar și să promoveze și să întărească pozițiile limbii ruse, limbii ocupanților sovietici, în Moldova, realizând în practică rusificarea culturii naționale. La aceste obiective orienta instituțiile de învățământ superior republicii hotărârea Biroului CC al PCM din 3 august 1982 „Cu privire la faptele manifestărilor naționaliste în republică și măsurilor pentru întărirea în continuare a educației ideinico-politice și internaționaliste”⁸⁰.

Pentru ca studenții și lectorii cât mai puțin să se intereseze de curențele ideologice antisovietice și pentru a „apropia știința la procesul de producție”, ca studenții încă în procesul de studii să fie pregătiți să muncă la întreprinderi, autoritățile lărgeau relațiile ÎS cu întreprinderile, creau filialele catedrelor instituțiilor de învățământ superior la uzine și fabrici. Prin acesta se obținea încă un obiectiv al autorităților: să scoată tineretul din sfera de influență a intelectualității, în care dominau idei prooccidentale, și să poziționeze această categorie a societății sub influența clasei muncitorești, care era mai aproape regimului din punct de

⁷⁷ Ibidem, inv. 42, d. 51, f. 52.

⁷⁸ Ibidem, inv. 49, d. 42, ff. 18-19, 21-22, 46.

⁷⁹ Ibidem, inv. 55, d. 122, ff. 12-13.

⁸⁰ Ibidem, inv. 58, d. 70, ff. 4, 6, 8.

vedere ideinic, se considera mai sănătos și mai fidel, unde „dispozițiile antisocialiste” erau răspândite, cum se considera atunci, mult mai slab⁸¹.

La Congresul al XVI-lea al PCM (23-25 ianuarie 1986) practic pentru prima dată în istoria epocii sovietice conducerea republicii nu a reușit să formuleze scopuri concrete pentru ÎÎS în noile condiții. Doar la ședința Biroului al CC din 19 august 1986 atenția lor a fost atrasă la necesitatea organizării lucrului contrpropagandistic, care atunci lipsea în activitatea lor. Dar, totodată, s-a menționat că nici ministerele de profil (învățământului public; învățământului superior și mediu special) nu se ocupă cu acest lucru⁸². Doar aici au fost stipulate scopurile, care trebuiau să realizeze instituțiile de învățământ superior în activitatea sa: însușirea de către studenți a culturii politice înalte, neacceptarea devierilor de la morala comunistă și a manifestărilor de localism, care au devenit atunci un fenomen foarte răspândit în URSS și RSSM în special⁸³.

Dar situația în republică a început să se schimbe atât de rapid, că practic nu mai erau nici persoane, nici timp, care puteau să realizeze toate aceste lucruri. Din 1987 Biroul CC a devenit adresatul mai multor plângeri din instituțiile de învățământ superior cu solicitări „de a lua măsuri” și să se clarifice în diferite probleme interne, scrisorilor unor pedagogi ai ÎÎS cu plângeri la situația ș.a. Biroul CC și secțiile lui reușeau doar să le primească și să le examineze în ritm urgent, dar nu mai aveau timp pentru luarea măsurilor serioase⁸⁴.

Unul din ultimele documente ale Biroului CC la tema articolului nostru a fost, deja în condițiile mitingurilor, organizate de Clubul „Alexei Mateevici” și Mișcarea Democratică în Susținerea Restructurării, procesul verbal al ședinței din 13 decembrie 1988. A fost examinată chestiunea „Cu privire la activitatea comitetului de partid și a rectoratului Universității de Stat din Chișinău „V.I. Lenin” pentru întărirea educației comuniste a studenților, formării conștiinței lor în spiritul restructurării”. Dar discuția a fost extrem de critică. Se menționa, că comitetul de partid și rectoratul influențează foarte slab asupra ritmurilor și profunzimea proceselor de restructurare, gestionează insuficient procesul de îmbunătățire a educației comuniste a studenților și formării conștiinței lor în spiritul restructurării. În urma acestuia, la mai multe facultăți, inclusiv Facultățile de istorie, filologie, drept ș.a. s-a creat o atmosfera moral-psihologică tensionată,

⁸¹ Ibidem, inv. 60, d. 17, f. 20 (verso).

⁸² Ibidem, inv. 64, d. 488, ff. 12-13.

⁸³ Ibidem, f. 16.

⁸⁴ Ibidem, inv. 74, d. 26, ff. 2-56 158-159; d. 28, ff. 96-107; d. 30, ff. 78-86, 90-100.

„unele persoane” destabilizează situația la Universitate, se străduie „să discrediteze lucrul de restructurare”, iar rectoratul și comitetul de partid nu analizează dispozițiile studenților, nu apără „pozițiile ideinice corecte” sau le țin sub tăcere, acceptă încălcările disciplinei, activitatea internațională și patriotică a slăbit esențial. Activitatea rectoratului și a comitetului de partid era considerată insuficientă. Deși la Comitetului orașenesc de partid Chișinău și la Comitetului raional de partid Frunze se mai indica atragerea celor care încalcă ordinea la răspundere partiinică strictă, dar în situația creată și ei tot mai des evitau să adopte hotărâri respective, fiind martori, cum autoritatea partidului este în scădere dramatică⁸⁵. Despre scopurile puse în anii precedenți mai mult nu se amintea.

La 10 mai 1990, cu o zi înaintea anulării art. 6 al Constituției RSSM, care asigura partidului monopolul la putere, Biroul CC a adoptat, într-adevăr, ultima hotărâre, referitoare la instituțiile de învățământ superior, care a devenit simbolică. În decizia Cu privire la hotărârile CC al PCM din 22 iunie 1971 „Cu privire la greșelile și neajunsurile serioase în activitatea Institutului Politehnic „S. Lazo” asupra selectării și amplasării cadrelor” și „Cu privire la greșelile serioase în completarea cu cadre a redacției principale a Enciclopediei Sovietice Moldovenești” Biroul CC, practic, a fost de acord cu propunerea Secției ideologice a CC al PCM cu privire la anularea ambelor hotărâri ca „nefondate”, care „au dus după sine deformări serioase de cadre”⁸⁶. Aceasta a devenit, practic, recunoașterea greșelilor proprii comise în politica antinațională, șovină a regimului sovietic în domeniul învățământului superior în republică, dusă în anii 1940-1990.

Așadar, controlul ideologic al organelor de partid asupra instituțiilor de învățământ superior în RSSM a trecut prin mai multe etape, pentru care erau caracteristice următoarele aspecte:

1. 1940-1945/46 – crearea și asigurarea funcționării normale a instituțiilor de învățământ superior, inclusiv în anii de război. Lucrul partinic și politic nu se afla atunci pe prim-plan;

2. 1946-1950 – includerea activă a instituțiilor de învățământ superior în campaniile ideologice a regimului sovietic (lupta cu cosmopolitismul, genetica, „închinare față de Occident”);

3. 1950/51-1959 – accent se pune pe activitatea de cercetări științifice și munca educativă și de studii, cu „purificarea” instituțiilor de învățământ superior de cadre, care nu inspirau încredere politică atât pedagogilor, cât și a studenților, dezvoltarea rapidă a științelor sociale;

⁸⁵ Ibidem, inv. 71, d. 314, ff. 2-5.

⁸⁶ Ibidem, d. 622, f. 3.

4. 1959-1967 – înăsprirea controlului ideologic, lupta cu agitația pro-occidentală și începerea luptei cu propaganda românească;

5. 1967-1975 – atenție sporită se acordă educației internaționaliste, cu căutarea intensă și pedepsire a studenților, care împărtășeau „viziuni naționaliste”;

6. 1975-1981 – slăbirea componentelor represive, reorientarea educației ideinico-politice spre promovarea fidelității idealurilor comuniste, „patriotismului sovietic”;

7. 1981-1987 – continuarea etapei precedente, cu accentul deosebit spre lupta cu rezistența națională, impunerea rusificării în toate sferele vieții;

8. 1987-1989 – slăbirea treptată a controlului ideologic asupra activității instituțiilor de învățământ superior;

9. 1990 – refuzul PCM de metodele precedente de administrare cu instituțiile de învățământ superior și condamnarea lor.

Ideological control of the Party over higher educational institutions in MSSR

The control of the CPSU, which ruled in Soviet times, was comprehensive and affected absolutely all spheres of life. Higher education was one of the areas where this control was most stringent and detailed. The authorities were well aware that universities are training cadres of future managers of the country. The future of the USSR itself decisively depends on what the beliefs and views created by them will be, whether it will survive and develop further, or, under the pressure of the West, it will collapse and fall apart into many pieces. Therefore, always, at all times, from Stalin's to Gorbachev's, they carefully monitored the situation in universities, the mood of teachers and students. In this article, we attempted to show the main forms and stages of improving this control of the authorities over universities, which were used in Moldova in 1944-1990, based on mostly never published documents of the former Central Committee of the CPM (now the Archive of Social and Political Organizations of the Republic of Moldova)

Key words: *higher education institution, management, authorities, republic, educational work, research work, international education, nationalist concepts.*

Ruslan ȘEVCENCO

doctor în istorie

Institutul Politici Eficiente

e-mail: rsevcenco@gmail.com

ID ORCID: orcid.org/0000-0001-5203-7858

STUDENTII ȘI PARTIDUL UNIC. DIMENSIUNI IDEOLOGICE ȘI REPRESIVE ÎN ROMÂNIA ANILOR 1954-1955

Context

Dispariția lui Stalin în martie 1953 părea că va fi începutul unei relaxări a politicii represive în plan intern. Într-adevăr, începând cu 1953 chingile controlului politic și ideologic au fost slăbite, elanul colectivizării agriculturii a fost ușor nivelat, presiunea politică asupra oponentilor regimului de la București a cunoscut un recul, iar din punct de vedere ideologic situația părea că se relaxează. Acest fapt este vizibil, de altfel, inclusiv în ceea ce înseamnă recuperarea unor personalități culturale și științifice care până deunăzi erau considerate oponente ireconciliabile ale noului sistem politic instituit în România¹.

Desigur, totul nu a fost decât o strategie bine pusă la punct de liderul comunist Gheorghe Gheorghiu Dej, menită a-i consolida puterea, a crea imaginea unui politician desprins din siajul lui Stalin și care militează pentru recuperarea valorilor naționale. Totul era subordonat intereselor proprii și ale regimului în fruntea căruia se plasase. Relaxarea ideologică a fost ținută în permanență sub control și acceptată doar în măsura în care venea să susțină argumentele "naționale", "distanțarea" de URSS și obiectivele politice ale lui Gheorghe Gheorghiu Dej. În acest context, desigur, dacă nu privim în ansamblu regimul comunist din România, pot fi trase concluzii greșite asupra unuia dintre cei mai duri dictatori comuniști ai secolului trecut și a sensurilor deștelerii ideologice de la mijlocul deceniului șase al secolului trecut².

Suprafața arăta din ce în ce mai bine însă adâncurile regimului nu se reformau. Realitățile cotidiene nu difereau prea mult de cele de la sfârși-

¹ Pavel Țugui, *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu Dej*. Memoriile unui fost șef de Secție a CC al PMR, București: Ion Cristoiu, 1999, p. 54-63; Cristian Vasile, *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu Dej*, București: Humanitas, 2011; Florin Muller, *Politică și istoriografie în România 1948-1964*, Cluj-Napoca: Neremia Napocae, 2003, Apostol Stan, *De veghe la scrierea istoriei (Securitatea)*, București: Curtea Veche, 2012; Felician Velimirovici, *Istorie și istorici în România comunistă (1948-1989)*, Cluj-Napoca: Mega, 2015; Gabriel Moisa, *Clio în zodia ideologizării*, Cluj Napoca: Mega, 2013; Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București: Enciclopedică, 2007.

² Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România: Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948-1965*, Iași: Polirom, 2001; Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu Dej*, București: Humanitas, 2008; Idem, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Iași: Polirom, 2005; Mihaela Cristina Verzea, *Partidul –Stat. Structuri politice (1948-1965)*, Tîrgoviște: Cetatea de Scaun, Tîrgoviște, 2013.

tul anilor '40 și primii ani ai deceniului următor. Societatea românească rămânea cantonată în contextul totalitar central și est european fără a da semne elocvente că s-ar dori altceva. Modelul societal urmat era cel sovietic, lumea occidentală fiind catalogată în continuare drept una imperialistă, decadentă și cu poziții dușmănoase la adresa comunismului. Tocmai de aceea, orice interacțiune a unui cetățean al României populare cu un altul aparținând statelor capitaliste era văzută ca o trădare a valorilor comunismului și pactizare cu dușmanul. Orice demers de acest fel se lăsa cu sancțiuni și consecințe grave pentru cei în cauză.

Evenimentele

În primăvara anului 1955, Pavel Țugui, șeful Secției de Știință și Cultură al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, afirma cu convingere proletară într-un referat întocmit la 18 aprilie 1955 faptul că "*un grup de studenți desfășoară o activitate dușmănoasă regimului nostru...*"³⁴. Activitatea *dușmănoasă* era opera unui grup de tineri de la Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică "Ion Luca Caragiale" din București, care s-ar fi abătut de la conduita comunistă și disciplina școlară ca urmare a faptului că au frecventat locuința unui diplomat, Robert Dallet, angajat al Legației Republicii Franceze din București⁵.

Conform investigațiilor realizate de Comitetul Orășenesc București al Partidului Muncitoresc Român (PMR), la ordinul primului secretar al comitetului, Florian Dănălache⁶, și al lui Leonte Răutu⁷, au fost iden-

³ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), *fond C.C. al P.C.R. Secția Propagandă și Agitație*, dos. 55, 1955, f. 1 (în continuare ANIC)

⁴ Pavel Țugui s-a născut în 1921. Este un fost un activist comunist care a ocupat la mijlocul anilor 1950 funcția de șef al Secției de Știință și Cultură din cadrul Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

⁵ ANIC, *fond C.C. al P.C.R. Secția Propagandă și Agitație*, dos. 55, 1955, f. 2

⁶ Florian Dănălache (1915-1984) a fost un strungar care a evoluat rapid în ierarhia comunistă și militară ajungând la gradul de general. În noiembrie 1944 a devenit membru a Partidului Comunist Român. Ulterior a avansat în organizația Partidului Muncitoresc Român din București până la funcția de prim-secretar al Comitetului Orășenesc P.M.R. București. În perioada 1952-1960 a fost deputat în Marea Adunare Națională, iar între 1 decembrie 1952 - 8 august 1954 a fost comandantul Comandamentului Trupelor de Grăniceri. De asemenea, în perioada 1971-1972 a fost ministru al Transporturilor.

⁷ Leonte Răutu (Lev Nikolayevich Oigenstein) (1910-1993), cunoscut ca "dictatorul culturii române", s-a născut în localitatea Bălți din Republica Moldova. Din 1956 până în 1965 a fost șeful Direcției de Propagandă și Cultură a CC al PMR. Intrat în partidul comunist în 1931, acesta a fugit în URSS unde a devenit colaborator apropiat al liderilor comuniști din URSS (Ana Puker, Valter Neulander, Petre Borilă). După întoarcerea în țară în 1945 a acces rapid la vârful propagandei comuniste din România, pentru început intrând în echipa redacțională a oficiosului *Scînteia*. Din 1948 a devenit membru al C.C. al P.C.R., membru al Comitetului Politic Executiv al P.C.R. (1955-1981), secretar al C.C. al P.C.R. (1965-1969), vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (13 martie 1969 - 28 februarie 1972) în Guvernul Ion Gh. Maurer, Rector al Academiei de Studii Politice „Ștefan Gheorghiu” din București.

tificați un număr de 14 studenți de la această facultate care în iarna-primăvara anilor 1954-1955 ar fi *trădat* cauza socialismului și s-ar fi pus în slujba *imperialismului occidental*. Cel care a condus comisia de anchetă a Comitetului Orășenesc de partid a fost Stan Soare, șeful Secției Tineret Studențesc din cadrul Uniunii Tineretului Muncitoresc (UTM) București. Urmare a acestei cercetări s-a ajuns la concluzia că unii studenți ai institutului au într-adevăr o atitudine "dușmănoasă" la adresa regimului comunist⁸. Conform celor inserate în raportul preliminar, grupul era format din studenții Victoria Sterescu, identificată drept lidera acestuia și care prezenta "un proces adânc de descompunere morală și politică..."⁹, Elena Caramitru, Herberescu Maria Diana, Vera Lazăr, Rolla Beilis, Elvira Ciachiru, Jean Cazaban, Grigore Pogonat, Sebastian Radovici, Ileana Sinedriu, Ioana Bulcă, Elena Dana Comnea, Veronica Varzopov, Letiția Gita, Constantin Paraschivescu¹⁰. Ancheta ulterioară a condus la concluzii ușor diferite față de componența inițială a grupului, unii ieșind din vizorul autorităților, în timp ce alții au intrat sub lupa acestora.

Principala acuză care li s-a adus era că au intrat în contact cu un reprezentant al "imperialismului decadent" occidental. Situația era considerată extrem de gravă deoarece îl vizitaseră pe acesta inclusiv la domiciliu. Potrivit lui Florian Dănălache, cel care transmisese la 13 mai 1955 o informare pe această temă Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, cercetările conduse de activistul de tineret Stan Soare au reliefat faptul că într-adevăr, la Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică "Ion Luca Caragiale", există un grup de studenți, care desfășoară o activitate dușmănoasă față de regimului politic de la București¹¹.

Problema majoră era legată de faptul că tinerii intraseră în contact cu funcționarul francez. Situația era agravată de prezența tinerilor la locuința din București a lui Robert Dallet, unde studenții fuseseră atrași la petreceri și "audiții de muzică decadentă occidentală"¹². În plus, acolo s-ar fi întreținut și "unele discuții în scopul discreditării muzicii românești"¹³. Recrutarea și atragerea lor în acest mediu *decadent* și impregnat de *putreziciune morală* s-a realizat, conform autorităților, de către persoane din afara institutului. Numele lor erau Michi Vasiliu și "un anume Sandu a cărui ocupație și domiciliu ne sînt necunoscute"¹⁴.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, f. 22

¹⁰ *Ibidem*, f. 9-11.

¹¹ *Ibidem*, f. 2.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, f. 22.

Primele care au fost atrase de *dușmanul* occidental ar fi fost studentele din anul II de la Facultatea de Regie. Secția Teatologie: Victoria Sterescu și Elena Caramitru, urmate de Maria Herberescu. Despre Victoria Sterescu, Florian Dănălache sublinia că este concubina lui Robert Dallet, iar mijloacele de atragere a studenților la domiciliul acestuia au fost diverse și subversive, menite a exploata slăbiciunile tinerilor. Astfel, aflăm că s-a recurs inclusiv la cadouri la adresa fetelor și băieților constând în "*ciorapi Nylon, parfumuri și medicamente*"¹⁵, totul fiind subordonat "*influențării în spiritul ideologiei și moralei putrede burgheze*"¹⁶. De aici și până la acuza de speculă cu produse occidentale nu a mai fost decât un pas, autorităților devenindu-le foarte clar că "*acest grup de studenți sub conducerea lui Sterescu Victoria a înlesnit în mod direct vânzarea mărfurilor pe care acesta le aducea din Franța (medicamente, parfumuri, îmbrăcăminte, încălțăminte etc.*"¹⁷.

Și mai grav era potrivit opinilor lui Florian Dănălache și Leonte Răutu faptul că cu prilejul întâlnirilor din casa diplomatului francez, studenților "*li se puneau la dispoziție ziare, reviste și diferite tipărituri ale politicii de dreapta franceze*"¹⁸. În plus, tinerii studenți erau considerați și trădători ai patriei comuniste, acuzele vizând faptul că dădeau diplomatului francez diferite date și "*informații privind condițiile de viață materială și culturală ale studenților de la institut*"¹⁹.

Pemtru a amplifica vinovăția și a dovedi faptul că influența diplomatului francez era îndreptată inclusiv spre a crea evenimente antisociale și anticomuniste în cadrul Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică "*Ion Luca Caragiale*", care să conducă la "*dezorganizarea procesului de învățământ*"²⁰, informarea lui Florian Dănălache sublinia presupuse acte de sabotaj ale membrilor grupului. De-a dreptul puerile, acuzele subliniau că "*studenta Caramitru Elena a telefonat la secretariat anunțând o grupă de studenți că profesorul Silvestru nu vine la curs și studenții sînt liberi, deși profesorul se găsea în institut și era pregătit să vină la oră. La anul II Teatologie, la o lucrare de control dată de tovarășa Simionescu din 13 studenți prezenți 6 au refuzat să dea lucrarea și 7 au dat-o în urma insistențelor asistentului. Manifestări asemănătoare au existat și la ceilalți ani. La anul I Teatologie s-a constatat o încercare de refuz colectiv la o lucrare de control la tov. asistent Rîureanu. La anul III operatorie, studentul Uzum Sergiu, organizatorul grupei UTM, care are sub influența*

¹⁵ *Ibidem*, f. 2.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

sa și alți studenți, întreține o atmosferă de ponegrire a cadrelor didactice. La anul IV s-au constatat manifestări de antisovietism. Astfel, la o oră de economie politică, când profesorul vorbea despre hozrasciot²¹, studentul Eftimie a strigat în mod ostentativ și dușmănos: zi-i în românește. La începutul anului școlar a apărut o zovastică pe tablă într-o pauză la orele de pregătire specială, care a rămas acolo aproape o jumătate de oră după intrarea profesorului. Aceasta a fost ștearsă apoi la intervenția profesorului. La ședința de analiză a muncii din anul III, Teatrologie, condusă de tov. Silvestru, studenta Pop Ana Maria (cea mai bună studentă a anului) vrea să țină un referat asupra desfășurării muncii pe trimestrul I. Acest referat i-a fost furat din buzunarul paltonului în seara când s-a ținut ședința, fiind bănuită de furt studenta Caramitru care stătea în apropiere²².

Acestea, și alte sesizări similare, veneau să contureze existența unui grup cu atitudini anticomuniste asupra căruia trebuiau luate măsuri imediate. Astfel, a fost constituită o Comisie mixtă compusă din activiști ai Secției de Știință și Artă a C.C al P.M.R, reprezentanți ai Ministerului Culturii și Ministerului Învățământului, care să analizeze atât situația generată de grupul de studenți aflată în relație cu diplomatul francez cât și atitudinea cadrelor didactice "în vederea depistării elementelor necorespunzătoare și întărirea conducerii Institutului"²³. Evaluarea nivelului politic al corpului profesoral era considerată necesară întrucât s-ar fi constatat că erau "lipsiți de combativitate". Această caracterizare era făcută inclusiv în cazul șefului cadrelor din instituție, Gheorghe Onu, cel care trebuia să cunoască foarte amănunțit starea de spirit a fiecăruia dintre studenți și profesori. Dealtfel, Florian Dănalache considera că acesta era un "element superficial, lipsit de combativitate, de spirit de clasă, de orientare politică"²⁴. Printre puținii profesori corespunzători era considerat decanul Facultății de Regie, "tovarășa" Asia Moraru. Recomandarea era ca la finalul analizei Ministerul Învățământului, Ministerul Culturii și Comitetul Central al UTM-ului, cu sprijinul Comitetului Orășenesc PMR București "să ia măsuri ca în anul școlar viitor să fie primiți numai acei studenți care merită să învețe în acest institut"²⁵.

Solicitată la 22 aprilie 1955, analiza evenimentelor a fost finalizată printr-o informare încheiată la 12 mai 1955. Comisia constituită a stat de vorbă cu 50 de studenți și profesori. Aceasta a constatat că în Institu-

²¹ Este un termen folosit în literatura sovietică pentru gospodărire socialistă.

²² ANIC, fond C.C. al P.C.R. Secția Propagandă și Agitație, dos. 55, 1955, f. 3.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem, f. 4.

tul de Artă Teatrală și Cinematografică "Ion Luca Caragiale" există prea mulți studenți față de necesitățile teatrelor și cinematografilei românești. Se pregătea astfel o epurare a tinerilor cu probleme politice. De asemenea, s-a descoperit o foarte slabă "compoziție social-politică a studenților (multe elemente cu origine socială mic-burgheză, burgheză și unii chiar moșierească)"²⁶. De aici și până la constatarea că la un număr apreciabil de studenți se manifestă *descompunere morală* exemplificată prin faptul că "mulți dintre ei au relații imorale cu mai multe persoane, se căsătoresc și divorțează de la o zi la alta"²⁷, nu a mai fost decât un pas.

Criticată a fost și organizația UTM din cadrul institutului, care până în acel moment fusese, în opinia Biroului Comitetului Orășenesc PMR București, aproape inexistentă ceea ce a făcut ca un număr apreciabil de studenți să fie slab pregătiți profesional, dar mai ales politic și ideologic.

Întreg contextul a făcut posibil, subliniază informarea Biroului Orășenesc, ca în institut să se creeze un "climat favorabil pentru ca un număr însemnat de UTM-iști și ne UTM-iști să frecventeze casa particulară a unui funcționar al Legației Franceze"²⁸ și să genereze acte de indisciplină și chiar de revoltă menite a perturba actul educațional.

Documentul construiește un adevărat complot al Legației Franceze menit a genera instabilitate tânărului regim popular românesc. Portdrapelul acțiunii ar fi fost Robert Dallet, care a recurs inclusiv la corupere sentimentală la adresa unora dintre studente pentru structurarea unei rețele informative. Prima care a căzut în plasa diplomatului ar fi fost Victoria Sterescu, tocmai pentru că, în urma unei atente studieri a fetelor din cadrul institutului aceasta "prezenta un proces mai adânc de descompunere morală și politică"²⁹. Pentru a o atrage în complot, diplomatul ar fi recurs la mijloace variate de la oferirea de mâncare și îmbrăcăminte până la declararea unor sentimente de dragoste, ceea ce ar fi determinat-o pe Victoria Sterescu să accepte să intre în slujba *imperialismului occidental*, devenind spioană. Pentru a întări faptul că diplomatul are sentimente puternice față de aceasta a invitat-o să-i devină concubina și să se mute la domiciliul său.

Ulterior, Robert Dallet ar fi determinat constituirea unei rețele destabilizatoare a regimului printr-o acțiune de atragere și recrutare a mai multor studenți în organizația subversivă. Acest lucru s-ar fi realizat fie direct prin Victoria Sterescu, fie prin intermediul unor prieteni ai acesteia, "în

²⁶ *Ibidem*, f. 21.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

special prin Caramitru Elena, un element tot atât de descompus moral și politic ca și Sterescu Victoria"³⁰, potrivit raportului, astfel că, în curând, numărul membrilor grupului a crescut foarte mult. Pentru atragerea în mrejele *capitalismului decadent*, diplomatul Robert Dallet, ca și restul funcționarilor Legației Franceze s-ar fi folosit de un amplu arsenal corupător, "ca de exemplu: mese bogate, băuturi, articole de îmbrăcăminte, încălțăminte sau de toaletă"³¹. Pe lângă acestea membrii Legației au mai organizat pentru tinerii studenți numeroase petreceri îndeosebi cu ocazia Crăciunului, Revelionului și Paștelui. Contextul era agravat de faptul că, în cadrul acestor evenimente "se dansa după muzică decadentă, se cântau în cor colinzi, se discuta despre obiceiurile românești cu ocazia sărbătorilor religioase, despre folclor, despre poezie, artă, viața din cămine și cantine, (...) discutându-se și probleme politice"³².

Grupul *subversiv* coordonat de Robert Dallet ar fi fost mult mai mare conform informării Biroului Orășenesc al PMR. Acesta sublinia că la domiciliul diplomatului au mai fost prezenți și studenți de la alte institute superioare bucureștene precum Politehnică și Drept, dar și actori de la diverse teatre bucureștene. Între actorii enumerați se regăseau: Fory Eterle, Octavian Cotescu, Gheorghe Oancea, Viorica Rafael, Mircea Bașta, cu toții de la Teatrul Municipal, Miron Niculescu de la Teatrul Național, Alexandru Mereuță de la Teatrul Tineretului, lor adăugându-li-se Viorica Mărcuțiu, funcționară la CEC, "precum și alte persoane dubioase fără ocupație"³³.

Interesant este faptul că documentul pomenește și numele celui care a informat despre activitatea grupului și întâlnirile din casa diplomatului. Era vorba despre studentul Constantin Paraschivescu, posesor al unui înalt "simț de clasă"³⁴. Conform documentului, în ciuda faptului că era bolnav, acesta a refuzat să fie atras în cursă de *imperialiști* prin oferirea de medicamente procurate din Franța, care să-l vindece. Ar fi refuzat și încălțăminte de la Legația Franceză. Pentru atitudinea sa intransigentă în fața *decadentului* Occident, Constantin Paraschivescu a fost felicitat de organele de partid și de cele ale Securității. El fusese luat în vizor, se spunea în document, de Robert Dallet pentru activități de spionaj întrucât era "un element cu munci de răspundere în UTM"³⁵. Refuzul său de a colabora cu presupusa agentură a fost catalogată ca un semn de înaltă conștiință revoluționară.

³⁰ *Ibidem*, f. 22.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

Cercetările au scos la iveală o adevărată rețea de spionaj creată de Robert Dallet menită a culege "date informative relativ la învățământul superior artistic"³⁶. În subsidiar, rețeaua avea sarcina de a "desorganiza învățământul, de a introduce în masa studenților concepția burgheză despre artă, prin sustragerea studenților dela preocupările lor școlare și politice și prin atragerea lor către ideologia burgheză și către un mod de viață străin concepției noastre"³⁷.

Întrucât se conturau pericole evidente pentru stabilitatea regimului comunist din România, așa cum le vedea organizația municipală a PMR, erau cerute decizii punitive drastice la adresa tinerilor studenți. Comisia care a investigat problematica a stabilit o serie de măsuri care trebuiau luate ca urmare a concluziilor anchetei. Propunerile vizau pe fiecare student în parte, nu înainte de a fi realizată o subliniere a faptelor pe care le-ar fi realizat.

Astfel, Victoria Sterescu, studentă anul II Teatologie, era considerată a fi „permanently element foarte slab, a avut relații imorale cu mai multe persoane”³⁸ și care ar fi trecut până în acel moment prin 3 institute și facultăți. În continuare se sublinia faptul că "este un element foarte descompus din punct de vedere moral, social și politic"³⁹, caracterizarea fiind întărită de faptul că "în momentul de față locuiește în apartamentul funcționarului Legației Franceze, Robert Dallet, fiind concubina acestuia"⁴⁰. În concluzie se propunea excluderea din UTM și exmatricularea ei din institut și din toate instituțiile de învățământ superior din România. O caracterizare similară era făcută și Elenei Caramitru, colegă de an a Victoriei Sterescu, "un element școlar foarte slab și care a avut relații imorale cu mai multe persoane"⁴¹. La rândul său era consacrată drept un "element descompus moral, politic și social"⁴². Trebuie remarcat faptul că Elena Caramitru era doar descompusă moral nu foarte descompusă, ceea ce denotă inclusiv o anumită ierarhizare a vinovățiilor membrilor grupului. În orice caz, Elena Caramitru a secondat-o îndeaproape pe Victoria Sterescu în cuantificarea vinovățiilor. În cazul acesteia se propunea de către comisie excluderea ei din UTM, exmatricularea din institut și din toate instituțiile de învățământ superior din România. De un tratament similar și o caracterizare extrem de dură a avut parte și Maria Diana Herberescu, studentă în anul II la Teatologie, prezentă constan-

³⁶ *Ibidem*, f. 23.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

tă în casa diplomatului Legației Franței la București. Ea mai urmasse Facultatea de Științe Juridice din Cluj de unde a fost însă exmatriculată și, ulterior, reprimată. Conform comisiei de analiză a problemei, aceasta era de asemenea "descompusă din punct de vedere moral și politic, purtătoare a concepției burgheze despre literatură și artă"⁴³, context în care se propunea exmatricularea ei din Institut. "Descompusă din punct de vedere moral"⁴⁴, dar și un "element slab școlar și politic"⁴⁵ era și studenta Vera Varzopov, din anul IV Actorie, propusă pentru exmatriculare, precum și studentul din anul II Teatologie, Tiberiu Vlădescu, care, deși nu a fost la diplomat acasă, a intrat în această încurcătură doar pentru că era "un element imoral, necinstit, instigator la acțiuni de indisciplină"⁴⁶. Asupra sa a fost lansată și acuza că "a vrut să spargă un anticariat pentru a fura cărți"⁴⁷. În consecință era propus pentru exmatriculare din institut. Un caz aparte a fost cel al studentei Cristina Bădulescu, anul II Actorie, considerată un "element slab din punct de vedere școlar, slab la măiestria actricească, repetentă prin căderea la măiestrie în anul II"⁴⁸, prietenă a studentei Victoria Sterescu și prezentă de câteva ori în casa diplomatului francez. Documentul elaborat de Biroul Comitetului Orășenesc al PMR sublinia faptul că deși trebuia să-și piardă calitatea de studentă, urmare a repetenței, aceasta a fost reprimată în cadrul institutului la intervenția profesorului său Ion Șahighian întrucât era "descompusă din punct de vedere moral"⁴⁹. Prin aceasta se sugerera că între profesor și studenta Cristina Bădulescu ar fi existat o relație nepotrivită.

Restul componentelor grupului subversiv nu au beneficiat de aceste apelative extrem de dure. Teodor Popescu, coleg al celor două la secția de Teatologie, absolvent și al Facultății de Filosofie a Universității București, a fost acuzat de faptul că deși nu a fost la Legație a știut că studenții mergeau acasă la diplomatul francez, între care și logodnica sa Maria Herberescu, fără a anunța pe nimeni și fără a lua vreo măsură deși era secretarul organizației UTM a anului II. În cazul său se propunea excluderea din UTM și din institut. O acuză similară era reținută și în cazul Ilenei Simedru, studentă în același an cu cei invocați mai sus, despre care

⁴³ *Ibidem*, f. 25.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

se completa faptul că era un *"element slab profesional și politic"*⁵⁰ și că se propune exmatricularea ei din institut și din toate institutele de învățământ superior din țară. O pedeapsă similară era propusă și pentru colega lor de an Elvira Ciachiru, *"un element mediocru"*⁵¹, Dumitru Ivancenco, student în anul III la Regie-Film, considerat *"element fără perspectivă în materia respectivă"*⁵², prezent și el la locuința diplomatului francez și Grigore Pogonat, student în anul IV la Actorie, *"element slab profesional, școlar și ideologic"*⁵³. Același tratament l-au avut și studenții Dan Gibescu, anul II Teatrologie, Sebastian Radovici, anul IV Actorie, *"element slab pregătit cultural și cu un scăzut nivel politic și ideologic"*⁵⁴. În cazul său fusese reținute și acuzele că ar avea concepții cosmopolite și, mai grav, *"că ar practica pederastia"*⁵⁵.

Din grupul studenților cu probleme a făcut parte și studenta Elena Dana Comnea, din anul IV Actorie. Aceasta avusese deja câteva roluri în filme, iar în momentul anchetei finalizase filmările la producția *"Alarmă în munți"*⁵⁶, unde juca unul dintre cele mai vizibile personaje. Filmul era evident unul propagandistic. Cu toate acestea comisia susținea necesitatea exmatriculării sale din Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică *"Ion Luca Caragiale"* deoarece participase la întrunirile din locuința lui Robert Dallet, iar ca prietenă apropiată a studentei Victoria Sterescu era *"un element descompus moral și politic"*⁵⁷.

De un tratament mai blând a avut parte studenta din anul I Actorie, Vera Lazăr, care deși a fost în casa diplomatului francez, răspunzând unei invitații telefonice din miez de noapte, nu a rămas acolo decât puțin timp după care a plecat acasă. În cazul ei se propunea un vot de blam pe linia organizației UTM, completată de o muștrare severă cu avertisment⁵⁸.

Interesant este faptul că din lista inițială de studenți supuși oprobriului public, în urma anchetei au dispărut studenții Jean Cazaban, Ioana Bulcă și Constantin Paraschivescu. Au apărut în schimb altele: Teodor

⁵⁰ *Ibidem*, f. 23.

⁵¹ *Ibidem*, f. 24.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Filmul a fost unul dintre primele producții cinematografice propagandistice ale regimului comunist. Este vorba despre un grup de spioni occidentali care au trecut ilegal frontiera României pentru a fura din secretele economiei românești, în cauză fiind vorba despre cele ale unui combinat forestier. Evident, militarii grănicieri români, comandați de un comunist au neutralizat această tentativă. Dana Comnea interpreta rolul negativ al unei femei *"decadente"* și de moravuri ușoare, aflată în *"solda"* imperialiștilor occidentali.

⁵⁷ ANIC, fond C.C. al P.C.R. Secția Propagandă și Agitație, dos. 55, 1955, f. 24.

⁵⁸ *Ibidem*.

Popescu, Dumitru Ivancenco, Dan Gibescu, Tiberiu Vlădescu și Cristina Bălănescu. Disparația lui Constantin Paraschivescu este explicată de însuși autorul documentului informativ, Florian Dănălache, prin faptul că acesta a anunțat comitetul UTM despre cele ce se întâmplă în cadrul Institutului. Despre Ioana Bulcă și Jean Cazaban nu se mai pomenește nimic. Apar în schimb alte nume, ceea ce arată că ele au fost devoalate în timpul anchetei ca făcând parte din *structura informativă* pe care diplomatul francez Robert Dallet dorea să o contureze în România⁵⁹.

Finalizată la 12 mai 1955, informarea sublinia că la 17 mai 1955 trebuia să se întrunească "*adunarea generală pe Institut, cu toți studenții și cadrele didactice, în care direcțiunea Institutului să comunice hotărârea de sancționare a studenților indicați mai sus*"⁶⁰. În plus urmau a fi discutate măsurile de consolidare a organizației de partid și de UTM din Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică în cadrul căreia urma a fi schimbat din funcție "*tovarășul Pană*" secretarul comitetului UTM din institut⁶¹. Organizația era extrem de criticată deoarece au fost constatate serioase "*slăbiciuni ...în domeniul educației comuniste a studenților, ori datorită primordială a organizației UTM era de a pune în centrul întregii ei activități problemele legate de făurirea conștiinței tînărului artist-cetățean, înflăcărat patriot, care să studieze cu rîvnă și să-și iubească cu pasiune meseria*"⁶².

Caracterizările la adresa celor înfierăți au fost, așadar, extrem de dure. Înainte de acestea însă au fost oferite exemplele pozitive din institut, cele ale "*cadrelor tinere, talentate ieșite din rîndurile poporului muncitor, apreciate de spectatori*"⁶³. Între cei nominalizați la această categorie se regăseau Nicolae Motric, anul IV, Regie-Teatru, Virgil Costin anul IV Actorie, Rodica Sanda Țuțuianu, anul II Actorie, Gheorghe Saizescu⁶⁴, anul II Regie-Film și Pantelie Tuțulescu, anul IV Operatorie.

Unul dintre principalii vinovați pentru situația creată în cadrul Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică "*Ion Luca Caragiale*" era chiar organizația UTM. Ea ar fi dat dovadă, în opinia lui Florian Dănălache, de *miopie politică* ceea ce a determinat ca în scurt timp să fie create "*condițiile prielnice pătrunderii influenței nefaste a ideologiei burgheze în institut, întîrziind în luarea măsurilor corespunzătoare*"⁶⁵. Această delăsare a organizației

⁵⁹ *Ibidem*, f. 23-25.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 25-26.

⁶¹ *Ibidem*, f. 26.

⁶² *Ibidem*, f. 14.

⁶³ *Ibidem*, f. 13.

⁶⁴ Este vorba despre actorul și regizorul Geo Saizescu.

⁶⁵ ANIC, *fond C.C. al P.C.R. Secția Propagandă și Agitație*, dos. 55, f. 15.

a condus la constituirea unui grup format din "cîteva elemente descompuse din punct de vedere politic, strecurate în institut, printre care Sterescu Victoria, Caramitru Elena, Hrerberescu Maria, decăzînd pînă la ultima treaptă a dez-mășului și putreziciunii burgheze, au ajuns să îmbine prostituția cu atitudini respingătoare de cosmopoliticm, de ploconire în fața modului de viață burghez, de dispreț ciocoiesc și ponegrire a a cuceririlor vieții noastre noi. Aceste elemente și-au găsit un punct de sprijin în persoana funcționarului legației franceze, Dallet, a căruia ctivitate diplomaticăa excelat în transformarea locuinței sale în loc de desfrîu. Pierzînd cu desfoărșire orice simț al dragostei de patrie și popor, al demnității de om, aceste elemente descompuse s-au găsit izolate de masa studenților cinstiți. În activitatea lor murdară ele nu au reușit să atragă decît cîteva elemente slabe, lipsite de vigilență și demnitate"⁶⁶.

Desigur, crima supremă fusese realizată de către dușmanul occidental dispus să folosească "metode perfide în scopul otrăvirii conștiinței tineretului nostru"⁶⁷, scopul fiind acela de a-i atrage pe tineri "pe drumul apolitismului, apoi a cosmopolitismului, spre a-i transforma în unelte docile în planurile lor mîrșave"⁶⁸. În cadrul ședinței au fost criticate dur aceste acte decadente inclusiv de către colegi ai celor incriminați, cel mai vehement fiind studentul Constantin Paraschivescu care a "înfierat cu dispreț pe acești reprezentanți ai modului de viață american"⁶⁹, susținând că a "respins hotărît încercările celor care vroiau să-l corupă, aducînd faptele la cunoștința organizației"⁷⁰.

Concluziile ședinței au validat de fapt solicitările Biroului Comitetului Orășenesc PMR București legate de exmatricularea studenților. Cei mai mulți au fost reprimiți în anii următori, odată cu ușoara relaxare ideologică din a doua parte a deceniului al șaselea. O parte a lor a făcut chiar carieră în teatru și cinematografie precum: Elena Dana Comnea⁷¹, Sebastian Radovici⁷², Vera Lazăr⁷³, Vera Varzopov⁷⁴. Cea mai mare parte

⁶⁶ *Ibidem.*

⁶⁷ *Ibidem.*

⁶⁸ *Ibidem.*

⁶⁹ *Ibidem.*

⁷⁰ *Ibidem.*

⁷¹ În cinematografie a revenit în 1957 fiind distribuit în filmul *Rîpa dracului*, alături de nume mari ale teatrului și cinematografiei românești precum Ștefan Ciubotărașu și Constantin Ramadan

⁷² A revenit abia în anul 1965 în coproducția româno-franceză *Serbările galante*, alături de nume mari ale cinematografiei românești precum Fory Etterle, György Kovács, Melania Cîrje, Boris Ciornei sau ale celei franceze: Jean-Pierre Cassel, Marie Dubois, Jean Richard.

⁷³ În 1957 era distribuită în producția cinematografică *Citadela sfărîmată*, alături de mari actori precum Marcela Rusu, György Kovács, Ion Fintășteanu.

⁷⁴ A fost distribuită într-un film abia în anul 1976 în producția *Operațiunea „Monstrul”*, alături de Toma Caragiu, Octavian Cotescu, Marin Moraru și Ovidiu Schumacher.

a celorlalți au dispărut din prim planul artei teatrale românești, unii dintre aceștia, precum Elena Caramitru, plecând peste hotare în anul 1973, nu înainte de a fi trimisă la munca de jos după exmatriculare, muncitoare la Fabrica de Țăsături "Flamura Roșie" din București. Acolo a lucrat trei ani, până în 1958, ulterior fiind reintegrată la teatrul "Lucia Sturdza Bularandra" din București, ca organizator de spectacole, unde a activat până în momentul plecării sale din țară⁷⁵.

Investigația a vizat și cadrele didactice din institut, căutându-se vinovați și în mijlocul acestora întrucât nu au fost vigilenți în direcția păstrării unei conduite ideologice ireproșabile a studenților. Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică "Ion Luca Caragiale" funcționa la vremea respectivă cu trei facultăți: Facultatea de Artă Actoricească, decan Marțian Pop, Facultatea de Operatori, decan Herbert Mărculescu și Facultatea de Regie, decan Asia Moraru. În cadrul instituției existau șapte catedre: catedra de Regie-Film, șef de catedră Dinu Negreanu, catedra de Regie-Operă, șef de catedră Panait Costache, catedra de Regie-Teatru, șef de catedră Gheorghe Loghin, catedra de Istoria Teatrului, șef de catedră Marcel Breslașu, Catedra de Istoria Literaturii, șef de catedră Horia Deleanu, catedra de Măiestria Actorului, șef de catedră Ion Finteșteanu, catedra de Limbi Străine, șef de catedră Vladimir Porumbescu. În afara acestora mai existau și catedrele de estetică și marxism, ambele responsabile de îndoctrinarea studenților. Directorul institutului era marele actor Costache Antoniu⁷⁶.

Profesorii "vinovați" au fost identificați în scurt timp. Primul era însuși Costache Antoniu, care "*față de lipsurile constatate nu ia atitudine combativă. A dat dovadă de mult împăciuitoarism....*"⁷⁷, aceasta din urmă fiind o acuză extrem de gravă în epocă. Critici serioase au fost aduse și decanilor Marțian Pop care "*este inexistent pentru facultatea de Artă Actoricească*"⁷⁸, Marcel Breslașu, "*complet dezinteresat de problemele catedrei. Catedra lui este inexistentă. I s-a atras atenția de către conducerea institutului. A recunoscut lipsurile și a continuat cu aceiași nepăsare. Nu a ținut încă nici o ședință de catedră în acest an*"⁷⁹, precum și șefului de catedră Ion Finteșteanu, un profesor "*complet nepăsător față de problemele catedrei, absent la toate chemările condu-*

⁷⁵ Mirela Corlățan, *Interviu cu Ion Caramitru, Puteai să refuzi colaborarea cu Securitatea fără să pățești nimic, Evenimentul Zilei*, 18 aprilie 2011, p. 6.

⁷⁶ ANIC, fond C.C. al P.C.R. Secția Propagandă și Agitație, dos. 55, 1955, f. 5.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 6.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*.

cerii, inactiv...., a fost propus pentru înlocuire”⁸⁰. Considerații negative au fost aduse și profesorilor Radu Beligan, beneficiar al unei *”atitudini refractare față de problemele institutului”*⁸¹ și Sorana Coroamă, *”fiică de moșier, care are puternice influențe formaliste, cosmopolite etc.”*⁸². Aceasta avea și o origine socială nesănătoasă din perspectiva regimului întrucât *”tatăl ei a fost moșierul Plăcințeanu, fost legionar”*⁸³, iar *”soțul are idei reacționare”*⁸⁴. Pe lângă aceste acuze aduse unora dintre cadrele didactice, în unele cazuri erau subliniate o serie de presupuse minusuri ale profesorilor, care ar impieta asupra actului didactic și moralei academice. Astfel, despre Simion Alterescu se spunea că este îngâmfat și afemeiat, despre profesorul Mihail Baicu că *”a avut un conflict cu un student pentru o studentă din institut cu care s-a căsătorit, iar în prezent este în proces de divorț”*⁸⁵, iar despre Vladimir Porumbescu că este *”neserios și vine în stare de ebrietate”*. O imensă bilă neagră era creionată și în jurul profesorului Wilfried Otto despre care se aflase că ar fi lucrat în anul 1936 în Germania lui Hitler, la Munchen și Berlin, dar și că în 1952 *”a avut o întreagă anchetă făcută de către miliția de moravuri”*⁸⁶.

Documentul prefigura și o serie de măsuri care urmau a fi luate împotriva institutului. Potrivit acestuia în cadrul său funcționau prea mulți studenți, 394 în acel moment, cadre didactice, 171, și personal ajutător: 82 personal administrativ și 26 administrativ cămin. Fondul de salarii era considerat foarte ridicat, 216.000 lei lunar pentru toți. Sugestiile erau clare și aveau menirea de a pregăti epurările din institutie, ceea ce s-a și întâmplat în scurt timp⁸⁷. Pentru excludere erau propuse și cadre didactice, printre care cel mai notoriu exemplu era cel al marelui actor Ion Finteșteanu.

Concluzii

Instaurarea regimului comunist în România din impuls sovietic dar și cu complicități interne evidente, a făcut posibilă existența unor situații neverosimile astăzi, precum cel invocat mai sus. Libertățile democratice au fost suprimate în totalitate astfel încât orice ieșire din canoanele stricte ale vremii conduceau la existența unor situații extrem de complicate pentru cei implicați.

⁸⁰ *Ibidem.*

⁸¹ *Ibidem.*

⁸² *Ibidem.*

⁸³ *Ibidem.*

⁸⁴ *Ibidem.*

⁸⁵ *Ibidem.*

⁸⁶ *Ibidem.*

⁸⁷ *Ibidem*, f. 5.

Exemplul de mai sus, în care un număr important de studenți au avut de pățimit ca urmare a relaționării cu un cetățean străin, s-a multiplicat de nenumărate ori la nivelul întregii țări decenii la rândul în anii comunismului. Consecințele au fost extrem de dure și cu rezultate nefaste pentru cei aflați în vizorul Securității, așa cum a fost situația grupului de studenți de la Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică "Ion Luca Caragiale" din București în anul 1955. Chiar dacă trecuseră doi ani de la moartea lui Stalin, dorința de putere nestăvilită a lui Dej a făcut posibilă luarea unor măsuri foarte dure împotriva oricui nu era "conform" regimului său. Vânătoarea de vrăjitoare și de himere era un subiect la ordinea zilei și care a tarat serios întreaga societate românească.

Students and the single party.

Ideological and repressive dimensions in Romania in 1954-1955

The establishment of the communist regime in Romania had unpleasant consequences for a large part of Romania's population. Several social categories considered contrary to the new order entered the sights of the new communist authorities. Between them and the young students of Romania. This paper presents a significant episode from this perspective spent in Bucharest at the Institute of Theater and Cinematography "Ion Luca Caragiale" in Bucharest. At the beginning of 1955, a significant number of students suffered as a result of their relationship with a foreign citizen. The consequences were extremely harsh and with bad results for those in the sights of the Securitate, as was the situation of the group of students at the Institute of Theater and Cinematography "Ion Luca Caragiale" in Bucharest in 1955. Even though two years had passed at Stalin's death, Dej's desire for unbridled power made it possible to take very harsh measures against anyone who did not "conform" to his regime. Witch and chimera hunting were a topic of the day and seriously affected the entire Romanian society.

Keywords: *Communism, political purges, students, theater, cinema.*

Gabriel MOISA

doctor în istorie, profesor univesitar

Facultatea de Istorie, Relații Internaționale,

Științe Politice și Științele Comunicării, Universitatea Oradea,

e-mail: gabimoisa@hotmail.com

REVUE DE TRANSYLVANIE (1934-1944) - ÎNFIINȚARE,
STRUCTURĂ, COLABORATORI ȘI TEMATICA CERCETĂRII

Silviu Dragomir - schiță biografică

Când scriem despre *Revue de Transylvanie*, gândul nostru se îndreaptă către istoricul Silviu Dragomir, întemeietorul publicației, și spre specialiștii colectivului redacțional.

Silviu Dragomir, student la Universitatea din Cernăuți (A.N.S.J. Hunedoara, Fond Silviu Dragomir, dosar 4, carnetul de student)

Silviu Dragomir s-a născut la 1/13 martie 1888, în comuna Gurasada din comitatul Hunedoara¹. A urmat primii ani de școală în comuna învecinată Ilia, până în 1897. Școala din Ilia fiind de stat, limba de predare era maghiara, astfel încât viitorul istoric își însușește de mic limba oficială a statului, care îi va folosi în cercetările ulterioare². În toamna aceluiași an, este înscris la gimnaziul românesc din Blaj, unde urmează doar primele șase clase.

În anul 1903, se transferă la gimnaziul sârbesc din Novi Sad, ca bursier al Fundației Gojdu³. Finalizându-și studiile, face demersuri pentru a se înscrie la o instituție de învățământ superior. Mitropolitul Ioan Mețianu, în 27 septem-

brie 1905, face o solicitare către Consistoriul Arhiepiscopesc din Cernăuți pentru al accepta pe Silviu Dragomir ca student al Facultății de Teologie

¹ Conform extrasului din Matricula botezărilor a comunei bisericești ortodoxe române din Gurasada, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Deva (în continuare: A.N.-D.J. Deva), Fond Silviu Dragomir, dosar 1; Nicolae Stoian, „Date privitoare la formația intelectuală a istoricului Silviu Dragomir”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, XXVIII, 1987/1988, p. 563; Mircea Păcurariu, „O sută de ani de la nașterea istoricului Silviu Dragomir (1888/1962)”, *Mitropolia Ardealului*, anul XXXIII, nr. 2, 1988, p. 109; Sorin Șipoș, *Silviu Dragomir – istoric*, ediția a II-a, prefață de Ioan-Aurel Pop, Oradea, 2008, p. 30.

² Stoian, p. 565; Șipoș, p. 34.

³ Șipoș, p. 34.

din cadrul Universității din Cernăuți⁴. Astfel, ca urmare a demersurilor făcute de mitropolitul din Sibiu, tânărul român transilvănean devenea student al acestei universități, din toamna lui 1905.

Silviu Dragomir și-a încheiat studiile la Cernăuți în iulie 1909, primind absolutoriu de teologie.⁵ După numai câteva săptămâni, la 31 iulie 1909, se prezenta la primul „examen riguros” din cadrul doctoratului, la disciplinele biblice istorice⁶. Conștient fiind că o specializare în limbile slave presupunea contactul cu o universitate de prestigiu din Europa Centrală, se înscrie în 8 octombrie 1909 la Facultatea de Filosofie a Universității din Viena, primind o bursă din partea Fundației Trandafil, administrată de Consistoriul Mitropolitan din Sibiu⁷. În paralel cu frecventarea cursurilor la Viena, și-a susținut la Cernăuți, în 21 martie 1910, al doilea „examen riguros”, în urma căruia a fost numit doctor în teologie.

Silviu Dragomir a rămas în Viena doar un an, cel mai probabil din lipsa mijloacelor financiare. Pentru a-și completa studiile, face demersuri pentru a urma cursurile Academiei Teologice din Moscova. Încă din 30 iulie 1910, solicitase Consistoriului Mitropolitan un stipendiu din partea Fundației Trandafil spre a studia acolo; i s-a acordat un ajutor financiar de 1.000 de coroane pe an. La 18 iulie 1911, Ioan Mețianu, în baza autorizării primite din partea Consistoriului Arhiepiscopozan și în condițiile în care nu s-a prezentat candidați cu calificare la posturile de profesori, îl numește pe Silviu Dragomir profesor seminarial suplinitor pentru secțiunea pedagogică a Institutului Teologic din Sibiu⁸. Mai târziu, a fost numit profesor provizoriu în secțiunea teologică pentru „*Istoria bisericească și pentru cele auxiliare*”⁹. Viitorul istoric și-a desfășurat activitatea la Institutul Teologic din Sibiu până în 1919, cu excepția anului școlar 1916-1917, când, după ce România a declarat război Austro-Ungariei și trupele ei au intrat în Transilvania, autoritățile din Budapesta au decis ca secțiunea teologică a institutului să fie mutată la Oradea, iar cea pedagogică la Arad. Ca urmare, Silviu Dragomir și alți doi profesori au fost transferați la secțiunea pedagogică a institutului din Arad¹⁰.

⁴ „Conduși de dorința de a ne califica pe unii dintre candidații noștri la preoție la Facultatea de Teologie din Cernăuți și prin aceasta de a lega și mai strâns legăturile canonice spirituale dintre mitropoliile ortodoxe din monarhia austro-ungară, am avizat pe unii dintre clericii noștri să se înscrie la Facultatea de Teologie de acolo” (Arhiva Arhiepiscopiei Sibiului, Fond consistoriu, dosar III/393, 1905, documentul 8597, p. 1).

⁵ A.N.D.J. Deva, Fond Silviu Dragomir, dosar 1, p. 3032.

⁶ Păcurariu, p. 111.

⁷ *Ibidem*; Stoian, p. 570; Sorin Șipoș, p. 43.

⁸ A.N.D.J. Deva, Fond Silviu Dragomir, dosar 90.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Păcurariu, p. 115; Sorin Șipoș, p. 49.

Activitatea științifică și didactică desfășurată de tânărul intelectual, precum și implicarea în mișcarea națională a românilor ardeleni au condus la alegerea sa ca membru corespondent al Academiei Române, la 26 mai/9 iunie 1916, pe locul rămas vacant după alegerea lui Ioan Lupaș ca membru activ. Ioan Bogdan a făcut propunerea și a prezentat o expunere detaliată a activității lui Silviu Dragomir, stăruind asupra pregătirii sale speciale, asupra importanței lucrărilor despre relațiile religioase româno-ruse din secolele XVII și XVIII, precum și a introducerii din volumul *Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul românilor de pe pământul crăiesc*¹¹.

În anul 1918, Silviu Dragomir a participat intens la acțiunile desfășurate de românii din Transilvania pentru realizarea statului național. Împreună cu Nicolae Bălan și cu fostul său coleg și prieten de la Cernăuți Ioan Broșu, a întemeiat și a condus la Sibiu *Gazeta Poporului*¹². În paginile ziarului s-au publicat materiale ce susțineau înfăptuirea unității naționale.

Silviu Dragomir a fost delegat oficial la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, reprezentând presa românească din Transilvania, a luat cuvântul la conferința preliminară din 30 noiembrie, arătând că singura cale pe care trebuiau să o urmeze românii transilvăneni era „unirea necondiționată cu cei de dincolo de Carpați”¹³. În ziua de 1 decembrie 1918, istoricul a fost ales prin aclamații secretar al adunării¹⁴. S-a numărat printre cei care au luat cuvântul pe Câmpul lui Horea, în fața celor 100.000 de români prezenți. Cuvântarea a fost „una dintre cele mai limpezi și curgătoare, plină de înțelepciune și entuziasm comunicativ”¹⁵. În aceeași zi a fost ales Marele Sfat al Națiunii Române, format din 212 membri, iar a doua zi sa stabilit conducerea acestuia: Gheorghe Pop de Băsești – președinte, Miron Cristea, Iuliu Hossu, Andrei Bârseanu și Teodor Mihali – vicepreședinți, șase notari-secretari, între care și Silviu Dragomir¹⁶. În această calitate, potrivit relatărilor făcute de soția sa, participantă la Adunarea de la Alba Iulia, lui Silviu Dragomir „i-a revenit sarcina și cinstea să prezinte raportul de încheiere a ultimului Comitet Național, ales în anul 1910”¹⁷.

¹¹ *Analele Academiei Române*, seria II, tomul XXXVIII, 1915-1916, *Partea administrativă și Dezbaterile*, p. 196-198; Șipoș, p. 50.

¹² „Material redactat de Flora Dragomir privind rolul jucat de Silviu Dragomir în organizarea Adunării de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918”, Arhiva familiei Enescu; Șipoș, p. 51.

¹³ Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*, Sibiu, 1943, p. 25; Ion Clopoțel, *Amintiri și portrete*, Timișoara, 1973, p. 197.

¹⁴ Clopoțel, p. 197; Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. II, București, 1983, p. 190.

¹⁵ Eugeniu Sperantia, „Figuri universitare: Silviu Dragomir”, *Steaua*, anul XVII, nr. 11, 1966, p. 43.

¹⁶ Pascu, p. 225.

¹⁷ „Material redactat de Flora Dragomir”, p. 12.

Istoricul participant a fost ales șef al Biroului Presei din cadrul Consiliului Dirigent, post pe care-l va deține până spre sfârșitul anului 1919. Profesorul a adunat un material documentar bogat și prețios, pe care la pus la dispoziția delegației române participante la tratativele de pace¹⁸. Ulterior, a îndeplinit funcția de director al învățământului superior din cadrul Resortului Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, condus de Valeriu Braniște, până la începutul anului 1920¹⁹.

La Universitatea Daciei Superioare, care și-a deschis porțile în toamna lui 1919, Silviu Dragomir a fost propus pentru angajare de Sextil Pușcariu, ca profesor agregat pentru istoria popoarelor din sud-estul Europei, la Catedra de istorie din cadrul Facultății de Litere și Filosofie²⁰. Tânărul profesor a susținut la universitatea clujeană prelegeri de istoria popoarelor slave, a românilor balcanici, precum și cursul despre Revoluția de la 1848, până în anul 1947, când a fost pensionat abuziv, din motive politice, înainte de împlinirea vârstei legale²¹. Silviu Dragomir a manifestat un interes constant în prelegerile universitare pentru istoria medievală a sârbilor și a bulgarilor, precum și pentru românii din nordul Balcanilor, consacrandule câteva studii de specialitate. Activitatea de cercetare a populației românești de la sudul Dunării, precum și a instituțiilor românilor norddunăreni a fost elogiată adesea de Ioan Lupaș²².

Din 1923 Silviu Dragomir devenise profesor titular pentru istoria popoarelor sud-est-europene, din comisia de examen făcând parte Ioan Ursu (președinte), Ioan Lupaș, Alexandru Lapedatu, Nicolae Bănescu și Ioan Popovici (membri)²³.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Sperantia, p. 43.

²⁰ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj (în continuare: A.N.-D.J. Cluj), Fond Universitatea din Cluj. Facultatea de Litere, Proces-verbal nr. 186, din 1921/1922; Arhivele Naționale – Arhivele Naționale Istorice Centrale București (în continuare: A.N.-A.N.I.C.), Fond Onisifor Ghibu, dosar 1, 1919/1929, vol. I, fila 10; *Anuarul Universității din Cluj*, anul I, 1919/1920, p. 32; Stelian Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică*, vol. I, Cluj-Napoca, 1980, p. 111; Șipoș, p. 56.

²¹ Neagoe, p. 187/202. Vezi și A.N.-A.N.I.C., Fond Onisifor Ghibu, dosar 282/1919/1929, vol. I, documentul 10.

²² *Analele Academiei Române, Partea administrativă și Dezbaterile*, seria III, tomul XXXIX, 1927/1928, p. 139/140. „Ai continuat de atunci, an de an, cu răvnă sporită cercetările, publicând contribuțiuni de interes pentru istoria românilor din județul Aradului, pentru vechimea elementului românesc în Banat, pentru așezămintele tradiționale, despre care amintesc documentele relative la vlahii din Serbia secolelor XIII-V, precum și pentru vlahii și morlacii din Istria” („Activitatea istorică a domnului Silviu Dragomir. Din răspunsul d-lui Ioan Lupaș la discursul de intrare în Academia Română a d-lui Silviu Dragomir”, *Transilvania*, nr. 78, 1929, p. 646).

²³ „Domnule profesor. Prin Înalt Decret Regal – 1977/1923, ați fost ridicat la rangul de profesor titular pe data de 1 mai 1923, la catedra de *Istoria popoarelor sud-est europene*”, A.N.D.J. Deva, Fond Silviu Dragomir, dosar 3; *Anuarul Universității din Cluj*, anul I, p. 112; Vasile Pușcaș, *Universitate. Societate. Modernizare: Organizarea și activitatea științifică a Universității din Cluj, 1919-1940*, Cluj-Napoca, 1995, p. 244; Șipoș, p. 58.

Intelectualul ardelean a deținut în perioada interbelică diverse funcții administrative: decan în anul universitar 1925–1926 și prodecan în anul universitar 1926–1927.²⁴ În perioada de refugiu a Universității la Sibiu, a fost unul dintre prorectorii instituției²⁵. A fost ales membru plin al Academiei Române în anul 1928, la propunerea lui Ioan Lupaș, care a comunicat, în ședința din 28 mai 1928, plenului Academiei decizia Secțiunii istorice, luată cu majoritate de voturi, ca Silviu Dragomir să fie ales în locul lui Vasile Pârvan²⁶.

Schimbările politice care s-au produs în România după anul 1945 i-au afectat pe intelectualii care făcuseră politică. Astfel, în *Monitorul Oficial* din 4 octombrie 1947 sa publicat decizia, semnată de ministrul Ștefan Voitec la 2 octombrie 1947, prin care 80 de profesori din învățământul superior erau puși în retragere din oficiu pe data de 1 septembrie 1947, spre a-și aranja drepturile la pensie. Cei mai mulți dintre ei erau astfel obligați să se retragă din viața universitară înaintea împlinirii vârstei minime de pensionare, de 65 de ani, pe care o prevedea legea pentru membrii corpului didactic din învățământul superior. La Cluj au fost pensionați forțat cu această ocazie, între alții, Gheorghe Giuglea, sociologul Constantin Sudețeanu, etnologul Romulus Vuia, botanistul Alexandru Borza. Printre ei era și Silviu Dragomir, care la momentul respectiv avea 59 de ani²⁷.

Anul 1948 a însemnat pentru țara noastră anul instituționalizării statului-partid de tip comunist. A fost anul în care una dintre instituțiile naționale respectate și cu tradiție, anume Academia Română, a fost victima procesului de distrugere a sistemului de valori din România.²⁸ În urma îndemnurilor venite, îndeosebi din partea lui C. I. Parhon și Traian Săvulescu, pentru reorganizarea Academiei, s-a declanșat din partea autorităților comunisto-staliniste o ofensivă fără precedent asu-

²⁴ „În ședința ordinară ținută la 30 octombrie 1925. Prezenți: V. Bărbat – președinte, G. Bogdan-Duică, G. Giuglea, I. Lupaș, Th. Capidan, I. Paul, D. M. Teodorescu, Fl. Ștefănescu-Goangă, O. Ghibu, Șt. Bezdechi, G. Kristóf, P. Grimm. Domnul prof. Silviu Dragomir întrunind unanimitatea voturilor este proclamat decan pentru anul școlar 1925/1926” (A.N.D.J. Cluj, Fond Universitatea din Cluj. Procese verbale 1925/1926; Neagoe, p. 178179).

²⁵ Stelian Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică: Triumful rațiunii împotriva violenței*, II, Cluj-Napoca, 1980, p. 335.

²⁶ *Analele Academiei Române*, tomul XLVII, Ședințele din 1927/1928, p. 140.

²⁷ Maria Someșan, Mircea Iosifescu, Modificarea structurii universității în anii consolidării sistemului comunist. În: *Analele Sighet 6: Anul 1948 – instituționalizarea comunismului*, 1998, p. 472; Toader Buculei, *Clio încarcerată: Mărturii și opinii privind destinul istoriografiei românești în epoca totalitarismului comunist*, Brăila, 2000, p. 91; Alexandru Zub, „Clio în derută: Istoriografia română a anului 1947”. În: *Analele Sighet 5: Anul 1947 – Căderea cortinei*, 1997, p. 267.

²⁸ P. Popescu-Gogan și C. Voiculescu-Ilie, Desființarea Academiei Române și înființarea Academiei R.P. Române. În: *Analele Sighet 6*, p. 498.

pra acestei instituții. În 20 mai 1948, Traian Săvulescu prezenta în fața plenului Academiei Române o rezoluție prin care cerea desființarea ei și înființarea Academiei R.P.R., ca organizație de partid și de stat. La 9 iunie a fost semnat Decretul prezidențial nr. 76, prin care Academia Română se transforma în instituție de stat. Potrivit acestui act, nu puteau fi membri ai Academiei R.P.R. persoanele care prin activitatea lor sau pus în slujba fascismului și a reacțiunii, dăunând prin aceasta intereselor țării și ale poporului. Clamând vinovăția Academiei și a membrilor ei, autorii decretului le semnau acestora sentința de condamnare la moarte sau la muncă silnică pe viață²⁹. Într-o cerere adresată președintelui Consiliului de Miniștri, dr. Petru Groza, în 6 septembrie 1948, Silviu Dragomir protesta împotriva deciziei de a fi eliminat din Academie pe motiv că ar fi simpatizant al ideilor fasciste, că ar fi trădat interesele țării, prin atitudinea defetistă avută în momentul cedării Ardealului³⁰.

După ce a fost eliminat din învățământul superior și din Academia Română, Silviu Dragomir a fost trimis în judecată, acuzat de delict la Legea băncilor, fiind și condamnat. Profesorul este arestat în 1 iulie 1949 la Cluj³¹ și transferat în penitenciarul din Caransebeș, pentru a-și ispăși pedeapsa de șase luni de închisoare corecțională, la care se adăugase și o amendă corecțională de 2.600.000 de lei³². Amenda corecțională a fost schimbată, ulterior, într-un an de închisoare, astfel încât istoricul urma să efectueze un an și șase luni de închisoare corecțională³³. În data de 5 mai 1950, a fost transferat la închisoarea de la Sighet, alăturându-se oamenilor politici și intelectualilor arestați și închiși aici. Silviu Dragomir și ceilalți demnitari au rămas la Sighet până în 1955, când o parte au fost

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ „Nu am fost simpatizant al ideilor fasciste. Dimpotrivă leam combătut sistematic în ultimii 20 de ani. Am votat pentru rezistență în Consiliul de Coroană din 30 august. Comisia ministerială a guvernului legionar ma condamnat la suspendare de la catedră, pe timp de doi ani, pentru *neadaptare*. Ca invitat al ministrului de externe al guvernului P. Groza am colaborat la pregătirea materialului pentru Conferința Păcii” (A.N.D.J. Deva, Fond Silviu Dragomir, dosar 4, p. 246; Șipoș, p. 88).

³¹ „Conceptul cererii adresată de Silviu Dragomir Președintelui Prezidiului Marii Adunări Naționale”, Arhiva familiei Enescu, p. 1; Sorin Șipoș, p. 99.

³² Conform hotărârii luate în ședința din Camera de consiliu din 29 decembrie 1948, „curtea dispunea ca mențiunea: *în solidar* să fie înlocuită cu cuvintele la câte 2 600 000 amendă corecțională fiecare” (A.N.D.J. Deva, Fond Silviu Dragomir, dosar 4, p. 23; Șipoș, p. 99).

³³ „Condamnat de Curtea de Apel din Cluj în 6 noiembrie 1948, pentru delict la Legea Băncii de Stat la 6 luni închisoare și o amendă în bani transformată într-un an de detenție, am fost arestat la Cluj în iulie 1949, urmând să fiu eliberat la 27 decembrie 1950” (Autobiografia autorului, A.N.D.J. Deva, Fond Silviu Dragomir, dosar 4).

puși în libertate, iar alții transferați în alte închisori³⁴. După eliberare, Silviu Dragomir a revenit, timid, în activitatea științifică în anul 1956, când a fost angajat colaborator extern la început, iar mai apoi cercetător științific permanent la Institutul de Istorie din Cluj.³⁵ Urmărind cercetările sale după ieșirea din închisorile comuniste, constatăm lucruri deosebit de interesante. Astfel, istoricul a reluat cercetarea unor teme ca: românii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu, Revoluția de la 1848 din Transilvania și unirea românilor cu Biserica Romei, investigate și în perioada interbelică, subiecte care după 1948 au fost interzise de conducerea politică. După eforturi incredibile, aflat într-o luptă continuă cu cenzura vremii, folosinduse de argumentele agreate de comuniști, Silviu Dragomir a reușit în 1959 să publice prima lucrare consacrată românilor de la sudul Dunării, după instaurarea regimului comunist în România.³⁶ Istoricul s-a stins din viață la 23 februarie 1962³⁷.

Înființarea *Revue de Transylvanie* și a Centrului de Studii Transilvane

Adiacent cercetărilor istorice, Silviu Dragomir a urmărit evoluția politică europeană, îndeosebi din statele nemulțumite de tratatele de pace încheiate după Primul Război Mondial și care puneau în pericol unitatea teritorială a României. Bun cunoscător al realităților istorice, Silviu Dragomir se angajează într-o intensă campanie publicistică ce urmărea să demonstreze, pe baze științifice, netemeinicia pretențiilor statelor revizioniste. Înființează, în acest sens, în 1934, la Cluj, *Revue*

³⁴ Conform Biletului de liberare nr. 193 534 din 1956, Silviu Dragomir a fost eliberat la data de 9 iunie 1955 (A.N.D.J. Deva, Fond Silviu Dragomir, dosar 4). Eliberarea pe data de 9 iunie este confirmată și de biletul de călătorie special, Sighet-Cluj, clasa III, seria A, nr. 0635301, pe numele lui Silviu Dragomir (*ibidem*; Șipoș, p. 106).

³⁵ Conform adresei Subsecției de științe istorice a Academiei Române din 30 ianuarie 1956, semnată de Petre Constantinescu Iași, Silviu Dragomir era anunțat că, „luându-se în discuție în ședința din 24 ianuarie 1956 cererea Dvoastră de angajare, [Subsecția] a avizat favorabil și a înaintat cererea Prezidiului Academiei R.P.R. În consecință, vă rugăm să vă prezentați la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. din Cluj, pentru a primi lucrarea pentru care ați fost recomandat” (A.N.D.J. Deva, Fond Silviu Dragomir, dosar 92; Șipoș, p. 109).

³⁶ Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, București, 1959. Lucrarea, cu titlul inițial *Românii balcanici în evul mediu*, a fost propusă spre publicare de autor încă din februarie 1956. În toamna anului următor, manuscrisul finalizat a suportat o corectură din partea specialiștilor din Comisia pentru Studiul Limbii și Poporului Român, iar în anul următor din partea Editurii Academiei Republicii Populare Române – Redacția Istorie. Față de unele observații făcute de referenții manuscrisului, Silviu Dragomir și-a manifestat dezacordul. Conform A.N.D.J. Deva, Fond Silviu Dragomir, dosar 17, p. 1114, 6267, 1620, 4452, 3334.

³⁷ Buculei, p. 9293. Certificatul de moarte nr. 565 807, cauza morții este: *tromboflebită membru inferior stâng* (A.N.D.J. Deva, Fond Silviu Dragomir, dosar 2; Șipoș, p. 147).

de *Transylvanie*, publicație care va găzdui în paginile ei studii profesionale, în vederea propagării în opinia științifică și publică europeană a rezultatelor cercetării istorice românești³⁸. De remarcat că la scurtă vreme de la apariție, revista, probabil datorită titlului, a intrat în atenția organelor de poliție din România³⁹. Publicația completa, în mod fericit, revistele de specialitate din țară care apăreau într-o limbă de circulație internațională.

Schimbările care s-au produs în arhitectura Europei, începând cu anul 1939, au adus atingere și statului român. Pierderea Basarabiei, a Bucovinei, a ținutului Herței și a nordului Ardealului și, îndeosebi, atitudinea iresponsabilă a oamenilor politici români ai momentului au creat o profundă stare de nemulțumire în țară. Intelectualii care preveniseră adesea autoritățile politice, cu mult timp înainte, de pericolul reprezentat de forțele revizioniste și care au încercat să prezinte opiniei publice europene, factorilor politici de decizie drepturile românilor asupra Transilvaniei și Bucovinei trăiau o adevărată dramă personală. Se impunea, în noua conjunctură, intensificarea acțiunii publicistice de către intelectualii români transilvăneni, mai ales că propaganda maghiară, prin înființarea la Cluj, în 1940, a Institutului Științific Ardelean, continua să susțină că Transilvania era provincie ungurească.

Afirmarea punctului de vedere românesc, prin lucrări de amploare, fusese dezbătută în ședința Colegiului Universitar din 1 iulie 1942. Rectorul Iuliu Hațieganu procedase la schițarea unui program de lucru pentru viitor și insistase asupra necesității de a se forma un cerc de studii transilvane. După expunerea de motive a rectorului în cadrul ședinței din 6 iulie, Colegiul Universitar decidea, în virtutea articolului 101 din Legea învățământului, înființarea unui *Centru de Studii Transilvane*, cu scopul de a îndruma și coordona activitatea în vederea studierii științifice a problemelor transilvănene⁴⁰. Prin înființarea Centrului de Studii și Cercetări privitoare la Transilvania în 1942, avându-l în funcția de director pe Sil-

³⁸ Stelian Mândruț, La «Revue de Transylvanie» et l'école d'histoire de Cluj (1934-1945). În: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, XXXII, 1, 1987, p. 65.

³⁹ Arhiva Ministerului Justiției, Fond Servicul C. Arhiva operativă. Dosar de anchetă a lui Silviu Dragomir, nr. 10 162, p. 44.

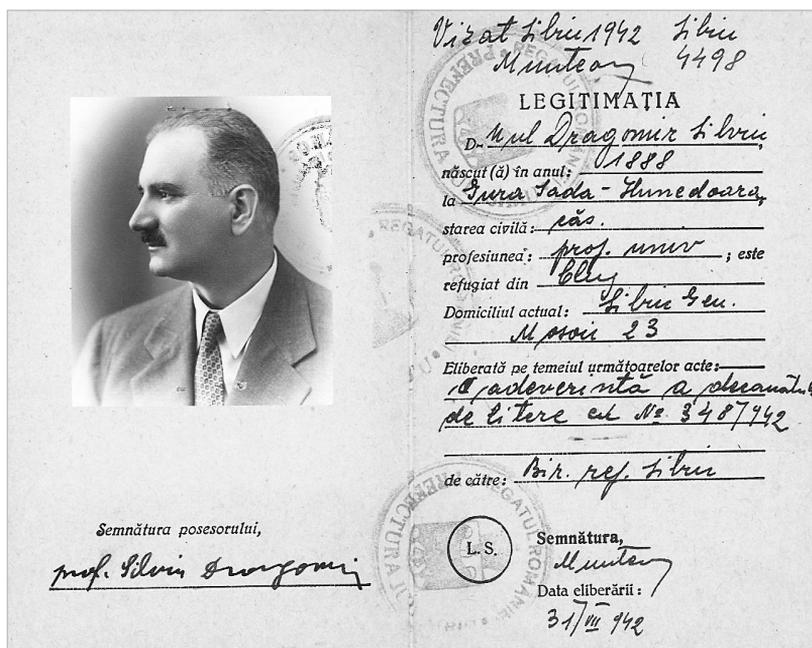
⁴⁰ Stelian Mândruț, Liviu Ursuțiu, *Repere istoriografice: Destinul unei instituții*. În: *Buletinul Centrului de Studii Transilvane*, supliment, aprilie 1995, p. 5. Vezi, de asemenea, documentatul studiu publicat de Stelian Mândruț, „«Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania»: Istoric și activitate (1942-1948)” (I). În: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj*, XXIX, 1989, p. 318344; idem, „«Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania». Istoric și activitate (1942-1948)” (II). În: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj*, XXX, 1990-1991, p. 151162.

viu Dragomir, se avea în vedere publicarea unor lucrări documentate, pentru a se demonstra forțelor politice europene in justițea Dictatului de la Viena și a ultimatumului sovietic din vara anului 1940. Lucrările urmau să vină în întâmpinarea factorului politic, pentru ca România să fie pregătită în eventualitatea rediscutării frontierelor Europei. Spre exemplu, referatul prezentat de Silviu Dragomir în ședința Centrului din 10 martie 1943 făcea trimitere la discuția purtată de patru reprezentanți ai instituției – I. Hațieganu, S. Dragomir, I. Lupaș și G. Sofronie – cu Mihai Antonescu asupra tatonărilor de pace românești și asupra concurenței maghiare în aceeași direcție. Silviu Dragomir a solicitat propuneri pentru angajarea de lucrări privind istoria Transilvaniei. Proiectul înaintat în acest sens, pentru a fi pus de acord cu directivele de lucru ale Președinției Consiliului de Miniștri și ale Ministerului Propagandei Naționale, includea două modalități de acțiune. Prima presupunea realizarea de cercetări științifice de durată și foarte vaste referitoare la 14 teme, care începeau cu analiza monografică a vitalității poporului român din Transilvania și se terminau cu bibliografia integrală a provinciei. După aceea, se preconiza realizarea unor lucrări de necesitate imediată, impuse de împrejurări, în număr de 25 de subiecte, care au fost dezbătute și acceptate⁴¹. Numeroasele articole și studii apărute în *Revue de Transylvanie*, devenită publicația Centrului, și lucrările, în număr de 21, publicate în colecția „Bibliotheca Rerum Transsilvaniae”⁴² argumentează seriozitatea implicării specialiștilor români din Transilvania în acest proiect. Centrul a sprijinit financiar și anchetele realizate de specialiștii universității. Spre exemplu, în anul 1943, la solicitarea lui Constantin Sudețeanu, directorul seminarului de sociologie și etică de la Facultatea de Litere și Filosofie, pentru realizarea unei cercetări monografice a satului din Transilvania, Silviu Dragomir aproba suma de 170.000 de lei.⁴³ Aceasta în condițiile în care universitatea se găsea atunci în refugiul sibian. După 1945 au apărut probleme financiare și ideologice care au creat noi dificultăți în munca membrilor și colaboratorilor Centrului, acesta încetându-și activitatea în 1948-1949.

⁴¹ Stelian Mândruț, Liviu Ursuțiu, *op. cit.*, p. 7.

⁴² Vezi Stelian Mândruț, „«Bibliotheca Rerum Transsilvaniae» IXXI/19431946”, *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXXIII, 1994, p. 417443.

⁴³ Cererea profesorului Constantin Sudețeanu către profesorul Silviu Dragomir, directorul Centrului de Studii Transilvane, datată 15 iunie 1943, în Biblioteca Centrală Universitară Lucian Blaga, Fond Istoric clujeni, p. 36.

Legitimația de refugiat a lui Silviu Dragomir, Sibiu, 31 iulie 1942
(Colecția doamnei Florica Enescu)

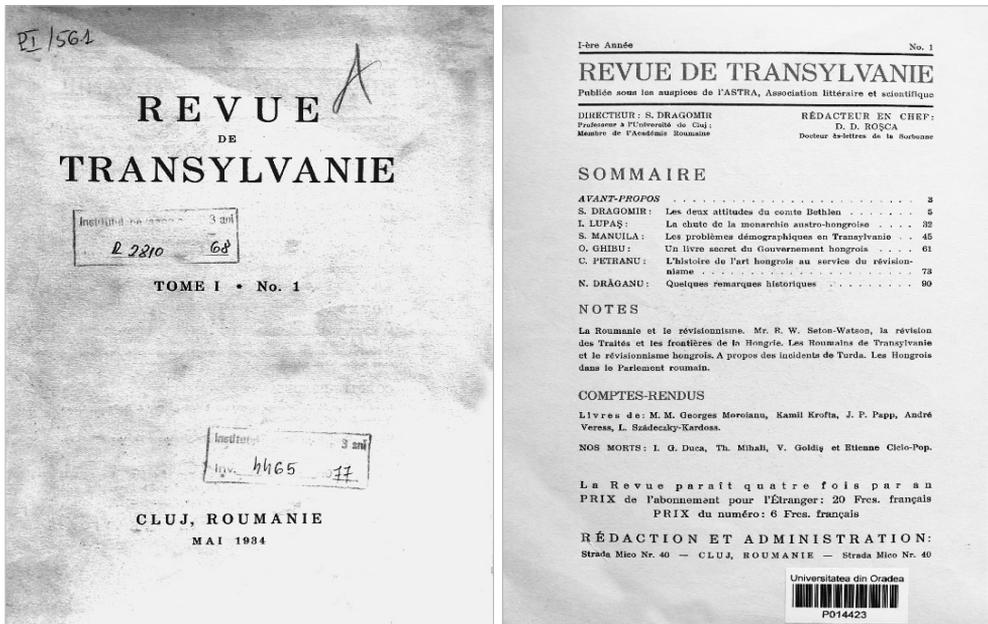
După încheierea războiului, Silviu Dragomir, alături de alți specialiști, s-a angajat în redactarea unei ample lucrări, apărute în 1946, la Paris, sub egida Centrului, o adevărată istorie a Transilvaniei. Lucrarea se dorea a fi o frescă a realităților transilvane, pusă la îndemâna delegației române la Conferința de Pace, spre a sensibiliza forțele politice ale momentului de justețea drepturilor asupra provinciei. Silviu Dragomir a fost înlocuit din funcția de director al Centrului de Studii și Cercetări privitoare la Transilvania printr-o decizie semnată de Constantin Daicoviciu, ministru secretar de stat, fostul său colaborator, din 26 iunie 1948⁴⁴.

Revue de Transylvanie a fost editată sub egida morală și materială a As-trei, director fiind Silviu Dragomir, iar primul ei redactor-șef D. D. Roșca, din 1934 până la 31 iulie 1936⁴⁵. După mutarea revistei din Cluj la Sibiu, în septembrie 1940, revista va reapărea ca publicație a Centrului de Studii

⁴⁴ Stelian Mândruț, „Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania” (II), p. 161; A.N.D.J. Deva, Fond Silviu Dragomir, dosar 4.

⁴⁵ *Revue de Transylvanie*, tome I, no. 1, 1934, p. 139; Stelian Mândruț, La «Revue de Transylvanie» et l'école d'histoire de Cluj, p. 65; Radu Mârza, *Romanian Historians and Propaganda (1914-1946): The Case of Transylvania*, trad. Carmen-Veronica Borbély, Bratislava, 2014, p. 70.

Transilvane, în colaborare cu Astra⁴⁶. Dragomir rămâne directorul revistei până la 1 iulie 1938.⁴⁷ Numele lui va apărea pe coperta publicației ca fondator, începând cu numerele 3-4, din iulie-decembrie, ale tomului al IV-lea, pe anul 1938. Cu tomul al VII-lea, din ianuarie 1941, Dragomir reapare în calitate de director, până la tomul al X-lea, nr. 3-4, din iulie-decembrie 1944 (tipărit la Sibiu în 1945), când revista și-a încetat apariția.⁴⁸ Silviu Dragomir a renunțat la direcțiunea revistei datorită faptului că a acceptat demnitatea de secretar de stat și de ministru pentru minorități. În componența noului guvern, condus de Octavian Goga, îl găsim ca secretar de stat pentru minorități, cu rang de ministru, numit în 30 decembrie 1937⁴⁹. Guvernul nu a avut o viață lungă: în seara zilei de 8 februarie, regele a semnat decretul de numire a noului executiv, prezidat de patriarhul Miron Cristea⁵⁰. Silviu Dragomir a ocupat și în noul cabinet, dar și

Revue de Transylvanie, tome I, no. 1, Cluj, mai 1934 (coperta și cuprinsul revistei)

⁴⁶ Stelian Mândruț, *La «Revue de Transylvanie» et l'école d'histoire de Cluj*, p. 70; Stelian Mândruț, «Revue de Transylvanie»: Bibliografie". În: *Revue de Transylvanie*, I, nr. 1, 1991, p. 161-165; Mărza, p. 70.

⁴⁷ Ioachim Crăciun, „Cinq ans au service de la Transylvanie”. În: *Revue de Transylvanie*, tome V, no. 4, 1939, p. 491.

⁴⁸ *Revue de Transylvanie*, tome VII-IX, no. 3-4, 1941-1943, p. 1.

⁴⁹ Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1899, până în zilele noastre – 1995*, București, 1996, p. 122.

⁵⁰ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, 1999, p. 338.

în cele formate sub regimul autoritar al regelui Carol al II-lea, funcția de ministru de stat pentru minorități.

Lui D. D. Roșca, în funcția de redactor-șef, i-au urmat Ioachim Crăciun (1 ianuarie 1938-iunie 1940) și George Sofronie (ianuarie 1941-decembrie 1944)⁵¹. Florica Enescu, una dintre nepoatele lui Silviu Dragomir, își amintea de agitația care se instala în casa profesorului Dragomir, de pe strada Mikó, nr. 40, devenită sediu de redacție, în lunile de dinaintea apariției fiecărui număr al revistei⁵².

Rațiunile apariției și obiectivele revistei

Inițiatorii considerau, pe bună dreptate, că o revistă ce-și propunea să abordeze istoria Transilvaniei era justificată: provincia deținea un rol esențial în statul român întregit, prin numărul și diversitatea locuitorilor, a confesiunilor, prin situația geografică și prin tradiția și istoria ei. Menirea revistei era de-a elimina golul informațional cauzat de inexistența unei publicații periodice într-o limbă de circulație care să trateze problemele Transilvaniei.⁵³

Planul era ca revista să aibă patru numere pe an, grupate într-un tom. Din cele zece tomuri apărute, doar tomurile I-V și X au avut numere complete⁵⁴. Revista s-a publicată cu eforturi financiare mari din partea editorilor și colaboratorilor, având sprijinul financiar al Astrei, până la înființarea Centrului de Studii Transilvane, în vara anului 1942. Centrul de Studii Transilvane va apărea pe frontispiciul revistei, pentru tomurile VII-IX și X, alături de Astra, ca fiind instituția de cercetare implicată în apariție⁵⁵. Problemelor financiare curente, semnalate uneori de Silviu Dragomir⁵⁶, li s-au adăugat dificultățile legate de cedarea Nordului Ardealului, de refugiul sibian și de anii războiului, făcând astfel imposibilă apariția numerelor complete, pentru anii 1940-1943.

⁵¹ Crăciun, p. 491; Stelian Mândruț, «Revue de Transylvanie»: Bibliografie”, p. 196.

⁵² „La demisolul acestei case a început, în anul 1934, publicarea revistei *Revue de Transylvanie*, editarea fiind continuată după anul 1940 la Sibiu, până în anul 1943 [1944]. Îmi amintesc febrilitatea din preajma datelor de apariție a revistei: colaboratori, traducători, redactori, se perindau prin biroul lui Silviu Dragomir, tulburând liniștea și calmul care domneau în mod obișnuit în acel birou” (Buculei, p. 89).

⁵³ Mândruț, „La «Revue de Transylvanie» et l'école d'histoire de Cluj”, p. 65.

⁵⁴ Mândruț, „«Revue de Transylvanie»: Bibliografie”, p. 195.

⁵⁵ *Revue de Transylvanie*, VII-IX, 3-4, p. 1; *Revue de Transylvanie*, tome X, no. 1-2, 1944, p. 1; *Revue de Transylvanie*, tome X, no. 3-4, 1944, p. 1.

⁵⁶ Scrisoare trimisă de redacția revistei către colaboratori și instituții de stat din România, 6 noiembrie 1936.

Materialele în care se vorbește despre rațiunile apariției și obiectivele revistei sunt texte de dimensiuni reduse, apărute în situații excepționale. Documentele programatice sunt asumate, în marea lor majoritate, de colectivul redacțional, de director și de redactorul-șef, dar, după conținut și stil, au fost redactate, cel mai probabil, de Silviu Dragomir.

În „Avant-propos”-ul primului număr, revista își propunea să fie un mijloc de informare a cititorilor și a factorilor de decizie din Europa:

*la Revue de Transylvanie se propose de renseigner les lecteurs d'Occident sur les divers aspects de la vie d'une province importante de la Roumanie nouvelle : la Transylvanie. Le nom de Transylvanie n'a plus aujourd'hui qu'une valeur historique et géographique : politiquement, la Transylvanie fait maintenant partie intégrante de l'État roumain. Elle est d'ailleurs appelée à y jouer un rôle capital, par le nombre de ses habitants, sa situation géographique et ses caractères propres. [...] Notre revue sera un instrument d'information objective et précise. Jusqu'à la guerre, la Transylvanie a fait partie d'un État hostile à l'élément le plus nombreux de sa population : les Roumains. En 1918, elle est entrée dans la voie normale de son évolution. Depuis qu'elle est devenue roumaine, elle a réalisé de progrès dépassant les prévisions les plus optimistes.*⁵⁷

Notre revue donnera à ses lecteurs des renseignements précis sur les problèmes ethniques de Transylvanie, et en particulier sur la question des minorités. Nous étudierons les rapports de ces dernières avec la population roumaine ; nous espérons montrer comment cette question peut et doit être logiquement résolue dans les cadres de la Roumanie nouvelle.

Nous serons ainsi amenés à aborder des problèmes politiques intéressants toute l'Europe centrale.

Le Traité de Trianon n'a pas cessé d'être attaqué par ceux qu'il a mécontents. Le cheval de bataille de ses ennemis est précisément la question des minorités, qu'ils ne cessent depuis dix ans d'agiter devant l'opinion européenne. Bien entendu, ils la présentent à leur manière, en déformant les données du problème.

*La Revue de Transylvanie défendra les Traités contre ces attaques poursuivies sans relâche, avec autant d'habileté que de persévérance [...]*⁵⁸.

⁵⁷ *Revue de Transylvanie*, I, 1, 1934, p. 3.

⁵⁸ *Revue de Transylvanie*, I, 1, 1934, p. 4.

Editorii își doreau ca revista să fie „un mijloc de informare a cititorilor din Occident despre Transilvania sub diverse aspecte din viața unei provincii importante a României, de după anul 1918”.⁵⁹ Ei insistă asupra faptului că nu exista o asemenea revistă de limbă franceză care să consacre studii și cercetări problemelor privind Transilvania⁶⁰.

Mai departe, în buna tradiție a istoriografiei transilvane, colectivul redacțional face o prezentare a evoluției istorice a Transilvaniei. Redactorii, cel mai probabil Silviu Dragomir, fac o trecere în revistă a schimbărilor și a principalelor momente care au condus la unirea Transilvaniei cu România, văzută ca o realitate istorică, ca un proces inevitabil, pentru care a fost nevoie doar de un context favorabil. În plus, potrivit autorilor, în noua realitate politică, Transilvania a realizat progrese care au depășit previziunile cele mai optimiste. Tocmai acestea erau rațiunile pentru care intelectualii trebuiau să se implice, pentru a face ca această realitate politică să dăinuiască.

Silviu Dragomir aduce în atenția contemporanilor statutul românilor din Transilvania aflați sub stăpâniri diferite. De la realitatea prezentului, istoricul face apel la trecut, la memoria istorică. Avem de-a face cu o punere în scenă a unor strategii argumentative care au menirea de a arăta legitimitatea Unirii din 1918 și de a identifica etapele esențiale parcurse de națiunea română pe drumul unității. Unirea din 1918 este, în viziunea lui Silviu Dragomir, chintesența mișcării naționale, cu o valoare de simbol pentru contemporani. În consecință, rememorarea etapelor către realizarea Unirii capătă valoare de simbol pentru istoria recentă. Dar, în același timp, Unirea trebuie apărată cu argumente împotriva acelor forțe care pun sub semnul întrebării noile realități din Transilvania. În consecință, prima parte a manifestului editorial expune rațiunile pentru care s-a decis înființarea publicației și rolul pe care trebuiau să-l aibă intelectualii în noua realitate politică. Trecutul este important, pe el și-au construit istoricii și oamenii politici români discursul național, dar realitățile de după anul 1918 sunt mai importante pentru destinul Transilvaniei. De felul în care se realiza integrarea provinciei și se dezvolta România depindea în bună măsură menținerea realităților politice de după anul 1918.

Tocmai de aceea, fondatorii își propuneau ca revista „să fie un instrument de informare obiectiv și precis” pentru opinia publică și specialiștii din Occident, despre realitățile din Transilvania de după unire, oferind informații precise asupra problemelor interetnice, asupra raporturilor minorităților cu populația românească și, evident, asupra felului

⁵⁹ „Avant-propos”. În: *Revue de Transylvanie*, I, 1, 1934, p. 3.

⁶⁰ *Ibidem*.

în care această problemă este rezolvată. Statutul și protejarea minorităților din noile state apărute după dezintegrarea marilor imperii după Primul Război Mondial au reprezentat o problemă majoră pentru marile puteri și pentru instituțiile internaționale din epocă. Ideea era ca minoritățile care au intrat în componența României, în special cea maghiară, cea mai numeroasă, să-și păstreze identitatea și limba. Pe de altă parte, statele nemulțumite de tratatele de pace vor condamna, uneori fără argumente, politica de integrare și deznaționalizare a minorităților din noile state naționale. Inițiatorii *Revue de Transylvanie* își propuneau să abordeze probleme politice interesante din toată Europa Centrală, de care Transilvania a fost legată în mod special. Toate aceste obiective asumate erau în relație directă cu propaganda tot mai agresivă a statelor care fuseseră înfrânte în Primul Război Mondial: „Tratatul de la Trianon nu a încetat să fie atacat de cei nemulțumiți. Calul de bătaie al inamicilor săi este problema minorităților, care nu a încetat a fi agitată și după zece ani în fața opinei publice europene. Bineînțeles că ei o prezintă în maniera lor, deformând datele problemei”⁶¹. În acest context, *Revue de Transylvanie* își asuma să apere tratatele contra atacurilor tot mai puternice venite din partea statelor înfrânte în Primul Război Mondial⁶².

Multiplicarea atacurilor venite din partea Ungariei, dar și a Germaniei și a Italiei, asupra sistemului de pace instituit după Primul Război Mondial l-a determinat pe Silviu Dragomir, împreună cu alți profesori universitari, să caute soluții pentru a contracara în plan științific această propagandă. Principalul atac era asupra Transilvaniei, iar în acest caz problematica drepturilor minorităților era vârful de lance. În consecință, studiile publicate în *Revue de Transylvanie* urmau să investigheze raporturile minoritarilor cu populația majoritară și drepturile minorităților, în noile realități politice. Această tematică urma să fie dublată de investigarea relațiilor internaționale din spațiul Europei Centrale, o temă importantă pentru viitorul României întregite.

Din perspectiva obiectivelor asumate, inițiatorii publicației și-au concentrat atenția pe realitățile din Transilvania de după anul 1918. Studiile urmau să fie axate pe problematica minorităților din Transilvania, în special cea maghiară, dar și pe dezvoltarea economico-socială a provinciei, pe integrarea Transilvaniei în Regatul României și pe analiza relațiilor internaționale. Fără îndoială, revista răspundea unor necesități imediate, generate de realitățile complexe din România interbelică. Investigarea

⁶¹ *Ibidem*, p. 4.

⁶² *Ibidem*.

trecutului era importantă, dar cercetarea lui era subsumată unor comanamente ale epocii, anume investigarea realităților etnice, confesionale, economice și culturale care trebuiau să fie cunoscute în Europa.

Alte materiale care ne pot ajuta să înțelegem obiectivele asumate de inițiatorii revistei sunt cele publicate, cel mai probabil de Silviu Dragomir, în tomul III, nr. 1 (1936)⁶³ și în tomul IV, nr. 1-2 (1938). Nota introductivă cuprinde informații privind conținutul tomurilor apărute și date despre profilul tematic al revistei⁶⁴. Silviu Dragomir evoca, încă o dată, efortul pe care redacția, autorii și Astra l-au făcut în acest răstimp. Se precizează în mod clar că revista era adresată publicului cultivat din Occident, pentru a prezenta problemele care ating Transilvania (din fiecare număr, redacția trimitea, cu titlu gratuit, 1.200 de exemplare⁶⁵). De asemenea, autorii au urmărit punerea în valoare și explicarea lucrurilor celor mai interesante din evoluția istorică a acestei provincii, îndeosebi după integrarea între granițele României⁶⁶. Silviu Dragomir considera că propaganda agresivă promovată de Budapesta, prin care se încerca modificarea percepției asupra vechii dominații ungurești din Transilvania și prezentarea realităților politice actuale ca un regres, este foarte bine orchestrată.

Apariția în continuare a revistei era pusă sub semnul întrebării de lipsa resurselor financiare:

În cei patru ani de la apariție, doar 4 firme, 8 instituții și o bibliotecă publică din România au achiziționat revista [...]. În zadar ne-am adresat marilor întreprinderi românești, care și-au asigurat venituri imense de la trasarea noilor hotare încoace și tot așa, în zadar am solicitat sprijinul marilor noștri bogătași, beneficiari ai conjuncturilor oferite de frontiera câștigată cu sânge⁶⁷.

Pentru continuarea proiectului editorial, pus în slujba apărării drepturilor câștigate și consfințite prin tratatele de pace, Silviu Dragomir face

⁶³ „Le troisième année de la Revue de Transylvanie”, *Revue de Transylvanie*, tome III, no. 1, 1936, p. 90-91. În această notă este afirmată din nou rațiunea pentru care intelectualii români din Transilvania au inițiat acest proiect editorial: „Dans les études publiées jusqu’ici, la *Revue de Transylvanie* a tenté d’exposer les aspects les plus intéressants de ce procès historique ; c’est pourquoi le différend roumano-magyar dans le passé a formé le sujet de nombreux articles des numeros précédents. Nous nous sommes efforcés de mettre à la disposition des chercheurs d’Occident une documentation aussi sûre que nourrie. Nous sommes heureux de constater que nous avons en partie réussi”. *Ibidem*, p. 90.

⁶⁴ „Le quatrième tome de notre revue”. În : *Revue de Transylvanie*, tome IV, 1-2, 1938, p. 109.

⁶⁵ Circulară trimisă de redacția revistei *Revue de Transylvanie* colaboratorilor și cititorilor, noiembrie 1936.

⁶⁶ „Le quatrième tome de notre revue”, p. 109.

⁶⁷ Circulară trimisă de redacția revistei *Revue de Transylvanie* colaboratorilor și cititorilor, noiembrie 1936.

apel la cercurile largi ale intelectualilor patrioți, solicitându-le ajutorul prin abonarea lor la revistă.⁶⁸

Ioachim Crăciun publică, în 1939, la cinci ani distanță de la apariția primului număr, o notă aniversară care cuprinde două idei fundamentale pentru înțelegerea programului publicației.⁶⁹ Se precizează în mod clar că revista era adresată publicului cultivat din Occident, pentru a prezenta problemele care ating Transilvania.⁷⁰ De asemenea, s-a urmărit punerea în valoare și explicarea lucrurilor celor mai interesante din trecutul istoric al Transilvaniei, în special continuitatea și majoritatea românilor din această provincie. De aceea, diferendele româno-maghiare din trecut, cu reverberații și în prezent, sunt temele a numeroase articole din numerele apărute. Potrivit lui Ioachim Crăciun, „scrisorile și aprecierile extrem de numeroase care ne parvin din Occident confirmă în fiecare zi din plin că linia de conduită sobră și serioasă adoptată de noi de la început este bună”⁷¹.

În anul 1943, într-un moment dificil pentru țară, în tomurile VII-IX, găsim ultimul document programatic al revistei, „Avant-propos”, în care este explicat contextul mutării revistei la Sibiu⁷². Revista urmărea același idealuri enunțate în documentele programatice, la care se adăuga și efortul de-a recupera Nordul Transilvaniei⁷³.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Crăciun, p. 490-495.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 491.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² „Mais, en dépit du voeu le plus cher de ses collaborateurs dévoués, son activité fut interrompue à l’automne de 1940, lorsque le rythme précipité des événements internationaux imposa au développement naturel de cette terre roumaine par excellence, une rupture qui retentit douloureusement dans le coeur de tous les Roumains.

Depuis lors, des problèmes d’une importance primordiale pour le sort de la Transylvanie roumaine n’ont cessé de se poser. Ils n’intéressent d’ailleurs pas seulement les destinées nationales, mais encore la vérité scientifique. Aussi les fondateurs et les anciens collaborateurs de la Revue ont-ils estimé que sa réapparition constituait une impérieuse nécessité.

Elle reparait donc, cette fois comme un organe du Centre d’Etudes et de Recherches relatives à la Transylvanie qui fonctionne auprès de l’Université de Cluj, a laquelle Sibiu offre un refuge temporaire.” „Avant-propos”, *Revue de Transylvanie*, VII-IX, 3-4, p. 3.

⁷³ „En sa nouvelle qualité d’organe scientifique du Centre d’Etudes et de Recherches relatives à la Transylvanie, la « *Revue de Transylvanie* » espère remplir mieux que jamais la mission qu’elle a toujours assumée en publiant les résultats des recherches scientifiques entreprises dans le cadre de ce nouvel organisme de l’Université de la Dacie supérieure, pour les porter à la connaissance des cercles occidentaux qu’intéressent les réalités de cette partie du Continent européen.

Reprenant son activité à une heure où le déroulement des hostilités atteint des proportions inconnues jusqu’à ce jour et rejette dans l’ombre la justice et le droit des nations, la « *Revue de Transylvanie* » espère que sa contribution scientifique aidera à trouver la solution définitive vers laquelle tendent les aspirations légitimes de la population la plus ancienne et la plus nombreuse de Transylvanie : la population roumaine [. . .]. C’est dans cette conviction que la « *Revue de Transylvanie* » reprend le cours de son apparition, résolue à servir par dessus tout la cause de la vérité et de la justice”. *Ibidem*, p. 4.

Structura revistei

Structura revistei a rămas aceeași în toată perioada de apariție: o secțiune cuprinzând între două și zece studii de specialitate (articole de istorie, demografie, artă, lingvistică, relații internaționale, demografie, geografie istorică, drept) și una de note, apoi de cronici, în care apăreau diverse articole despre Transilvania. Revista mai conține o rubrică de recenzii, despre lucrări ce abordau problema Transilvaniei, și una de necrolog, în care era omagiați intelectuali și oameni politici cu realizări importante.

În primul număr domină istoricii: Silviu Dragomir, „Les deux attitudes du comte Bethlen”, Ioan Lupaș, „La chute de la monarchie austro-hongroise et la libération de la Transylvanie”, Onisifor Ghibu, „Un livre secret du gouvernement hongrois”, N. Drăganu, „Quelques remarques historiques”, urmași de demografi: Sabin Manuilă, „Les problèmes démographiques en Transylvanie”, și de istorici ai artei: Coriolan Petranu, „L’histoire de l’art hongrois au service du révisionnisme”. În numărul următor articolele sunt mai diverse ca tematică: Sextil Pușcariu, „Le Parler de Transylvanie”, Aug. Caliani, „L’enseignement minoritaire en Transylvanie” (I), George Sofronie, „La lettre Millerand (6 Mai 1920) et la valabilité juridique des clauses territoriales du Traité de Trianon”, Z. Pâclișanu, „Statistique des Roumains de Transylvanie au XVIII-e siècle”. În numărul al treilea, din anul 1934: Ion Breazu, „Un éloge roumain de la France”, Valer Moldovan, „Le nouveau régime des cultes en Roumanie et les minorités confessionnelles”, Aug. Caliani, „L’enseignement minoritaire en Transylvanie” (II), Victor Jinga, „La Transylvanie économique et la thèse révisionniste hongroise”, Silviu Dragomir, „La Hongrie et le problème de la Transylvanie”. În anul 1934, sunt publicate șase studii de istorie, două de demografie istorică, două de istoria învățământului, unul de drept internațional, unul de istoria limbii, unul de istorie economică, unul de istoria artei, unul de istoria bisericii.

În continuare, ne propunem să analizăm structura revistei în funcție de autori și de temele investigate, pentru a vedea dacă există o corelare a studiilor cu programul pe care și l-au asumat editorii. De asemenea, ne interesează să vedem dacă evenimentele politice și cele internaționale din țară și din Europa au influențat politica editorială a revistei.

În intervalul 1934-1944, în cele zece tomuri ale *Revue de Transylvanie* au fost publicate 108 studii, 94 de note și cronici, 101 recenzii și 13 necrologuri.

Autori	Număr de studii
Petru Bănescu	2
Olimpiu Boitoș	2
Ion Chinezu	2
Ion Berciu	1
Octavian Beu	1
Hilda Beșa	1
Dimitrie Braharu	1
Salvator A. Brădeanu	1
Ion Breazu	1
Augustin Caliani	3
Theodor Capidan	1
Romulus Căndea	1
Nicolae Corivan	1
Ioachim Crăciun	4
Constantin Daicoviciu	1
Leon Daniello	1
Aurel Decei	2
Alexandru Doboși	1
Silviu Dragomir	9
Nicolae Drăganu	1
Tudor Drăganu	1
Onisifor Ghibu	1
Aurel Gociman	1
Victor Iancu	1
Aurelian I. Ionașcu	2
Victor Jinga	2
Ioan Lupaș	4
Ștefan Manciulea	2
Sabin Manuilă	2
Simion C. Mândrescu	1
Radu Meitani	1
Vasile Meruțiu	1
Ioan Moga	2
Valer Moldovan	1
Virgil Nistor	1
Alexandru Olteanu	3
George Oprescu	1
Ștefan Pascu	1
Zenovie Păclișanu	1
Iulian M. Peter	1
Coriolan Petranu	6
Petre Petrinca	1

Emil Petrovici	1
Valeriu Pop	1
Gheorghe Popovici	1
Petru Poruțiu	2
Sextil Pușcariu	2
Valeriu Pușcariu	1
Andrei Rădulescu	1
Petru Râmneanțu	1
Valer Roman	1
Iacob Rusu	2
Aurelian Sacerdoțeanu	1
Nicolae Săulescu	1
Petre Sergescu	2
George Sofronie	7
Laurian Someșan	6
Horia Teculescu	1
Gheorghe Tulbure	1
Romulus Vuia	1

Sursa datelor: *Revue de Transylvanie*, 1934-1944.

Autori	Număr de recenzii
Caius Bardoși	1
Nicolae Bănescu	1
Olimpiu Boitoș	6
Ion Breazu	2
Mihail Ciocâlțeu	1
D. Ciurea	1
Ioachim Crăciun	15
Mihail P. Dan	5
Aurel Decei	5
Alexandru Doboși	3
Silviu Dragomir	5
Nicolae Drăganu	2
Tudor Drăganu	1
Alexandru Filipașcu	4
Hortensia Georgescu	1
Ion Gherghel	1
Dorin Iosof	1
Henri Jacquier	1
Caius Jiga	1
Ioan Lupaș	1
Semproniu Lupaș	2
Ioan Moga	8

Tiberiu Morariu	2
Ioan Mușlea	1
Sabin Opreanu	2
Andrei Oțetea	1
Ștefan Pascu	3
Aurel Păcurariu	1
Zenovie Păclișanu	1
Coriolan Petranu	3
Gherasim Pinte	1
Ion I. Podea	1
Gheorghe Popa	1
Valeriu Pușcariu	1
N. Al. Rădulescu	1
T. Rusu	1
Laurian Someșan	5
I. Vaida-Voevod	1
Virgil Vătășianu	1
Gheorghe Vinulescu	5

Sursa datelor: *Revue de Transylvanie*, 1934-1944.

Autori	Număr de note și cronici
Alfa [pseudonim]	1
Ernest Armeanca	1
Caius Bardoși	3
Olimpiu Boitoș	3
Valeriu Lucian Bologa	1
Alexandru Borza	1
Dimitrie Braharu	1
Ion Breazu	1
George Călugăreanu	1
Mihail Ciocâlțeu	1
George Ciulei	1
Corneliu I. Codarcea	4
Ioachim Crăciun	3
Titus A. Crișan	1
Mihail P. Dan	1
Aurel Decei	1
Victor Dima	2
Silviu Dragomir	8
Romulus Ioan Fodor	1
D. G.	1
Hortensia Georgescu	1

Ion Gherghel	1
Aurel Gociman	2
Paul Henry	1
Ioan Lupaș	3
Dimitrie Macrea	1
Ion Mateiu	1
Ioan Moga	3
Camil Negrea	1
Al. Nemeș	1
Traian Nichiciu	2
Virgil Nistor	1
Ilie Olteanu	1
P. P. Panaitescu	1
Ștefan Pascu	6
Aurel Păcurariu	1
Coriolan Petranu	3
Petre Petrinca	3
Sever Pop	1
G. P.	1
Grigore Popa	1
D. D. Roșca	2
George Sofronie	3
Laurian Someșan	2
Edouard Soulier	1
Avram P. Todor	1
Ioan Vască	1
Petru Vlad	1
Note nesemnate	10

Sursa datelor: *Revue de Transylvanie*, 1934-1944.

Autori	Număr de necrologuri
Nicolae Bănescu	1
Olimpiu Boitoș	1
Ion Breazu	1
Ioachim Crăciun	3
Alexandru Dragomir	1
Silviu Dragomir	1
Ioan Lupaș	3
Sextil Pușcariu	1
George Sofronie	1

Sursa datelor: *Revue de Transylvanie*, 1934-1944.

În revistă au publicat studii de specialitate 60 de autori, în majoritate istorici, profesori sau cercetători la Universitatea din Cluj. Studiile pot fi structurate și în funcție de perioada investigată. Bunăoară, 63 de studii abordează probleme din istoria recentă, 32 sunt consacrate epocii moderne, 11 Evului Mediu, iar 2 Antichității. În privința problematicii investigate, 91 de studii tratează teme care au legătură cu Transilvania, minoritățile etnice și raporturile dintre minoritari și majoritari. Avem și cazuri în care autorii și-au depășit direcția principală de cercetare și, în timp, s-au specializat în problematica minorităților sau în alte teme care erau de actualitate la momentul respectiv. Silviu Dragomir este, poate, cel mai elocvent caz dintre autorii care și-au extins investigațiile către istoria recentă. Sigur, el a avut câteva antecedente în cercetarea structurii etnice a Transilvaniei și Banatului din Evul Mediu și din epoca modernă, dar este limpede că înființarea revistei l-a determinat să-și aprofundeze și să-și dezvolte cercetările în această direcție.

Concluzii

Revue de Transylvanie a apărut ca reacție la propaganda maghiară care încerca să acrediteze ideea că Transilvania, după ce a devenit provincie românească, a cunoscut un regres. Publicația a fost înființată în 1934 – când era evident că norii negri care se adunaseră deasupra Europei amenințau noua ordine internațională –, din inițiativa unor intelectuali transilvăneni și cu sprijinul financiar al Astrei. Statul român s-a implicat financiar mult mai târziu, după Arbitrajul de la Viena, prin intermediul Centrului de Studii Transilvane.

Revista și-a atins câteva dintre scopurile pentru care a fost înființată, anume informarea oamenilor de știință și a factorilor de decizie din lumea occidentală, în primul rând datorită profesionalismului colaboratorilor și miilor de exemplare distribuite gratuit. Au fost publicate studii de istorie socială, demografie, istorie politică, istoria culturii, geografie, etnografie etc., care, toate, abordau realitățile Transilvaniei.

În revistă au publicat studii mai mult de 60 de autori, dar colaboratorii au fost mult mai numeroși, dacă ținem cont și de celelalte rubrici. Însă doar câțiva intelectuali și profesori au fost colaboratori permanenți ai publicației, sufletul și inima revistei. Îi amintim pe cei care au publicat studiile cele mai numeroase, anume: Silviu Dragomir – 9 studii, George Sofronie – 8, Laurian Someșan – 6, Coriolan Petranu – 6, Ioachim Crăciun – 4, Ioan Lupaș – 4.

Revue de Transylvanie s-a dovedit a fi și un atelier de formare a specialiștilor mai tineri, care și-au făcut ucenicia îndeosebi la rubricile „Note”, „Cronici” și „Recenzii”: Ioachim Crăciun, Aurel Decei, Ioan Moga, Andrei Oțetea, P.P. Panaitescu, Ștefan Pascu, Aurelian Sacerdoțeanu, Virgil Vătășianu etc. Pentru unii dintre colaboratori revista a fost o veritabilă platformă de lansare pentru ocuparea unor demnități politice.

Majoritatea colaboratorilor s-au implicat benevol în activitatea de publicare de studii, articole și recenzii. Profesorii universitari și cercetătorii diferitelor instituții credeau în România întregită și în adevărul cauzei românești. S-a dovedit, în timp, că nu era suficient ca românii să aibă adevărul istoric de partea lor. Evoluția politicii internaționale a arătat că nu toate deciziile politice luate de marile puteri se fundamentau pe adevăruri istorice.

Cercetările de istorie medievală apărute în *Revue de Transylvanie* s-au concentrat asupra unor teme importante pentru istoria românilor din Transilvania, anume: prezența acestei populații în regiune, înainte de sosirea triburilor maghiare, participarea reprezentanților lor în structurile politico-administrative ale voievodatului, până în 1437, relațiile românilor din Transilvania cu Principatele de dincolo de Carpați, consecințele politicii reformiste austrice pentru populația românească din Transilvania.

Studiile și articolele de factură lingvistică publicate în *Revue de Transylvanie*, urmăresc în general un obiectiv comun – acela de a evidenția faptul că a existat dintotdeauna o unitate lingvistică și spirituală între românii din Transilvania și cei din Vechiul Regat și că aceasta și-a găsit expresia într-un grai comun, cu relativ puține diferențieri și particularități regionale și, de asemenea, că a existat mereu o imagine identitară comună, cu manifestări artistice similare în toate provinciile istorice, în ciuda delimitării lor politice, administrative și economice, o aceeași viziune asupra lumii și o aceeași raportare la divinitate (religie comună).

Revista conține studii de bună calitate și cu tematică diversă, interdisciplinară, cu lucrări din istoria recentă, problematica minorităților, drept internațional, demografie, turism, artă, istoria limbii, geografie istorică. Disputele, polemicile, îndeosebi cu istoricii și politicienii maghiari, sunt prezente la rubricile de „Note”, „Cronici” și „Recenzii”.

Din păcate, factorul politic din România s-a folosit doar în mică măsură de informațiile și studiile de specialitate publicate în revistă. Echipa redacțională și-a asumat obiective, ca apărarea frontierelor și a tratatelor, imposibil de atins. Nu au reușit acest lucru nici măcar politicienii.

Revue de Transylvanie (1934-1944) – foundation, structure, collaborators and research subjects

Revue de Transylvanie appeared in May 1934 in Cluj, on the initiative of Transylvanian intellectuals and with the financial support of Astra, its pages containing studies of good scientific quality, aiming at disseminating the results of Romanian historical research to the European scientific and public opinion. Our paper intends to outline the context in which the journal appeared, its editorial structure, its main contributors and topics throughout the years, as well as the context in which it ceased its activity. In the Foreword of its first issue, its initiators stated the reasons for starting the journal, as well as the objectives its founders had set for themselves. Silviu Dragomir, the director of the journal, and D.D. Roșca, its first editor-in-chief, intended the *Revue de Transylvanie* “to be a means of informing its Western readers on Transylvania through various aspects of life in a major province of post-1918 Romania”. The founders of the publication wished for the journal to be “an objective and accurate means of information” on the ethnic issues in Transylvania and particularly on minorities. *Revue de Transylvanie* also aimed at investigating the relations of minorities in Romania with its majority Romanian population. The journal also appeared as a reaction to the Hungarian external propaganda trying to accredit the idea that, after having become a Romanian province, Transylvania experienced a regress. The journal was not started immediately after 1918, but in 1934, when it became increasingly obvious that the political changes occurred in the states defeated during WWI were threatening Europe’s configuration. Even in this difficult political context, the Romanian State took a long time to get involved in financially supporting the publication.

The journal achieved only some of the goals set by its founders, namely informing scientists and decision-makers in the Western states on the political and ethnic realities in Transylvania. This was due to the professionalism of the authors and their published studies of a great variety of topics, namely history, historical demography, cultural history, ethnography, linguistics, etc., as well as to the 1200 free copies distributed to specialists in the country and abroad.

Regarding the contributors to the issues of the journal, although their number was over 60, only a few of them were permanent contributors, i.e. Silviu Dragomir, with 9 published studies, George Sofronie, with 8 published studies, Laurian Someșan, with 6 published studies, Coriolan Petranu, with 5 studies, Ioachim Crăciun, with 5 published studies, Ioan Lupas, with 4 studies. The journal was also a true training workshop for younger specialists who made their apprenticeship especially in the Notes and Reviews sections. Worth mentioning among the younger

historians are Ioachim Crăciun, Aurel Decei, Ioan Moga, Andrei Oțetea, P.P. Pănaiteșcu, Ștefan Pascu, Aurelian Sacerdoțeanu, David Prodan, Virgil Vătășianu. The journal contained good quality studies on a variety of topics, especially contributions on contemporary history, minority issues, international law, historical demography, language history and historical Geography etc. Revue de Transylvanie proved to be an interdisciplinary journal in terms of both published studies and articles, and of its contributors' formation. Disputes and polemics occurred mainly in Notes and in Reviews. The political factor in Romania used only to a small extent the pertinent information provided by the specialists, and its editing team set itself difficult objectives, unachievable without political support.

Sorin Domițian ȘIPOȘ

doctor în istorie, profesor universitar

Directorul Școlii Doctorale de Istorie

Directorul Centrului de Studii Interdisciplinare

Universitatea din Oradea

e-mail: sorin.sipos@yahoo.com

STUDENȚI ORTODOCȘI ROMÂNI DIN UNGARIA „ÎN ATENȚIA” SECURITĂȚII CEAUȘISTE

În condițiile vitrege ale totalitarismului comunist învățământul teologic românesc a continuat să funcționeze, asigurând, în egală măsură, conservarea și dezvoltarea tezaurului spiritual al bisericii ortodoxe, pe de o parte și contribuind, pe de alta, în mod semnificativ, alături de mediul familial, la transmiterea acestor valori din generație în generație. Pentru credincioșii ortodocși români care trăiau peste hotare, mai exact în Ungaria, a beneficia de oportunitatea unor studii superioare în facultățile de teologie din România a constituit o mare provocare în plan personal, dar, în același timp, și o recunoaștere serioasă în cadrul comunităților din care făceau parte. Spre exemplu, din înscrierile epocii rezultă că acei tineri români din Ungaria care au ales să-și continue studiile la Institutul Teologic Ortodox din Sibiu nu au avut de înfruntat doar dificultățile cauzate de diferențele dintre sistemele de învățământ ale celor două state, dar au avut de suferit și de pe urma activității a Securității.

Prezentul studiu se bazează pe acele dosare operative păstrate în Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității din București, ce reconstituie operațiunile desfășurate de UM 0110, unitatea independentă de contraspionaj îndreptată împotriva țărilor socialiste „frățești”. Pentru a înțelege modalitățile de supraveghere operativă practicate de sistemul represiv și consecințele acestor activități vom evoca povestea unor tineri ortodocși provenind din comunitatea românească din Ungaria.

În prima parte a expunerii voi prezenta câteva elemente ale contextului politic și instituțional din RSR, în cea de a doua, voi încerca să creionez situația Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria după 1945, iar în ultima secțiune voi prezenta două studii de caz relevante pentru cunoașterea atitudinii poliției politice ceaușiste față de cetățenii de naționalitate română a unor state socialiste prietene.

Contextul internațional și poliția politică

La 4 octombrie 1963, ministrul de Externe al României, Corneliu Mănescu, a adresat un mesaj din partea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej către președintele american John F. Kennedy, prin care conducerea politică de

atunci asigura partea americană că România nu va lua parte niciodată la un război de tip ofensiv împotriva SUA provocat Uniunea Sovietică împotriva SUA.¹ Această inițiativă a trezit noi suspiciuni, urmând după expulzarea consilierilor sovietici din RPR și întâmpinat o puternică opoziție din partea Kremlinului, fiind percepută de sovietici ca o amenințare serioasă².

Nicolae Ceaușescu, adus la putere în martie 1965, a continuat politica externă a lui Gheorghiu-Dej, adoptând o poziție și mai îndrăznească decât predecesorul său în relațiile bilaterale cu Moscova și cu Washingtonul³. Decizia de a nu participa la înăbușirea „Primăverii pragheze” în 1968 constituie un exemplu eclatant în acest sens⁴.

În plan intern Ceaușescu și-a consolidat poziția, finalizând la ședința plenară a partidului din aprilie 1968 îndepărtarea fostului șef al Securității, Alexandru Drăghici, operațiune începută cu un an mai devreme, a fost finalizată. A început, în aceste condiții, o serioasă restructurare organizatorică a serviciilor secrete românești⁵. Transformările care au avut loc i-au asigurat lui Ceaușescu susținerea serviciilor secrete. Potrivit lui Marius Oprea, Securitatea „a ajuns să fie utilizată pentru a fabrica argumentele pe placul «conducerii superioare de partid»”⁶. Tocmai acesta ar putea fi motivul principal pentru care dictatura ceaușistă a devenit extrem de rigidă și izolată în anii 1980. Ea a fost incapabilă să reacționeze la reformele sovietice și la schimbările care aveau loc atunci în statele socialiste, de aceea în final, evoluțiile au dus la căderea sângeroasă a regimului⁷.

Printre altele, turnura de politică externă inițiată de Gheorghiu-Dej în 1963 a fost însoțită de importante modificări structurale în cadrul miliției și cel al serviciilor de informații. Una dintre aceste schimbări a fost înființarea unei unități menite să monitorizeze cetățenii statelor aliate grupate în Pactul de la Varșovia. Noua structură a apărut în organigrama

¹ Larry L. Watts, *Oaia albă în turma neagră. Lupta pe frontul intern: politica de securitate a României în perioada Războiului Rece*, București, Editura Rao, 2018, 64.

² *Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, sursa: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/article/RAPORT%20FINANAL_%20CADCR.pdf data descărcării: 27 .august 2021.

³ Mioara Anton-Ioan Chiper, *Instaurarea regimului Ceaușescu. Continuitate și ruptură în relațiile româno-sovietice*, Institutul Roman de Studii Internaționale „Nicolae Titulescu”, București, 2003.

⁴ Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceausescu 1965-1989*. Polirom, București, Polirom 2016.

⁵ Florian Banu, Liviu Țăranu, *Securitatea 1948-1989, Monografie vol I.*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2016.

⁶ Marius Oprea: *Moștenitorii Securității*, București, Editura Humanitas, 2004, p. 55.

⁷ Pentru mai multe informații despre motivele căderii dictaturii, a se vedea: Adam Burakowski: *Dictatura lui Nicolae Ceausescu 1965-1989*. București, Polirom, 2016, pp. 361-427.

Securității ca cea de a IX-a secție a Direcției de Contraspionaj (Direcția II-a).⁸ Conform literaturii de specialitate o structură operațională cu caracter contrainformativ exista deja din momentul retragerii sovietice din 1958. Această unitate militară avea indicativul 0110 și avea menirea de a contracara activitățile sovietice de spionaj și de a soluționa „problema specială”, care în practică însemna prevenirea activităților dușmănoase ale statelor socialiste contra României.

Reorganizarea din 1967 viza fuziunea Direcției III-a Contraspionaj și a Direcției IV-a Contrainformații Militare din cadrul Ministerului de Interne. A luat ființă astfel o nouă structură cu denumirea de Direcția Generală de Contraspionaj⁹, care urma să contracareze, printre altele, activitățile de informații ale Uniunii Sovietice și ale altor state socialiste.

Ca urmare a succesului politic obținut de N. Ceaușescu prin condamnarea invaziei în Cehoslovacia și represaliile consecutive „Primăverii Pragheze”, activitatea de contraspionaj îndreptată împotriva statelor socialiste frățești a fost transferată sub controlul Departamentului de Informații Externe, iar indicativul unității s-a schimbat în UM 920, Brigada F sectorul N.E. Contrainformații spații socialiste¹⁰. După defectarea lui Ion Mihai Pacepa, în iulie 1978, a avut loc o nouă reorganizare. Din luna septembrie a aceluiași an UM 0110 a devenit unitate independentă de contrainformații. În decembrie 1989 această structură avea un efectiv de aproximativ 300 de persoane¹¹.

Unitatea Militară 0110 trebuia să se ocupe de acei cetățeni ai statelor socialiste care erau implicați în activități diplomatice, comerciale, culturale și artistice. Erau vizați în special jurnaliști, profesori universitari, doctoranzi și studenți, întrucât, conform protocolului profesional al serviciilor secrete românești din acea vreme, profesiile enumerate aveau un potențial semnificativ pentru a desfășura activități de informații sub acoperire. În instrucțiunile metodologice și în materialele de instruire nu se găsesc paragrafe speciale referitoare la cetățenii de etnie românească ai vreunui stat membru al Pactului de la Varșovia. Ca atare, ne vom referi la o scurtă, dar cuprinzătoare informare, conform căreia ofițerii din cadrul UM

⁸ Florian Banu, Liviu Țăranu, *Securitatea 1948-1989, Monografie vol I.*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2016. p. 116.

⁹ *Ibidem.* p. 136.

¹⁰ Florian Banu, *De la SSI la SIE. O istorie a spionajului românesc în timpul regimului comunist (1948-1989)*, București, Grupul Editorial Corint, 2016, p. 82.

¹¹ Florian Banu, Liviu Țăranu, *Securitatea 1948-1989, Monografie vol I.*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2016. p. 228.

0110 erau obligați să efectueze combinații operative sub acoperire pentru a depista „date rezultate din activitatea de cunoaștere și prevenire a acțiunilor ostile întreprinse de elemente dușmănoase din rândul străinilor aflați la studii în țara noastră (...)”¹². Pe baza acestei instrucțiuni au fost urmăriți timp de 4 ani, acei teologi români din RPU despre care voi prezenta câteva informații în ultima secțiune a studiului meu.

Situația Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria după 1945

După „eliberarea” Ungariei de către trupele sovietice de ocupație (Armata Roșie), adică începând cu anul 1945, comunitatea ortodoxă din Ungaria a trecut printr-o perioadă deprofunde reorganizări, în contextul în care comunitățile românești, rusești, sârbești și bulgărești doreau să se afilieze la patriarhiile țărilor-mamă.

În perioada interbelică a funcționat Biserica Ortodoxă Maghiară, care a fost alcătuită din 8 comunități de limbă maghiară, întemeiate de misionari greci. Această structură ecleziastică nu a putut să-și stabilească o apartenență jurisdicțională în conformitate cu tradițiile sale istorice¹³. De aceea, după cel de al doilea război mondial, au avut loc intense negocieri, mai întâi cu episcopul sârb din Constantinopol, apoi cu cel din Buda. În pofida eforturilor nu s-a ajuns la un acord din cauza unei disensiuni referitoare la limba liturgică. Putem conchide că ideea de a oficia slujbele în limba maghiară a constituit principalul impediment în calea stabilirii jurisdicției atât înainte, cât și după cel de al doilea război mondial.

În schimb, negocierile purtate cu Patriarhia Moscovei au fost încununate de succes, astfel încât Patriarhul Alexie I. a acceptat (1950) să intre sub jurisdicția sa, cinci parohii grecești și maghiare, iar mai târziu s-au alăturat și celelalte 3. Tot atunci a intrat sub autoritatea înaltului ierarh și singura parohie ortodoxă rusă (cea din Budapesta)¹⁴. Până în anul revoluționar 1956 toate structurile ecleziastice ortodoxe din Ungaria au acceptat jurisdicția Moscovei. Organizația bisericească astfel rezultată a fost denumită Administratura Ortodoxă Maghiară și a funcționat cu rang de protopopiat. Liturghia s-a oficiat în limba maghiară. S-a impus folosirea calendarului gregorian și a început publicarea ziarului comunității Egyházi Krónika (Cronica Bisericească), publicație care apare și astăzi în mod regulat.

¹² ACNSAS FCX 001132 Mapa de ordine-orientări ale unităților centrale, p. 30.

¹³ Respectiva comunitate ortodoxă s-a afiliat Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol după 1989.

¹⁴ Balogh Margit, Egyházak a szovjet rendszemben, În: *Magyarország a XX. században*, (Ungaria în secolul XX) redact. Balogh Margit, Bekény István, Dányi Dezső et al., Szekszárd, Editura Babits, 1997, p. 404.

Biserica Ortodoxă Sârbească și-a continuat activitatea în deplină conformitate cu canoanele sale sub jurisdicția Patriarhiei de la Belgrad. Structura ei canonică și cea teritorială au rămas practic neschimbate. Cele 18 parohii ale sale, s-au grupat în trei protopopiate, cel din Szentendre constituind centrul lor administrativ. Această comunitate a fost păstorită de 12 preoți formați la Facultatea de Teologie din Belgrad.

După 1945, parohiile românești au declarat ruperea lor de Biserica Ortodoxă Maghiară, structură la care aderaseră în anul 1940¹⁵ Congresul organizat la Gyula în 1946 de către conducătorii spirituali ai credincioșilor ortodocși a constituit cadrul în care s-a declarat caracterul național românesc al Bisericii și afilierea ei la Episcopia Ortodoxă a Aradului. S-a înființat atunci și un organism central de conducere numit consistoriu bisericesc, iar arădeanul Péter Mundruczó a fost ales președinte al consistoriului cu funcție de vicar episcopal. Sediul Bisericii Ortodoxe Maghiare s-a stabilit la Gyula, sub jurisdicția Patriarhiei Române de la București. Cei 10.000 de credincioși au fost organizați în 18 parohii deservite de 10 preoți¹⁶. Consistoriul era, în principiu, sub jurisdicția episcopului ortodox de la Arad, dar, conform legii cultelor din RPR adoptat în anul 1948, jurisdicția unui episcop român nu se putea extinde dincolo de granițele țării¹⁷.

Organele maghiare de securitate au urmărit comunitatea ortodoxă română din Ungaria sub aspect ideologic, dar interesul serviciilor secrete nu a avut caracter etnic¹⁸.

De altfel, Biserica Ortodoxă a fost în colimatorul poliției politice a RPU doar până la Revoluția maghiară din anul 1956. După aceea comunitățile ortodoxe nu au mai prezentat interes operativ¹⁹. Trebuie remarcat și faptul că românii din Ungaria, după ce și-au declarat adeziunea la Biserica Ortodoxă Română au fost sprijiniți cu burse de studii la facultățile teologice din România și nu au fost obstructionați de RPU să studieze în RPR și, ulterior în RSR.

¹⁵ Trei dintre comunitățile ortodoxe românești de pe teritoriul Ungariei nu au aderat la noua structură ecleziastică. Vezi Bencze Imre, *Az ortodox keleti keresztség egyházak 1919-1944 (Bisericile creștine orientale 1919-1944)*, În: *Magyarország a XX században, (Ungaria în secolul XX)* redact. Balogh Margit, Bekény István, Dányi Dezső et al., Szekszárd, Editura Babits, 1997 p. 356.

¹⁶ Balogh Margit: *Egyházak a szovjet rendszerben*, În: *Magyarország a XX században, (Ungaria în secolul XX)* redact. Balogh Margit, Bekény István, Dányi Dezső et al., Szekszárd, Editura Babits, 1997, p. 405.

¹⁷ DECRET Nr. 177 din 4 august 1948 pentru regimul general al cultelor religioase, publicat în MONITORUL OFICIAL NR. 178 din 4 august 1948, articolul 41.

¹⁸ ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Arhiva Istorică a Serviciilor Secrete din Ungaria) 3.1.5. O-11543 Biserica Ortodoxă Greacă.

¹⁹ ÁBTL 3.1.5. O-11543 Biserica Ortodoxă Greacă, p. 299. Decizie privind închiderea dosarului privind Biserica Ortodoxă Greacă. Dosarul a fost în cele din urmă plasat în arhive în 1962.

Relațiile ecumenice ale Bisericii Ortodoxe Române (BOR) s-au extins în cadrul bisericii romano-catolicilor, evanghelicilor, reformaților din Ardeal, mai ales la începutul anilor 1960. Reprezentanții BOR au participat activ la activitatea organizațiilor religioase mondiale, alături de reprezentanții celorlalte culte din RPR. Ei erau prezenți atât la Conferința creștină pentru pace de la Praga (CCP), înființată în 1958 sub conducerea Moscovei, cât și la Consiliul Mondial al Bisericilor (WCC) înființat în 1948 pentru a contracara „principalul dușman” (cel american). Ca urmare a acestei diplomații bisericești sprijinite de agenții Securității, ortodocșii români, alături de reformații și evanghelicii din România, au jucat un rol important în confruntările ecumenice internaționale, situându-se de partea taberei „păcii” conduse de URSS și KGB. Esențial pentru înțelegerea politicii de „nealinieră” a delegației mixte românești este relația complexă și complicată dintre reprezentanții BOR și cei ai reformaților sau, în sens mai larg ai protestanților transilvăneni, având în vedere importanța deosebită a raporturilor ecumenice și interconfesionale din România²⁰.

Pe lângă oportunitățile oferite de forurile ecumenice internaționale, cele două state s-au angajat, de asemenea, într-o cooperare mai mult prietenească decât ecleziastică, prin organizarea unor schimburi de vacanțe pentru clerici. Acest lucru poate fi ilustrat prin faptul că, în anii '80, planul anual era de câte 6 preoți ortodocși români la Balaton și 6 pastori reformați din Ungaria la Marea Neagră²¹.

Cu toate că serviciile de securitate ale statului maghiar nu s-au ocupat în mod special de Biserica Ortodoxă Română din Ungaria, agenții AVO nu au cules informații despre credincioși ortodocși și comunitățile ortodoxe. Spre exemplu, s-au păstrat informații cu privire la vizita unei delegații a

²⁰ În această temă vezi Jánosi Csongor, *The Reformed Elite Facing the Communist Regime*, în: Lucian Turcescu, Lavinia Stan (eds.), *Church Reckonings with Communism in Post-1989 Romania*, Lanham (MD) Lexington Books, 2021, pp. 139–163; Jánosi Csongor, *A kelet-közép-európai titkosszolgálatok hálójában*. Paul Hansen pastor evanghelic danez, în: *Egyház, iskola, művelődés*, Kolumbán Vilmos József (red.), Cluj-Napoca, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2020, pp. 444–472 și *Egyházzszolgálat határon túl. Református püspöklátogatások az Amerikai Egyesült Államokban 1963–1967 között*, în: Kiss Réka, Lányi Gábor János (red.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2019. II. kötet*, Budapest, KRE ETKI RÖM – KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020, pp. 417–463; Jánosi Csongor, *Református püspöki profil a román titkosszolgálati iratanyagok alapján*. Búthi Sándor (1913–1967), în: Emödi András (red.): *KRE 100. Tanulmányok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulásának századik évfordulójára*, Oradea, A Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiadása, 2020, pp. 504–548; Jánosi Csongor: *Romániai református elit a hatalom szolgálatában*. Hírszerzés, pozitív befolyásolás, kapcsolatépítés a protestáns világszervezetek értekezletein az 1960-as években, *Pro Minoritate*, 2017 Primavara, pp. 146–170. ÁBTL 3.1.2. M-41834 Ferenci, p. 172.

²¹ ÁBTL 3.1.2. M-41834 Ferenci, p. 172.

Bisericii Reformate din Ungaria carea a vizitat România în mai 1981, la invitația Patriarhului Bisericii Ortodoxe Române Iustin Moiescu²².

Șeful delegației Reformate Maghiare, episcopul Tibor Bartha, l-a invitat la rândul său în Ungaria pe patriarh. Vizita a avut loc în octombrie 1982, când Patriarhul Iustin a condus o delegație de cinci reprezentanți ai BOR. Vizita Patriarhului BOR în Ungaria a avut o importanță istorică, fiind prima vizită oficială a unui patriarh al Bisericii Ortodoxe Române în Ungaria.

Potrivit relatării unui agent maghiar din cadrul Bisericii Reformate din Ungaria²³, conducerea cultului a introdus cu acest prilej pe agenda vizitei o discuție despre viața comunitară a naționalităților din România²⁴, iar partea română, după ce Patriarhul Iustin a evidențiat evoluția pozitivă a relațiilor bilaterale și a oferit o perspectivă istorică a acestor relații, a pus în discuție teoria continuității daco-romane. Conform sursei citate, în timpul negocierilor preliminare, această parte istorică nu a fost inclusă în prelegerea patriarhului și se presupune că textul prelegerii a fost modificat după o consultare cu președintelui Ion Roșianu de la Departamentul Cultelor.

În cadrul unei întrevederi cu președintele Secretariatului de Stat pentru Culte din Ungaria, pe lângă obișnuitul dialog ideologic formal, Imre Miklós a subliniat că el a efectuat deja o vizită oficială în România, dar președintele I. Roșianu încă nu a vizitat RPU.

²² Patriarhul Iustin Moiescu (1910-1986) și-a finalizat studiile cu rezultate excelente, inclusiv o bursă din partea Patriarhiei la Universitatea din Atena între 1930 și 1934, și o altă bursă la Facultatea Romano-Catolică din Strasbourg. Activitatea sa științifică este recunoscută printr-un doctorat obținut la Universitatea din Atena. În 1937 și 1938, la invitația Bisericii Ortodoxe Poloneze și a guvernului polonez, precum și la sugestia Patriarhiei Române, a fost numit profesor de Noul Testament la Catedra de Teologie Ortodoxă a Universității din Varșovia. După izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, s-a întors în România în 1939 și și-a îndeplinit obligațiile militare până în anul 1940. În toamna anului 1940, a fost invitat să devină profesor de Noul Testament la teologia din Suceava, unde a fost șef de catedră până în 1946. De atunci și până în ianuarie 1949 a fost șef al Catedrei de Noul Testament la Facultatea de Teologie a Universității din București, iar din ianuarie 1949 a fost numit profesor de Noul Testament la Institutul de Teologie, curs universitar de licență, sub conducerea Sfântului Sinod, până în 1956. În februarie 1956 a fost ales Mitropolit al Transilvaniei, iar în anul următor, în ianuarie 1957, a fost ales Mitropolit al Moldovei și Sucevei, cu sediul la Iași, funcție pe care a deținut-o până în iunie 1977, când a fost ales Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. A fost un participant activ în mișcarea ecumenică internațională, luând parte, în calitate de personalitate ecumenică, la adunările generale ale Comitetului Central al CMB din New Delhi în 1961, Uppsala în 1968 și Nairobi în 1975. În calitate de membru al Președinției Conferinței Bisericilor Europene, a participat la reuniunile de la Nyborg IV (1964), V (1966), VI (1971) și Engelberg din 1974. A fost șeful delegației române la Conferința Pan-Ortodoxă de la Rodos.

²³ ABTL 3.1.2. M-41834 Ferenci, p. 311.

²⁴ *Ibidem*, p. 308.

La întâlnirea de la Colegiul Ráday din Budapesta, s-a discutat despre formarea teologilor. Discuțiile au atins și subiectul participării BOR la o întâlnire inter-ortodoxă de la Moscova, planificată pentru anul 1983.

La etapa din Debrețin a vizitei s-a discutat despre dialogul interconfesional reformat-ortodox. Partea română a subliniat că susține adâncirea colaborării. Au fost invitați la Debrețin preoți ortodocși români din Ungaria. 9 dintre cei invitați au dat curs, profitând de această oportunitate. În acest context, Tivadar Mészáros²⁵, care a reprezentat Biserica Ortodoxă Română din Ungaria a subliniat că atât clerul cât și enoriașii pe care îi reprezintă, au dreptul de a-și practica religia în Ungaria.²⁶ În timpul întâlnirii, partea maghiară a subliniat că în Ungaria decizia de ocupare a posturilor bisericești se bazează pe aptitudini.

Patriarhul Iustin s-a declarat de acord cu propunerea maghiară de a extinde colaborarea și a acceptat să se lucreze la adâncirea relațiilor bilaterale, dar în timpul vizitei nu au fost formulate propuneri concrete privind modul în care ar trebui să se dezvolte în viitor aceste relații.

Merită subliniat și faptul că alte trei delegații – de la Ministerul de Interne, Ministerul Culturii și de la Academia de Partid a RSR – au sosit în Ungaria în același timp cu reprezentanții BOR²⁷.

Din 1964, Biserica Ortodoxă Română a practicat așa-numitul ecumenism local. Această cooperare, inițiată de Patriarhul Justinian, viza conferințele comune ale profesorilor de la institutele teologice ortodoxe și protestante din România. Aceste întâlniri au avut loc în centrele universitare: la Institutul Teologic Protestant din Cluj-Napoca, la Institutul Teologic Ortodox din Sibiu și la cel din București. Aceste întâlniri ecumenice interconfesionale au fost recunoscute pentru prima dată la nivel internațional cu ocazia celui de-al cincilea Congres al Consiliului Mondial al Bisericilor de la Nairobi. Este important de subliniat că acest ecumenism a servit și unor scopuri politice, deoarece prin acțiunile desfășurate s-a urmărit credibilizarea politicii externe promovate de N. Ceaușescu în anii 1970.

Faptele prezentate induc ideea că legăturile dintre Vicariatul Ortodox Român și celelalte culte din Ungaria au fost strânse și cordiale²⁸.

²⁵ Tivadar Mészáros a fost vicar episcopal al Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria din 1976. Inaugurarea sa la Békéscsaba a fost raportată de un agent cu pseudonimul „György Kovács” ÁBTL 3.1.2. M-42184/1 „Kovács György” 31.

²⁶ ÁBTL 3.1.2. M-41834 Ferenci, p. 312.

²⁷ ÁBTL 3.1.2. M-41834 Ferenci, p. 314.

²⁸ Teodor Misaroș face o trecere în revistă a comunităților Bisericii Ortodoxe din România: *Din istoria comunităților bisericești ortodoxe române din Ungaria, Publicație a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria*, Giula, 2002. forrás: http://romanintezet.hu/files/Egyeb/Misaros%20Teodor_Din%20istoria%20com%20ortodoxe%20rom%20din%20Ungaria.pdf, data descărcării: 27. august 2021.

Într-un astfel de context instituțional, aparent favorabil, doi studenți ortodocși români din Ungaria și-au început studiile la Institutul Teologic din Sibiu. Documentele din Arhivele CNSAS dezvăluie parcursul sinuos pe care urmau să/l parcurgă.

Două studii de caz

Din studiul unor surselor arhivistice gestionate de CNSAS aflăm că un ofițer al unității de contrainformații din cadrul UM 0110 Sibiu a sesizat poliția de frontieră de la Curtici, că Máriusz Magyar, student în anul I la Institutul Teologic Ortodox din Sibiu, a fost dus la poliția de frontieră deoarece asupra sa au fost găsite 500 de icoane. Era în anul 1985. Studentul s-a disculpat, spunând că a adus icoanele pentru un prieten de-al său care studia teologia.²⁹

Ofițerii de contrainformații au început imediat verificările de rutină pentru a depista contactele cetățeanului în cauză. Prin agenți ai Securității s-a aflat că tatăl teologului cercetat purta corespondență cu familia Dragu din București, iar Máriusz Magyar cu familia Dinescu din Curtea de Argeș. Cu toate că atât familia din București, cât și cea din Curtea de Argeș erau cunoștințele tatălui lui Máriusz, toate persoanele implicate au fost verificate conform protocolului Securității. Anchetatorii încercau să afle dacă persoanele vizate aveau acces la secrete de stat, dacă au călătorit în state străine (socialiste și/sau capitaliste), dacă aveau rude sau cunoșcuți care locuiau peste hotare etc.. Máriusz a primit pseudonimul operativ de urmărire *Markus*.

De asemenea, au fost verificați toți prietenii și toate cunoștințele învinutului, fete și băieți care i-au fost colegi de clasă în studiile efectuate la Budapesta (P.A., S.L. și N. ZS.). S-a aflat prin verificările operative că Máriusz Magyar a fost admis la Institutul Teologic Ortodox din Sibiu împreună cu Aurel Bekán, supravegheat și el în secret de către ofițerii UM 0110 sub pseudonimul *Balu*. Corespondența pe care o purta *Balu* cu prietenii săi era de asemenea verificată. Autoritățile au continuat supraveghearea celor doi teologi pe durata mai multor ani în speranța că vor descoperi fie încălcări ale legilor statului român, fie acte prin care obiectivele *Markus* și *Balu* se vor compromite.

Cei doi au fost supuși unui control deja în momentul înscrierii lor la Institutul Teologic din Sibiu. Un agent cu numele de cod „Iovănescu”, profesor la teologia din Sibiu (putem deduce acest lucru din rapoartele

²⁹ ACNSAS (Arhiva Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității) FCX 1650 Markus, p. 101.

pe care le-a dat), a furnizat informația că atât Máriusz Magyar³⁰ cât și și Aurél Bekán³¹, „cetățeni maghiari de etnie română, au învățat limba română în mediul familial”³².

Același agent „Iovănescu” a vizitat Budapesta în noiembrie 1985 și s-a întâlnit cu tatăl lui Máriusz, Aurel Magyar.³³ Acesta a oferit agentului o imagine detaliată a tânărului teolog. S-a aflat că tatăl a fost cel care „(...) a ținut neapărat ca fiul său Marius (...) să urmeze un liceu confesional al piariștilor din Budapesta (...)”³⁴. Aurel Magyar a mai spus agentului că fiul său a fost chemat la Secretariatul de Stat pentru Culte din Ungaria unde i s-a spus „(...) să nu participe la manifestațiile care se fac (în România) și să nu ovaționeze președintele (Ceaușescu).”³⁵

Pe baza acestor informații, ofițerii contraspionajului românesc au considerat că Máriusz Magyar a fost recrutat de către securitatea statului

³⁰ Magyar Máriusz (1965-) Născut la Budapesta din părinți români ortodocși. A absolvit Liceul Piarist din Budapesta. În 1985 s-a înscris la Institutul Teologic Ortodox din Sibiu. Și-a finalizat studiile teologice în 1989. A fost hirotonisit preot în 1993 și de atunci conduce parohia ortodoxă română din strada Holló din Budapesta. În 2005 a fost hirotonisit Patriarh al Crucii, iar în 2010 a fost numit decan. Din 1998 este șef al Primăriei de naționalitate română din Erzsébetváros. Sursa: http://web.balinhaz.hu/Biblio/magyar_marius, ultima accesare. 10. 08. 2021

³¹ Bekán Aurél (1967-) Născut la Cenadul Unguresc. A terminat liceul în Makó, la Liceul Atti-la József, între 1981-1985. Și-a continuat studiile teologice la Institutul Teologic Ortodox din Sibiu între 1985 și 1989. Între 1992 și 2011, a lucrat ca redactor și reporter la redacția română a Televiziunii Maghiare, la revista minorității naționale de limbă română Ecranul nostru. Activitatea sa a fost recunoscută cu titlul de Episcop al Bisericii Ortodoxe Maghiare, deoarece de numele său se leagă înființarea parohiei ortodoxe de la Seghedin. Parohia din Seghedin a luat ființă în anul 1996, la inițiativa preotului paroh din Cenadul Unguresc, Aurel Becan, și a unor intelectuali români care și-au desfășurat activitatea la diferite instituții, precum redacțiile românești de la TV și Radio, respectiv Catedra de Limba și Literatura Română din Seghedin. După 1989, numărul românilor din oraș a crescut, fapt care a impus organizarea unei comunități ortodoxe române.

³² ACNSAS FCX 1650 Markus, p. 59.

³³ ÁBTL 3.1.2. M.37607 „Máté János”, p. 573. Dosarul conține rapoarte ale unui agent recrutat pe linia greco-catolică de secția culte, secte a Diviziunii III/III a serviciilor secrete maghiare. Agentul elaborează un raport despre Aurel Magyar, o cunoștință ortodoxă a sa. Din relatările preotului greco-catolic János Máté, știm că Aurél Magyar a avut o viață ecleziastică activă, ca credincios ortodox a vizitat mitropolitul Aradului și s-a interesat de situația ortodocșilor români. Ei participau cu regularitate la slujbele preotului greco-catolic János Máté, deoarece era tânăr și competent, în timp ce preotul comunității ortodoxe din Budapesta era bătrân și nu se putea ocupa în mod corespunzător de copii. Agentul a relatat că Aurél Magyar a avut binecuvântarea Mitropolitului Aradului pentru activitățile bisericesti ale lui „ János Máté”, adică apropierea de greco-catolici. În urma acestui raport, contraspionajul maghiar a fost informat că Aurél Magyar acționa ca om de legătură între comunitățile ortodoxe din județele estice ale Ungariei și Mitropolitul Aradului. Raportul agentului se referă la jumătatea anilor '70, ulterior nu a fost găsit niciun material de informații în legătură cu Aurél Magyar.

³⁴ ACNSAS FCX 1650 Markus, 52.

³⁵ Ibidem, p. 52v.

maghiar. Prin urmare, Marius a fost înconjurat de mai mulți agenți ai Securității încă de la sosirea lui la Teologie.

Judecând după stilul, limbajul și conținutul rapoartelor, rețeaua informativă a Securității a fost alcătuită din colegii de studii și profesori. „Iovănescu”³⁶, „Iohan Schuster”³⁷, „Damaschin”³⁸, „Damian”³⁹, „Iliescu”⁴⁰, „David”⁴¹, „Clif”⁴², „Eugen”⁴³, „Lazăr”⁴⁴, „Cristea”⁴⁵, și lista ar putea continua, pentru că aproape douăzeci de agenți au fost folosiți pentru încadrarea informativă a obiectivelor *Markus* și *Balu* până când aceștia și-au terminat studiile lor teologice.

În același timp, ofițerii Securității românești au desfășurat activități operative și pe teritoriul Republicii Populare Ungare. Unul dintre colegii de clasă ai lui Aurel Magyar, care a raportat despre acesta sub pseudonimul „Cristea” în octombrie 1987, că a fost la Budapesta, unde l-a vizitat pe Máriusz Magyar, colegul său de clasă, și și-a exprimat consternarea în nota informativă astfel; *„am rămas neplăcut surprins de starea în care se afla parohia, într-o clădire destul de mare însă neîngrijită și săracă în obiecte de cult. Personal cred că nici preotul de acolo nu-și dă interesul destul de îngrijirea parohiei. (...) În cadrul discuției pe care am avut cu tatăl lui Marius acesta a arătat că într-adevăr este o abundență de produse, însă totul este scump și el, care trăiește numai din salariu, nu poate să-și permită să cumpere ceea ce ar dori. Tot în cadrul discuțiilor cu acesta am remarcat o oarecare atitudine de simpatie față de România. A relatat că în Budapesta sînt foarte puțini români care nu prea știu limba, dar marea majoritate sunt concentrați în zona Cenad.”*⁴⁶

Cei doi studenți români din Ungaria s-au aflat permanent sub o supraveghere extrem de atentă a agenților. Securitatea statului român era la curent cu tot ce se li se întâmpla acestora. Știau despre ei când au adus colegilor de clasă săpunuri sau alimente, dar încercau să afle atitudinea lor față de regimul comunist. Era important pentru Securitate dacă acești „străini” aduc critici la adresa lui Ceaușescu.

³⁶ ACNSAS FCX 1650 Markus, pp. 56-57., 45-46.v., 36-36.v., 32-32.v.

³⁷ Ibidem, pp. 55-55v.

³⁸ Ibidem, p. 54.

³⁹ Ibidem, p. 58.

⁴⁰ Ibidem, pp. 52-53.

⁴¹ Ibidem, p. 51.

⁴² Ibidem, pp. 50., 47.

⁴³ Ibidem, pp. 48-49., 38.

⁴⁴ Ibidem, pp. 39-39v., 33-33.v.

⁴⁵ Ibidem, pp. 27-28v.

⁴⁶ Ibidem, p. 27.

Rapoartele arată că ambii studenți români din Ungaria au păstrat distanța față de problemele politice, dar aveau opinii clar conturate despre realitatea socială. De exemplu, în ianuarie 1986, la întoarcerea din vacanța de iarnă, când a fost întrebat de către agentul „Clit”, ce părere are despre România, Aurél Bekán a răspuns următoarele: „(...) este diferență mare între situația economică de la noi și cea de la ei, precizînd că felul de trai este mai bun, nu duc lipsa de carburanți, energie electrică, alimente, că nu sînt îngrădiți cu ieșirile în străinătate, că ei circulă pe baza de buletin.”⁴⁷

Într-o scrisoare interceptată adresată unui prieten și datată la jumătatea lunii octombrie 1986, teologul Máriusz Magyar scria ironic despre deteriorarea nivelului de trai și problemele societății românești:

*„Începînd de ieri și la Sibiu s-a trecut la raționalizarea pîinii – se dă pe cartelă. Se dă 300 grame de pîine pentru o persoană, pe zi. (...) În acest fel România progresa pe un drum bun, în sensul că în viitor, va cere ajutor alimentar de la Etiopia sau alte țări din Africa Centrală.”*⁴⁸

Este posibil ca ofițerii de la UM 0110 care se ocupau de cei doi teologi să fi fost intrigăți de aceste formulări, pentru că au conceput o „combinație operațională” (operațiune sub acoperire) pentru a documenta, cu ajutorul unui dispozitiv de ascultare, declarațiile studenților maghiari menționați și pentru a afla, dacă agentul care îi acuza spunea adevărul sau nu.

În data de 18 martie 1988, mai mulți teologi au fost invitați la restaurantul *Împăratul Romanilor* din Sibiu. Magyar și Bekán au venit în compania colegului lor de clasă, agentul „Cristea”. După servirea mesei, tinerii au băut vin și au purtat o discuție liberă despre viața universitară. Apoi, au trecut la schimbările politice și sociale care au loc în Ungaria. Máriusz „(...) a relatat că a auzit că s-au înființat lagăre pentru cei care vor să se stabilească în Ungaria, însă nu cunoaște localitățile unde acestea ființază. Parlamentul ungar în sesiunea din primăvară a votat o lege prin care se alocă suma de 30 milioane forinți pentru cei ce se stabilesc în Ungaria, drept ajutor, și că ar fi în jur de 10 000 de cetățeni români care au cerut stabilirea în RPU.”⁴⁹

Agentul cu care se aflau în restaurant a fost instruit să își continue activitatea și să îl țină în continuare la curent pe maiorul Sălcudean Gh. Securitatea voia să afle detaliat activitățile și comentariile celor doi tineri români din Ungaria care se întorceau din vacanță.⁵⁰ Pentru a documenta în detaliu activitățile celor doi studenți străini, au folosit metoda filajului,

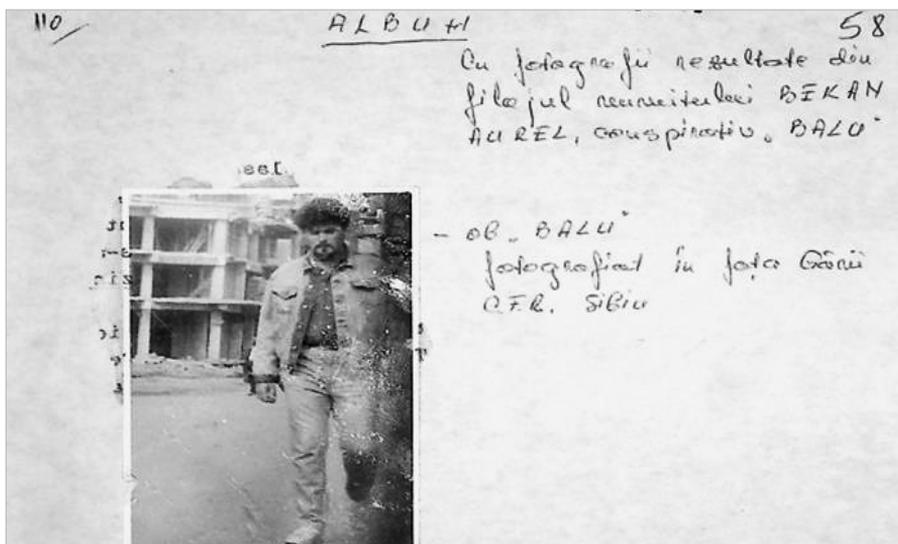
⁴⁷ ACNSAS FCX 2622 „Balu”, 38.

⁴⁸ ACNSAS FCX 1650 „Markus” pp. 72-72v.

⁴⁹ Ibidem, p. 15.

⁵⁰ Ibidem. Probabil că agentul „Cristea” nu știa numele real al maiorului Sălcudean.

supravegherea externă și, în conformitate cu regulile profesionale ale serviciilor secrete, au fotografiat și înregistrat orice mișcare a obiectivelor⁵¹.

Sursa: ACNSAS FCX 2622 „Balu”, 58.

UM 0110 a considerat justificat controlul prin intermediul agenților și a altor mijloace tehnice secrete, deoarece în comportamentul studenților, mai ales la Máriusz Magyar, au detectat un fel de rezistență.

La 17 ianuarie 1988, Máriusz Magyar, întorcându-se la Institutul Teologic din Sibiu, l-a întâlnit întâmplător pe agentul „Cristea” și l-a întrebat dacă a văzut emisiunea de cabaret „Superbola” din noaptea de Revelion. În Televiziunea Maghiară N. Ceaușescu fusese luat în zeflema. Agentului i se părea că a sesizat o expresie de satisfacție pe chipul lui Máriusz atunci când acesta i-a povestit emisiunea.

În ciuda supravegherii atente, în martie 1988, Máriusz Magyar a fost prezent la manifestație (probabil în data de 15 martie)⁵² de la Budapesta și despre care serviciul român de contrainformații a aflat în octombrie 1988 prin agentul „Stupariu”. Potrivit notei informative, Máriusz a declarat că „(...)a participat la⁵³ demonstrația care a avut loc la Budapesta în luna martie a.c., că inițial demonstranții s-au adunat într-o piață din centrul

⁵¹ ACNSAS FCX 1650 „Markus” pp. 54-58. Dintre toate imaginile de supraveghere a celor doi teologi, doar câteva dintre fotografiile lui Aurel Bekán au supraviețuit, prinse în dosarul său.

⁵² ÁBTL NOIJ BRFK III/A raportul subdepartamentului din 14 martie 1988, pag. 2, despre faptul că András Nagy Bandó organiza o demonstrație mare în fața Ambasadei României.

⁵³ ACNSAS FCX 1650 „Markus” p. 7.

orașului, s-a dat citire unui memoriu în care se cereau drepturi și libertăți pentru maghiarii din România după care cei prezenți s-au deplasat în fața ambasadei române pentru a înmâna memoriul respectiv ambasadorului nostru.”⁵⁴ Firește, agentul l-a întrebat pe Máriusz de ce participase la demonstrație? Potrivit studentului la teologie „principala cauză este criza economică ce s-ar manifesta în România și lipsa de alimente, aspecte de care se plîng cetățenii români care pleacă în Ungaria ca turiști sau în vizită la rude.”⁵⁵

Agenții din cadrul corpului profesoral au primit sarcina de a face o caracterizare amănunțită a studenților Magyar și Bekán, având în vedere situația lor. Pe lângă caracterizarea lor academică și comportamentală, aceștia au inițiat discuții despre viitor. Aceste dialoguri au arătat că Máriusz Magyar „vrea să se mai înscrie la o altă facultate, ceea ce ne face să credem că atașamentul față de preoție încă nu-i maturizat la gradul absolut.”⁵⁶ Analiza intențiilor s-a extins și asupra unor subiecte politice. În raportul unuia dintre profesori, agentul „Damaschin”, putem citi despre o situație delicată: „(...) am stat de vorbă cu studentul Bekan Aurel (...) provocîndu-l să discutăm despre »românii care s-au refugiat în Ungaria« mi-a făcut impresia că l-a surprins provocarea mea. Răspunsurile lui au avut un caracter mai mult oficial. Astfel mi-a spus că știe despre unii români veniți în Ungaria, dar că nu a avut nici o legătura cu ei. Atitudinea lui personală este aceea pe care o are și Vicariatul ortodox român din Ungaria și anume aceea a unei detașări complete de acești »refugiați«. Mi-a spus de asemenea că aceștia ar fi cerut chiar ajutoare din partea Vicariatului, dar li s-a refuzat.”⁵⁷

Evenimentul decisiv în căutarea/verificarea loialității a fost un interviu acordat televiziunii maghiare în timpul sărbătorilor de Crăciun din 1988. Mai mulți agenți activi în comunitatea profesorilor și studenților teologi din Sibiu au confirmat informația că cei doi „(...) au recunoscut că au dat un interviu la televiziunea maghiară (emisiune în limba maghiară) în legătură cu învoățămintul teologic din Sibiu și cu istoria poporului român. Lui Bekan i-au luat interviu în 26 decembrie 1988 și lui Magyar la o săptămână după aceasta. Părerea lor, după cum vorbesc studenții și oamenii de prin satele din vestul țării noastre care au văzut la televizor ar fi fost ca să se facă slujba și predicile în limba română, sigur în parochiile ortodoxe, iar în ce privește istoria poporului român ar fi bine să se caute a fi cunoscută mai bine, ca făcînd acest

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ ACNSAS FCX 1650 „Markus”, p. 11.

⁵⁷ ACNSAS FCX 0001650 „Markus”, p. 8.

lucru s-ar constata adevărul adevărat despre existența și continuitatea noastră în Transilvania, în patria noastră."⁵⁸

Agenții au dat interpretări diferite acestor interviuri. Profesorul recrutat de către Securitate cu numele de cod „Damaschin” dezavua comportamentul celor doi astfel: „îmi exprim îndoiala cu privire la vibrația lor românească (..).”⁵⁹ Agentul sugera că angajamentul al celor doi studenți români din Ungaria nu este nici suficient de românesc nici destul de ferm, punând la îndoială capacitatea lor de a oficia liturghia în limba română și de a prezenta istoria românilor în mod convingător.

Sursele arhivistice despre cei doi teologi ortodocși maghiari se epuizează aici, probabil pentru că aceștia au încheiat cu succes relația academică cu Institutul Teologic Ortodox din Sibiu prin predarea tezelor și promovarea examenului de stat, astfel încât agenții Securității, studenții și profesorii care au lucrat în rețeaua informativă nu au mai avut ce raporta. Nu știm însă dacă turnura istorică a evenimentelor de la sfârșitul anului 1989 a trimis sau nu în abisul nesfârșit al istoriei UM 0110.

În loc de concluzii

Cazurile prezentate ilustrează modul ineficient de lucru al poliției politice ceaușiste împotriva cetățenilor din statele socialiste. Patru ani de muncă de procesare/verificare din partea serviciilor secrete românești nu au dat rezultate concludente (utilizarea persoanelor în cauză în scopuri de informații obscure, recrutare etc.). Totuși, se poate spune că UM 0110 a funcționat în cadrul legalității socialiste, deoarece a urmat aceleași instrucțiuni procedurale și pentru studenții străini, care dezinformau⁶⁰, adică care au prezentat o imagine a realității sociale românești diferită de poziția politică oficială a României. Această prevedere a fost cea care a dat dreptul serviciilor secrete românești să efectueze monitorizări de către agenți pe teritoriul R.P.U. și să folosească un număr mare de agenți la Teologia Ortodoxă din Sibiu, instituție care pregătea viitoarea intelectualitate creștină.

⁵⁸ ACNSAS FCX 0002622 „Balu”, p. 2.

⁵⁹ ACNSAS FCX 0001650 „Markus”, p. 1.

⁶⁰ ACNSAS FCX 001132 Mapa de ordine-orientări ale unităților centrale, p. 35.

Two Romanian Orthodox students from Hungary at the Orthodox Theology in Sibiu in the second half of the ,80s under the magnifying glass of the Securitate

In the harsh conditions, the Romanian theological education from the communist period functioned, providing the human base contributing to the development of the spiritual and intellectual treasure of the Orthodox Church. For the Romanian Orthodox believers living abroad, more precisely in Hungary, studying in Romanian theological higher education was a great challenge and at the same times a serious recognition. The young Romanians from Hungary who chose the Orthodox Theological Institute from Sibiu found themselves in a special situation, because in addition to overcoming the social differences and the difficulties arising from the different secondary education systems in the two states, they also suffered the activity of operative surveillance of the Securitate. This study is based on operative files kept in the Archive of the National Council for the Study of Security Archives in Bucharest, reconstructing the operations carried out by UM 0110, called independent counterintelligence unit for socialist countries, against two young Orthodox from the Romanian community in Hungary.

Key-words: *The Romanian Orthodox students, Romanian theological education, Orthodox Church, Hungary, The Orthodox Theological Institute from Sibiu, the socialist countries*

István BANDI,
doctorand, cercetător științific
Arhiva Istorică a Serviciilor Secrete de Stat din Ungaria

EPISCOPUL MARTIR ANTON DURCOVICI - TEOLOG ȘI PĂSTOR

Scurtă biografie a episcopului Anton Durcovici¹

Anton Durcovici s-a născut la 17 mai 1888, în Bad Deutsch-Altenburg, în Austria. La vârsta de șase ani a venit la Iași, unde a frecventat timp de un an cursurile Școlii Elementare a Parohiei Catolice. S-a transferat la Școala catolică din Ploiești și, apoi, la București, unde s-a înscris la Școala „Sfântul Andrei” (1898-1901), apoi ca seminarist la Seminarul „Sfântul Duh” (1901-1906). La 30 octombrie 1906 a fost trimis la Roma, pentru a-și desăvârși studiile teologice la Colegiul „De Propaganda Fide” (1906-1911).

A fost hirotonit preot la 24 septembrie 1910, în bazilica „Sfântul Ioan din Lateran” din Roma și s-a reîntors în țară, la 11 august 1911. La București a fost mai mulți ani prefect de studii și profesor la Seminarul „Sfântul Duh” și la școlile arhiepiscopale „Sfântul Iosif” și „Sfântul Andrei”. A fost și administrator parohial, la parohiile din Târgoviște, Buzău și Giurgiu, în diverse etape, până în 1930.

În timpul Primului Război Mondial, în anii 1916 și 1917, fiind de origine austriacă, a fost internat în lagăr și apoi la Institutul Surorilor „Notre Dame de Sion” din Galați.

După Primul Război Mondial, părintele Anton Durcovici a ocupat diferite funcții în cadrul Arhidiecezei de București: director al Internatului „Sfântul Andrei” (1920-1924), canonic al catedralei „Sfântul Iosif” (din 8 martie 1923), rector al Seminarului „Sfântul Duh” (septembrie 1924 - octombrie 1947), vicar general al Arhidiecezei de București (2 octombrie 1935 - octombrie 1947), președinte al Academiei Teologice „Sfântul Duh” (1929-1947), redactor-coordonator al ziarului „Farul nou” (1934-1944), cenzor al cărților bisericești etc.

A fost decorat la 8 august 1931 cu Ordinul Steaua României în grad de ofițer, iar în 1934 a fost numit camerier papal.

¹ Conf. univ. dr. pr. la Facultatea de Teologie Romano-Catolică din cadrul Universității „Al. I. Cuza” din Iași; tel.: 004.0756.833383; e-mail: fabiandobos@gmail.com.

Aceste date biografice au fost preluate de pe site-ul oficial al Diecezei Romano-Catolice de Iași: <http://www.ercis.ro/actualitate/viata201312.asp?id=20131210> (accesat pe 6.10.2021).

La 30 octombrie 1947, papa Pius al XII-lea l-a numit episcop de Iași. A fost consacrat la 5 aprilie 1948, în catedrala „Sfântul Iosif” din București, de nunțiul apostolic Gerald Patrik O’Hara, și înscăunat, în catedrala din Iași, la 14 aprilie, același an. În timpul scurtei sale păstoriri a Diecezei de Iași, episcopul Durcovici a desfășurat o activitate pastorală asiduă, vizitând aproape toate comunitățile catolice ale diecezei de Iași și însufletind cu viața sa exemplară inimile enoriașilor.

La 17 ianuarie 1949 a fost numit și administrator apostolic al Arhidiecezei Romano-Catolice de București. La 26 iunie 1949, în timp ce mergea spre Popești-Leordeni pentru a administra taina sfântului Mir, a fost arestat de Securitate și închis la București (26 iunie - 4 mai 1951), Jilava (4 mai - 17 septembrie 1951) și, apoi, la Sighetu Marmației (18 septembrie 1951), unde, în urma bătăilor și a înfometării, a murit la 10 decembrie 1951, fiind înmormântat în Cimitirul Orașului din localitate.

Procesul de beatificare și canonizare al episcopului martir Anton Durcovici a început cu *faza diecezană*, la 25 martie 1997, continuând, la 8 februarie 2010, cu *faza romană*. După studierea *Cauzei de beatificare*² din partea experților de la Congregația pentru Cauzele Sfinților, la 28 februarie 2013, Vaticanul a dat votul afirmativ argumentării teologice a martiriului episcopului Anton Durcovici. A fost beatificat pe 17 mai 2014, la Iași, în cadrul unei sfinte Liturghii solemne, oficiată pe stadionul municipal din Copou de cardinalul Angelo Amato, prefect al Congregației pentru Cauzele Sfinților din Vatican și delegat special al Papei Francisc. În cadrul prediciei, cardinalul Amato a spus:

„Prin beatificarea episcopului Anton Durcovici se aprinde încă o stea pe bolta cerească a martirilor lui Cristos. Biserica Catolică, încă de la începuturi, a fost o Biserică de martiri. Martiriul reprezintă sigiliul suprem al iubirii și al fidelității creștinilor față de Cristos și față de cuvântul său de viață și adevăr (...). Și Biserica Catolică din România a fost persecutată. Fiii săi s-au opus forței brute a tiraniei doar cu armele nevinovăției și statorniciei lor în credință. Ei au suportat tot felul de chinuri învingând monstrul răului prin iertare și răspunzând la ură cu iubire. Aceasta este și strălucitoarea aureolă a Fericitului nostru care se adaugă celorlalți episcopi, preoți și laici români pe care Biserica i-a ridicat la cinstea altarelor. Monseniorul Anton Durcovici, episcop de Iași, a urcat asemenea lui Isus Calvarul pentru a fi răstignit și pentru a fi primit de către Cel Înviat în

² În calitate de vicepostulator al acestei Cauze, evidențiez faptul că respectiva lucrare, ca de altfel orice Cauză a vreunui fericit sau sfânt, nu este publicabilă, aceasta găsindu-se numai în arhiva Vaticanului și a Diecezei Romano-Catolice de Iași.

bucuria veșnică a Ierusalimului ceresc. Plin de admirație față de acest excepțional episcop, papa Francisc îl numește în scrisoarea sa apostolică „păstor plin de zel, apostol al adorației euharistice și mărturisitor eroic al comuniunii cu Scaunul lui Petru”³.

Statul român și regimul său juridic versus episcopul Anton Durcovici

Teologul Anton Durcovici a fost una dintre cele mai de seamă personalități culturale ale secolului al XX-lea din România. Format la școlile înalte din Cetatea Eternă, unde a obținut două doctorate (filosofie și teologie) și o licență (drept canonic), acesta a acceptat să devină episcop de Iași, în toamna anului 1947, când viitorul României era deja trasat de „vecinii de la Est”⁴, iar persecuția Bisericii era iminentă.

Au trecut deja 70 de ani de la moartea sa martirică în închisoarea din Sighetu Marmăției (10 decembrie 1951). Pentru a marca această comemorare, vom prezenta în paginile următoare raportul dintre episcopul de Iași, specialist în drept canonic, și regimul juridic al Statului Român.

Anton Durcovici integrat în viața instituțională a României interbelice

Tânărul preot Anton revine în țară în anul 1911 cu două doctorate strălucite și o licență în drept canonic. Deja avea o faimă de mare teolog, poate cel mai mare pe care l-a avut vreodată Biserica Romano-Catolică din spațiul românesc. Licența în drept canonic i-a fost de mare ajutor în unele momente dificile din perioada interbelică, dar, mai ales, în anii de restriște din perioada comunistă.

Intrarea României în Primul Război Mondial, la 27 august 1916 a însemnat pentru părintele Anton primul moment în care legea românească și-a arătat neprietenia față de el. Putem presupune, fără teama de a greși că, din motive strict practice, tânărul Anton Durcovici nu a solicitat naturalizarea ca cetățean român, păstrându-și pașaportul austriac, deoarece documentul în cauză îi asigura posesorului o mai facilă traversare a frontierelor, dacă ținem cont de faptul că Imperiul Austro-Ungar se întindea, pe atunci, din Carpați până în Italia, iar de la București la Roma tânărul Anton Durcovici a trecut peste două frontiere.

³ <http://www.ercis.ro/actualitate/viata201405.asp?id=20140583> (accesat pe 25.10.2021).

⁴ Așa obișnuia episcopul Anton Durcovici să-i numească pe ruși, mai ales în predicile pe care le ținea în catedrala din Iași.

Statutul de străin îi va aduce părintelui Anton, care avea pe atunci 28 de ani, primul mare conflict cu legea românească. Cu o lună înainte de intrarea României în război, în cadrul unor preparative pre-beligerante, părintele Anton a fost arestat la Giurgiu împreună cu alți 50 de străini. Este adevărat că era o practică europeană de război, ca autoritățile unui stat să aresteze și să interneze în lagăre pe cetățenii aparținând statelor inamice aflate pe teritoriul lor național. Cu toate acestea, în practica europeană din cadrul primului război mondial au existat categorii de străini, cum erau preoții, asupra cărora nu s-a luat asemenea măsură. Nu a fost cazul părintelui Anton care, pus sub paza jandarmilor - singurul preot dintr-un grup de 50 de străini, va parcurge pe jos drumul de la Giurgiu la Frățilești (jud. Ialomița) și apoi la Galați, mărșăluind aproape 400 km, ajungând la destinație la data de 8 decembrie 1916. Excesul de zel al Poliției Române a mers până într-acolo încât i-au confiscat părintelui Anton toate bunurile personale, inclusiv Breviarul și Cartea de ritualuri. Tânărul preot a putut celebra prima Sfântă Liturghie abia după 4 luni de la arestare⁵.

Preotul Anton, devenit „prizonier”, a fost obiectul unui schimb de prizonieri, aranjat între Comandamentul German și Guvernul României refugiat la Iași, la cererea Arhiepiscopului de București, mons. Raymund Netzhammer, și administratorul apostolic al Episcopiei de Iași – părintele franciscan Ulderic Cipolloni. Așa ajunge preotul „prizonier” înapoi la București, cu sănătatea șubrezită, în ajunul Crăciunului din anul 1917⁶.

Guvernul filo-german al lui Alexandru Marghiloman după ce a semnat umilitoarea pace de la Buftea cu Puterile Centrale⁷, a emis o lege prin care a acordat despăgubiri ca reparații morale străinilor internați abuziv în lagăre de concentrare. Ca atare, părintele Anton a primit pentru cele 14 luni de internare, suma de 4375 lei.

Dar un an mai târziu, legea lui Marghiloman a fost anulată de Guvernul lui Ion I. C. Brătianu. De bună credință, părintele Anton Durcovici a restituit întreaga sumă. Autoritățile statului, dovedind o crasă indolență, dar și o suspectă atitudine ostilă față de acest preot catolic, nu numai că nu au ținut o corectă evidență a chitanțelor, dar au procedat cu o grabă la fel de suspectă în a trimite dosarul în instanță a așa-zisului

⁵ Cf. Dănuț Doboș, Anton Despinescu, *Episcopul Anton Durcovici, o viață închinată lui Dumnezeu și Bisericii*, Iași, Editura Sapientia, 2002, p. 40-41.

⁶ Ibidem, p. 46; cf. Isidor Iacovici, *Il vescovo Anton Durcovici (1888-1951), testimone di Cristo*, dissertatio ad doctoratum, Roma, 2016, manuscris în Arhiva Episcopiei Romano-Catolice Iași, p. 86.

⁷ Cf. Mihai Bărbulescu ș.a., *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 276.

„debitor“. Aceasta îl condamnase, în lipsă, la 15 zile de închisoare, la restituirea sumelor, emițând un mandat de arestare pe numele său. Se întâmpla în 1920. Cazul pare ridicol, dar de fapt este grotesc prin aceea că a pus o persoană care era mai presus de orice suspiciune într-o situație sub limita admisibilului. Părintele Anton va afla că are cazier 2 ani mai târziu, când, la data de 22 iulie 1922, a depus la Ministerul Justiției cererea pentru obținerea naturalizării⁸.

Deși Prefectura Poliției Capitalei îi va elibera un certificat care confirma restituirea sumei de 4375 lei, preotul Anton Durcovici a fost nevoit să intenteze un proces de recurs pentru anularea sentinței din 1920. Procesul a durat până pe 7 octombrie 1926, când Secția penală a Tribunalului Ilfov a dispus desființarea Deciziei de condamnare și anularea Mandatului de arestare⁹.

Legea stipula clar că, în cazul solicitărilor de naturalizare a străinilor care locuiau mai mult de 10 ani pe teritoriul românesc, aceștia beneficiau de dispensă spre o soluționare mai rapidă. Deși părintele Anton întrunea această condiție, solicitarea sa va fi tergiversată timp de 8 ani, perioadă în care i-au fost solicitate numeroase dovezi de moralitate. Practic, statul și instituțiile sale s-au purtat nu numai neprietenos, dar s-au manifestat abuziv și ostil față de o persoană care-și dovedise atașamentul pentru România și trăise aproape întreaga viață în această țară, pe care o considera adevărata sa patrie.

Abia la data de 25 iunie 1930 i se va acorda cetățenia română, primind diploma de încetățenire cu nr. 1067, fiind considerat util națiunii române. Că se făcuse util de multă vreme națiunii române o arată și faptul că doar la un an de la obținerea cetățeniei, părintele Anton, alături de alți prelați catolici, a fost decorat cu ordinul „Steaua României“ în grad de ofițer¹⁰.

Monseniorul Anton Durcovici, specialistul în drept canonic între Statusul Catolic Transilvănean, Concordat și legea cultelor din 1928

România Mare înfăptuită la 1 decembrie 1918, ieșită sleită din primul război, primise odată cu noile provincii unite cu vechiul regat moșteniri care difereau cu mult prin diversitatea lor față de ceea ce se afla în patria mamă. Astfel, în Ardealul care din anul 1867 făcuse parte din dualul Regat maghiar, exista la data mării uniri o legislație specifică, o alta eco-

⁸ Dănuț Doboș, Anton Despinescu, Op. cit., p. 48.

⁹ Ibidem, p. 49.

¹⁰ Cf. Ibidem, p. 95.

nomică-financiară, o diferită organizare administrativă, altă organizare judecătorească și judiciară, piață monetară și bancară străine de spațiul extracarpatic.

La fel stăteau lucrurile și în Bucovina care din 1774 fusese anexată și administrată de Viena, dar și în Basarabia care din 1812 fusese ocupată de Imperiul țarist, ambele puteri punându-și amprenta proprie asupra celor două teritorii.

După anul 1918, se impunea realizarea Unirii *de facto*. Acest lucru se va întâmpla după adoptarea Constituției din 1923 pe baza căreia va fi elaborată întreaga legislație adaptată la noile condiții. Va urma un amplu proces de consolidare a statului în care guvernele române de după 1918 vor avea propriile stângăcii, slăbiciuni și excese. Acestea se datorau în parte necunoașterii complete a realităților din noile provincii, fie din cauza unor partizanate de factură naționalistă sau religioase, ori patriotisme local-regionale. Din păcate, clasa politică românească din perioada dintre cele două războaie mondiale, ca și aparatul de stat pe care îl coordona, nu se va ridica totdeauna la nivelul nevoilor pe care le impunea procesul de consolidare a statului național unitar român.

O astfel de moștenire a fost *Statusul* Catolic Ardelean – instituție unicat în istoria și arealul mondial al lumii catolice. Instituția nu mai era de mult ceea ce trebuia să fie, în ciuda titulaturii sale liniștitoare, care era doar aparent favorabilă Bisericii Catolice.

Statusul a apărut în secolul al XVI-lea, după aprige dispute și atacuri ale protestanților calvini și luterani asupra catolicilor de rit roman din Transilvania. La început statusul a fost o instituție benefică pentru protecția și menținerea catolicismului în această zonă. Nobilimea maghiară calvină și aristocrația săsească luterană dacă au căutat să suprime catolicismul ardelean, au făcut-o în special pentru a deposea Biserica romano-catolică de acest teritoriu, de patriotismul său, punând în practică celebrul dicton *Cuius regio, eius religio*, urmărind și extinderea noului cult protestant. Așa se vor fi întâmplat lucrurile și în statele din Europa centrală, unde patrimoniile Bisericii Catolice vor ajunge în posesia mării nobilimi.

În fața acestui pericol, nobilii maghiari ardeleni, atâția câți au mai rămas în confesiunea catolică, se vor organiza în jurul clerului și episcopatului Catolic maghiar din Transilvania, creând ceea ce va intra în istorie cu numele de *Statusul* Catolic Ardelean, pentru a se autoproteja în fața atacurilor protestante.

Instituția era de fapt o organizație din care, alături de clerici, făceau parte, ca protectori, și puternici nobili maghiari catolici ardeleni, care, împreună administrau patrimoniul Bisericii, distribuiau beneficiile, iar în timp, au înființat și finanțat școli, seminarii, structuri caritabile, instituții de cultură etc. Timp de câteva secole, cu suișuri și coborâșuri, în general activitatea Statusului a fost benefică pentru viața Bisericii și populația catolică din Transilvania.

Totuși, Sfântul Scaun nu a recunoscut niciodată statutul extracanonice al Statusului. Activitatea Consiliului de Conducere s-a exacerbat după 1867, când s-a produs actul de creare a statului dualist austro-ungar prin asocierea la conducerea Imperiului Habsburgic a Ungariei. Atât guvernul de la Budapesta, cât și cancelaria austriacă de la Viena, având nevoie de sprijinul puternicii nobilimi maghiare ardeleni, au tolerat existența și accesul la independență ale Consiliului Statusului, chiar dacă au existat momente în care erau pe punctul de a-l desființa.

După momentul Marii Uniri, noul stat român a găsit în interiorul său o instituție ce funcționa ca stat în stat, care în mod vădit se sustrăgea atât respectării legii române, dar și Codului de Drept Canonic promulgat în anul 1917. Guvernul de la București cunoștea foarte puține despre problematica Statusului și de aceea va înființa o comisie în frunte cu Onisifor Ghibu, profesor la Universitatea din Cluj, comisie care era compusă din profesori specialiști în drept, economie, istorie etc.¹¹.

În acest context, toate soluțiile inițiate de statul român nu vor da rezultate.

Intuind că încheierea unui Concordat cu Vaticanul este o șansă de a închide un dosar greu pentru statul român, guvernul va alege să semneze acest tratat, care va da o lovitură mortală *Statusului* Catolic Ardelean. Drumul până la semnarea Concordatului, la data de 10 mai 1927, a fost lung, anevoios, presărat cu nenumărate piedici venite din spațiul politic și religios majoritar. Prin semnarea Concordatului, Biserica Romano-Catolică, în frunte cu cei mai importanți prelați, printre care se afla și rectorul Anton Durcovici, s-a putut reorganiza pe baze noi, îi era asigurată libertatea de cult, cu drepturi depline în a-și alege ierarhii, de a deschide școli de orice nivel, de a folosi limba de predare adecvată etc.¹².

Semnarea Concordatului de către guvernul român și Sfântul Scaun va grăbi și adoptarea, în martie 1928, a Legii cultelor care va fi redactată

¹¹ Cf. https://www.dacoromania-alba.ro/nr42/statutul_catolic_ardelean.htm (accesat pe 24.10.2021).

¹² Cf. Costin Scorpan, *Istoria României. Enciclopedie*, București, Editura Nemira, 1997, p. 134.

și modificată de Alexandru Lapedatu, astfel încât aceasta să corespundă prevederilor Concordatului¹³.

Anton Durcovici în fața regimului comunist din România

Mons. Anton Durcovici fusese numit episcop de Iași la data de 30 octombrie 1947 și, după numeroase tergiversări ale autorităților comuniste, își va lua episcopatul în primire canonică abia la 14 aprilie 1948¹⁴.

Un moment aparte din această perioadă l-a constituit pentru înaltul prelat lupta sa pentru a asigura salvarea și supraviețuirea Bisericii în fața atacurilor fără precedent pe care statul comunist le-a organizat și pus în practică. Enumerăm câteva din aceste atacuri și măsuri care au vulnerabilizat profund Biserica catolică: expulzarea nunțiului apostolic Andrea Conssulo, în iunie 1946; naționalizarea și confiscarea proprietăților bisericești, în iulie 1948; emiterea legii învățământului, care a condus la desființarea seminariilor și altor școli patronate de Biserică, în august 1948; interzicerea ordinelor călugărești; suprimarea cultului greco-catolic și arestarea tuturor episcopilor catolici din România; suprimarea presei catolice; denunțarea Concordatului și închiderea nunțiatului; desființarea unor episcopii romano-catolice, fiind admise doar eparhiile de Alba-Iulia și București etc.

Fiecare din aceste măsuri puse în practică prin legislație, aveau un efect devastator, dar cea care putea însemna sfârșitul Bisericii romano-catolice din România a fost Decretul nr. 177/ 4.08.1948 privind regimul cultelor. Ca și în cazul celorlalte atacuri la adresa Bisericii, episcopul Anton Durcovici a avut o reacție la fel de fermă.

Acest act normativ, spre deosebire de legea veche a cultelor, din care se inspira și care avea și așa multe prevederi restrictive, vine cu modificări prin care statul comunist încerca să-și asume controlul total asupra cultelor.

Aceste prevederi erau inacceptabile pentru episcopul Anton Durcovici, cât și pentru Biserica romano-catolică, întrucât o făceau nefuncțională, dar mai ales o lipseau de identitate.

Printre cele mai represive reglementări ale acestei legi enumerăm: condiționarea recunoașterii unui cult doar prin decret al Marii Adunări Naționale (MAN); dreptul guvernului de a scoate un cult în afara legii, în cazul în care acesta nu s-ar organiza și funcționa conform regulilor impuse; se

¹³ http://dspace.bcucuj.ro/bitstream/123456789/37569/1/BCUCLUJ_FP_P2628_1928_038_0010.pdf (accesat pe 25.10.2021).

¹⁴ Fabian Dobos, *Viața episcopului Anton Durcovici, martir al Bisericii Catolice din România*, Iași, Editura Sapientia, 2013, p. 33-35.

legifera reacreditarea cultelor vechi, sens în care se solicita redactarea unui nou statut, care urma a fi aprobat de guvern; orice activitate de întrunire religioasă, alegeri, documente elaborate, inclusiv scrisorile pastorale, trebuiau aprobate de ministerul cultelor, neacceptându-se așa-zisele imixțiuni externe; ierarhia bisericească era propusă și aprobată de guvern; fondurile, bunurile rămase în patrimoniu, ajutoarele, cheltuielile și veniturile, trebuiau folosite cu aprobarea și sub controlul guvernului comunist.

Reacreditarea cultelor impunea redactarea unui nou statut conform acestei legi, dar de fapt se urmărea ruperea comuniunii cu Sfântul Scaun și crearea unei biserici paralele cu cea de la Roma („Biserica romano-catolică națională românească”), ceea ce însemna împingerea Bisericii catolice din România într-o schismă forțată.

Toate acestea duceau la pierderea calității de Biserică romano catolică. Restricțiile se aflau în flagrantă contradicție chiar și cu prevederile Constituției din 1948 conform căreia „statul garantează libertatea de conștiință și libertatea religioasă”. Astfel, cea mai grea confruntare de tip juridic în care episcopul Anton Durcovici a fost antrenat de guvern s-a consumat în chestiunea Statutului Bisericii Romano-Catolice din România, statut care, așa cum am amintit mai sus, a fost cerut episcopilor catolici de către guvernul român. Episcopul Durcovici nu a fost autor al proiectului Statutului, întocmit de episcopul Márton Áron de la Alba-Iulia și de Iuliu Hossu, episcopul Eparhiei Greco-Catolice Cluj-Gherla¹⁵, dar a adus o contribuție importantă în desăvârșirea redactării acestui proiect¹⁶.

Prin articolul 56, Decretul nr. 177 din 4 august 1948, pentru regimul general al cultelor religioase, impunea acestora obligația de a prezenta Ministerului Cultelor câte un statut propriu de organizare. Același decret oferea și condițiile pe care trebuia să le respecte Statutul. Articolul 1 din decret reproducea principiul constituțional: „Statul garantează libertatea de conștiință și libertatea religioasă pe tot cuprinsul Republicii Populare Române”. În secțiunea a II-a a primului capitol, decretul trata în mod special „Despre libertatea organizării cultelor”; aici, la articolul 7 era specificată următoarea directivă fundamentală: „Culte religioase se vor organiza după norme proprii, conform învățăturilor, canoanelor și tradițiilor lor, putând organiza, potrivit aceluiași norme, așezămintele, ordine și congregațiuni”. Această libertate avea o singură îngrădire în articolul 6: „Culte religioase sunt libere să se organizeze și pot func-

¹⁵ Acesta a fost declarat *Fericit* de Papa Francisc, la 2 iunie 2019, la Blaj, pe Câmpia Libertății.

¹⁶ Cf. Dănuț Dobos, Anton Despinescu, *Op. cit.*, p. 119.

ționa liber, dacă practicile și ritualul lor nu sunt contrare Constituției, securității, sau ordinii publice și bunelor moravuri”¹⁷.

Având aceste coordonate, episcopii amintiți mai sus au întocmit o schemă de Statut, în 46 de articole, ce pune un accent deosebit pe rolul pe care Papa îl avea în Biserica Catolică, dar și pe libertatea acestuia în a numi episcopi pentru diecezele din România și a comunica fără piedici cu aceștia. De asemenea, în proiectul de Statut era prevăzută libertatea episcopilor în propriile dieceze. Proiectul accentua și importanța formării religioase a copiilor și tinerilor din școli, în general, iar în special, trata despre necesitatea seminariilor diecezane sau regionale.

Redăm mai jos cele mai importante articole din proiectul acestui Statut¹⁸:

1. Biserica Catolică din R.P.R. în diferitele sale rituri, face parte din Societatea perfectă, întemeiată de Mântuitorul nostru Isus Cristos, cu scopul de a duce pe toți oamenii la mântuirea veșnică, uniți prin mărturisirea aceleiași credințe, prin împărtășirea acelorași sfinte Taine, sub jurisdicția păstorilor legitimi și în primul rând a Pontifului Roman.

2. Domnul nostru Isus Cristos este Capul nevăzut al Bisericii Catolice, și El continuă și după înălțarea sa la Cer, să dea tot sprijinul Bisericii sale, conform promisiunii date: „Iată Eu cu voi sunt în toate (*sic!*) zilele, până la sfârșitul veacurilor” (Mat. 28,20). Domnul nostru Isus Cristos a așezat cap văzut al Bisericii sale pe Fericitul Apostol Petru și pe urmașii lui în scaunul episcopal al Romei.

3. Pontificele Roman, urmașul în primat al Sf. Petru, are nu numai primatul de onoare, ci suprema și deplina putere a jurisdicției în Biserica întreagă, atât în lucrurile care aparțin de credință și moravuri, cât și asupra celor ce privesc disciplina și conducerea Bisericii, răspândite în lumea întreagă. Această putere este cu adevărat episcopală, ordinară și nemijlocită atât asupra tuturor și singuraticilor (*sic!*) Biserici, cât și asupra tuturor și singuraticilor (*sic!*) păstori și credincioși, fiind independență de orice autoritate omenească (...).

11. Pe teritoriul oricărei dieceze, se pot înființa asociațiuni religioase pentru promovarea vieții sufletești, pentru ajutorarea nevoiașilor și îngrijirea bolnavilor, pentru întreținerea și împodobirea bisericilor, pentru înzestrarea bisericilor cu cele de lipsă, pentru promovarea cântului bisericesc, ori alte scopuri asemănătoare în legătură cu misiunea Bisericii. Orice fel de politică de partid este cu desăvârșire exclusă din preocupă-

¹⁷ Documentul se află și în Arhiva Secretă a Vaticanului, fond *Arh. Nunz. Romania*, vol. 108, f. 228.

¹⁸ *Ibidem*, f. 207- 212, *passim*.

rile acestor asociațiuni. Toate aceste asociații pot lua ființă și pot funcționa numai cu aprobarea Episcopului și sub controlul lui. Dacă o astfel de asociație s-ar abate de la scopul prevăzut în statute și nu s-ar supune îndrumărilor date de Episcop, acesta va proceda la desființarea ei, iar averea trece la persoana morală prevăzută în statute (...).

15. Episcopii au dreptul și îndatorirea de a governa dieceza atât în cele spirituale cât și în cele temporale, cu putere legislativă, judiciară, coercitivă, conform sf. canoane. Legile episcopale încep să oblige îndată după promulgarea lor, dacă nu s-a prevăzut altfel în cuprinsul lor; modul promulgării fiind determinat din partea episcopului. Episcopul reprezintă dieceza în toate chestiunile. El judecă toate cauzele bisericești ale credincioșilor săi, și cele disciplinare ale clerului și ale celorlalți slujitori ai diecezei proprii. Procedura de judecată e stabilită exclusiv de canoanele bisericești.

16. Dreptul de a numi pe Mitropolitul și Episcopi îl are exclusiv Sf. Scaun. În ce privește numirea Mitropolitului de Alba-Iulia și Făgăraș, clerul provinciei Mitropolitane, în temeiul unui privilegiu acordat de Sf. Scaun – rămânând neatins dreptul Acestuia de a-l numi direct pe Mitropolitul – propune Sf. Scaun trei ori mai mulți candidați.

17. Mitropoliții și Episcopii numiți de Sf. Scaun vor face jurământul de credință față de R.P.R., după formula aprobată de Sf. Scaun (...).

26. În fruntea unei parohii stă parohul, ale cărui drepturi și îndatoriri sunt prevăzute în dreptul comun bisericesc și în statutele diecezane. El reprezintă parohia și filialele în fața autorităților. Numirea parohului este de competența episcopului diecezan, cu excepția cazurilor rezervate Sf. Scaun conform normelor sf. canoane (...).

28. Episcopii comunică liber, fie oral, fie în scris cu Suveranul Pontif, capul suprem al Bisericii catolice, și întrucât o cere slujba pastorală – cu clerul și cu credincioșii (...).

32. Biserica are dreptul ei propriu și exclusiv de a pregăti și forma pe aceia care doresc să se dedice ministerului sacru.

33. Fiecare dieceză, într-o localitate potrivită, aleasă din partea Episcopului, va avea un seminar sau colegiu, în care, după posibilități și întinderea diecezei, va fi format un anumit număr de tineri pentru starea clericală. Se va avea grijă ca, mai cu seamă în diecezele mai mari, să existe două Seminarii: unul mic, pentru tinerii ce urmează să primească instrucțiunea necesară, și altul mare, pentru studenții în filozofie și teologie. Dacă nu se poate deschide Seminarul diecezan, sau dacă în cel existent deja, formarea mai cu seamă în disciplinele filozofice și teologice ar lăsa de dorit, episcopul va trimite studenții într-un alt seminar, afară

de cazul că ar fi fost instituit seminarul interdiecezan sau regional prin autoritatea apostolică.

34. Administrația, supravegherea, formarea ascetică, disciplinară și didactică a seminariștilor, precum și numirea acelor care urmează să-i conducă și instruiască, aparține în mod exclusiv episcopului diecezan (...).

36. Fiecare dieceză își va avea școala sa proprie pentru pregătirea cantorilor (cântăreților bisericești), care stă sub conducerea și controlul Episcopului diecezan.

37. Ordinele și Congregațiile religioase vor avea seminarii speciale pentru formarea lor spirituală și intelectuală, având pe lângă formațiunea specifică, același grad cu pregătirea clerului mirean. Asupra acestor seminarii monahale, Episcopul diecezan are drepturile prevăzute în sf. canoane.

38. Biserica Catolică din R.P.R. are dreptul nativ de a înființa și de a întreține școli și institute de orice grad de educație și de instruire.

39. Biserica Catolică din R.P.R. are dreptul de a împărtăși instrucția religioasă tineretului catolic din toate școlile; de a prevedea cu asistență religioasă pe credincioșii săi din cadrele armatei, din spitalele civile sau militare; din orfelinate, azile, institute de corecție și penitenciare (...).

46. Biserica Catolică de orice rit din R.P.R., atât în întregul ei cât și în părțile ei componente, anume: Mitropoliile, Episcopiile, Capitlurile, Arhidiaconatele, Protopopiatele, Decanatele, Seminariile, Parohiile, Comunitățile bisericești, Ordinele și Congregațiile religioase, precum și celelalte organizații canonic și legal constituite, sunt persoane juridice de drept public, conform dreptului comun al țării.

Evident, regimul comunist nu putea fi de acord cu acest statut, în special cu puterea pe care Papa o avea asupra Bisericii catolice din România. La începutul anului 1949, obosit să lupte contra ultimilor doi episcopi catolici rămași în libertate, regimul comunist a hotărât arestarea lor. Astfel, episcopul de Alba-Iulia, mons. Márton Áron, a fost arestat la 21 iunie 1949, în timp ce se îndrepta spre București, unde fusese chemat pentru a dezbate problema statutului.

După numai cinci zile, pe 26 iunie 1949, episcopul Anton Durcovici a fost și el arestat, lângă București, în timp ce mergea spre Popești-Leordeni, pentru a administra sacramentul Mirului¹⁹. Până la 4 mai 1951, când a fost mutat la Jilava, mons. Anton Durcovici a fost sub ancheta ilegală a Securității. În această perioadă a fost interogată de mai multe ori.

¹⁹ Comisia Națională de Studiere a Istoriei Bisericii Catolice din România, *Biserica Romano-Catolică din România în timpul prigoanei comuniste (1948-1989)*, vol. coordonat de Dănuț Dobos, Iași, Editura Sapientia, 2008, p. 16.

Condițiile de cazare lipsite de cel mai elementar simț al omeniei, programul zilnic – el însuși o adevărată tortură, tratamentul umilitor, fără o minimă asistență sanitară ori juridică, toate urmăreau demoralizarea celui încarcerat și transformarea lui într-o ființă subumană.

Analiza celor 18 declarații date în arestul Securității din București de episcopul Anton Durcovici, în intervalul 29 martie - 18 mai 1950²⁰, permit câteva observații și concluzii edificatoare: conform Codului de procedură penală, declarațiile ar fi trebuit să menționeze ce calitate avea interogatul (învinuit, martor sau inculpat), lucru care nu s-a întâmplat; anchetatorii nu aveau la dispoziție o culpă în baza căreia să-l învinuiască pe episcopul Anton Durcovici și să-l trimită în judecata unei instanțe, așa cum prevedea Codului penal și cel de procedură penală; adesea agramate, întrebările formulate în anchetă, erau adevărate tururi de forță ale anchetatorilor, în speranța de a obține de la cel anchetat un minim de autoincriminare, care să aibă caracter penal și procesual prin care să-l inculpe; nu există un act de învinuire și nu se cunoaște un moment în care episcopului să-i fi fost adusă la cunoștință o asemenea învinuire.

Cu siguranță, buna sa pregătire în domeniul Dreptului Canonic i-a permis mons. Anton Durcovici să adopte o strategie a răspunsurilor, astfel încât, să furnizeze strictul minim de informații, cele mai multe referindu-se la persoana sa, evitând posibilitatea interpretării declarațiilor sale, pentru ca alte persoane să nu poată fi învinuite. Constatăm că răspunsurile sale sunt argumentate cu reguli și îndatoriri de ordin canonic, asumându-și responsabilitatea și obligația de a fi respectat aceste reguli, în calitatea sa de episcop.

Anchetatul nu și-a ascuns atitudinea anticomunistă și a arătat acest lucru în scris, indicând nocivitatea și pericolul pentru oameni și Biserică a noii ideologii.

Fără proces, fără o sentință de condamnare, Securitatea va aplica „justiția” proprie, transferându-l pe episcopul Anton Durcovici, mai întâi, la 4 mai 1951, la închisoarea Jilava, unde va sta în deținere ilegală timp de 4 luni și 14 zile, iar apoi, la 18 septembrie 1951 la Penitenciarul morții de la Sighetu Marmației, unde a trecut la Domnul, pe 10 decembrie 1951.

Moartea sa, privită prin prisma dreptului constituțional și penal nu a fost doar un act samavolnic, ci a fost în mod clar un omor premeditat săvârșit de către Securitate, ca autoritate a statului acaparat de un regim

²⁰ Vezi Anton Durcovici, *Nu sunt de acord. Declarații din arestul Securității București (1950)*, volum coordonat și editat de Wilhelm Dancă, Iași, Editura Sapientia, 2011.

ideologic totalitar – regimul comunist, în forma cea mai primitivă: leninism-stalinismul.

În concluzie, statul român și autoritățile sale, cadrul legislativ și juridic din România, au avut față de Anton Durcovici ca preot, prelat și episcop, un comportament și o atitudine arareori normală. Au existat mai multe momente în care statul s-a comportat autoritarist, mai puțin prietenos, trecând ulterior la atitudini abuzive, sfârșind prin a-i fi ostil, tratându-l ca dușman, trimițându-l la moarte.

În lupta sa cu statul român, și, mai ales, cu Securitatea, episcopul Anton Durcovici a dovedit înalte calități umane rar întâlnite și greu de imaginat la un om. În cazul său, calitățile s-au sprijinit pe o serioasă educație religioasă, o vastă cultură, dar mai ales pe virtuțile sale. Anton Durcovici a refuzat și a reușit, chiar cu prețul vieții, să nu se înregistreze într-un sistem străin Bisericii lui Cristos, meritând astfel pe deplin să fie trecut în rândul fericiților martiri.

Anton Durcovici, martyr bishop – theologian and shepherd

The current article treats about the life and activity of Mons. Anton Durcovici, Bishop of Iași, from whose death at Sighetu Marmăției, there are now 70 years (December 10th, 1951). The first section has shortly presented the biography of Anton Durcovici, martyr bishop, remembering also that he became Blessed on May 17th, 2014 at Iași. The second section of this paperwork highlights how Anton Durcovici, born nearby Wien, adapted himself to the institutional life of Romania during interbelic time. The third section that is called Mons. Anton Durcovici, the canonical scholar between the Catholic Status of Transilvania, the Concordat, and the Law for Cults of 1928, is been analyzed how the Catholic Church of Romania approached these very laws. The last part of the article, Anton Durcovici against the communist regime of Romania, brings out the strength of Blessed Anton Durcovici demonstrated in front of the prosecutors of the Romanian Security, whereas he refused any compromise related to the communists.

Keywords: *Blessed Anton Durcovici; Pope Pio XII; București; Apostolical Nuntius Andrea Consulo; Sighetu Marmăției; comunism; Catholic Status of Transilvania; Concordat between Romania and Vatican; Law for Cults of 1928.*

Fabian DOBOȘ

doctor, conferențiar universitar

Facultatea de Teologie Romano-Catolică
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
e-mail: fabiandobos@gmail.com

ARHIEPISCOPUL RAYMUND NETZHAMMER Un intelectual benedictin pe plaiuri românești

Un om care „a știut să se integreze perfect în atmosfera bisericească și politică a României”, așa îl caracteriza pe arhiepiscopul Raymund Netzhammer istoricul Ion Dumitriu-Snagov¹. Într-adevăr, acest prelat a trebuit să se integreze în tot ceea ce a însemnat viața României de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, pentru că era un „venetic” pe plaiurile românești.

Printre arhiepiscopii care au condus Arhidieceza Romano-Catolică de București în anii ce au urmat după înființarea ei în 1883 și până după sfârșitul Primului Război Mondial, lui Raymund Netzhammer îi revine un loc de frunte nu doar prin perioada lungă – 19 ani – de păstorire, ci și prin realizările sale. Însă figura acestui întâistător catolic din capitala României nu se evidențiază doar prin respectivele realizări, pe care le vom menționa în cele ce urmează, ci și prin faptul că a fost un intelectual, ale cărui lucrări reprezintă o contribuția substanțială la cunoașterea trecutului, deși nu a fost istoria singura lui preocupare. Pentru a înțelege contribuția lui intelectuală, vom prezenta unele date

biografice, pentru ca apoi să facem o incursiune și în interesele științifice ale acestui intelectual benedictin venit, la începutul secolului al XX-lea, pe plaiuri românești.

Viitorul arhiepiscop de București, pe numele său Albin, s-a născut la 19 ianuarie 1862, în satul Erzingen din marele ducat Baden. În amintirile sale, Raymund Netzhammer scria că „locul natal este ca un magnet care

¹ Ion Dumitriu-Snagov, *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne. 1866-1914*, Roma, Università Gregoriana Editrice, 1989, p. 153.

atrage din când în când cu o forță irezistibilă”². Era fiul unui țăran, pe numele său Josef Netzhammer, căsătorit cu Brigitta, născută Stoll³. Familia mai avea alți patru copii: Maria, Amalie, Franz-Josef și Georg⁴.

Despre viața lui până la vârsta de 14 ani nu știm nimic; cu siguranță o fi stat pe lângă părinți pentru a-i ajuta la muncile câmpului și la alte treburi ale casei. Nu este exclus să fi frecventat școala din localitatea sa natală, pentru a deprinde primele noțiuni ale științei⁵. În anul 1876, Josef și Brigitta l-au încredințat pe adolescentul Albin călugărilor benedictini din mănăstire elvețiană Maria Einsiedeln⁶. În anul 1880, când a ajuns la vârsta de 18 ani, a fost primit printre novicii mănăstirii benedictine. După un an de noviciat și alți trei ani de probă, la 8 septembrie 1884, a depus voturile călugărești, primind numele de Raymund. La trecerea altor doi ani, în 1886, la 5 septembrie, a fost hirotonit preot. În anul 1887, după încheierea studiilor, a fost numit profesor la gimnaziul mănăstirii, predând matematica, iar mai târziu chimia și fizica, fapt care vorbește despre universalismul științific al părintelui Raymund. Nu a stat departe însă nici de creșterea spirituală și pastorală, în același an 1887, Dieceza de Chur acordându-i depline împuterniciri în a celebra liturghii, a predica și în a desfășura și alte activități spirituale și pastorale atât în cadrul bisericii mănăstirii, cât și în parohiile învecinate⁷. Însă pe la începutul deceniului al nouălea al secolului al XIX-lea, din cauza unei boli periculoase la ochi, a fost nevoit să abandoneze munca profesorală, între anii 1893-1894 dedicându-se pastorației în Parohia Montreux, pe malul lacului Geneva⁸.

Încheiată experiența pastorală la Montreux, călugărul Raymund Netzhammer a revenit la Einsiedeln, primind misiunea de îndrumător spiritual al elevilor mănăstirii. Timp de un an după revenirea în abație – 1894-1895 –, viitorul arhiepiscop de București a deținut și funcția de administrator și econom al mănăstirii⁹.

În anul 1899, arhiepiscopul de București, Francisc-Xaveriu von Horstein (1896-1905), s-a adresat abatelui mănăstirii din Einsiedeln cu rugă-

² Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 404.

³ Nikolaus Netzhammer, *Introducere*. În: Raymund Netzhammer, *op.cit.*, vol. I, p. 12.

⁴ Raymund Netzhammer, *op.cit.*, vol. I, p. 328.

⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 1338.

⁶ Nikolaus Netzhammer, *op.cit.*, p. 11.

⁷ Idem, *In verbo tuo. Raymund Netzhammer O.S.B., arhiepiscop de București. 1905-1924*, București, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 2003, p. 12.

⁸ Raymund Netzhammer, *op.cit.*, vol. I, p. 128.

⁹ Nikolaus Netzhammer, *In verbo tuo...*, p. 15.

mintea să-i pună la dispoziție doi călugări care să se ocupe de conducerea științifică a Seminarului din București. Alegerea abatelui Columban a căzut asupra Pr. Raymund Netzhammer și a Pr. Lucius Fetz¹⁰. Aflat în acel moment în Scoția, va scrie mai târziu: „Nicio altă veste nu m-ar fi putut smulge atât de brusc din reveria și entuziasmul care mă cuprinseseră în mirificul peisaj al Nordului... Tristețea și teama puseseră stăpânirea dintr-odată pe sufletul meu”¹¹.

Ajuns la București, a fost numit rector al Seminarului arhidiecezan, suplinind totodată funcția de profesor de matematică, fizică și chimie. Pe lângă aceste misiuni formative și pedagogice, Xaveriu von Hornstein l-a desemnat și administrator al moșiei arhiepiscopale din Cioplea. Pentru a se încadra și mai bine în noile sale misiuni, a început să învețe limba română și, ori de câte ori avea posibilitatea, călătorea prin țara care-i devenise gazdă, pentru a cunoaște mai bine oamenii și pământul, pentru că, spunea el, era nevoie de această cunoaștere pentru a-i educa și pregăti cum se cuvine pe candidații la sfânta Preoție. Și, cu cât se familiariza cu țara și cu locuitorii ei, cu atât mai mult îndrăgea noua sa patrie. Era, în același timp, plăcut uimit de prea puțin cunoscuta pentru el Biserică Ortodoxă, vizitându-i bisericile și mănăstirile¹². Concomitent cu misiunea de rector, a fost implicat și în pastorație, fiind numit de arhiepiscopul von Hornstein predicator misionar în diferite parohii ale Arhidiecezei de București. Cu această ocazie, a făcut cunoștință cu Dobrogea, fiind fascinat de trecutul paleocreștin al acestei regiuni¹³.

Raymund Netzhammer a condus Seminarul arhidiecezan din București timp de doi ani, între 1900 și 1902¹⁴, „doi ani fericiți”, cum îi va numi el în *Jurnalul* său¹⁵. La 29 iunie 1902, arhiepiscopul von Hornstein l-a demis din funcția de rector și l-a trimis înapoi la mănăstirea Einsiedeln, unde Netzhammer și-a reluat activitatea didactică, predând, pe lângă științele exacte, geografia, limbile franceză și engleză¹⁶. Însă nu i-a fost dat să stea prea mult în liniștea abației benedictine, pentru că în octombrie 1903 a fost trimis la Roma, unde, până în anul 1904, a ocupat funcția de cancelar și profesor la Colegiul „Sfântul Anselm”, iar din noiembrie

¹⁰ Idem, *Introducere*, p. 14.

¹¹ Raymund Netzhammer, *Din România. Incursiuni prin această țară și istoria ei*, vol. I, București, Humanitas, 2010, p. 23.

¹² Nikolaus Netzhammer, *Introducere*, p. 15-16.

¹³ *Ibidem*, p. 16.

¹⁴ Dănuț Doboș, Petru Ciobanu, Ioan Gabor, *Biserica și școala. Din istoria învățământului catolic în România*, Iași, Sapiientia, 2020, p. 385.

¹⁵ Raymund Netzhammer, *Episcop în România...*, vol. I, p. 78.

¹⁶ Nikolaus Netzhammer, *In verbo tuo...*, p. 17-18.

1904, pe cea de rector al Colegiului Grecesc „Sfântul Atanasie”¹⁷ din Cetatea Eternă.

După moartea, la 3 iunie 1905, a arhiepiscopului von Hornstein, la 16 septembrie 1905, Papa Pius al X-lea (1903-1914) l-a numit pe Raymund Netzhammer arhiepiscop de București¹⁸, sfătuindu-l cu stilul său părintesc: „Să fii un bun român!”¹⁹ Consacrarea episcopală a avut loc în biserica colegiului „Sfântul Anselm” din Roma, la 5 noiembrie 1905²⁰, iar luarea în posesie a Arhidiecezei de București a fost făcută în același an, la 17 decembrie, când Raymund Netzhammer a urcat pe tronul arhiepiscopal din Catedrala „Sfântul Iosif” din capitala României²¹, alegându-și ca motto episcopal câteva dintre cuvintele pe care i le-a spus Papei Pius al X-lea atunci când, din ascultare, a acceptat misiunea încredințată: *In verbo tu* – „La cuvântul tău”. Începea atunci o perioadă de 19 ani de păstorire a lui Raymund Netzhammer ca arhiepiscop de București, o perioadă plină de numeroase realizări în cele mai diverse domenii ale vieții arhidiecezei muntene, fiind – trebuie menționat acest lucru – primul arhiepiscop de București care stăpânea limba română²².

Ar fi loc de o monografie – și nu subțire – pentru a prezenta activitatea arhiepiscopului Netzhammer la București, de aceea, vom încerca să schițăm pe scurt domeniile în care a excelat acest prelat. Una dintre primele sale preocupări a fost restructurarea Palatului arhiepiscopal. I se părea neplăcută ideea ca într-un edificiu imens să locuiască doar el și secretarul său, restul încăperilor rămânând nelocuite. Pe de altă parte, nici clădirea Seminarului arhidiecezan nu era pe deplin folosită, fiind locuită doar de seminariștii mici, mulți dintre cei mari fiind trimiși să studieze la Roma sau la Genova²³. De aceea, cu aprobarea Congregației *De Propaganda Fide*, la 5 iulie 1906, pepiniera de preoți a Arhidiecezei de București a trecut în frumosul palat arhiepiscopal edificat după planurile arhitectului Magni²⁴.

¹⁷ Idem, *Introducere*, p. 17.

¹⁸ Ioan Gabor, *Din istoria Arhidiecezei de București. Fragmente*. În: *Pro memoria*, nr. 10-11 (2012), p. 117.

¹⁹ Nikolaus Netzhammer, *In verbo tuo...*, p. 18-20.

²⁰ Raymund Netzhammer, *Episcop în România...*, vol. I, p. 128.

²¹ Dănuț Doboș, Luc Verly, Iulia Cojocariu, *Figuri ilustre din istoria Arhidiecezei de București*, București, Editura ARCB, 2021, p. 259.

²² Nikolaus Netzhammer, *In verbo tuo...*, p. 20-21.

²³ *Ibidem*, p. 27.

²⁴ Dănuț Doboș, *Istoria Arhidiecezei Romano-Catolice de București*, București, Editura ARCB, 2021, p. 373-374; Raymund Netzhammer, *Reședința episcopală din București. O contribuție la istoria arhidiecezei*, București, 1923 p. 90.

Intelectual, nu doar păstor, Raymund Netzhammer înțelegea destul de bine necesitatea educației viitoarelor generații, de aceea a contribuit la dezvoltarea școlilor catolice, devenite tot mai apreciate de societatea românească prin calitatea lor și modelul european de predare și având statutul de școli private, nu confesionale, ceea ce le făcea accesibile și pentru copiii de alte confesiuni și religii²⁵. Această contribuție este demonstrată de evoluția numărului școlilor catolice. Astfel, dacă în anul 1904, deci cu un an înainte de numirea lui Netzhammer ca arhiepiscop de București, în arhidieceză existau 26 de școli, dintre care cinci erau în capitala României, în anul 1914 numărul acestora era de 37, 15 dintre ele – inclusiv Seminarul arhidiecezan – fiind în București. În zece ani, de rând cu numărul școlilor, a crescut și numărul elevilor: de la 4.054 în 1904 la 6.151 în 1914, de diferite confesiuni – catolici, ortodocși, iudei, protestanți – și naționalități – austrieci, maghiari, români, evrei, germani, italieni, francezi, bulgari, polonezi etc.²⁶

La aceste două mari realizări ale lui Netzhammer adăugăm opera lui de edificare de biserici, capele, case parohiale și case călugărești. Prima sa ctitorie importantă este biserica – la moment catedrala – greco-catolică „Sfântul Vasile” din București, a căreia piatră de temelie a fost pusă la 3 iunie 1909 și sfințită la 19 decembrie același an²⁷. O altă zidire a arhiepiscopului Netzhammer a fost biserica „Sfânta Elena” din capitala României, construită între anii 1914-1915, consacrată de arhiepiscop la 7 ianuarie 1916. Tot în București a fost ridicată în timpul păstoririi sale și biserica „Preasfântul Mântuitor”, cunoscută și ca „Biserica Italiană”, a căreia piatră fundamentală a fost pusă la 19 august 1915, sfântul lăcaș fiind sfințit la 2 iulie 1916, devenind unul dintre simbolurile arhitectonice ale capitalei. Arhiepiscopul Raymund Netzhammer este și ctitorul bisericilor catolice „Sfântul Anton de Padova” din Câmpina, edificată între anii 1907-1909, și „Sfântul Iosif” din Buzău, construcția căreia a început la 2 iunie 1912, lucrările încheindu-se, exact peste an, cu sfințirea lăcașului la 3 iunie 1913²⁸.

Dificilă pentru Raymund Netzhammer a fost perioada celor doi ani în care România a luptat, alături de Antanta, în Primul Război Mondial,

²⁵ Dănuț Doboș, *Istoria Arhidiecezei Romano-Catolice de București*, p. 192.

²⁶ Elena Siupiur, *Misiunea culturală și educativă a arhiepiscopului catolic Raymund Netzhammer în România ortodoxă*. În: Violeta Barbu, Nikolaus Netzhammer, (ed.), *Raymund Netzhammer în România, pe urmele spiritului locului*, București, Editura Academiei Române, 2014, p. 220.

²⁷ Nikolaus Netzhammer, *Biserica „Sf. Vasile”, prima biserică și parohie a românilor uniți din București*. În: *Pro Memoria*, nr. 3 (2004), p. 241.

²⁸ Dănuț Doboș, *Istoria Arhidiecezei Romano-Catolice de București*, p. 185-191.

el fiind din start un oponent al intrării țării în marea conflagrație, devenind, în același timp, un mesager al apelurilor la pace ale Papei Benedict al XV-lea (1914-1922). Este de înțeles această rețineră și acest spirit al arhiepiscopului de București ținând cont de faptul că majoritatea catolicilor arhidiecezei sale erau străini și ar fi avut de suferit în cazul unui conflict cu Austro-Ungaria²⁹.

Cu toate că a primit din partea regelui Ferdinand I asigurări că intrarea României în marele război european nu va afecta cu nimic viața preoților, a călugărilor, călugărițelor și a credincioșilor catolici, s-a întâmplat tocmai contrariul. Chiar din prima zi, Arhidieceza de București a fost supusă represaliilor, biserici, capele, case parohiale, școli, case călugărești fiind rechiziționate, iar mii de bărbați catolici, inclusiv preoți, fiind arestați, internați în lagăre și transportați în Moldova. Nenumăratele demersuri ale arhiepiscopului Raymund Netzhammer adresate Sfântului Scaun, regelui României, guvernului, legațiilor străine au contribuit ca, în noiembrie 1917, preoții bucureșteni să fie eliberați, ca urmare a unui schimb de prizonieri³⁰.

Păstoria la București a arhiepiscopului Raymund Netzhammer a durat până în anul 1924. Din rechizitoriul împotriva lui Netzhammer aflăm că motivele demiterii sale de la conducerea arhidiecezei constau în următoarele: catolicismul în România ar fi puțin răspândit și nu s-ar bucura de nicio considerare, termenul „catolic” fiind sinonim cu neamț, străin, antiromân; arhiepiscopul ar tolera în exclusivitatea limba germană în învățământ și în rugăciunile publice; ar tolera numai preoți germani, austrieci și maghiari, însă niciun preot autohton; ar fi neglijat clerul, nefăcând nimic pentru îngrijirea spirituală și continuarea formării lui; ar fi neglijat administrația și finanțele diecezei și ar fi gospodărit dieceza în mod necinstit, motive caracterizate de urmașul lui la conducerea Arhidiecezei de București, Alexandru – la acel moment episcop de Iași – ca jalnice și absolut nedrepte³¹.

La 2 iulie 1924, Netzhammer a primit o scrisoare de la priorul Staub, în care îi comunica despre convorbirea sa cu cardinalul van Rossum și despre întrevederea acestuia cu Papa Pius al XI-lea (1922-1939), care do-

²⁹ Nikolaus Netzhammer, *In verbo tuo...*, p. 86-87.

³⁰ Dănuț Doboș, *Pro memoria. Dieceza Romano-Catolică de Iași în anii Primului Război Mondial*, Iași, Sapientia, 2018, p. 218-220.

³¹ Nikolaus Netzhammer, *Un păstor și o turmă. Raymund Netzhammer O.S.B., arhiepiscop de București (1905-1924)*. În: *Pro memoria*, nr. 2 (2002), p. 218. În același articol, autorul dezmințe, în baza documentelor, toate aceste acuze aduse împotriva arhiepiscopului Netzhammer.

rea demisia lui Netzhammer din scaunul arhiepiscopal de București. În aceeași zi, a sosit și scrisoarea Congregației de Propaganda Fide cu solicitarea ca arhiepiscopul de București să-și înainteze demisia³². La 3 iulie, Netzhammer a trimis la Roma scrisoarea prin care, „ca fiu ascultător al Sfântului Părinte”, își înainta demisia din scaunul arhiepiscopal de București. Duminică, 6 iulie, își lua rămas-bun, printr-un „cuvânt de adio” de la enoriașii săi, motivându-și plecarea prin „motive de sănătate”³³.

La 13 iulie 1924, Raymund Netzhammer a celebrat pentru ultima oară sfânta Liturghie în Catedrala „Sfântul Iosif” din București, iar marți, 15 iulie, după 19 ani de păstorire, părăsea România. Printr-o telegramă cifrată, sosită în aceeași zi la nunțiatură, se anunța acceptarea demisiei lui Netzhammer și numirea lui ca arhiepiscop titular de Anazarbus³⁴. După trei ani de ședere la Mănăstirea Einsiedeln, s-a mutat pe insula Werd din orașul Stein am Rhein, unde a murit la 18 septembrie 1945, la vârsta de 83 de ani³⁵.

Raymund Netzhammer a rămas în istoria Bisericii nu doar ca un păstor al catolicilor din Arhidieceza de București, ci și ca un mare intelectual, recunoscut pentru spiritul său enciclopedic. Istoricul Dănuț Doboș l-a numit chiar reprezentantul cel mai de seamă al mișcării intelectuale catolice din primele două decenii ale secolului al XX-lea din România³⁶.

Încă în primii săi ani de profesorat la gimnaziul mănăstirii din Einsiedeln, la Paderborn, a publicat *Manual de trigonometrie plană și sferică pentru uzul gimnazial*, ce s-a bucurat de recenzii dintre cele mai favorabile³⁷. Nu era decât începutul unei serii de publicații din diferite domenii, căci, cu timpul, la interesul său pentru matematică, s-au adăugat și alte preocupări, cum ar fi cele de fizică, chimie, geodezie, cartografie, istorie, numismatică, arheologie etc. Dacă ar fi să ne referim la numărul total de lucrări scrise de acest călugăr benedictin ajuns arhiepiscop de București, menționăm că acesta însumează 188 de titluri, unele dintre care se referă strict la istoria creștinismului românesc³⁸, și doar la câteva dintre ele ne vom referi în cele de mai jos.

³² Raymund Netzhammer, *Episcop în România...*, vol. II, p. 1280.

³³ *Ibidem*, p. 1286-1288.

³⁴ *Ibidem*, p. 1290-1294.

³⁵ Dănuț Doboș, Luc Verly, Iulia Cojocariu, *op.cit.*, p. 261.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Nikolaus Netzhammer, *Introducere*, p. 12.

³⁸ Raymund Netzhammer, *Episcop în România...*, vol. II, p. 1571-1584.

Astfel, la numai patru ani de la venirea sa în capitala României în calitate de întâistătător al Arhidiecezei Romano-Catolice de București, Netzhammer a publicat lucrarea *Aus Rumänien. Streifzüge durch das Land und seine Geschichte*, apărută la Köln, în anul 1909, lucrare tradusă în limba română la distanța de peste 100 de ani, în 2010, sub titlul de *Din România. Incursiuni prin țara și istoria ei*, fiind o oglindă vie a lumii românești de la începutul secolului al XX-lea și o mărturie a simpatiilor autorului ei pentru țara care i-a fost, timp de două decenii, patrie³⁹. Lucrarea, compusă din 19 capitole, prezintă, rând pe rând, mănăstirile de pe valea românească a Oltului, valea Prutului, castul Peleş, unde a fost primit în audiență de regele Carol I, zona Dornei din Bucovina, Dobrogea, pe care, descriind-o, își arată cunoștințele sale de numismat, Bărăganul, catedralele și curțile domnești din Moldova etc.

Martor al Răscoalei țărănești de la 1907, Netzhammer, cu spiritul lui atent de observație și analiză a situației societății românești, imediat după înăbușirea acestei ultime „Jacquerii” din Europa, cum o numea un istoric al arhiepiscopului bucureștean, a publicat, într-o revistă din Salzburg, articolul *Die Rumänische Landeskirche und die Bauernaufstände (Biserica națională și răscoalele țărănești)*, în care arăta partea de vină care-i revenea Bisericii în slaba dezvoltare a societății românești și în situația grea a țărănimii. Evident, o astfel de perspectivă nu a fost pe plac multora⁴⁰, chiar dacă s-au găsit și personalități – cum ar fi chiar regele Carol I sau primul ministru Dimitrie A. Sturdza – care i-au apreciat poziția⁴¹.

O altă lucrare a lui Raymund Netzhammer este *Reședința episcopală din București. O contribuțiune la istoria arhidiocesei*, publicată în anul 1923, în care, după cum sugerează și titlul, prezintă istoria palatelor episcopale din capitala României, cu tot ceea ce a însemnat înflorirea și decăderea acestora până la momentul în care el, în calitatea sa de arhiepiscop de București, a voit să le redea strălucirea pe care o meritau.

Însă lucrarea cea mai importantă – așa spune o adevărată enciclopedie de istorie a României – este *Jurnalul* arhiepiscopului Raymund Netzhammer, pe care l-a ținut aproape zi de zi începând de la 17 decembrie 1905, ziua în care a ajuns la București în calitatea sa de conducător al

³⁹ Mihai Dorin, *Martor și mărturisitor. Misiunea Arhiepiscopului Raymund Netzhammer în România*. În: Cornel Damian, (coord.), *Rămâneți înrădăcinați și întemeiați în iubire*. București, Editura ARCB, 2021, p. 260.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 262.

⁴¹ Raymund Netzhammer, *Episcop în România...*, vol. I, p. 426-427.

Arhidiecezei de București⁴², și până la 29 iulie 1926, pe când se afla la Einsiedeln⁴³. Notele zilnice au fost redactate de Netzhammer după ce s-a retras pe insula Werd, amintindu-și aici, după mărturisește autorul însuși, de activitatea sa îndelungată în România, mai întâi ca rector al Seminarului arhidiecezan, iar apoi și ca arhiepiscop. Deși le recitea la trecerea a cel puțin trei ani de la plecarea sa din România, nu a intervenit în notele zilnice, pentru ca astfel să fie păstrate „prospețimea și spontaneitatea însemnărilor zilnice”⁴⁴. Un material bogat, pentru cei interesați nu doar de istoria bisericească românească, ci și de aspecte ale vieții militare, sociale, economice, de relațiile interconfesionale, de meandrele politicii românești dinainte, în timpul și după Primul Război Mondial, de relațiile internaționale ale României etc.

Lucrarea, apărută inițial în limba germană, cu titlul *Bischof in Rumänien. Im Spannungsfeld zwischen Staat und Vatikan*, la 50 de ani de la moartea autorului, la München, în 1995, a văzut lumina tiparului și în limba română, cu titlul *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, în două volume, în anul 2005 fiind publicată ediția a doua, revizuită și adăugită.

În același timp, arhiepiscopul Raymund Netzhammer a fost inițiatorul unui mișcări culturale de elită, în urma căreia a fost înființată *Revista Catolică*⁴⁵. Primul număr al revistei a apărut în anul 1912, dezvoltarea ei, promițătoare la început, fiind întreruptă de intrarea României în Primul Război Mondial. În cei cinci ani de apariție, revista s-a impus în istoriografia românească prin studii științifice de mare prestigiu⁴⁶, printre colaboratorii *Revistei Catolice* aflându-se Chiril Karalevskij de la Roma, avocatul M. Theodorian Carada, profesorul Hildebrand Frolo, Monseni- orul Vladimir Ghika, Ioan C. Filitti, canonicul Carol Auner, viitorul episcop greco-catolic Ioan Balan, Anton Durcovici etc.⁴⁷ Tot arhiepiscopului Netzhammer i se datorează și înființarea Saloanelor „Tomis”, al căror rol era cel de ateneu cultural catolic⁴⁸.

⁴² *Ibidem*, vol. I, p. 77.

⁴³ *Ibidem*, vol. II, p. 1457.

⁴⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 73.

⁴⁵ Dănuț Doboș, Luc Verly, Iulia Cojocariu, *op.cit.*, p. 261.

⁴⁶ Dănuț Doboș, *Contribuții la istoriografia românească. „Revista catolică” (1912-1916)*. În: Dănuț Doboș, Petru Ciobanu, *Biserica și istoria*, vol. III, *Itinerare istorice și culturale*, Iași, Sapientia, 2021, p. 269.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 280-294.

⁴⁸ Dănuț Doboș, Luc Verly, Iulia Cojocariu, *op.cit.*, p. 261-262.

Un alt domeniu căruia, ca păstor și intelectual, i-a acordat atenție Netzhammer a fost presa catolică. Grație eforturilor sale a luat naștere revista *Bukarester Katolisches Sontagsblatt*, despre care scria în *Jurnalul* său că „este o inițiativă extrem de utilă și într-adevăr apostolică”⁴⁹. Publicația era compusă din patru părți, în care erau incluse: explicația Evangheliei duminicale și biografia unui sfânt, știri din Biserica Universală și locală și articole din domeniul credinței sau eticii, acestea din urmă avându-l ca autor chiar pe arhiepiscop. Însă și această revistă, la fel ca și *Revista Catolică*, și-a încetat apariția odată cu intrarea României în Primul Război Mondial, revenind în mâinile cititorilor în anul 1924, după plecarea lui Netzhammer din România⁵⁰. Pentru cunoșcătorii limbii franceze, în decembrie 1915 a fost înființată, cu autorizația arhiepiscopului de București, revista *Bulletin Parossial*, care avea în general aceeași structură ca și *Bukarester Katolisches Sontagsblatt*, adică Evanghelia duminicală cu omilia, o instrucțiune religioasă și cronică bisericească internă și externă. Prima conflagrație mondială a însemnat sfârșitul și acestei reviste⁵¹. În sfârșit, o altă publicație din Arhiepiscopia de București, editată în ultimii ani ai prezenței lui Netzhammer în România, a fost revista *Der Jugendfreund*, al cărei colaborator în anii de apariție – 1921-1925 – a fost și Raymund Netzhammer, articolele fiind publicate în limbile germană, franceză și română⁵².

„Între libertate academică și naționalism”. Cam astfel se poate descrie și profilul intelectual al arhiepiscopului Raymund Netzhammer, prins, în studiile sale, între obligația lui de prelat creștin de a spune adevărul și naționalismul său german de care a fost acuzat pe nedrept, dovadă fiind aprecierea pe care i-a dat-o marele om politic român Ionel Brătianu: „Dv. ne iubiți țara și țineți cu țara noastră”. Neînțeleș, ca arhiepiscop în tendința lui de a fi păstor al tuturor catolicilor, nu doar al unei etnii, iar uneori nici ca intelectual, Netzhammer urmează încă a fi descoperit în măreția operei sale scrise și practice.

⁴⁹ Raymund Netzhammer, *Episcop în România...*, vol. I, p. 433.

⁵⁰ Dănuț Doboș, *Istoria Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București*, p. 215-216.

⁵¹ *Ibidem*, p. 217.

⁵² *Ibidem*.

***Raymund Netzhammer –
a benedictine intellectual on Romanian soil***

Raymund Netzhammer, born on January 19, 1862, in Erzingen, in the Grand Duchy of Baden, occupies a special place among the prelates who were at the head of the Roman Catholic Archdiocese of Bucharest. Benedictine monk, he was appointed archbishop of Bucharest on September 16, 1905, a position he held until his resignation, on July 3, 1924. He died on September 18, 1945. Intellectually, he was concerned with the history of the Romanians, being the author some works, among which we mention “From Romania. Incursions through this country and its history”, “Christian Antiquities from Dobrogea”, and of the volume of memoirs “Bishop in Romania in an epoch of national and religious conflicts”.

Key-words: *Raymund Netzhammer, Benedictine monk, Roman Catholic Archdiocese of Bucharest*

Petru CIOBANU

doctor în istorie, cancelar

Episcopia Romano-Catolică din Chișinău

e-mail: petru_rc@yahoo.it

Людмила БУРМЕНКО

ТИРАСПОЛЬСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
ИНСТИТУТ В ПЕРИОД «МЯГКОЙ» ДЕСТАЛИНИЗАЦИИ
1953-1956 ГОДОВ

Процесс «мягкой десталинизации» по времени занял совсем непродолжительный период - с 1953 по 1956 годы. Хронологически его начало и завершение связаны с двумя знаковыми для истории СССР событиями: смертью И.В. Сталина и докладом Н.С. Хрущева на XX съезде КПСС.

Задача данной статьи показать, как отразилась ситуация «мягкого» сдержанного отхода от проявлений «культы личности» на деятельности Тираспольского государственного педагогического института (ТГПИ).

На первых порах, прямо о необходимости прекращения политики возвеличивания роли И.В. Сталина не говорилось. Исследователи отмечают, что начало было положено Председателем Совета министров СССР Г.М. Маленковым, который высказался по поводу «культы личности» как бы вообще, имея ввиду не самого умершего лидера, а любого политического деятеля, чей вклад в общее дело чрезмерно восхвалялся (рассматривался очередной номер газеты «Правда»). По воспоминаниям секретаря ЦК КПСС П.Н. Поспелова, Маленков назвал эту тенденцию «ненормальностью» и указал, что надо обязательно прекратить политику культа личности и «цитаты (только) одного человека - нельзя публиковать».¹ То есть, находясь в довольно шатком положении, в момент развертывания борьбы за власть, действующие политики не были готовы к такому шагу, как открытое признание недопустимости чрезмерного возвеличивания личности умершего вождя. До определенного периода, коллективное руководство партии придерживалось позиции, связанной с обвинением самого явления «культы личности», без упоминания имени Сталина.² В связи с этим можно утверждать, что период мягкой десталинизации должен был содержать не столько критику

¹ Л.В. Максименков, *Культ. Заметки о словах-символах в советской политической культуре*. В: Свободная мысль, 1993, № 10, с. 40-41.

² А.П. Артюков, *Процесс «мягкой» десталинизации в СССР в 1953-1956 гг.* В: Известия Самарского научного центра Российской академии наук, 2015, т.17, №3(2), с. 435.

прежнего политического уклада, а скорее – постепенный, почти незаметный процесс очередной идеологической перестройки, в которой некоторая либерализация позволяла не ставить в обязательном порядке во главу угла гениальные мысли И.В. Сталина при обсуждении любых жизненно важных вопросов на всех официальных уровнях.

В этот период Тираспольский педагогический институт (далее – ТППИ), образованный Постановлением Совета Министров Молдавской ССР № 577 от 12 апреля 1952 г. с 1 июля 1952 г. на базе Тираспольского учительского института с планом приема 250 человек (с сохранением учительского института до 1953 года), делал первые практические шаги в фактически восстановленном статусе³. Предстояла приемная кампания, в ходе которой нужно было набрать студентов, подготовленных к обучению в вузе либо способных быстро ликвидировать пробелы в своем образовании. Однако качество знаний абитуриентов по-прежнему было невысоким, кроме того, случалось, что и документы о среднем образовании были в наличии не всегда. Такая ситуация возникала в целом по стране, что подтверждают архивные источники – в ответ на запрос начальника педвузов и педучилищ Министерства Просвещения Молдавской ССР О. Нечаева, отдел педвузов Министерства высшего образования СССР сообщил, что «официальные справки или расписки, выданные гражданам о том, что они до войны сдавали в высшие учебные заведения СССР документы о среднем образовании, не могут служить основанием для принятия в высшие учебные заведения или для выдачи дипломов указанным лицам... необходимо предоставление подлинных документов о среднем образовании или их дубликатов, а также соответствующих удостоверений, выдаваемых взамен утерянных подлинных документов».⁴ По всей видимости, исходя из того, что в послевоенное время было мало абитуриентов, способных уверенно сдать экзамен по иностранному языку, Приказом № 1115 от 3 июля 1952 г. Министр высшего образования СССР В. Столетов отменил вступительное испытание по иностранному языку для поступающих в заочные и вечерние вузы и факультеты, «за исключением филологических специальностей».⁵ О пробелах

³ Центральный государственный архив в г. Тирасполь (РМ) (ЦГТ РМ), Фонд (Ф.) 225, опись (оп.) 1, дело (д.)112, лист (л.) 2.

⁴ ЦГТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 111, л. 9.

⁵ ЦГТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 109, л. 41.

в образовании набранных студентов преподаватели начали говорить уже 9 сентября, на заседании Ученого Совета ТГПИ: «Работая в новом Пединституте, мы закладываем фундамент нового культурного учреждения. С первых же дней мы должны работать умело, организовано. Среди 110 студентов физико-мат. отделения есть студенты, недостаточно подготовленные к слушанию лекций по высшей математике. Поэтому на первых порах со студентами надо проводить исключительно напряженную работу» (из выступления преподавателя Глейзера).⁶ Осознавая важность теоретических и практических задач, стоящих перед вновь образованным вузом, преподаватели критически оценивали и состояние фонда библиотеки, и материально-техническое оснащение учебного процесса в целом, «Молдснабпрос нас не снабжает ничем, кроме обещаний» (нехватка литературы на молдавском языке, недостаток лабораторного оборудования, скромное оснащение наглядными пособиями и др.). В ходе обсуждения было подчеркнута также, что план набора выполнен с большим трудом и нельзя допустить «отсева» студентов, важно научить их учиться; в работе студенческих кружков необходимо отойти от практики написания рефератов (как были вынуждены делать в Учительском институте), а приучать студентов вести серьезную научную работу.⁷ Анализ сохранившихся в государственном архиве протоколов показал, что наиболее частыми вопросами на заседаниях Ученого Совета были: идейно-теоретический уровень преподавания; научно-исследовательская и научно-методическая работа; организация самостоятельной работы студентов; качество проведения педагогической практики; подготовка к экзаменационным сессиям. Не меньшее место занимало обсуждение путей выполнения текущих решений партии и правительства, вышестоящих ведомств, а также внедрения в учебный процесс идей «гениальных произведений» И.В. Сталина.

Предшествовавший смерти вождя 1952 год ознаменован проведением в октябре, после большого временного перерыва, XIX съезда ВКП(б). Накануне съезда в журнале «Большевик» и газете «Правда» была напечатана новая работа И.В. Сталина «Экономические проблемы социализма в СССР». В ней, в частности, было указано: «закон планомерного развития народного хозяйства дает *возможность* нашим планирующим органам правильно планировать обществен-

⁶ ЦТТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 113, л. 38.

⁷ Там же, л. 38-39.

ное производство. Но *возможность* нельзя смешивать с *действительностью*. Это – две разные вещи. Чтобы эту возможность превратить в действительность, нужно изучить этот экономический закон, нужно овладеть им, нужно научиться применять его с полным знанием дела, нужно составлять такие планы, которые полностью отражают требования этого закона. Нельзя сказать, что наши годовые и пятилетние планы полностью отражают требования этого экономического закона».⁸ Ясно выраженный критический посыл публикации оказал ключевое влияние на содержание работы съезда, отразилась в выступлениях докладчиков и делегатов, а затем в принятых решениях. Для преподавательских коллективов советских вузов опубликование нового ученого труда И.В. Сталина означало обязательное внедрение идей вождя в учебный процесс и их политически грамотная интерпретация, и уже в декабре 1952 г. в ТГПИ была проведена теоретическая конференция преподавателей по труду «Экономические проблемы социализма в СССР».⁹ Отчеты заведующих кафедрами физики и молдавского языка и литературы, заслушанные на заседании Ученого Совета института в том же месяце, выявили, помимо прочих недостатков, «низкий идейно-теоретический уровень» и отсутствие связи с современностью, теоретические ошибки. Согласно Постановлению Ученого Совета, в основу работы кафедр физики и молдавского языка и литературы должны были быть положены «исторические решения XIX съезда партии, гениальные труды товарища Сталина «Экономические проблемы социализма в СССР», «Марксизм и вопросы языкознания» и решения партии и правительства о школе».¹⁰ Выводы, сделанные при обсуждении отчетов, стали основой справки о состоянии учебно-воспитательной работы в Тираспольском Педагогическом Институте, направленной секретарю Тираспольского горкома КП Молдавии А.И. Гуцало в декабре 1952 года, в которой указано, что часть преподавателей слабо владеет марксистско-ленинской теорией и поэтому отдельные вопросы излагались антинаучно - профессор Павлов в лекции «Гидростатика и электростатика», говоря о законах Паскаля и Архимеда «не раскрыл объективного характера этих законов», «не использовал указания И.В. Сталина об объективности законов

⁸ И.В. Сталин, Экономические проблемы социализма в СССР, Сочинения, т. 16, Москва, Издательство «Писатель», 1997, с.157.

⁹ ЦГТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 143, л. 35.

¹⁰ ЦГТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 113, л. 54-55.

природы», «показанных в его гениальной работе «Экономические проблемы социализма в СССР», а преподаватель О.Г. Бевз в лекции «Различие языка от надстройки» имела неосторожность сказать, что «язык не является ни базисом, ни надстройкой», то есть не дала определение языка как общественного явления «в свете трудов тов. Сталина».¹¹

В Проекте ЦК ВКП(б) «Директивы XIX съезда партии по пятому пятилетнему плану развития СССР на 1951 - 1955 годы» в части IV, посвященной «области дальнейшего роста материального благосостояния, здравоохранения и культурного уровня», были поставлены задачи перед высшей школой: «5. Завершить к концу пятилетки переход от семилетнего образования на всеобщее среднее образование (десятилетка) в столицах республик, городах республиканского подчинения, в областных, краевых и крупнейших промышленных центрах. Подготовить условия для полного осуществления в следующей пятилетке всеобщего среднего образования (десятилетка) в остальных городах и сельских местностях. В целях обеспечения возрастающей сети школ необходимым количеством учителей, увеличить прием в педагогические институты в 1951 - 1955 годах на 45 процентов по сравнению с приемом за 1946 - 1950 годы».¹² Намечалась и деятельность по политехнизации средней школы и введению введения всеобщего политехнического обучения, чтобы обеспечить учащимся «свободный выбор профессий»; по увеличению выпуска «специалистов всех родов» из высших и средних специальных учебных заведений на 30-35 %.¹³ Научно-техническая революция все больше воздействовала на экономику страны и требования к содержанию и качеству подготовке трудовых кадров возрастали. Сталинская модель советской школы уже не соответствовала веянию времени и становилось все более ясно, что фундаментальные аспекты школьного образования практически полностью вытеснили прикладную составляющую, в результате чего выпускники школ не были готовы к практической деятельности, а выпускники вузов не обладали навыками работы на производстве и т.п. Государственная политика в сфере образования, намечавшаяся Проектом должна

¹¹ ЦГТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 113, л. 58.

¹² Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. 1898 - 1953, Часть II: 1925 - 1953, Институт Маркса - Энгельса - Ленина - Сталина при ЦК КПСС, Издание седьмое, Москва, «Госполитиздат», 1953, с. 1117.

¹³ Там же, с. 1118.

была изменить эту ситуацию, переориентировав школу и вузы на подготовку учащихся к участию в общественно-полезном труде, начиная с младшего школьного возраста. К слову, идея политехнизации как модернизации системы образования в плане установления более тесных связей с производством была в последствии развита и закреплена нормативно в правление Н.С. Хрущева, но и уже после XIX съезда она стала проникать в повседневную жизнь каждого учебного заведения, как фактическое указание к действию и призыв: что сделал вуз для сближения с нуждами народного хозяйства? Не обошла эта тема и заседания Ученого Совета ТГПИ.

Несмотря на ряд объективных трудностей – отсутствие в необходимом объеме финансирования, кадровые проблемы, слабую материально-техническую оснащенность – преподаватели вуза стремились к тому, чтобы студенты получали знания на высоком теоретическом и практическом уровне, подтверждающем восстановленный статус института. Но одного их стремления не всегда было достаточно. Преподавание физики, химии, астрономии, ботаники было затруднено отсутствием кабинетов и необходимого оборудования для проведения практических и лабораторных работ, не хватало аудиторной мебели. Фонд библиотеки слабо пополнялся учебной литературой из-за отсутствия средств (открывая институт, Министерство Просвещения не выделило дополнительных средств) и «в данный момент институт... приобретает литературу по XIX съезду партии за счет других статей сметы, нарушая финансовую дисциплину». По-прежнему плохо обстояли дела с жилой площадью как для студентов, так и для преподавателей. Институтское общежитие могло предоставить 180-200 мест (при необходимых 500); для преподавателей из 16 жилых квартир в ведомственных домах института были пригодны для жилья только шесть, остальные – в аварийном состоянии, девять преподавателей «не имеют квартир и живут на частных квартирах, в аудиториях и даже в нежилых (складских) помещениях».¹⁴

Тем не менее, план на работы ТГПИ на второе полугодие 1952-1953 учебного года ставил основной задачей «дать студентам знания по их специальности, подготовить всесторонне образованных учителей средней школы, воспитать в них чувство нового, чувство высокой ответственности за выполнение своего долга перед Роди-

¹⁴ ЦГТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 113, л. 59-60.

ной».¹⁵ Для того, чтобы добиться решения этой задачи, следовало, по мнению авторов плана обратить внимание на недостатки работы со студентами в предыдущем полугодии, приведшие к тому, что четырнадцать человек не сдали зимнюю сессию, а троих учащихся пришлось отчислить за академическую неуспеваемость. Среди основных недостатков выделяли низкий уровень лекций, связанный с тем, что «перестройка преподавания» в русле гениальных трудов вождя и решений XIX съезда осуществлялась «медленно». Из приведенных выше примеров разбора лекций можно сделать вывод о том, что оценка уровня лекции строилась не на разборе качества теоретического содержания и методических приемов, а, в большей степени, на наличии должного внимания к идейным принципам. Идеологическая составляющая общего контроля за качеством преподавания, сделала обязательным при изложении лекционного материала любой дисциплины исходить из позиций сталинизма, что ставило преподавателей в жесткие рамки. Попытки представить ту или иную тему иначе могли обернуться обвинениями в идейно-теоретическом несоответствии и низком уровне лекции.

Согласно плану, задача преподавательского коллектива заключалась в том, чтобы во втором полугодии 1952-1953 учебного года «перестроить всю научную и учебно-воспитательную работу в свете решений XIX съезда партии и классического труда товарища Сталина «Экономические проблемы социализма в СССР» и «усилить борьбу со всякими проявлениями буржуазной идеологии».¹⁶ На апрель и май были запланированы теоретические конференции (по факультетам): «И.В. Сталин. Об основных предварительных условиях перехода к коммунизму» и «Экономические проблемы социализма в СССР». Однако, по всей видимости, процесс перестройки не ускорился – весной 1953 г. в газете «Сталинский путь» (орган Тираспольского городского комитета КПМ и городского Совета депутатов трудящихся) была опубликована статья, в которой критически рассматривалась работа кафедры марксизма-ленинизма ТППИ. 31 марта Ученый Совет института принял Постановление О мероприятиях по дальнейшему улучшению работы кафедры марксизма-ленинизма Института в связи со статьей газеты «Сталинский путь» - «Настойчиво искоренять недостатки в преподавании основ марксизма-ленинизма». Ученый Совет признал, что статья «пра-

¹⁵ ЦГТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 114, л. 6.

¹⁶ Там же, л. 7.

вильно вскрывает коренные недостатки», имевшиеся в работе кафедры: «Кафедра все еще неудовлетворительно выполняет Постановления ЦК КПСС и ЦК КПМ о мерах улучшения преподавания общественных наук в вузах, медленно перестраивает свою работу в свете решений XIX съезда партии и гениальной работы товарища Сталина «Экономические проблемы социализма в СССР». Было отмечено также, что на кафедре практически не ведется научно-исследовательская работа, своей деятельностью она «еще не обеспечивает своей ведущей роли среди других кафедр». Преподавателей во главе с заведующим, В.Е. Зениным, обязали устранить недостатки, организовать семинары по изучению «исторических» трудов и решений съезда при всех кафедрах, провести не менее трех лекций по указанной тематике и т.д.¹⁷ Вопрос «о перестройке преподавания» оставался острым и уже на следующем (15 апреля) заседании Ученого Совета этому был посвящен доклад директора института И.А. Котенко, в котором, наряду с описанием всех предпринятых преподавательским коллективом и дирекцией усилий по перестройке преподавания в направлении внедрения в содержание учебного процесса трудов И.В. Сталина и решений XIX съезда партии, заявил, что «при поверхностном изучении указанных документов самими преподавателями нельзя ставить вопрос о какой-либо серьезной перестройке преподавания, так как некоторые не только не в состоянии изменить подход к объяснению законов науки, но и не понимают необходимости такого изменения».¹⁸ Во время развернувшегося обсуждения как самого доклада, так и сложившейся ситуации, некоторые преподаватели, например, Т.Е. Бершадская (преподаватель кафедры марксизма-ленинизма), заявила, что немало работая над изучением труда «Экономические проблемы социализма в СССР», должна признать – целый ряд вопросов ей неясен, а ранее составленные планы семинарских занятий в связи с этой работой фактически устарели и не соответствуют новому положению дел. Кафедра физики, помимо уже приведенных к ней ранее замечаний, тоже никак не проявила себя в процессе перестройки, не были пересмотрены планы работы студенческих кружков, на ее заседаниях не обсуждался вопрос политехнизации. Аналогичная ситуация сложилась и на остальных кафедрах, и в целом, по мнению докладчика ни одна кафедра в институте так и не обсудила

¹⁷ ЦГТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 143, л. 29.

¹⁸ Там же, л. 38

вопроса о перестройке преподавания, продолжив работать «по старинке», все предпочли рассматривать «второстепенные» вопросы вроде распределения нагрузки, утверждения календарных планов и графика консультаций.¹⁹

Доклад был построен в том числе и на результатах обследования состояния работы кафедр истории и русского языка литературы (с 23 по 29 марта 1953 г. работала комиссия Министерства Просвещения МССР и Окружкома партии), которое показало, что работа обеих кафедр не может быть признана удовлетворительной. Было особенно отмечено, что заведующий кафедрой истории Койфман И.Б. в своих лекциях использует труд И.В. Сталина «талмудистски, начетнически», а преподаватели вслед за ним ограничиваются цитированием: «Методический уровень лекций низкий. основополагающие указания И.В. Сталина, данные в его гениальном труде «Экономические проблемы социализма в СССР» и исторические решения XIX съезда партии лишь называются, но полно и глубоко не раскрываются на конкретном историческом материале».²⁰ Диктант, проведенный на втором курсе отделения русского языка и литературы, показал следующие результаты: из 29 человек, писавших диктант, отличных и хороших оценок не было: на «посредственно» написаны 2 работы, на «неудовлетворительно» - 27. Проверка показала, что преподаватели кафедры русского языка и литературы этим же студентам выставили (отличных оценок не было): «хорошо» - 5 студентам, «посредственно» - 6 студентам, «неудовлетворительно» - 18 студентам, то есть пропустили много ошибок и завысили оценки. Были предъявлены претензии и к идейно-теоретическому уровню преподавания. Так, три посещенные лекции М.А. Шапиро (кандидат филологических наук, доцент) были охарактеризованы как аполитичные и «беспартийные»: всего один раз был упомянут труд И.В. Сталина «Марксизм и вопросы языкознания»; в лекциях «не разоблачается марризм и марристские отрывки и в языкознании»; лектор обучает, но не воспитывает (не использует в качестве примера слова и словосочетания из «советской действительности»); в лекции по сопоставительной грамматике русского и молдавского языка, «указывая на некоторое сходство этих языков, не указал, что оно свидетельствует об исконных связях русского и молдавского народов»...

¹⁹ Там же л. 38, 39.

²⁰ Там же л. 49.

Неудовлетворительной была признана и методическая работа кафедр – за учебный год были прочитаны по одной лекции от каждой из кафедр для учителей города и района – «Элементы истории Молдавии в курсе истории СССР» и «Методика анализа литературных произведений».²¹ (Впоследствии Приказ Министра Просвещения МССР № 179 от 27 апреля 1953 года О состоянии работы кафедр истории, русского языка и литературы Тираспольского Педагогического института, признавший состояние кафедр как неудовлетворительное, был принят коллективом как справедливая оценка и указание к действию по исправлению ситуации).

Возвращаясь к заседанию Ученого Совета ТГПИ, прошедшему 15 апреля, отметим, что все выступления начинались с признания необходимости перестройки в свете вышеуказанных трудов и решений партии, но затем сводились к высказываниям о текущих проблемах и нуждах, отходя от основной темы. Осторожные высказывания в отношении организации перестройки на кафедрах были во многом связаны с тем, что не было привычных методических указаний сверху, «где и как применять положения из работы т. Сталина» (мнение заведующего кафедрой марксизма-ленинизма, В.Е. Зенина). Заявления одних о том, что эти самые положения об объективном характере законов имеют отношение ко всем дисциплинам и применимы в преподавании, но в большей или меньшей степени, сталкивались с противоположным мнением об их причастности в одинаковой мере. Было высказано даже предложение пригласить для обмена опытом преподавателя из Кишиневского государственного университета, чтобы узнать, как там «проводится работа по перестройке преподавания в университете».²² 25 апреля 1953 года Ученый Совет собрался снова, чтобы обсудить работу кафедры математики. Председатель комиссии по обследованию кафедры (комиссия была на этот раз внутренней, от института) счел необходимым проинформировать аудиторию о следующем: лекции преподавателей аполитичны, работа по перестройке преподавания не ведется, научно-исследовательской работой не занимаются, планы в свете трудов И.В. Сталина не пересмотрены, научно-методическая работа «не ведется совершенно». Критика на работу преподавателей ТГПИ продолжилась и извне.

Помимо основной деятельности, на преподавателей возлагалась обязанность заниматься общественно-политической деятельностью,

²¹ Там же, л. 58, 59.

²² Там же, л.32-33.

что должно было способствовать повышению идеологической подготовки преподавателей, кроме этого, давало возможность использовать его знания для просвещения и воспитания студентов, учителей и населения в целом. Общественно-политическая или общественная работа преподавателей в предвоенный период контролировалась не только партийными органами, но и самими кафедрами, в их годовых отчетах специально был введен отдельный пункт по этому виду деятельности. В случае, если кто-либо из преподавателей не занимался общественно-политической работой, то требовалось дать объяснение, по какой причине. Преподаватели кафедры марксизма-ленинизма входили в Городское общество по распространению политических и научных знаний²³, работу которого в августе 1953 г. раскритиковала все та же газета «Сталинский путь» в статье «О лекционной пропаганде», указав на примеры бездействия общественно-политической и педагогической секций, председатели (С.П. Платонов и К.И. Цыганаш) и лекторы которых – ведущие преподаватели ТГПИ. Общественно-политическая секция (13 человек) в течение года не собиралась ни разу, тематика лекций не была разработана, не обсуждено ни одного доклада, председатель всегда занят. В педагогической секции лекции иногда читались, но к ее работе не привлекались педагоги из городских школ. Руководитель оргбюро переложил работу на ответственных секретарей, которых сменилось к то времени уже трое... И снова указывается, что работа общества по распространению политических и научных знаний должна была быть давно организована в русле задач по коммунистическому воспитанию масс, поставленных XIX съездом партии.²⁴ Представляется вероятным, что такое отношение к работе общества у преподавателей института, было связано не только с возросшей нагрузкой в институте, но и с небольшим интересом масс к тематике лекций; известно, что Всесоюзное общество по распространению политических и научных знаний замышлялось его Председателем, академиком С.И. Вавиловым, как организация, занимающаяся в основном популяризацией естественных наук, но использовалась больше как идеологический инструмент – за период с 1948-го по 1970 год лекции по истории ВКП(б)/КПСС составили 15,4%, лекции по международной тематике – 12,6%., при этом очевидно большей популярностью

²³ В 1947 г. было учреждено Всесоюзное общество по распространению политических и научных знаний, в которое входили в большинстве преподаватели общественных наук педагогических вузов и их лучшие студенты.

²⁴ Сталинский путь, 19 августа 1953 года, № 22, с. 2.

пользовались лекции по физике, математике и астрономии.²⁵ Народ, что называется, голосовал «ногами», выбирая лекции о достижениях в атомной физике и будущих полетах в космос, то есть стремился расширять свои познания в передовых областях науки. Кроме того, сама статья начиналась с того, что представитель рабочего коллектива просил организовать лекцию о Москве как о столице СССР.

Заметим, что в этот период советское общество начало ощущать некоторые изменения в государственной внутренней политике, ее небольшую, но все же либерализацию. Заметно сократилось количество упоминаний имени вождя в печати (с конца мая и весь июнь «Правда», главная газета партии и страны, ссылалась на Сталина всего один раз), подписан указ об амнистии, свернуто «дело врачей» и «Мингрельское дело», внесены правки в Краткий курс истории ВКП(б) (переиздан с правками в 1953 г.), прекращено издание собрания сочинений Сталина, возрождался и набирал силу культ В.И. Ленина.

Советское руководство развивало политику «мягкой десталинизации», предусматривавшую частичный пересмотр сталинской политики без её публичной критики. В этот политический курс укладывалась и мягкая критика культа личности вообще, и внедрение в общественное сознание представлений о коллективности и коллегиальности как о высшем принципе партийного руководства. В этот же период в школьные и вузовские учебники начали вносить изменения в виде «выдировок» и «вклеек», чтобы привести их в соответствие с исправлениями ошибок, допущенных по вопросам роли народных масс в истории, культа личности,строек коммунизма и т.д. Так дальнейшие три года и развивалась идеологическая пропаганда в СССР – очищалась от чрезмерных проявлений сталинского культа в периодических изданиях, материалах радио, в учебных пособиях высшей и средней школы, материалах наглядной агитации.²⁶ Уходя постепенно со страниц газет, из эфира радио, из учебников и учебных программ, образ Сталина-вождя все же еще три года воспринимался в основной массе народа как выдающийся государственный деятель и теоретик марксизма-ленинизма. За это время инициативу в борьбе за власть Г.М. Маленков уступил Н.С. Хрущеву.

²⁵ А.В. Андреев, Всесоюзное общество по распространению политических и научных знаний. В: Институт истории естествознания и техники РАН. Годичная научная конференция 2003 г., Москва, Диполь-Т, 2033, с. 292-294.

²⁶ А.П. Куропаткин, Новые направления в идеологической пропаганде в СССР после смерти И.В. Сталина. В: Известия Самарского научного центра Российской академии наук, 2011, т. 13, № 3, с.168.

В 1952-1953 учебном году, профессорско-преподавательский коллектив ТППИ, наконец вернувшийся к своему обычному ритму работы, после всех обследований, критики и самокритики, несмотря на все выявленные недостатки в идеологическом плане, добился: «некоторых успехов в перестройке всей учебно-воспитательной работы, в повышении идейно-теоретического уровня и научно-методического качества лекций и практических занятий»; в нем «несколько улучшилась организация самостоятельной работы студентов»; «повысилась дисциплина»; «улучшилась спортивно-массовая работа»; институт выпустил 219 человек, из них с отличием закончили обучение 7 человек; план набора выполнен – на некоторых отделениях был конкурс (!) (из Постановления Ученого Совета института № 11 от 15 сентября 1953 г). Тем не менее, пресловутая перестройка преподавания осуществлялась по-прежнему «медленно и без должной настойчивости и последовательности».²⁷

Преподаватели вернулись к обмену мнениями о текущих проблемах учебного процесса, о качестве семинарских занятий, в проведении которых не последнее место занимала самостоятельная работа студентов. При подготовке к семинарским занятиям студенты должны были приобретать навыки исследовательской работы: учиться анализировать и оценивать факты и явления, обобщать накопленные знания. Основным препятствием было отсутствие у студентов навыков работы с книгой. Историк И.Б. Койфман сразу же после подведения итогов работы института, выступил с речью об ошибках, но в их числе не было названо идейно-теоретических, они были связаны с самостоятельной работой студентов, к которой их надо было привлечь «качеством лекций в первую очередь»: «Лекция не должна освещать все факты, все детали. Метод принуждения – все требовать конспекты указанной литературы и требовать на экзамене освещение вопроса не только по материалу лекционного курса».²⁸ Самостоятельная работа студентов, если судить по протоколам разных заседаний Ученого Совета 1953-1954 учебного года, была, по общему признанию, просто плохой – студенты приходили на семинары неподготовленными, из-за чего занятия срывались. Преподаватели не всегда могли контролировать самостоятельную работу и в некоторых случаях и не видели в этом смысла, считая, что есть определенная часть студентов, из которых «ничего не вы-

²⁷ ЦГТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 143, л. 78-79.

²⁸ Там же, л. 74

идет» и «нужно от них побыстрее избавиться», «немало случайно попавших», «нужно разрешить перевод студентов на другие факультеты, где бы они занимались с большим успехом». Также бытовало мнение, что большую роль в самостоятельной работе должен играть сам студенческий коллектив, воздействуя систематически через общественные организации и стенную печать на отстающих или просто нерадивых. Постепенно положение начало меняться и во многом благодаря упорной самостоятельной работе студентов, зимнюю экзаменационную сессию 1954 года из 500 студентов сдали на «отлично» - 47 человек, на «отлично» и «хорошо» - 115 человек, на «хорошо» - 250 человек.²⁹

В протоколах заседаний Ученого Совета 1954 г. практически больше не упоминалось о значении «гениальных трудов И.В. Сталина», лишь периодически отмечалось, что важнейшей задачей коллектива института является повышение качества подготовки высококвалифицированных учителей средней школы «на основе выполнения и проведения в жизнь решений XIX съезда КПСС и сентябрьского пленума ЦК КПСС». А в марте 1954 г. были рассмотрены итоги нового обследования работы кафедр физики, математики, естествознания и географии, педагогики по вопросу о политехнизации в ТГПИ. Обсуждение имело спокойный конструктивный характер, речь шла о тех проблемах и трудностях, достижениях и просчетах, которые на самом деле отражались на качестве образовательного процесса. Откровенно говорилось о проваливающейся пока политехнизации обучения студентов, о том, что для ее введения нужны новые учебные планы и программы и (или) «хотя бы какие-то конкретные указания по вопросу и внедрении политехнизации в чтение соответствующих дисциплин».³⁰ За 1953-1954 учебный год профессорско-преподавательский состав заметно количественно вырос, время «карликовых кафедр» прошло (на кафедре марксизма-ленинизма уже работало не четверо, а четырнадцать преподавателей), молодым кадрам были доверены сложные курсы и, в условиях реорганизации, институт ощутил новые возможности для своего развития.

В планах на 1954-1955 учебный год было намечено более последовательное и настойчивое налаживание организации связей со школами: «кафедры должны заняться обобщением опыта работы

²⁹ ЦГТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 168, л. 12.

³⁰ ЦГТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 168, л. 17.

учителей города и оказанием им помощи», «все лекции, лабораторные и практические занятия должны быть проникнуты педагогической направленностью», студентам нужно показывать «лучший опыт учебно-воспитательной работы в школах города». На передний план выдвигалась научно-педагогическая и политико-воспитательная работа: «У нас 90 % студентов из сельской местности, которые не видели культуры больше, чем в своем селе... Следует устраивать вечера встречи студентов с писателями Молдавии, с выездными бригадами консерватории, запросить художественные выставки. Более интересно проводить даже те мероприятия, которые у нас проводятся. Студенты жалуются, что зачастую скучно на политзанятиях, неинтересно. Нужно изживать формализм в проведении мероприятий».³¹ Преподавателям рекомендовалось быть ближе к студенческой жизни, бывать в общежитиях, на собраниях и вечерах, чтобы лучше узнать их запросы, условия быта и учебы.

Сохранялись трудности и в осуществлении научно-исследовательской работы. Хотя в 1954 году и были защищены три кандидатские диссертации, значительно улучшилось положение со сдачей кандидатских минимумов (их закончило сдавать 16 человек), в 1955 г. план научно-исследовательской работы по-прежнему не выполнялся, в нем продолжали фигурировать темы с давностью от 2-5 и даже 10 лет. Открытая при Институте аспирантура существовала скорее формально, многие аспиранты не имели научных руководителей. Преподаватели, имевшие степени кандидатов наук, не стремились к работе над докторскими диссертациями и не влияли на рядовых сотрудников «в плане повышения их деловой квалификации».³² Научно-исследовательская работа в студенческих кружках сводилась к выполнению рефератов и была далека от реальных исследовательских задач.

Педагогическая практика второго Учительского института и третьего курса ТГПИ в 1955 г. вновь выявила существенные недостатки в подготовке студентов, которые, в первую очередь были связаны с отрывом вузовских дисциплин от школьных программ и материалов учебников. Недостаточность знаний вела к некоторой беспомощности практикантов при проведении школьных уроков. Были и методические просчеты: при относительно неплохом изложении учебного материала, студенты были откровенно слабы при

³¹ Там же, л. 33-34.

³² ЦГТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 203, л. 17.

проведении опроса. При проведении внеклассных мероприятий ощущалась узость их кругозора. Студенты филологического факультета, впервые проходившие педагогическую практику в молдавских школах, показали недостаточное знание молдавского языка, особенно плохо это отразилось на проведении ими внеклассных мероприятий, которые пришлось проводить на русском языке и «дети многого не понимали». Еще одной ошибкой было то, что к руководству практикой привлекли молодых преподавателей, не имевших никакого практического опыта. Не все директора доброжелательно приняли практикантов, зачастую самоустраняясь от участия в руководстве педагогической практикой, многие школы (Суклейская, Терновская, Каушанская и др.) не отвечали требованиям педагогической практики, а проведенные местными учителями показательные уроки и внеклассные мероприятия не соответствовали современным требованиям.³³ При прохождении практики четвертым курсом было выявлено 28 недостатков, которые можно свести к нескольким большим проблемам: слабые теоретические знания студентов и их недостаточная общая культура; плохая организация практики со стороны института; не решен вопрос о базовых школах для практики. Стало очевидно, что в первые два дня практики студентам необходим инструктаж, при чем проводить его надо непосредственно в институте. Ученым Советом было принято (в числе многих) и решение обязать кафедру педагогики и соответствующие специальные кафедры разработать до 1 февраля 1956 года памятку по педпрактике для студентов-практикантов с критериями оценки уроков и внеклассной работы, формы дневников, схемы педагогической характеристики как на учащегося школы, так и характеристики работы самого студента-практиканта и другую документацию учета и отчетности по педагогической практике. Кроме того, обеспечить такой контроль за ходом практики со стороны заведующих кафедрами, чтобы последние лично посетили каждую школу, где проходят практику студенты-практиканты. А также поскольку в ходе практики обнаружился «ненормальный факт, что студенты IV курса факультета естествознания до начала практики в школах не изучают курс «Основы дарвинизма», «просить Министерство просвещения Молдавской ССР поставить вопрос перед Министерством высшего образования о соответствующих изменениях в планах».³⁴

³³ ЦГТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 203, л. 24-26.

³⁴ ЦГТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 203, л. 111.

Таким образом, в отношении практики был сделан достаточно четко обозначенный переход от простой констатации неблагоприятной ситуации к конкретным вполне посильным для института действиям по ее преодолению.

К 1955-1956 учебному году ТППИ из-за отсутствия учебных площадей не было возможности организовать учебный процесс даже в две смены, развернуть учебные кабинеты и мастерские, чтобы обеспечить организацию и проведение практических и лабораторных работ. По-прежнему сохранялись проблемы с жильем для 500 иногородних студентов и для 60 преподавателей, а отсутствие квартир для преподавателей было причиной недоукомплектования института квалифицированными кадрами. Ситуация в течение года начала меняться: институту была передана (во временное пользование) часть учебного корпуса Тираспольской средней сельскохозяйственной школы по подготовке председателей колхозов. В институте уже было 19 аудиторий, 14 лабораторий, 9 учебных кабинетов, 3 мастерские, 3 зала (физкультурный, читальный, актовый), хранилища и другие помещения, то есть, по подсчетам дирекции, на 1 студента приходилось 2,5 квадратных метра учебных площадей. Этого все равно было недостаточно, так как составляло всего 50 % нормы, утвержденной приказом № 975 Министра высшего образования СССР. В Отчете ТППИ за 1955-1956 учебный год указывается, что институт «не имеет никаких перспектив на расширение учебных площадей в ближайшем будущем», так как Министерство просвещения МССР строительства по ТППИ просто не планируется. Вопрос о базовых школах также оставался нерешенным.³⁵ Зато заметно оживилась научно-исследовательская и методическая работа профессорско-преподавательского коллектива, был разработан перспективный план ее развития на 1956-1960 годы. В апреле 1956 года была проведена итоговая научная конференция Института за 1955 год, доклады, заслушанных по секциям никак не затрагивали текущего политического положения, были больше привязаны к непосредственной деятельности института (научной, педагогической, методической). В большинстве докладчикам было рекомендовано доработать свои работы для представления к опубликованию в очередном томе Ученых записок ТППИ.

В период мягкой десталинизации 1953-1956 годов ТППИ практически ощутил на себе, в первую очередь, инерционное поведение

³⁵ ЦГТ РМ, Ф. 225, оп. 1, д. 204, л. 6, 7.

ние политической системы, которая в начале в привычной для себя безапелляционной форме, требовала немедленного внедрения в образовательный процесс «перестройки преподавания» на основе решений съездов и гениальных трудов И.В. Сталина, а во вторую – жесткий контроль со стороны партийных органов над «идейно-теоретическим уровнем» этого процесса, в третью – постепенное затухание этого партийно-административного давления, поскольку (при сохранении внешних атрибутов культа – портреты, названия городов, улиц, издание трудов, празднование годовщины дня рождения в 1955 г. и т.п.) партийное руководство усилиями сверху, пыталось сохранить советскую политическую систему, всячески демонстрируя, что культ личности (сталинизм) – это некое инородное тело в живом теле общества, а по утверждению передовицы газеты «Правда» от 4 апреля 1956 г. «коммунистическая партия побеждала и побеждает верностью ленинизму».

*Tiraspol State Pedagogical Institute during the period
of soft de-Stalinization. 1953-1956*

The report deals with the questions related to the influence of the USSR de - Salinization process of 1953 - 1956 on the educational content process in higher educational institutions of our country. On the example of the Tiraspol State Pedagogical Institute specific learning difficulties associated with the period of gradual deviation from the I.V. Stalin personality cult policy are considered. On the basis of the studied archival sources, actual problems in The TSPI educational activities are presented and characterized in the opinion of the university leading employees.

Keywords: *personality cult, "soft" de-Stalinization, teaching practice.*

Ludmila BURMENKO

doctor în istorie, conferențiar universitar

Universitatea de Stat din Tiraspol T.G. Shevchenko

Republica Moldova

e-mail: blmist_west@mail.ru

Gheorghe BACIU, Anatolii BONDAREV
Andrei PĂDURE, Vasile ȘARPE

INSTITUȚIONALIZAREA MEDICINEI LEGALE ÎN SISTEMUL DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR DIN RSS MOLDOVENEASCĂ

Preliminarii

Unele cercetări cu caracter medico-legal în spațiul pruto-nistrean s-au realizat până la anexarea Basarabiei de către Imperiul rus. Drept laitmotiv pentru cercetările cu caracter medico-legale au servit epidemiile de tifos exantematic și pesta, care au bântuit la finele sec. al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, răspândite de oștirile turcești din sudul Dunării, iar autopsia cadavrelor, în caz de suspiciune a bolilor contagioase, avea deosebită importanță medico-sanitară. Doar spre mijlocul secolului al XIX-lea se legalizează efectuarea primelor autopsii al decedaților de boli contagioase, cu dreptul de a se publica lucrări cu conținut medico-legal¹.

În perioada 1918–1940 și 1941–1944, activitatea medico-legală din Basarabia se baza pe actele normative și legislative în vigoare pe teritoriul României. Majoritatea examinărilor medico-legale ale persoanelor pătimate și cercetările pe cadavre se efectuau de către medicii care lucrau în spitalele din localitățile respective și numai în expertizele complicate se implicau specialiștii din Iași. Cercetările de laborator, inclusiv cele toxico-narcologice, de asemenea, se efectuau în laboratoarele specializate din Iași².

În urma includerii Basarabiei în componența URSS s-au instituit noi organe administrative și judiciare, în conformitate cu legislația sovietică, prin care se permiteau efectuarea tuturor formelor de activități cu caracter medico-legal. Asistența specializată populației se efectua de medicii legiști, sosiți odată cu armata, „eliberatoare” subordonați secțiilor orașenești de ocrotire a sănătății din republică.

Serviciul de medicină legală în Moldova sovietică

Începutul activității serviciului de medicină legală în RSS Moldovenească poate fi divizată în două etape: anii 1945–1947, atunci când spe-

¹ Морару И. К истории судебной медицины в Румынии. В: Судебно-медицинская экспертиза. Тула, 1969, с. 36.

² Baciu Gheorghe. *Istoricul medicinei legale în Republica Moldova*. Chișinău, 1997, pp. 32-33; Газета Бессарабская почта, № 1406, 12.09.1926; № 2440, 29.07.1929; № 2489, 16.09.1929.

cialist principal al Comisariatului Poporului pentru Sănătate a RSSM a fost șeful Catedrei de medicină legală al Institutului de Stat de Medicină din Chișinău, doctor, conferențiar universitar Elena V. Ciucimariov, și perioada 1948–1949, atunci când în fruntea Serviciului medico-legal din RSSM s-a aflat Solomon E. Șterengas (1948–1949). Toate documentele, dările de seamă și rapoartele de expertize se perfectau în grafie kirilică și doar în limba rusă, limbă necunoscută băștinașilor³.

În primii ani după al cel de-al Doilea Război Mondial, medicii legiști titulari din RSSM, practicau forma mobilă de asistență medico-legală a populației, deplasându-se în centrele raionale și satele republicii, mai mult pentru efectuarea autopsiilor medico-legale a cadavrelor. Din lipsa cadrelor de specialiști, organele de anchetare și judecătoriale populare solicitau deseori efectuarea diferitor forme de expertize medico-legale medicilor de alte specialități, numiți *medici experți delegați*.

În scopul lichidării anumitor lacune în administrarea metodică și necesitatea efectuării unui control competent asupra calității activității expertale, Sovietul de Miniștri al URSS a emis o hotărâre (nr. 5036 din 31.X.1949) prin care în fiecare republică (regiune) s-a introdus o nouă formă de organizare a serviciului: Biroul de Expertize Medico-legale. Șeful acestor birouri devenea concomitent și specialistul principal al Ministerului Sănătății (MS), având o subordonare dublă: administrativ se supuneau MS din republica, iar în probleme organizatorice, metodice și științifice – specialistului principal al MS al URSS, directorului unicului Institut de Cercetari Științifice în domeniul Medicinii Legale din Moscova.

În conformitate cu această decizie, Sovietul de Miniștri al RSSM, prin hotărârea din 27.IX.1051 și ordinul Ministrului Sănătății (din 1.X.1951), în RSSM s-a organizat Biroul Republican de Expertize Medico-legale (BEML). În componența lui s-a inclus Expertiza Republicană și cele șapte expertize autonome orașenești, subordonate secțiilor ocrotirii sănătății din orașele Chișinău, Bălți, Bender, Tiraspol, Soroca, Cahul și Orhei.

Prin această reorganizare s-au lichidat posturile de medici legiști orașenești subordonați secțiilor de ocrotire a sănătății, lărgindu-se sfera de activitate în centrele raionale și satele republicii. Astfel, s-a format o instituție specializată integră care dirija și coordona activitatea medicilor legiști, dislocați în șapte orase de subordonare republicană și 12 centre raionale. În componența Biroului republican s-a organizat Laboratorul

³ Baciu Gheorghe. *Istoricul medicinei legale în Republica Moldova*. Chișinău, s.n., 1997, 148 p.

Medico-legal cu trei secții separate – biologică, toxicologică (chimie judiciară) și histopatologică (în cadrul secției tanatologice).

Specialiștii Biroului Republican de Expertize Medico-legale în perioada inițială erau obligați să efectueze toate formele de expertize solicitate de organele de anchetare și judecată: expertize pe persoane, pe cadavre, a corpurilor delictive și în baza dosarelor penale. Expertizele complicate, aprecierea incapacității de muncă și în cazul infracțiunilor profesionale ale lucrătorilor medicali se efectuau numai în comisie sub președinția specialistului principal al MS.

În obligațiunile medicilor legiști titulari, în afara sarcinilor de bază, intra instruirea medicilor altor specialități în probleme medico-legale și controlul asupra calității perfectării documentelor întocmite de către medicii experți delegați. Concomitent, ei acordau ajutor consultativ reprezentanților organelor de ocrotire a sănătății, de anchetare penală și judecătorești.

Odată cu organizarea unui serviciu integrat specializat⁴ s-au creat condiții favorabile pentru ridicarea nivelului de cunoștințe profesionale ale medicilor legiști, coordonării metodico-științifice și control competent asupra calității de activitate profesională. Documentele celor mai complicate forme de expertize se aprobau doar de specialiști bine pregătiți, în obligațiunea cărora intra corectarea erorilor depistate.

Expertiza medico-legală orășenească din Chișinău inițial se afla într-o casă cu un nivel din strada Sadovaia (actualmente Alexie Mateevici), nr.125, situată pe un povârniș (după strada Constantin Stere) pe teritoriul Grădinii Botanice, actualul Dendrariu, separat printr-un gard.

În anul 1961 s-a stabilit următoarea schemă organizatorică a BEML din RSSM: specialistul principal al MS, șeful Biroului; compartimentul pe persoane (ambulatorul); compartimentul tanatologic (morga) cu laboratorul histologic; Secția de laborator cu trei subsecții separate: biologică, toxico-logică și fizico-tehnică; secțiile orășenești, raionale și interraionale; Secția de gospodărie.

Dintre obligațiunile de funcție ale specialistului principal, șef al Biroului se poate evidenția coordonarea activității tuturor subdiviziunilor BEML în scopul asigurării asistenței medico-legale a populației, organizarea ajutorului competent organelor de drept în descoperirea infracțiunilor comise împotriva sănătății, demnității și vieții umane, precum și rezolvarea altor probleme ce țin de asistența medico-sanitară, de ordin profilactic și de elucidare a calității lucrului medico-curativ.

⁴ Максимов П.И., Бачу Г.С., Ботезату Г.А. Судебно-медицинская служба МССР за годы Советской власти. Кишинев, 1971, с. 3-7.

Compartimentul pe persoane exercita funcția de coordonare a activității tuturor ambulatoriilor medico-legale din republică, unde se efectuau expertizele persoane lor cu leziuni corporale, a cazurilor de infracțiuni sexuale etc. Mai mult de 35 de ani, Secția a fost condusă de Grigore Bluvstein, experimentat specialist în domeniul sexologiei medico-legale.

Compartimentul tanatologic integra coordonarea metodică și consultativă în probleme de cercetare a cadavrelor, organiza examinarea cadavrelor exhumate etc. Mulți ani la rând această secție a fost condusă de ilustrul medic legist Fridrih Sigal (1926–1988) care a intruchipat în sine mai multe calități de specialist consacrat, care timp de 40 de ani a fost consultant a câtorva generații de specialiști. Ulterior, Secția de tanatologie a fost condusă de Gheorghe Cotelea și Nistor Scutaru.

Laboratorul histopatologic a fost organizat de morfopatologul, Isaac Sroit, doctor habilitat, profesor universitar, unde mulți ani au activat Margarita Kazarnovski, doctor în medicină; Rodica Stratan, Valeriu Butucel.

Un important rol în descoperirea infracțiunilor îl au rezultatele cercetărilor corpurilor delictate de origine biologică (urme de sânge, spermă, fire de păr etc.). Primul conducător al unității nominalizate a fost Margarita Dubravski, mai târziu secția a fost condusă de Tatiana Corbu (1976–1987), Valentina Strutinski (1987–1995) și Irina Zolotco (1995–2006). La începutul anului 1996, în secție activau 28 de angajați, inclusiv 13 medici.

Primul conducător al Secției de toxicologică fost Antonina Cuțova, înlocuită de Victoria Cerneavski (1970–1988), apoi de Iulia Corlățanu.

În secție se efectuează cercetări toxicologice complicate. Permanent se aplică noi metode de explorare în scopul depistării unor elemente toxice necunoscute sau în decurs de sintetizare.

Secția medico-criminalistică (fizico-tehnică) a fost fondată în anul 1963 în care, prin cumul, activa șeful Secției tanatologice Fridrin Sigal. În cadrul secției a activat Valentin Isak. Astfel, constatăm că pe parcursul anilor s-a instituit o specializare a serviciului medicinei legale în RSSM.

Medicina legală la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău

Fondarea Institutului de Stat de Medicină din Chișinău (ISM), în octombrie 1945, a constituit o cotitură epocală, favorizantă pentru începutul schimbărilor benefice asupra calității asistenței medicale specializate în tot sistemul sănătății publice, și se înscrie ca un eveniment de mare amploare. Procesul organizatoric s-a început cu adresarea Sovietului Miniștrilor al RSSM către conducerea URSS de a transfera la Chișinău

Institutul de Medicină din Kislovodsk⁵. A urmat hotărârea Guvernului Sovietic (nr. 12875 din 28.08.1945) 08.1945), prin care s-a oficializat transferul institutului respectiv la Chișinău. Astfel, a demarat lucrul organizatoric de îndeplinire a dispozițiilor guvernamentale. După care Guvernul RSSM a format o comisie, în frunte cu vicecomisarul Sănătății Ipatie Sorocean, care a și preluat conducerea acestui proces⁶.

Inițial, în institut funcționau 13 catedre, cu 20 de doctori habilitați, 23 doctori și lectori fără grade științifice. Dintre șefii de catedre, făceau parte profesorii universitari: F.E. Agheickenko (morfopatologie), A.P. Lavrentiev (anatomie), A.A. Troițki (anatomie topografică), N.A. Nicogosian (igienă), M.A. Poliuhov (terapie), S.M. Rubașov (chirurgie), B.I. Șarapov (neurologie), A.A. Zubkov (fiziologie), A.N. Molohov (psihiatrie), M.V. Borzov (dermatovenerologie), L.A. Rozenier (boli infecțioase), I.N. Kurlov (oftalmologie), precum și conferențiarii: M.Ia. Ghehtman (organizarea ocrotirii sănătății), N.N. Kuznetov (histologie), V.P. Eremeev (limbi străine), B.I. Leonov (chimie anorganică), B.M. Curțer (patofiziologie), S.I. Lealikov (farmacologie), N.T. Starostenco (boli interne) ș.a. În calitate de lectori asistenți s-au încadrat și profesioniști băștinași, cu studii făcute în centrele universitare europene: S.M. Smirnov, R.S. Poznanskaia, M.I. Crasilșcik, L. B. Șraiber, I.A. Orenstein, M.H. Beringher, P.I. Litvak, A.I. Kogan, care și-au adus contribuția la pregătirea ca drelor naționale din primele promoții de medici⁷. De la bun început, majoritatea catedrelor disciplinelor teoretice își desfășurau procesul de studii în blocul central și în clădirile din curtea institutului. Seminarele la disciplinele clinice se desfășurau la bazele spitalelor respective din oraș, iar cursurile teoretice – în cele patru aule de la etajul doi al blocului central.

O activitate științifică intensă în domeniul medicinei legale se începe în anul 1950, odată cu preluarea de Petru Areșev (1922–1981) a funcției de șef al Catedrei de medicină legală a ISMC. Inițial, cu lucrul științific se ocupau doar lectorii catedrei, devenită în curând un adevărat centru coordonator metodic și organizatoric al investigațiilor științifice. Treptat,

⁵ Xenofontov Ion Valer. *Itinerarul constituirii Institutului de Stat de Medicină din Chișinău: Leningrad–Kislovodsk–Chișinău*. În: *Conferința științifică internațională „Latinitate, Romanitate, Românităte”*, Ed. a 3-a, 31 octombrie – 2 noiembrie 2019: Program și rezumatele comunicărilor / Com. org.: Liliana Rotaru [et al.]. Chișinău, Tipogr. „Bons Offices”, 2019, pp. 62-64.

⁶ Baciu Gheorghe. *Profesorii universitari, absolvenți ai USMF „N.Testemițanu”*, Chișinău, s.n., 2012, pp. 5-30.

⁷ Xenofontov Ion Valer, Prisac Lidia. *Cercetarea științifică la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău (1945–1990)*. În: *Akadosmos. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă*, nr. 2 (57), 2020, pp. 103-113.

în procesul de cercetare s-au implicat unii medici practicieni și membrii cercului științific studențesc.

Petru Aреșev a participat activ la reorganizarea serviciului de medicină legală care se afla într-o stare deplorabilă și crearea Biroului Republican de Expertize Medico-legale – ca instituție specializată integră care dirija și coordona activitatea medicilor legiști din teritoriul republicii. A elaborat un nomenclator unic al documentelor, a contribuit la completarea fondului de arhivă al BEML, a ridicat și a ținut la control disciplina de muncă etc. În ianuarie 1952 s-au început întocmirea și perfecționarea documentației ce ține de expertizele pe cadavre și persoanele agresate. Au fost aprobate termenele de finalizare a concluziilor expertale la persoanele în viață, în funcție de gradul gravității leziunilor corporale. Pentru prima dată în republică, P. Aреșev a organizat conferințe-seminare anuale de dare de seamă în ramură, la care participau reprezentanți ai Ministerului Sănătății, Procuraturii Generale, Ministerului Afacerilor Interne și Judecătoriei Supreme, în cadrul cărora se discutau multilateral probleme de ordin metodic, organizatoric și profesional. De la primul conducător al BEML, Petru Aреșev, au fost moștenite multe forme organizatorice progresive de activitate în ramură, metode care nu și-au pierdut actualitatea până în prezent. La prima etapă, alături de Petru Aреșev și-au desfășurat activitatea și specialiști sosiți anterior din alte regiuni ale URSS, cât și o echipă mai tânără de medici, absolvenți ai primelor promoții ale ISMC. Dintre aceștia au făcut parte viitorii profesori universitari Isaac Șroit, Anatol Solohin și Gheorghe Botezatu, doctorii în științe medicale Petru Maximov și Margareta Kazarnovski, renumiții medici legiști cu bogată experiență practică – Fridrih Sigal, Grigore Bluvștein, Mihail Leonov, Ivan Zelenin ș.a.⁸

Lipsa cadrelor de medici la toate specialitățile medicale din localitățile republicii a impus Ministerul Sănătății a RSSM să introducă, în anul 1953, specializarea primară prin *subordinatură* la majoritatea catedrelor ISMC. Ca formă de specializare primară, subordinatura se realiza în ultimul an de studii la facultate, timp de 5-6 luni, conform unui plan special, adoptat la profilul specialității.

La Catedra de medicină legală, condusă de conferențiarul Petru Aреșev, subordinatura a fost organizată pentru prima dată în anul de studii 1953-1954, iar la această formă de specializare s-au înscris studenții N.N. Cereș și M.N. Glușenco, care după absolvirea facultății nu au activat în domeniul medicinei legale. În anul de studii 1954-1955,

⁸ Baciu Gheorghe. *Centrul de medicină legală la 50 ani*. Chișinău, s.n., 2001, p. 24.

specializarea prin subordonatură au trecut-o studenții anului VI: Gheorghe Botezatu, viitor profesor universitar, șef Catedră medicină legală, și Ivan Krucikov. Ultimul, după absolvirea facultății, a fost recrutat în Armata Sovietică în calitate de medic.

În anul de studii 1960-1961, la catedră au făcut studiile prin subordonatură studenții Ion Alexeev, Nicolae Ned-bailov, Mihai Namașco. Peste 2 ani (1963) la catedră a fost doar un singur subordinator, Gheorghe Baciuc, care în anul următor a continuat studiile postuniversitare prin doctorat (aspirantură). În 1964, patru absolvenți ai ISMC - Boris Albu, Irina Alexeev, Constantin Marușciac și Grigore Mutoi - au devenit subordinatori la catedră, iar în 1965 - trei absolvenți: Gheorghe Cotelea, Rodica Stratan și Victor Nedelciuc. Ultimul, după absolvirea facultății, a fost recrutat în armata sovietică, unde a fost medic-legist militar timp de peste 25 de ani.

În total, peste 20 de studenți din ultimul an de studii la ISMC s-au specializat în domeniul medicinei legale, prin subordonatură, majoritatea dintre care au continuat activitatea în ramură. Pregătirea cadrelor prin subordonatură la Catedra medicină legală a continuat până în anul 1966, (Minodora Guțuleac și Victor Uncuță), apoi a fost introdusă specializarea prin internatură.

Internatură, ca formă de specializare primară în domeniul medicinei legale, se efectua timp de un an de zile după absolvirea facultății. Procesul de studii se desfășura sub conducerea șefului BEML (Petru Maximov, Stanislav Ungurean și Ion Cuvșinov). Medicii interniști executau toate formele de activități (cercetări pe cadavre, examinarea a persoanelor agresate etc.). Spre regret, ei deja nu mai frecventau prelegerile susținute cu studenții la Catedra de medicina legală. Mai multă atenție li se acorda deprinderilor practice. Pregătirea medicilor legiști prin internatură a avut loc în perioada anilor 1970-1998. În total, prin internatură și-au făcut studiile circa 70 de specialiști, majoritatea dintre care au activat sau activează în cadrul serviciului medico-legal din republică.

În perioada anilor 1974-1996 președinte al Comisiei de atestare a medicilor legiști din republică a fost profesorul Gheorghe Botezatu, iar funcția de secretar a fost îndeplinită succesiv de Nadejda Volcov, Gheorghe Baciuc și Stanilav Ungurean. Evaluarea cunoștințelor se efectua prin răspunsurile persoanei respective la întrebările adresate de către membrii Comisiei.

Instituționalizarea medicinei legale în RSS Moldovenească a constituit un fapt necesar bunei activități în domeniul, iar instituirea catedrei de profil a generat formarea unor generații de specialiști consacrați în ramura de referință.

Anexă.

Imagini

De la dreapta: Mihai Namașco, șeful catedrei Petru Areșev, Ion Alexeev, lector superior Nadejda Volkov, Nicolai Nedbailov; în picioare: de la dreapta – asistentul Gheorghe Botezatu; de la stânga – Petru Maximov, Grigore Bluvștein, Margareta Kazarnovski, 1961

Membrii Catedrei de medicină legală la defilarea din 1 mai 1963 cu absolvenții ISMC, potențiali medici legiști. În prim plan: asistentul Gheorghe Botezatu cu fiicele Nelly și Ludmila. În picioare, de la stânga: lectorul superior Nadejda Volcov, viitorul medic legist din Cahul Larisa Gorbaciova, membrul cercului științific studentesc Larisa Morozova, subordinatorul catedrei Gheorghe Baci, studentele anului VI – Alexandra Galescu-Baciu și Ana Dubceac-Cucută

Profesorul Petru Aреșev cu doctorandul Gheorghe Baci, 1965

În fața sediului Biroului Republican de Expertize Medico-legale din Chișinău, str. Belinski, 4. Primul rând, de la dreapta: Gr. Bluvștein, A. Ionesii, M. Merzleacova, M. Dubravski, ...?, P. Maximov, E. Ostapenko, asistenta principală a Biroului E. Savca, M. Kazarnovski, V. Denisov, T. Bordiușco-Corbu, V. Butucel. În spatele lor, din stânga, se vizualizează C. Marușceac și I. Zelenin, 9 mai 1980

***Institutionalization of forensic medicine in the higher
education system of the Moldovan SSR***

The purpose of this article is to present the evolution of higher medical education in RSSM. Numerous informational sources were analyzed, the data being supplemented with information from the first source, as soon as the author is a direct participant or at least a witness. The unique role of the Institute of Medicine from Chisinau in training doctors in MSSR is argued. The authors describe history of the Department of Forensic Medicine. The role of professor Petru Areșev in the development of both forensic medicine service and university training in this field is described.

Keywords: forensic medicine, education system, teachers, students, Moldovan SSR.

Gheorghe BACIU

doctor habilitat în științe medicale, profesor universitar
e-mail: baciucml@gmail.com

Anatolii BONDAREV

lector universitar
e-mail: anatolii.bondarev@usmf.md

Andrei PĂDURE

doctor habilitat în științe medicale, profesor universitar
e-mail: andrei.padure@usmf.md

Vasile ȘARPE

doctor în științe medicale, conferențiar universitar
e-mail : cancelaria.cml@cml.gov.md
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”
din Republica Moldova.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN RSS MOLDOVENEASCĂ: DIMENSIUNEA ACADEMICĂ A SPECIALITĂȚILOR CU PROFIL DE CREAȚIE

Învățământul superior din URSS, inclusiv cel din RSS Moldovenească, avea un concept unic în ceea ce privește rolul și misiunea lui socială de a forma specialiști de înaltă calificare și de a-i educa în spiritul principiilor marxist-leniniste, or, de regulă, anume absolvenții acestui tip de învățământ completau rândurile „intelectualității sovietice”, pe care prioritar și se sprijinea partidul comunist în procesul de diseminare și de implementare în mase a politicii sale. Totodată, învățământul superior, indiferent de domeniul general de studii și/ sau de cel de formare profesională, era organizat conform unor parametri temporali și spațiali comuni, ceea ce amplifică și mai mult unicitatea conceptuală și funcțională a școlii superioare sovietice. Totuși, în pofida acestui fapt, fiecare specialitate tindea să-și dezvolte propriile programe de studii și trasee academice, care, în perspectivă, să proiecteze specificitatea și să definitiveze profilul identitar al acestora în contextul învățământului superior din RSS Moldovenească.

Cel mai pronunțat profil identitar, în învățământul superior din perioada totalitaristă, îl aveau specialitățile cu profil de creație, care se deosebeau de cele clasice atât sub aspect conceptual, cât și din perspectivă funcțională. Totodată, acestea se diferențiau de restul specialităților și prin contingentul lor de studenți, dar, mai ales, prin cadrele didactice care asigurau predarea disciplinelor academice de profil. Ei formau așa-numita „lume mondenă” de atunci, care includea exponenți ai cercurilor de creație: muzicieni, actori, artiști, pictori, jurnaliști scriitori, literați etc. „Da, și în anii respectivi exista (...) o lume mondenă, nu prea diferită de cea de azi. Era alcătuită din fii și fiice de nomenclaturiști, actori, modisti, modiste, balerini”¹.

Procesul didactic în școala superioară de tip sovietic, per ansamblu, era conceput și organizat conform unor principii generale, dar și după anumite reguli particulare, ultimele fiind specifice domeniilor de

¹ Ion Cristoiu, *De ce nu se scrie și despre lumea mondenă de pe vremea lui Ceaușescu?* În: Mediafax.ro, disponibil: <https://www.mediafax.ro/editorialistii/ion-cristoiu-de-ce-nu-se-scrie-si-despre-lumea-mondena-de-pe-vremea-lui-ceausescu-20330632>

formare profesională. Principiile generale coincideau, în mare parte, cu regulile universale de organizare a învățământului superior, existente de sute de ani în mediile universitare din toate colțurile lumii. Din aceste considerente, ele au fost preluate și aplicate, adevărat, foarte selectiv, și în instruirea universitară sovietică, indiferent de domeniul de formare profesională, de forma de învățământ sau de republica în care se desfășura instruirea universitară.

Principiile generale determinau forma și funcționalitatea procesului didactic, reliefând fundamentele funcționale ale procesului de predare-învățare-evaluare în școala superioară. Acestea vizau, în mod prioritar, aspectele cantitative ale instruirii universitare, așa precum durata studiilor universitare și numărul de ore necesare pentru formarea minimumul de competențe profesionale. În RSS Moldovenească, instruirea de bază la specialitățile de creație dura cinci ani. În instituțiile de învățământ superior cu profil artistic/ de creație exista așa-numita „подготовительное отделение” – departamentul de pregătire pentru studiile universitare de bază, în cadrul căruia erau instruiți cei care intenționau să facă studii de profil, dar nu aveau pregătire în acest domeniu sau pregătirea nu era suficientă pentru a accede la Facultate. De regulă, la cursurile pregătitoare erau admise persoanele talentate, care demonstrau calități creative deosebite. În acest caz, studiile la specialitățile de creație durau șase ani – unul pregătitor + cinci de bază.

La specialitățile de creație se intra greu, concursul de admitere fiind foarte mare: la un singur loc aspirau câte 10-20 de candidați. Acest lucru se întâmpla pentru că în URSS prioritare erau specialitățile industriale și agricole, cele de creație fiind, oarecum, lăsate în umbră. Se considera că oamenii de artă, în virtutea faptului că nu produc nimic material, nu sunt de mare folos pentru societate; că ei duc un mod ușor de viață, diferit de cel al „poporului truditor”, și că mai mult trândăvesc decât muncesc. Într-o anumită măsură, arta era considerată un element al burgheziei, de aceea regimul sovietic încerca să orienteze tineretul spre alte specialități decât cele de creație. Din aceste considerente, pentru specialitățile în cauză anual erau alocate foarte puține locuri de studii. Numărul total de locuri alocate pentru studiile universitare cu profil de creație era considerabil mai mic decât numărul total de locuri alocate pentru profilurile ingineresti, agricole, tehnice, pedagogice sau medicinale. Unii candidați participau la sesiunile de admitere mai mulți ani la rând, până reușeau să treacă concursul și să devină studenți la anul I de studii.

Admiterea la studii superioare

Diferit era și procesul de admitere la specialitățile de creație. Admiterea în instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească se făcea în baza atestatelor de absolvire a instituțiilor educaționale din învățământul general (școli medii de cultură generală) sau a celor din învățământul mediu de specialitate (școli profesional-tehnice, pedagogice, medicinale, de meserii, tehnicum-uri etc.) Conceptul general al admiterii includea câteva examene de bază (în diferite perioade numărul acestora a variat între 6 și 4), pe care toți candidații în studenți trebuiau să le susțină, și, în funcție de notele acumulate, aceștia ori „treceau concursul” și erau înscriși la studii, ori erau respinși. Dincolo de acele examene de admitere obligatorii, candidații la studiile cu profil de creație trebuiau să susțină suplimentar un sir de probe, prin care să dovedească că sunt creativi, talentați și corespund profilului artistic ales.

Setul de documente care urma să fie depus la admitere de către candidații la studiile universitare includea: actul de studii – atestatul de absolvire a școlii medii sau diploma de absolvire a unei instituții medii de specialitate, caracteristica de la locul de studii sau muncă, certificatul privind starea sănătății – așa-numita formă 086 care, de regulă, era eliberată tuturor solicitanților, fără să li se ceară să treacă vreun control medical, și patru fotografii ale candidaților, în format 3x4. Suplimentar la acestea, în dosar puteau fi puse tot felul de diplome de merit și foi de laudă pentru participare la diferite olimpiade, concursuri, școli de profil etc.

Dosarul general al candidatului la studiile de creație includea, de rând cu documentele enumerate anterior, și dovezi care demonstau compatibilitatea acestuia cu specialitatea aleasă. Din această categorie de acte suplimentare, dar obligatorii, făceau parte: „dosarul de creație” al candidatului (lucrările de creație realizate de acesta în domeniul pentru care opta), scrisorile de recomandare de la diferite organizații de creație, premiile și diplomele de mențiune obținute la diferite concursuri de profil. „Dosarul de creație” constituia primul filtru prin care treceau candidații în studenți la specialitățile de creație. Acesta era un element absolut obligatoriu al dosarului general, fără de care candidatul în studenți nici nu putea depune actele pentru fi înscris în concurs, și, ca urmare, nici nu putea participa la sesiunea de admitere la această specialitate.

Dosarul general al celor care se înscriau în concurs pentru a obține un loc de studii la specialitatea *Jurnalistică* trebuia să includă, de exemplu, de rând cu actele trecute în revistă anterior, altele trei, și anume: „dosarul de creație” al pretendentului, o scrisoare de recomandare de

la o instituție de presă cu care acesta a colaborat și o caracteristică de la organizația comsomolită primară din care el făcea parte. „Dosarul de creație” includea materialele publicistice realizate de candidat și editate în paginile publicațiilor periodice ale timpului; dosarul demonstra că acesta a colaborat cu diferite instituții de presă, are o anumită experiență jurnalistică și nu este străin domeniului de formare profesională pentru care a optat. Se considerau valabile doar materialele care erau avizate prin semnătura redactorului-șef al ediției și sigilate cu ștampila instituției de presă care le-a publicat. Pentru dosarul de creație nu exista un format anume, de aceea fiecare candidat improviza, cel mai des însă, în acest scop, erau folosite albumele pentru desen, pe paginile cărora erau înleiate articolele decupate din ziare și reviste. „Dosarul de creație” al candidaților în studenți la specialitățile din categoria artelor vizuale, așa precum: arta plastică, arta aplicată, arta decorativă și arhitectura trebuia să includă lucrări de grafică, pictură, sculptură etc.

Cel de-al doilea filtru prin care treceau candidații în studenți la specialitățile de creație era așa-numita „proba de creație” – un examen de aptitudini, constituit din două sau trei tururi, care avea menirea să-i identifice pe cei mai neobișnuiți și talentați pretendenți. Pentru că nu se încadra în categoria examenelor de bază, acesta se organiza până la începutul sesiunii de admitere. La examenul de aptitudini, de regulă, nu se dădeau note, ci doar calificativul „admis” sau „respins”. Candidații în studenți care picau proba de creație nu mai puteau continua itinerarul ales; ei își retrăgeau actele, întrucât nu erau admiși să susțină celelalte examene.

Conceptul probelor de creație variaua de la o specialitate la alta, în funcție de profilul fiecăreia. Astfel, candidații la specialitatea *Actorie* erau testați din perspectiva calităților artistice și oratorice, cei care aspirau să devină interpreți – din perspectiva calităților artistice și vocale, iar cei ce intenționau să-și facă studiile la specialitatea *Coregrafie* erau testați sub aspectul ritmului, plasticii, artistismului etc.

Examenul de aptitudini pe care trebuiau să-l susțină tinerii înscriși în concursul de admitere la specialitatea *Jurnalistică* includea două tururi: proba scrisă și interviul oral. La proba scrisă candidații trebuiau să realizeze câteva sarcini, printre care: să descrie cinci evenimente de rezonanță, care au avut loc în ultima perioadă de timp, să relateze în cel mult o pagină despre un fapt de actualitate, să formuleze șapte întrebări pentru un anume interlocutor, să formuleze cel puțin două titluri pentru anumite pasaje de text etc. Această era una dintre cele mai dificile probe,

pe care o picau circa o treime din tot contingentul de candidați. În cel de-al optulea deceniu al secolului trecut, odată cu înființarea la Universitatea de Stat din Chișinău a Facultății de Jurnalistică, deținătorii titlului de laureat al concursului republican *Penița de aur*² erau scutiți de susținerea probei scrise.

Interviul era un fel de discuție în formă liberă dintre candidații în studenți și membrii comisiei de examinare, prin intermediul căruia cadrele științifico-didactice de la Facultatea de *Jurnalistică* încercau să identifice gradul de cultură generală, dar îndeosebi, cel de pregătire ideologică a candidaților. Astfel, cele mai multe întrebări erau de natură ideologică și se refereau la conceptele care reflectau esența socialismului și, mai târziu, a socialismului dezvoltat, la obiectivele organizațiilor comsomoliste, republicane și unionale, la lupta de clasă și perspectivele „revoluției mondiale”³, la deciziile și tezele adoptate la ultimele congrese ale comsomolului și partidului etc. O altă parte din întrebări erau de logică și de cultură generală și aveau intenția să determine diapazonul cunoștințelor și abilitățile analitice ale candidaților; ele țineau de istorie, geografie politică, literatură, cinematografie, cultură etc. Cea de-a treia categorie de întrebări erau pentru a identifica cunoștințele pe care le avea candidatul în raport cu domeniul jurnalistic și cu realitățile jurnalistice din RSS Moldovenească și chiar din întreaga Uniune Sovietică. Printre cele mai frecvente întrebări de acest gen erau: *Ce publicații periodice sau emisiuni RTV pentru tineret cunoașteți? Ce publicații periodice specializate cunoașteți? Ce emisiuni social-politice republicane și/ sau unionale cunoașteți? Ce publicații periodice citiți mai des? De ce? Ce emisiuni preferați? De ce? Ce jurnaliști de nivel republican și/ sau unional cunoașteți? Ce cunoașteți despre publicistica jurnaliștilor din RSS Moldovenească? Unde ați dori să lucrați după absolvirea studiilor? De ce?* etc.

² Concurs republican, organizat în anii '80 ai secolului trecut, de către publicația periodică *Tinerimea Moldovei* – organul de presă al comsomoliștilor din RSS Moldovenească, în scopul de a facilita admiterea tinerilor talentați la Facultatea de Jurnalistică. La concurs erau prezentate dosarele de creație ale participanților în care erau incluse materialele realizate de aceștia și publicate în diferite ziare și reviste. Ulterior, dosarele erau evaluate de un juriu constituit din jurnaliști profesioniști. Învingătorii erau premiați și, în cazul în care depuneau actele la Facultatea de Jurnalistică, erau scutiți de a susține proba de creație în formă scrisă.

³ Ideea de „revoluție mondială” a fost enunțată, în secolul al XIX-lea, de Karl Marx și Friedrich Engels; potrivit acestora, revoluția comunistă este singurul proces internațional de cucerire a puterii de stat de către proletariat și transformare radicală a relațiilor sociale.

Aspectele conceptuale și funcționale ale procesului didactic

Planificarea în timp a procesului de formare profesională a viitorilor specialiști în domeniile de creație nu se deosebea semnificativ de planificarea procesului didactic la specialitățile clasice, or, în toate instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească, activitățile educaționale și de instruire profesională se realizau pe parcursul a șase zile din săptămâna. O deosebire semnificativă, din perspectiva componenței temporale, era faptul că orele academice la specialitățile cu profil de creație erau concentrate în cinci zile, cea de-a șasea zi fiind rezervată în exclusivitate pentru activitățile de creație. Aceasta era calificată drept zi de practică pasivă a studenților. Periodic, problema privind organizarea practicii pasive devenea subiect de referință la ședințele de catedră. De exemplu, la Catedra de *Jurnalistică* a Universității de Stat din Chișinău, acest subiect era inclus anual, în agenda de activitate a ședinței din luna septembrie. Iată ce informații cu referire la acest subiect (care figura cu numărul șase în ordinea de zi), au fost incluse, bunăoară, în procesul verbal al ședinței din 5 septembrie 1969:

„S-A DISCUTAT: Despre organizarea practicii pasive a studenților de la anii III și IV.

S-A DECIS:

„1. A aprobat metodologia de desfășurare a practicii pasive pentru studenții de la secția de *Jurnalistică*.

2. A organiza practica pasivă anuală, pe parcursul ambelor semestre academice.

3. A nu considera oportună întocmirea unui program (analitic - n.a.) separat pentru practica pasivă; sarcinile pentru practica pasivă fiind determinate gradual, de către profesorii de teorie și practică a jurnalisticii, pe măsură ce studenții studiază genurile de presă și problematica conținuturilor ziarelor.

4. A aproba graficul practicii pasive a studenților din anul IV ai secției de *Jurnalistică*.

5. A-l desemna pe lectorul superior D.V. Coval să întocmească graficul practicii pasive a studenților din anul III”⁴.

Instruirea universitară la specialitățile cu profil de creație se realiza conform planurilor de învățământ, aprobate la Ministerul Învățământului Superior și Mediu de Specialitate și, după caz, și la ministerele de

⁴ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 813, f. 1-5

profil, ca, de exemplu, cel al Culturii. Elementele formative de bază ale planurilor de învățământ erau disciplinele academice – activități unitare atribuite unui conținut formativ distinct, care erau realizate prin: prelegeri, seminarii și laboratoare. În conceptul general al studiilor superioare, fiecare disciplină academică din planurile de învățământ de atunci avea o misiune socială anume, un rol definit și o sarcină specială. Conform funcției care le revenea, disciplinele academice puteau fi clasificate în câteva categorii: 1) discipline orientate spre formarea ideologică, 2) discipline orientate spre formarea cunoștințelor universale și a culturii generale și 3) discipline orientate spre formarea competențelor și culturii profesionale a viitorului specialist. De menționat că această clasificare este mai degrabă simbolică, pentru că, de fapt, propagarea doctrinei sovietice și îndobândirea studenților se făcea la toate nivelurile, prin intermediul tuturor activităților didactice și în cadrul tuturor disciplinelor academice, indiferent de destinația acestora.

Disciplinele din prima categorie formau trunchiul comun pentru toate specialitățile, de la toate instituțiile de învățământ superior, ele fiind elemente obligatorii ale oricărui plan de învățământ. Printre acestea se număra: *Istoria PCUS*, *Comunismul științific*, *Economia politică*, *Ateismul științific*, *Logica*, *Materialismul dialectic*, *Materialismul istoric* etc. Un loc aparte în contextul disciplinelor din această categorie îi revenea *Pregătirii militare*, care era obligatorie pentru toate specialitățile ideologice, așa precum: jurnalistică, istoria, filologia. *Pregătirea militară* se studia la anul II, III și IV de studii și includea un și întreg de discipline de natură militară sau medicinală. Ea se deosebea radical de toate celelalte discipline prin faptul că propunea conținuturi diferite pentru studenții de sex masculin și cei de sex feminin. Din această cauză, contingentul de studenți era divizat pe sexe, tinerele și tinerii fiind instruiți separat unii de alții, după programe analitice diferite. Cursul de pregătire militară finaliza cu un examen de stat după susținerea căruia studenților li se acorda gradul de ofițer, iar studentelor li se atribuia calificativul de „soră medicală pentru apărarea civilă”, confirmat printr-un certificat de studii, eliberat de Ministerul Învățământului Superior și Mediu de Specialitate și de Ministerul Sănătății.

Din categoria a doua făceau parte disciplinele, misiunea didactică a cărora era formarea cunoștințelor generale și a competențelor de viață ale studenților din învățământul superior. Orizontul larg de cunoștințe, în cele mai variate domenii, al specialiștilor cu studii superioare era calificat de către regimul sovietic drept un însemn al intelectualității noi,

„sovietice”, care trebuia să fie nu doar foarte bine pregătită din punct de vedere ideologic, ci și multilateral dezvoltată. Selectarea și includerea în planurile de învățământ a acestui gen de discipline academice se făcea în conformitate cu specificul domeniului de formare profesională. Specialitățile de creație, de regulă, optau pentru disciplinele de orientare socioumanistă, cele mai solicitate fiind următoarele: *Etica și estetica, Etica și integritatea profesională, Limba străină, Limba rusă, Limba maternă, Literatura universală, Psihologia generală, Teatrologia, Culturologia, Critica literară și artistică, Bazele dreptului, Analiza activității economice* etc.

Cea de-a treia categorie includea disciplinele academice de formare profesională. În pofida faptului că acest gen de discipline aveau menirea să formeze doar cunoștințe și competențe specifice domeniului de formare profesională, conținuturile lor erau concepute astfel, încât și „să educe” studenții în spiritul luptei de clasă, în conformitate cu obiectivele puterii sovietice și cu cerințele PCUS, or, pregătirea ideologică a studenților era un obiectiv primar al învățământului superior din RSS Moldovenească. De exemplu, în categoria disciplinelor academice de formare profesională incluse în planul de învățământ la specialitatea *Jurnalistică* se regăseau, printre altele, următoarele: *Mijloacele contemporane de informare în masă și propagandă, Tehnici de informare în masă și propagandă, Istoria presei bolșevice, Istoria presei sovietice și de partid, Bazele presei sovietice, Măiestria jurnalistică sovietice* etc.

Un element constitutiv al programelor de studii din învățământul superior moldovenesc din perioada sovietică erau tezele de an, numite pe atunci *lucrări de curs*. Pe parcursul unui ciclu universitar, studenții realizau cel puțin trei teze de an. De regulă, teza de an reprezenta o lucrare de cercetare, în care erau descrise și analizate unele produse și procese de nișă, specifice unui anumit domeniu de activitate umană, spre care era orientată formarea profesională a autorului tezei; obiectul de cercetare al acesteia îl constituiau problemele, evenimentele, fenomenele, tendințele, curente, practicile operaționale de profil actuale la acel moment etc. Ea avea drept scop aprofundarea cunoștințelor într-un anumit domeniu al specialității și formarea competențelor de cercetare teoretică și practică.

Spre deosebire de restul studenților, cei care își făceau studiile la specialitățile de creație puteau realiza nu doar teze de cercetare, ci și teze de creație. Teza de creație reprezenta un studiu descriptiv-analitic, conceput în baza produselor de creație realizate de însuși autorul tezei și avea drept obiectiv analiza itinerarului și procesului de creație, precum și a rezultatelor acestuia. Ea avea menirea să probeze competențele profesii-

onale și cele de creație ale viitorului specialist. Indiferent de tipul tezelor de an, realizarea acestora avea la bază două condiții de principiu: vigilența ideologică și legătura învățământului cu viața practică și cu producția. Un argument în favoarea afirmației respective poate servi decizia Catedrei de *Jurnalistică* pe marginea acestui subiect, adoptată în ședința din 5 septembrie 1969. În procesul verbal al ședinței se menționează: „S-A DECIS:

1. Dat fiind faptul că, conform planului (de învățământ – n.a.), studenții anilor II, III și IV realizează teze de an, pentru acest gen de lucrări se stabilesc următoarele direcții tematice:

a) la anul I de studii, tezele vor aborda prioritar subiecte legate de învățătura marxist-leninistă despre presă, sistemul informațional și propagandistic din URSS, organizarea și planificarea activității redacționale și de genurile jurnalistice”.

b) la anul II de studii, tezele se vor axa pe subiecte legate de istoria jurnalisticii democratice rusești și moldovenești.

c) la anul IV de studii, activitatea de cercetare a studenții va fi centrată pe problemele din domeniul istoriei presei de partid și sovietice, unionale și moldovenești.

2. A determina membrii departamentului, titulari ai cursurilor (de profil – n.a.), să elaboreze temele tezelor de an până la 20 septembrie a.c. și să acorde o atenție deosebită tematicii leniniste”⁵.

Un alt element obligatoriu al instruirii universitare din RSS Moldovenească erau stagiile de practică. Aceste activități educaționale, de formare profesională, se desfășurau în teritoriu, în instituții și organizații de profil, unde studenții puteau să-și fortifice cunoștințele teoretice obținute în aulele universitare și să le aplice în practică. De regulă, studenții de la specialitățile de creație realizau patru stagii de practică, durata fiecăruia constituind, în medie, patru săptămâni. Primul stagiul de practică era de inițiere și se realiza după anul I de studii. În cadrul acestuia, studenții se familiarizau cu specificul domeniului, cu structura instituțiilor de profil, cu procesele de creație, cu cele de producție etc. Primul stagiul de practică la specialitatea *Jurnalistică*, de exemplu, în pofida faptului că se numea „practica social-politică și de inițiere”, nu era unul pasiv, ci activ, or, în cadrul acestuia, pe lângă activitățile de inițiere, studenții trebuiau să publice și materiale jurnalistice.

⁵ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 813, f. 1-5.

După anul doi și trei urma practica de instruire și producere (de vară), iar în timpul ultimului an de studii – practica de stat (de licență), care se desfășura în cel de-al zecele semestru. În cadrul primelor trei stagii de practică, studenții erau antrenați în producția propriu-zisă, realizând sarcini nu prea complicate. După încheierea stagiului, studenții prezentau dosarele de practică la catedrele de profil și în primele două luni ai anului de studii le susțineau public, în cadrul conferințelor de totalizare a stagiilor de practică.

Problema privind organizarea stagiilor de practică și susținerea publică a rezultatelor practici era dezbătută anual în cadrul ședințelor de catedră. De exemplu, în ordinea de zi a ședinței Catedrei de *Jurnalistică* a Universității de Stat din Chișinău, din 5 septembrie 1969, acest subiect figura cu numărul șapte. Decizia Catedrei privind susținerea practicii de instruire și producere (de vară) de către studenții anilor II, III, IV și V se regăsește în procesul verbal al acelei ședințe, conform căruia : „S-A DECIS:

1. A considera organizarea susținerii practicii de producere drept unul dintre cele mai importante obiective ale muncii instructive-educative în rândul studenților de la secția de *Jurnalistică*.

2. A recomanda tuturor conducătorilor de practică să organizeze susținerea publică a rezultatelor stagiilor de practică în cadrul grupelor academice, cu implicarea în discuția materialelor publicate a tuturor studenților înscriși la același an de studii.

3. A desfășura susținerea publică a practicii de vară a studenților din anii II, III, IV și V până la data de 1 noiembrie a acestui an. Forma de evaluare a rezultatelor practicii este colocviul diferențiat. A atenționa în mod deosebit cadrele didactice despre responsabilitatea personală a fiecăruia pentru obiectivitatea notelor acordate”⁶.

În învățământul superior din RSS Moldovenească existau două forme de evaluare a cunoștințelor – examenul și colocviul. La examene era folosit sistemul de evaluare cu note (de la „1” la „5”, nota de trecere fiind „3”), iar la colocvii – calificativul „admis” sau „respins”. Testarea studenților se realiza, de regulă, în formă verbală. La specialitățile de creație, în funcție de profilurile acestora, se aplicau și alte forme de testare, așa precum: testarea în formă scrisă și cea în formă de susținerea publică a probelor de examinare. Forma scrisă de testare se aplica în cazurile când, în cadrul examenului, studenții trebuiau să-și demonstreze competențele de realizare a unor produse anume, cum ar fi, de exemplu,

⁶ Ibidem.

materialele jurnalistice (știri, analize, comentarii, editoriale etc.), scenariile pentru emisiuni, eseurile artistice, materialele de critică literară și de artă, schițele de pictură și grafică, dictările, compunerile etc. Susținerea publică se folosea ca formă de evaluare a unor procese de creație în dinamica dezvoltării lor, dar și a unor produse de creație complexe/ integrale, și se aplica, de regulă, la disciplinele de specialitate. În cadrul acestui gen de testare studenții, în funcție de specialitatea la care își făceau studiile, trebuiau să demonstreze anumite abilități de creație. Astfel, viitorii jurnaliști citeau la microfon texte radiofonice, literare și publicistice, iar în fața camerei de luat vederi – buletine și jurnale TV; viitorii actori declamau versuri, prezentau monologuri artistice, jucau piese de teatru; viitorii coregrafi dansau, viitorii muzicieni – interpretau solo, dirijau, prezentau concerte colective etc.

De menționat faptul, că în perioada totalitaristă, procesul de instruire universitară era la fel de dificil, precum admiterea în instituțiile de învățământ superior. Existau reguli foarte dure, iar disciplina academică și prezența la ore erau niște condiții de principiu în acele timpuri. Ele trebuiau respectate obligatoriu, în caz contrar, la o primă constatare de încălcare a acestora, studentului i se aplica mustrare, apoi el era lipsit de bursă, iar ulterior – chiar exmatriculat. Lipsa de la ore nu era tolerată; la un anumit număr de absențe nemotivate bursa putea fi suspendată temporar sau definitiv.

Problema frecvenței la ore adesea devenea subiect de discuție la ședințele de catedră. Îndeosebi această problemă era actuală pentru specialitățile de creație, acolo, unde studenții, chiar din primii ani de studii, începeau să îmbine învățătura cu munca, să participe la diferite concursuri sau să colaboreze cu diferite organizații de profil. Drept exemplu ne poate servi procesul verbal numărul 3 al ședinței Catedrei de *Jurnalistică* din 30 octombrie 1969, în cadrul căreia a fost discutată problema frecvenței studenților din anul IV. În procesul verbal se menționa următoarele: „Raportează tutorele de grupă, lectorul superior P.T. Kravțov. El vorbește despre o îmbunătățire semnificativă a stării de spirit în grupa academică, despre creșterea activității politice a majorității studenților. În același timp, acesta își exprimă nemulțumirea în raport cu frecvența nesatisfăcătoare a tov. Marandici, care a absentat 27 de prelegeri, tov. Cupcea – 19 prelegeri, tov. Râbka și Rogai – câte 14 prelegeri fiecare, Tocaru – 10 prelegeri și propune ca studenții respectivi să fie sancționați administrativ foarte dur. [...] La dezbaterea acestei probleme au participat

tovarășii (cadrele didactice – n.a.) Klobuțkii, Kravțov, Fingurt și Marin, care și-au exprimat îngrijorarea față de prezența slabă la ore a studenților din anul IV, care, mai ales în zilele de sâmbătă, vin la lecții cate 8-10 persoane. Ei au cerut să fie luate cele mai stricte măsuri cu cei care încalcă disciplina academică”⁷.

La acea ședință de catedră au fost invitații studenții cu cele mai multe absențe, pentru a explica cauzele încălcării disciplinei academice. Iată ce motive au invocat ei:

„Marandici: Principalul motiv al absențelor mele este că, în timpul orelor, eu realizez teza de an, la care sunt restant. În septembrie nu am avut gazdă și de aceea am lipsit de la ore.

Râbka: Am fost bolnavă, apoi de două ori am mers în deplasare de serviciu fără permisiunea decanului.

Tocaru: Am lipsit de la ore, pentru că am fost bolnavă – pot confirma acest lucru cu certificate medicale. În plus, nu am gazdă și plec acasă în fiecare joi, seara.

Rogai: Am absentat doar când mergeam acasă, în deplasare de serviciu sau în concediu.”⁸

În procesul verbal al acelei ședințe este trecută decizia Catedrei de Jurnalistică pe marginea acestui subiect: „Catedra, în unanimitate, solicită rectoratul să-i pedepsească, pentru încălcarea sistematică a disciplinei academice, pe următorii studenți: Râbka și Cupcea – să li se suspende bursa pentru o lună de zile, Marandici și Rogai – să li se aplice mustrare”⁹.

De asemenea, printre însemnele principale ale învățământului superior din perioada totalitaristă se numără: conceptul ideologizat al programelor de învățământ, conținuturile profund teoretizate ale disciplinelor de studii, lipsa manualelor și lucrărilor didactice, atmosfera de subordonare totală și disciplina de fier, repartizarea obligatorie a absolvenților în câmpul muncii etc. Repartizarea tinerilor specialiști se făcea la absolvire, conform comenzii de stat, în funcție de media obținută. Absolvenții care aveau o medie generală a notelor nu chiar mare riscau să fie repartizați în cele mai îndepărtate raioane ale republicii și trebuiau să muncească conform repartizării minimum 3 ani de zile. Toate acestea făceau instruirea universitară din RSSM greoaie și puțin atractivă, un om cu facultate însă avea un statut social înalt, un serviciu bun și era respectat de toată lumea.

⁷ ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 813, f. 11-14.

⁸ Ibidem

⁹ Ibidem.

Sesiunea de absolvire

Activitatea didactică care consemna încheierea studiilor universitare era sesiunea de absolvire. Aceasta include, de regulă 1-2 examene, care se numeau „examene de stat” și o teză de licență, care se numea „lucrare de diplomă”. Studenții de la specialitățile cu profil de creație, spre deosebire de restul masei studențești, puteau realiza, ca și în cazul tezelor de an, studii de cercetare, dar și proiecte de creație. Lucrarea de diplomă era un proiect care îngloba rezultatele unor activități artistice sau cercetări științifice, efectuate de student în vederea soluționării anumitor probleme actuale și importante, de nivel local, republican și unional, din domeniul de formare profesională; ea reprezenta o lucrare de sinteză executată în baza cunoștințelor teoretice, competențelor practice și abilităților profesionale, acumulate de student în perioada studiilor.

Realizarea lucrării de diplomă era precedată de procedura de aprobare a temei de cercetare și a conducătorului științific. Temele pentru lucrările de diplomă erau propuse de cadrele didactice de profil și aprobate în cadrul ședințelor de catedră. Un atare subiect a fost discutat la ședința Catedrei de *Jurnalistică* din 30 octombrie 1969. Procesul verbal al acelei ședințe a consemnat următoarele: „Catedra a oferit studenților din anul V o gamă largă de subiecte pentru tezele de absolvire. Ca urmare a discuțiilor individuale cu fiecare student în parte în privința temelor lucrării de diplomă, selectate de aceștia din lista de subiecte propuse, catedra aprobă următoarele teme ale lucrărilor de diplomă: „Arta leninistă de a convinge”, „V. I. Lenin – organizator al ziarului *Pravda*”, „Ziarul *Iskra* în Moldova”, „Critica literară în revista *Dacia Literară*”, „Reportajul pe paginile ziarelor *Moldova Socialistă* și *Tinerimea Moldovei*”, „Muzică în eter” (în baza materialelor din cadrul leniniadei muzicale de la radioul moldovenesc), „Reportajele pe teme agricole” (în baza materialelor din ziarului *Moldova Socialistă* din perioada de după Congresul al XXIII-lea al PCUS), „Elemente figurative în reportaj”, „Corespondența – principalul gen al presei sovietice”, „Schiza de problemă” (în baza materialelor ziarelor *Moldova Socialistă*, *Tinerimea Moldovei* și *Cultura*), „Foiletonul sovietic moldovenesc”, „Eficacitatea abordării problemelor în presă”, „Filmele Studioului moldovenesc de film pe paginile presei republicane”, „Reflectarea vieții tineretului pe paginile ziarelor comsomoliste”, „Activitatea antisovietică a posturilor de radio *BBC*, *Europa Liberă* și *Vocă America*”, „Publicistica lui Julius Fucik”, „Recenzia teatrală în paginile presei republicane”, „Publicistica lui Ilya Erenburg”, „Probleme de

cultură și educație în paginile revistei *Albina românească*”, „Moldova în paginile periodicelor rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea”, „Propaganda experienței performante la radioul moldovenesc”, „Apariția și dezvoltarea genurilor radiofonice sovietice”.¹⁰ În baza acestei informații deducem că, în învățământul superior din RSS Moldovenească, majoritatea temelor lucrărilor de diplomă aveau certe valențele ideologice, iar conținuturile acestor studii erau profund doctrinale.

Lucrările, care urmau să fie susținute public, erau depuse la catedrele de profil cu cel puțin două săptămâni înainte de data susținerii, împreună cu o recenzie semnată de o persoană cu titlu științific în domeniu, din afara instituției de învățământ din care făcea parte autorul lucrării. La specialitățile cu profil de creație, recenziile puteau fi semnate inclusiv de exponenți notorii ai breslei și de persoane cu titluri onorifice de artist emerit sau artist al poporului. De asemenea, lucrările trebuiau să fie avizate pozitiv de către conducătorul științific, prin semnătura acestuia.

Lucrările admise spre susținere erau prezentate public în fața Comisiei pentru examenul de stat. Pentru prezentare, studentului i se acorda 15-20 de minute. Imediat după prezentare urma runda de întrebări, care erau puse de membrii comisiei în scopul identificării gradului de inițiere a studentului în problema investigată. Procedura de susținere includea, de asemenea, discuții la subiectul tezei, cu participarea tuturor celor prezenți. Rezultatele evaluării lucrărilor erau comunicate în aceeași zi, după ultima prezentare de teză.

La specialitățile cu profil de creație exista și practica de a organiza susținerea lucrărilor de diplomă (pe un anumit domeniu) în incinta instituțiilor/ organizațiile de profil, cu participarea membrilor colectivelor redacționale, artistice, de creație etc. De exemplu, studenții de la specialitatea *Jurnalistică*, care realizau lucrări de diplomă, obiectul de cercetare al cărora era jurnalismul de televiziune, susțineau aceste lucrări în incinta televiziunii republicane, iar cei care investigau jurnalismul radiofonic – în sediul postului republican de radio. Această practică era mult mai avantajoasă decât practica tradițională de organizare a susținerilor publice în incinta instituției de învățământ din care făceau parte autorii tezelor de licență. Or, aceasta, pe de o parte, oferea posibilitatea studenților să-și demonstreze cunoștințele, competențele și potențialul intelectual în fața viitorilor colegi de breaslă și, astfel, să-și înceapă a fă-

¹⁰ Ibidem.

uri cariera și reputația profesională, iar, pe de altă parte, conducătorii instituțiilor aveau posibilitatea să identifice, din rândurile absolvenților, tinerii talentați și să-i recruteze, pentru a-i angaja în serviciu. Considerăm că revenirea la această practică și implementarea ei în învățământul superior contemporan ar oferi noi oportunități de organizare a sesiunii de absolvire și ar contribui la eficientizarea relației dintre instituțiile de învățământ și piața muncii.

Așadar, din perspectivă cantitativă și funcțională, dimensiunea academică a instruirii universitare din RSS Moldovenească era proiectată conform unor principii generale, mai mult sau mai puțin, comune pentru toate tipurile de instituții de învățământ superior, iar din perspectivă calitativă și conceptuală, aceasta era modelată după unele reguli particulare, specifice domeniilor de formare profesională. Principiile generale aveau menirea să asigure unicitate procesului de instruire universitară, indiferent de profilul instituției de învățământ în care aceasta se realiza, iar regulile particulare – specificitatea acesteia. Regulile particulare constituiau repere certe pentru conceptualizarea activităților didactice orientate spre formarea competențelor și abilităților profesionale și proiectau fundamentele conceptuale ale dimensiunii academice a procesului didactic din învățământul superior. Acestea confereau caracter distinctiv instruirii universitare de profil, influențând în mod deosebit setul de cunoștințe pe care trebuia să le însușească studentul și cel de competențe pe care el trebuia să și le formeze. Ca urmare, în pofida eforturilor constante, depuse de regimul sovietic în vederea unificării, și pe orizontală, dar și pe verticală, a activităților didactice din școala superioară, fiecare specialitate își avea propriul profil identitar în contextul învățământului superior de atunci.

*Higher education in the Moldova SSR:
the academic dimension of the specialties
with creation profile*

Higher education in the USSR, including that of the Moldovan SSR, had a unique concept in terms of its role and social mission to train highly qualified specialists and educate them in the spirit of Marxist-Leninist principles, or, as a rule, graduates of this This type of education completed the ranks of the „Soviet inte-

llectuals”, on which the Communist Party relied primarily on the process of mass dissemination and implementation of its policy. At the same time, higher education, regardless of the general field of study and/or vocational training, was organized according to common temporal and spatial parameters, which further amplified the conceptual and functional uniqueness of the Soviet high school. However, despite this fact, scientific specialties and study programs have designed, over the years, their own development paths, which have determined the formation of their curricular and extracurricular features and have finalized their specificity in the context of higher education in MSSR.

Key-words: *Higher education, USSR, Moldovan SSR, „Soviet intellectuals”, Faculty of Journalism, academic dimension, specialties with creation profile, academic itinerary, didactic process.*

Georgeta STEPANOV

doctor în științe ale comunicării, profesor universitar

Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării

Universitatea de Stat din Moldova

e-mail: stepanovgeorgeta@gmail.com

